Қазақстан Республикасының Ғылым және жоғары білім министрлігі

Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық Қазақ-Түрік университеті

ӘОЖ 343(043.3) қолжазба құқығында

ОРДАЕВА АЙГУЛ ЖУМАБЕРДИЕВНА

Сталкинг (ізге түсу): адамның жеке кеңістігіндегі мүліктік емес қатынастарға қол сұғу салдарынан құқықтық қорғау мәселелері

6D030100 – Құқықтану

Философия (PhD) докторы дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация

Отандық ғылыми кеңесшілер:
Заң ғылымдарының кандидаты,
(PhD) қауымдастырылған профессор,
Ұлттық Заң Академиясының академигі
Битемиров Қ.Т.
Философия (PhD) докторы
Шалхаров Е.С.
Шетелдік ғылыми кеңесші:
(PhD) профессор Өмер Өзкан

Түркістан, 2025

МАЗМҰНЫ

НОРМАТИВТІК СІЛТЕМЕЛЕР.....3
БЕЛГІЛЕР МЕН ҚЫСҚАРТУЛАР.....4
АНЫҚТАМАЛАР.....5
КІРІСПЕ.....6
1 «СТАЛКИНГ» ҰҒЫМЫНЫҢ ПАЙДА БОЛУЫ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ БЕКІТІЛУ ТАРИХЫ.....14
1.1 Сталкинг (ізге түсу) құбылысының тарихи-құқықтық қырлары.....14
1.2 Сталкинг (ізге түсу): психологиялық және құқықтық негіздері.....28
1.3 Әлеуметтік-құқықтық категориялар ретінде адамның жеке кеңістігіне қол сұғылмаушылық.....39
1.4 Соттардың, адвокаттардың және жәбірленушілерге қолдау көрсету мамандарының сталкинг жәбірленушісі туралы феноменологиялық түсініктері.....60
2 СТАЛКИНГ: ҚЫЛМЫСТЫҚ - ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖӘНЕ КРИМИНОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ.....81
2.1 Сталкинг қылмыстық құқық бұзушылықтан құқықтық қорғау.....81
2.2 Ізге түсудің детерминациялары және себептері.....90
3 **СТАЛКИНГ (ІЗГЕ ТҮСУ): АДАМНЫҢ ЖЕКЕ КЕҢІСТІГІНДЕГІ МҮЛІКТІК ЕМЕС ҚАТЫНАСТАРҒА ҚОЛ СҰҒУ САЛДАРЫНАН ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚОРҒАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ**.....108
3.1 Сталкингке қарсы халықаралық реформа қажеттілігін құқықтық талдау...108
3.2 Сталкинг(ізге түсу) адамның жеке кеңістігіне қол сұғудың алдын алу бойынша ұлттық заңнаманы жетілдіру мәселелері.....116
ҚОРЫТЫНДЫ.....130
ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ.....134

НОРМАТИВТІК СІЛТЕМЕЛЕР

Осы диссертацияда келесі сілтемелер қолданылды

1 МемСТ 7.32-2017. Ғылыми-зерттеу жұмысы туралы есеп. Құрылымы мен рәсімдеу ережелері

2 МемСТ 7.1-2003 Бибилиографиялық жазба. Бибилиографиялық сипаттама. Жалпы талаптар мен қысқарту ережелері

3 Қазақстан Республикасының Конституциясы. 1995 жылы 30 тамыз

4 Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 28 қарашадағы N 91 Заңы. Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактіні ратификациялау туралы

5 Қазақстан Республикасының 2012 жылғы 6 қаңтардағы № 527-IV Заңы. Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігі туралы

6 Қазақстан Республикасының 1998 жылғы 29 маусымдағы N 247 Заңы. Қазақстан Республикасының Азаптауларға және басқа да қатыгез, адамгершілікке жатпайтын және ар-намысты қорлайтын іс-әрекеттер мен жазалау түрлеріне қарсы конвенцияға қосылуы туралы

7 Қазақстан Республикасының Кодексі 1994 жылғы 27 желтоқсандағы № 268-XIII. Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі

8 Қазақстан Республикасының 2009 жылғы 4 желтоқсандағы N 214-IV Заңы. Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы

9 Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V Әкімшілік құқық бұзушылық туралы

10 Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ.Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі

БЕЛГІЛЕР МЕН ҚЫСҚАРТУЛАР

ҚР	Қазақстан Республикасы
БҰҰ	Біріккен Ұлттар Ұйымы
РФ	Ресей Федерациясы
БР	Беларусь Республикасы
ӨР	Өзбекстан Республикасы
ТР	Түркия Республикасы
ЭКОСОС	БҰҰ Экономикалық және Әлеуметтік Кеңесі
АҚШ	Америка Құрама Штаттары
ДДҰ	Дүниежүзілік Денсаулық Ұйымы
ҚР ІІМ	Қазақстан Республикасы Ішкі Істер Министрлігі
ӘПК	Әкімшілік Полиция Комитеті

АНЫҚТАМАЛАР

Зерттеу жұмысында келесідей терминдерге анықтамалар қолданылады:

Сталк – өтпелі, интрансивті (яғни өтпелі емес) жануарды немесе адамды өлтіру, ұстау немесе оларға зиян келтіру үшін баяу және тыныш қозғалу арқылы (бір нәрсеге/біреуге) жасырын бару.

Сталкер – біреудің соңынан еру және біреуді ұзақ уақыт бойы тітіркендіретін немесе қорқытатын етіп байқау үшін біреудің ізіне түскен адам.

Сталкинг (ізге түсу) – адамның жеке кеңістігіне, яғни еркін жүріп тұру құқықтарын заңсыз шектейтін, құқық бұзушылық сипаттағы мотив (сылтау) пен әдістер мен тәсілдер арқылы сталкердің қолданыстағы ұлттық заңнамаға қарама қайшылықты құқық бұзушылықтарының жүйелі түрде қайталануы нәтижесінде кінәлілігі дәлелденген, жазалануға жататын, қоғамға қауіпті іс-әрекеттерінің жиынтығын сипаттайтын әлеуметтік-психологиялық жағымсыз және құқыққа сыйымсыз құбылыс.

Кибersталкинг - интернет немесе басқа электрондық байланыс құралдары арқылы қайталанатын қалаусыз және/немесе қауіп төндіретін мінез-құлық.

Рандомизация – бұл популяциядан таңдау немесе субъектілерді әртүрлі топтарға тағайындау үшін кездейсоқ механизмді пайдаланатын статистикалық процесс.

Адамгершілікті бұзу деп адамның мүліктік емес мүдделері мен құқықтарын, психикалық немесе тәндік азапқа ұшырату жәбірленушінің өзіне қарсы жасаған жеке құқық бұзушылықтың салдары.

Сталкинг, яғни адамның еркіне қайшы онымен байланыс орнатуға және (немесе) оны аңдуға бағытталған, зорлық-зомбылықпен ұштаспайтын, елеулі зиян келтіруге алып келген әрекеттерден көрінетін заңсыз қудалау.

Кіріспе

Зерттеу жұмысының жалпы сипаттамасы. Сталкинг (ізге түсу): адамның жеке кеңістігіндегі мүліктік емес қатынастарға қол сұғу салдарынан құқықтық қорғау мәселелері талқыланып, талдау арқылы мәселелерді шешуге ұсыныстар жасалынған. Диссертациялық тақырып аясында адамның жеке кеңістігіндегі мүліктік емес қатынастарға қол сұғудың алдын алу, құқықтық реттеу, жетілдіру тетіктері зерттелген.

Зерттеу тақырыбының өзектілігі. Жеке өмірге қол сұғылмаушылық құқығы адамның негізгі құқығы ретінде көптеген ұлттық және халықаралық заңнамалық актілермен қорғалады. Соған қарамастан, цифрлық технологиялардың дамуы жеке дербес деректерді және отбасы құпияларын құрайтын мәліметтерді заңсыз жинау, өңдеу қаупін арттырды. Бұл әрекеттер салдарынан адамның өміріне, дербес деректеріне қол сұғылу қаупі жиілеуде. Әркімнің жеке өмірлік және отбасы құпиясына қол сұғылмауы Ата заңымызда қарастырылған.

Алайда, заманауи технологиялардың дамуы адамның құқығы мен заңды игілігіне елеулі залал келтіру қауіпі дербес деректер құпиялығының заңсыз таралу қауіпін арттырып отыр. Құқықтық мемлекеттің негізгі принципнің бірі адамның жеке өміріне қол сұғылмаушылық танылады. Қазақстан Республикасының Конституциясы азаматтардың жеке өміріне, отбасы құпиясына және дербес деректерін қорғауға кепілдік береді[1]**.**

Қазақстан Республикасында бұл мәселе Конституциямен, сондай-ақ дербес деректерді қорғау туралы арнайы заңдармен реттеледі.

Қазіргі жағдайда қылмыстық зорлық-зомбылықпен күресу кез-келген елдің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады. Бұл туралы «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» тақырыбындағы еліміздің Президенті Қ.К.Тоқаевтың 2020-жылдың 1 қыркүйегіндегі Қазақстан халқына жолдауы заңнаманың барлық қарама-қайшылықтары мен түсініксіздіктері азаматтардың пайдасына түсіндірілуі керек және де заңнаманы ізгілендірумен айналысып, азаматтардың негізгі құқықтарын елеу маңыздылығы тұрмыстық зорлық-зомбылықтың жеке адамға, әйелдерге әсіресе балаларға бағытталуы жәнеде

басқа да қылмыс санаттары үшін жауапкершілікті ауырлатуды қарастыру жолданды[2].

Міндетті орындау түрлі жолдармен, сонымен бірге қылмыстық құқық нормаларын қолдану арқылы жүзеге асырылады. Қылмыстық заңнамада тұрмыстық зорлық-зомбылық дәстүрлі зорлық-зомбылық түрлерінен (адам өлтіру, дене жарақатын салу, зорлау және т.б.) ерекшелігін егжей-тегжейлі сипаттауымен адамға әсер етудің сыртқы (дене) нысаны ретінде түсінік береді. Сондай-ақ зорлық-зомбылық екі жақты сипатқа ие. Адамға деструктивті әсер ететін физикалық түрде ғана емес, психологиялық әсерден де байқауға болады. Қылмыстық заңнамада психикалық зорлық-зомбылықтың кейбір түрлерін қылмыстық-құқықтық бағалаудың нақты алгоритмі жоқ, кейде оны көрсетудің кейбір түрлері мен тәсілдерін мүлдем ескерусіз қалдыратынын мойындау керек. Осындай еленбей келген психикалық зорлық-зомбылықтың бір түрі – сталкинг болып табылды. Тек 2025 жылдың 16 шілдесінде қолданыстағы ҚР Қылмыстық заңына енгізілген өзгерістер мен толықтыруларға сәйкес адамның ізіне заңсыз түсумен байланысты іс-әрекеттер (сталкинг) жеке қылмыстық құқық бұзушылық құрамы ретінде қарастырыла бастады. Сталкинг криминализацияланғанға дейін аталған ұғым ретінде жаңалық болып табылады. Сонымен қатар, бұл термин көптеген зерттеушілерге құқықтану бағытында ғана емес, сондай-ақ психология, психиатрия бағытында да белгілі болды.

"Сталкинг" ұғымы Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінде жаңа ұғым ретінде және жеке адамға ауыр психоәлеуметтік әсер етуі зорлық-зомбылық нысандарының күрт дамуына ықпалы әлеуметтік-психологиялық саладағы жаңа түрлердің пайда болуымен ерекшеленеді. Отандық қылмыстық-құқықтық доктринада сталкинг (ізге түсу) белгілері психологиялық-құқықтық категорияны анықтауға қатысты мәселелер және де адамға психологиялық әсер ету зардаптары қылмыстық-құқықтық маңызы, қылмыс құрылымындағы рөлі мен орны, мәні, т.б. анықталмаған. Бұл қазіргі психологиялық зорлық-зомбылықты жіктеудегі қиындықтар құқық қорғаушылар үшін мәселелі сұрақтар туындатуда, себебі (қоғамға қауіпті әрекеттің аяқталуын анықтау, зорлық-зомбылық мерзімін айқындау, әрекеттерін құқықтық жіктеу және т.б.) жауапсыз қалуда.

Заманауи технологиялардың дамуы жеке адамға қауіпті психологиялық әсер етудің жаңа нысандарының пайда болуына адамдар арасындағы қашықтықтан байланысқа шығуының кең таралуы, виртуальды аймақ «миграциясына» және адамдардың өзара әрекеттесу параметрлерінің күрделенуіне әкелген себеп болады. Осындай жағдайлардың өз-өзіне қол жұмсауға «итермелеу» арқылы жасалған шабуылдардан, жыныстық ізге түсуден және қоғамға қауіпті психологиялық әсер етудің басқа да көріністерінің алдын-алу мақсатында құқықтану ғылымы қылмыстық-құқықтық қорғау мәселесін іс жүзінде жүзеге асырмауынан. Сондықтан қазіргі жағдайда қылмыстық заңнама ізге түсуді қалай түсіндіретінің зерттеу өте өзекті және маңызды. Демек, аталған фактілер мен нақты аргументтер зерттеу тақырыбының өзектілігінің жалпы аспектілерін дәлелдейді.

ҚР Президентінің ресми сайтында жарияланған материал, яғни жолдау мазмұнында азаматтар мен қоғамның ерікті белсенділері әйелдер мен балаларға зорлық-зомбылық жасағандарды жазалау, сондай-ақ құқық бұзушылықтарды қылмыс санатына жатқызу орынды ма, жоқ па анықтау жөнінде Бас прокуратураға бұл мәселені жан-жақты зерттеп, дер кезінде шешуге тапсырма берілгендігі мәлімделген[3]. Демек, аталған ресми мәлімдеме өз кезегінде сол зерттеу тақырыбының өзектілігін саяси-құқықтық жағынан анықтап береді.

Зерттеу тақырыбының өзектілігін сталкер іс-әрекеттінен адамның жеке кеңістігін бұзу салдарынан туындайтын жеке мүліктік емес құқықтарды құқықтық қорғау мәселелері мен фактілер дәлелдейді.

Біріншіден, сталкинг(ізге түсу) әрекеттеріне қарсы іс-қимыл бойынша арнайы ұлттық заңнаманы жетілдіру көзделген. Сол себепті елде сталкинг(ізге түсу) іс-әрекеттеріне қарсы іс-қимыл жүйесінің толыққанды құқықтық реттеу тетіктері болмай тұр. Сондықтан да арнайы ұлттық заңнаманы қабылдау қажеттілігі бар.

Екіншіден, сталкинг(ізге түсу) әрекеттеріне ұқсас сол кибербуллинг әрекеттері бар. Демек, аталған сталкинг(ізге түсу) әрекеттеріне және кибербуллинг әрекеттеріне қарсы іс-қимыл заңнамасын қабылдау керек.

Үшіншіден, бір адамның жеке кеңістігін бұзу салдарынан туындайтын жеке мүліктік емес құқықтарды құқықтық қорғау мәселелерінен бөлек, өзге де қорғау негіздері мен тетіктері аясында кешенді сипатта зерттеу жұмыстарының жасалуы тиіс. Салыстыру арқылы зерттеу жүргізу аталған іс-әрекеттердің болашағын нақтылайды. Сонымен, келтірілген фактілердің жиынтығы зерттеу тақырыбының өзектілігін айқындап береді.

Тақырыптың зерттелу деңгейі. Қазақстан Республикасында сталкинг (ізге түсу) адамның жеке кеңістігін бұзу салдарынан туындайтын жеке мүліктік емес құқықтарды құқықтық қорғау мәселелері бойынша құқықтық реттеу жеке назарға алынып, құқықтану ғылымында сарапшылардың қызығушылығын тудырып жатса да кешенді ғылыми-теориялық деңгейдегі арнайы құқықтық реттелу жағынан толық зерделенбеген. Аталмыш құқыққа сыйымсыз құбылысқа қарсы іс-қимыл мәселелерін жеке зерттеп құқықтық талдау жасау барысы алыс және жақын шетелдік сарапшылар мен отандық ғалымдар ұлттық қылмыстық құқық, халықаралық қылмыстық құқық, криминалистика, криминология, құқықтық психология, халықаралық құқық, мемлекет пен құқық тарихы және өзге құқық салаларының зерттеушілері жеке ғылыми негіздегі туындаларында тоқталып өткен. Дегенмен құқық салалары бойынша өте аз зерттеу жүргізілген. Сталкинг(ізге түсу) мәселелері ғылыми іздеу және дамыту бағыттарында зерттеу объектісін зерделеген кейбір іргелі еңбектер болғанымен, олар пәндік сипатта жазылған. Демек, пәнаралық және кешенді сипатта зерттеу жұмыстарының өте аз екендігі көрініп тұр. Сондықтан елімізде сталкинг(ізге түсу) адамның жеке кеңістігін бұзу салдарынан туындайтын жеке мүліктік емес құқықтарды құқықтық қорғау мәселелерін зерделеу қажеттілігі бар.

Жалпы бұрынғы Кеңес Одағы аумағында сталкингпен байланысты мәселелерге қатысты арнайы ғылыми зерттеулер балтық мемлекеттерінде ғана

орын алған болатын. Ал қалған мемлекеттерде арнайы зерттеулер орын алған жоқ деп айтуға болады. Сондай-ақ аталған мәселелерге қатысты іргелі арнайы зерттеулер жүргізген отандық зерттеушілерді жоқ екендігін атап кетуге болады.

Ал Европа мемлекеттерінде, АҚШ-да сталкинг мәселелері 20 ғасырдың 40 жылдарынан бастап әртүрлі салалардағы ғалымдардың ғылыми ізденістерінің пәніне айналған.

Сталкинг(ізге түсу) адамның жеке кеңістігі проблемасының құқықтық сипатымен мен белгілерін түсінуге тырысқан шетелдік ғалымдармен зерттеулер жүргізілген. Ғылыми зерттеулерге елеулі үлесін қосқан зерттеушілердің арасынан үлесін қосқандар Alejandra P.P., Aizpurúa G.E., Антонян Ю.М., Гульдан В.В., Гаухман Л.Д., Сабанин С.Н., Козаченко И.Я., Лебедев В. М., Горинов В.В. және т.б. есімдерді ерекше атап өтуге болады.

Қылмыстық зорлық-зомбылықтың психикалық түріне зерттеу жүргізген ғалымдар Гребенкин Ф.Б., Левертова Р.А., Костров Г.К., Сердюк Л.В., Штефан Е.Ф., Рыжова О.А., Корнишина Ю. С. XX ғасырдың екінші жартысындағы еңбектер құқықтану ғылымындағы психикалық зорлық-зомбылық мәселелерін зерттеудің теориялық негізін қалады. Осы тақырыптың кейбір аспектілерін Горинов В.В., Сторублёнкова Е.Г., Самуткин В.Л., Нестерова Е.В., Никитина Е.М., Онищенко О.Р., Ратинова Н.А. және басқа ғалымдардың зерттеулерінде де көрінеді. Осы ғалымдардың зерттеулерінде сталкинг(ізге түсу) әдетте, қылмыстың жеке құрамының сипаттамасы ретінде, мәжбүрлеу немесе қорқыту нысаны ретінде және т.б. талданады. Атап айтқанда, қылмыс құрамындағы сталкинг ізге түсудің мәні анықталмағандықтан, қылмыстық зорлық-зомбылық түсінігінің мазмұны туралы сұрақтар даулы болып қала береді.

Диссертациялық зерттеудің объектісі – сталкинг (ізге түсу) адамның жеке кеңістігін бұзу салдарынан туындайтын қауіптіліктің алдын алу және құқықтық реттеу бойынша туындайтын қоғамдық қатынастар.

Диссертациялық жұмыстың зерттеу пәніне сталкинг (ізге түсу) адамның жеке кеңістігін бұзу салдарынан туындайтын жеке мүліктік емес құқықтарды құқықтық қорғау мәселелерін зерделейтін ғылыми еңбектерді, сталкингпен байланысты мәселелерді құқықтық реттеуде қолданылатын құқықтық нормалар (отандық заңнама ережелерді, халықаралық құжаттардың ережелерді, басқа мемлекеттердің заңнамаларының ережелерді), статистикалық мәліметтердә жатқызуға болады.

Диссертациялық зерттеудің мақсаты мен міндеттері. Зерттеу жұмысының мақсаты сталкинг (ізге түсу): адамның жеке кеңістігіндегі мүліктік емес қатынастарға қол сұғу салдарынан құқықтық қорғау мәселелерін кешенді зерттеулер арқылы тарихи-құқықтық, сталкинг детерминациялары және себептері, тәжірибелік қырларын, сондай-ақ ұлттық заңнаманы жетілдіру бойынша тиімді ғылыми қорытындылар мен құқықтық сипаттағы ұсыныстар жасау.

Диссертациялық жұмыстың мақсатына жетуді көздейтін мына төменде белгіленген міндеттерді іске асыру қажет:

1. Сталкинг (ізге түсу) құбылысының жалпы өзіндік тарихи-құқықтық қырларын анықтау;

2. Сталкинг (ізге түсу): психологиялық және құқықтық негіздерін айқындау;

3. Соттардың, адвокаттардың және жәбірленушілерге қолдау көрсету мамандарының сталкинг жәбірленушісі туралы феноменологиялық түсініктерін зерделеу;

4. Сталкинг: қылмыстық - құқықтық және криминологиялық аспектілерін зерттеу;

5. Сталкинг(ізге түсу): адамның жеке кеңістігіне қол сұғудың алдын алу бойынша заңнамалық жетілдіру мәселелерін қарастыру.

Диссертациялық зерттеудің әдіснамалық негізі. Зерттеулер шеңберінде адамның жеке кеңістігін қорғау кезіндегі ғылыми негізделген танымның жалпы және жеке әдістерін, жіктеу, кибернитикалық аналогтарын айқындау, құқықтық қорғауды салалық тұжырым жасау, туындаған сұрақтарды зерттеу мен талқылау, сталкинг(ізге түсу) әркеттерін тарихи-құқықтық саралау, салыстырмалы-құқықтық талдау, шетелдік зерттеушілердің ғылыми еңбектеріне, ұлттық заңнама мәтініне герменевтикалық талдау мен аналитикалық тәсілдер (түсініп алу, айқындап алу, негіздеу және теріске жоққа шығару) формальды-логикалық талдау әдісі, моделдеу әдісі, жүйелі талдау әдісі, аргументациялау және өзге ғылыми әдістер мен тәсілдер де қолданылады.

Диссертациялық зерттеудің эмпирикалық базасы. Диссертациялық жұмысты жазу барысында сұрақ жауап әдісі, бақылау әдістерімен зерттеу жүргізілді. Ұлттық заңнама мен халықаралық шарттар нормаларын саралау ғана емес, сонымен бірге сталкинг (ізге түсу): адамның жеке кеңістігінедегі мүліктік емес қатынастарға қол сұғу салдарынан қорғаудың құқықтық жүйесінің тәжірибелік негіздері мен тетіктері ҚР құқық қорғау мен уәкілетті мемлекеттік органдарының статистикалық мәліметтері тиімді түрде пайдаланылды.

Диссертациялық зерттеудің ғылыми жаңалығы. Бұл зерттеу жұмысы Қазақстан аумағында сталкингпен байланысты құқық бұзушылықтардың алдын алу мәселесіне қатысты алғашқы жүргізілген арнайы ғылыми ізденіс болып табылады. Зерттеу барысында келесідей ғылыми жаңалыққа ие ғылыми нәтижелерге қол жеткізілді.

Сталкинг (ізге түсу) әрекетінің негізгі белгілерін көрсету.

Сталкинг (ізге түсу) құбылысының жеке тарихи-құқықтық қырларын сталкерлік ізге түсу жеке оқиғаларының жиынтығының дәлелдеп беруі.

Сталкер ұғымына авторлық анықтамалық норма жобасын ұсынуы.

Сталкинг(ізге түсу) үш себептік-факторлары (яғни жалпы себеп-фактор, негізгі себеп-фактор және арнайы себеп-фактор) айқындалып жекеше жіктелуі.

Сталкинг ұғымына авторлық анықтама норма жобасының берілуі.

Қылмыстық құқықтық және криминологиялық аспектілерін зерделеу. Ұлттық заңнама шетел заңнамасымен салыстырмалы талдау және ұлттық заңнама жетілдіру бойынша ұсыныстар жасалды.

Қорғауға келесі ережелері шығарылады:

1-ұсыныс. Сталкинг(ізге түсу) негізгі белгілері ретінде мыналар болып табылады.

Бірінші негізгі белгісі – адамның жеке кеңістігіне, яғни еркін жүріп тұру құқығына қайшы, қоғамға қауіпті іс-әрекеттер мен құқық бұзушылық ниеттің (сылтаудың) болуы.

Екінші негізгі белгісі – сталкинг(ізге түсу) қолданыста ұлттық заңнамаға қарама қайшылықтың болуы.

Үшінші негізгі белгісі – сталкинг(ізге түсу) кінәлілігі дәлелденген қоғамға қауіпті іс-әрекеттерінің жүйелі түрде қайталануы.

Төртінші негізгі белгісі – сталкинг(ізге түсу) кінәлілігі дәлелденген қоғамға қауіпті іс-әрекеттерінің жазаланушылығы.

2-ұсыныс. Сталкер – жеке өзінің нәпсілік құмарлығын қанағаттандыру мақсатында сталкерлік пиғыл мен іс-әрекеттерді жасауды көздейтін, өзіндік сталкерлік психикасы мен санасы орныққан, жекеше девианттық мінез-құлық пен жүріс-тұрысы қалыптасқан тұлға.

3-ұсыныс. Сталкинг(ізге түсу) бірінші құрамдас бөлігін «жалпы себеп-фактор» деп атаймыз. Жалпы себеп-факторға мына факті мен жағдай жатады. Елімізде адамның жеке өмірлік кеңістігін қорғайтын ұлттық заңнама бар. Оның баптары адамның жеке өмірлік кеңістігін жалпы негізде қорғайды. Дегенмен, сталкингтік іс-әрекеттерді сипаттап беретін арнайы баптар жоқ. Сондықтан егер себеп-фактор жойылып, яғни сол баптар қабылданса, онда ол мәселе тоқтайды. Өз кезегінде осы фактор аталмыш баптардың туындауына мүмкіндік береді. Демек, бұл фактор сталкинг іс-әрекеттеріне қарсы іс-қимыл жүйесінің негіздері мен тетіктерін болдырмауға, жолын кесуге және алдын алуға құқықтық мүмкіндік жасайды.

Екінші құрамдас бөлікті «негізгі себеп-факторлар» деп атауға болады. Негізгі себеп-факторларға мына фактілер мен жағдайларды жатқызуға болады. Психопатологиялық фактілер мен жағдайлар сталкингтік іс-әрекеттерді туындап, қалыптасып, әрі қарай тікелей дамуына түрткі болады. Яғни олар негізгі себеп-факторларға жатқызылады. Өйткені сталкингтік іс-әрекеттердің негізгі қозғаушы фактісі мен жағдайы ретінде психопатологиялық түсініктер мен іс-әрекеттер болып табылады. Сталкерлік қара ниет, өзіне жағымды, ал өзгелерге жағымсыз пиғыл мен жеке сезімдерге негізделген мақсаттық ұстанымның негізгі себептерінің бірі ретінде сталкер болған тұлғаның өте жағымсыз ішкі рухани жай-күйін қысқа айта кетейік. Тоқ етерін айтар болсақ, сталкерлердің олардың нәпсілік жай-күйі, олардың арнайы себеп-фактор айқындалады.

4-ұсыныс. Сталкинг(ізге түсу) – адамның жеке кеңістігіне, яғни еркін жүріп тұру құқықтарын заңсыз шектейтін, құқық бұзушылық сипаттағы мотив (сылтау) пен әдістер мен тәсілдер арқылы сталкердің қолданыстағы ұлттық заңнамаға қарама қайшылықты құқық бұзушылықтарының жүйелі түрде қайталануы нәтижесінде кінәлілігі дәлелденген, жазалануға жататын, қоғамға

қауіпті іс-әрекеттерінің жиынтығын сипаттайтын әлеуметтік-психологиялық жағымсыз және құқыққа сыйымсыз құбылыс.

5-ұсыныс. Диссертация тақырыбын зерттеу нәтижесі нақтырақ көрсеткендей, адамның жеке кеңістігін бұзу салдарынан туындайтын жеке мүліктік емес құқықтарды қорғау тек азаматтық-құқықтық қорғау ғана тұрғысынан емес, қылмыстық, әкімшілік, тәртіптік, моралдық-психологиялық және өзге қырлары тұрғысынан қорғауды қажет етеді. Сол себепті аталмыш ғылыми-тәжірибелік тұрғыдан өзекті тақырыпты пәндік, пәнаралық және кешенді сипатта зерттелуі тиіс. Мысалы, заң жобасын әзірлеу барысында бірінші зерттеу эстафетасын филологтар мен герменевтер бастауы қажет. Екінші зерттеу эстафетасын тарихшылар мен заң ғылымы саласындағы мемлекет пен құқықтың тарихын зерттеуші жеке заңгер-ғалымдармен бірге жалғастыруы тиіс. Үшінші зерттеу эстафетасын құқық философиясы мамандары өзіндік логикалық сүзгісімен, ал енді құқықтық психологиясы мамандары құқықтық психологиялық талдаумен қолға алуы керек. Төртінші зерттеу эстафетасын жоғарыда аталған барлық мамандар мен өзге қажетті мамандар жүйелі саралау арқылы кешенді зерделеу жүргізеді.Бесінші зерттеу эстафетасын қорытынды түйінді, құқықтық диагнозды қоятын, қорытынды құқықтық шешімдерді қабылдауға ұсыныс беретін құқық салаларының мамандары аяқтайды.

Диссертациялық зерттеудің теориялық және тәжірибелік маңызы. Зерттеудің тәжірибелік маңыздылығы, сталкинг (ізге түсу) адамның жеке кеңістігін бұзу салдарынан нақты туындайтын жеке мүліктік емес құқықтарды құқықтық қорғау мәселелері бойынша құқықтық реттеуге арналған заңнама нормаларын жетілдіруде пайдалану мүмкіншілігімен анықталады. Сонымен қатар аталған диссертация нәтижелері тиісті жоғары оқу орындары, құқық қорғау органдарының арнайы оқу орындарында «Сталкинг (ізге түсу) адамның жеке кеңістігін бұзудың алдын алу» атты оқу курсының бағдарламасын дайындау шеңберінде пайдаланылуы мүмкін. Диссертацияның ғылыми тұжырымдары осы мәселелер төңірегіндегі өзге зерттеу жұмыстарына үлгі және негіз бола алады.

Зерттеу жұмысының теориялық негізін құқық философиясы, қылмыстық құқық, криминология, азаматтық құқық салаларындағы отандық және шетелдік ғалымдардың ғылыми еңбектері қалады. Келесідей шетелдік ғалымдардың еңбектері осы ізденістің теориялық негізін қалады: Bradford W.R., Billy Henson, Bonnie S.F., Rory Kelly, Dreke, Rebecca J., Laura Johnson, Jennifer Landhuis және т.б.

Отандық ғалымдар арасында сталкинг (ізге түсу) түрлерінен құқықтық қорғау және мүліктік емес залалдың алдын алу мәселелерін Қ.Т.Битемиров, Б.И.Нақыпов, А.Е.Паридинова, Иманбекова М.М., Е.С.Шалхаров және адам құқығын қорғаудағы ұлттық және халықаралық құқықтың арақатынасын М.Т.Баймаханов, Е.М.Абайділдинов, моральдық зиянды өтеу мөлшерін анықтауға А.Баймахан, қылмыстық құқық бұзушылықтың құрамын түсіндірген

Борчашвили И.Ш., Ағыбаев А.Н. т.б. ғалымдардың ғылыми ізденістері зерттеудің теориялық негізін қалыптастырды.

Диссертациялық зерттеудің нормативтік базасын. Диссертациялық зерттеуде Қазақстан Республикасының Конституциясы, Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі, Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі, Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексі, Қазақстан Республикасының Құқық бұзушылық профилактикасы туралы заңдары, Қазақстан Республикасының Жоғарғы Соттың қабылданған нормативтік қаулылары және халықаралық құқықтық актілер қолданылды.

Диссертация нәтижелерінің сыннан өтуі. Диссертациялық тақырып аясындағы зерттеулер, ғылыми мақалалар, баяндамалар халықаралық журналдарда, ҚР Ғылым және жоғары білім саласындағы бақылау комитеті ұсынатын ғылыми басылымдарда және халықаралық ғылыми-теориялық, тәжірибелік конференцияларда 21 ғылыми мақала жарияланды. Оның ішінде ҚР ғылым және жоғары білім саласындағы бақылау комитеті ұсынатын ғылыми басылымдарда:

1. Битемиров Қ.Т., Нартай А.Н. Құқық философиясының негізгі мәселелері. // «Қазақстанның ғылымы мен өмірі» Халықаралық ғылыми-көпшілік журналы, Алматы, № 6.(66) 2018, Б.58-61;
2. Азаматтық құқықтық жүйеде жеке мүліктік емес құқықтардың маңыздылығы және орны // «Қазақстанның ғылымы мен өмірі» Халықаралық ғылыми-көпшілік журналы, Алматы, № 6.(66) 2018, Б.195-199;
3. Ақшатаева Ж.Б. «Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» Қазақстан Республикасының заңы- бала құқықтары мен бостандықтарының заңды кепілі ретінде // «Қазақстанның ғылымы мен өмірі» Халықаралық ғылыми-көпшілік журналы, Алматы, № 2/3(57) 2018, Б.23-26;
4. Ажиметова З.А., Жарылқапова Г.П., Әскери қылмыстық құқық бұзушылықтармен күрес жүрізу ерекшеліктері және криминологиялық сипаттамасы // «Қазақстанның ғылымы мен өмірі» Халықаралық ғылыми-көпшілік журналы, Алматы, № 2/3(57) 2018, Б.30-33;
5. Нақыпов Б.И., Нартай А.Н. Мемлекеттік – жеке меншік әріптестіктің мәні, мазмұны // «Қазақстанның ғылымы мен өмірі» Халықаралық ғылыми-көпшілік журналы, Алматы № 6.(66) 2018, Б.104-108;
6. Ақшатаева Ж.Б., Жорабеков С.Ж., Криминальная виктимность, ее характеристика и состояние//«Қазақстанның ғылымы мен өмірі» Халықаралық ғылыми-көпшілік журналы, Алматы № 2/3(57) 2018, Б.33-39;
7. Нурпейс О.Е. Теоретические основы соотношения международного и национального права //«Қазақстанның ғылымы мен өмірі» Халықаралық ғылыми-көпшілік журналы, Алматы № 2/3(57) 2018, Б.42-46;
8. Қ.Т Битемиров, Л.А. Болатбекова, Б.С. Исахов, С.Б. Абутаева. Сталкинг зорлық-зомбылықтың жаңа түрі ретінде: оның амбиваленттi сексизммен байланысы, гендерлік зорлық-зомбылыққа көзқарас.// «ҚазҰУ Хабаршысы. Заң сериясы»журналы, Алматы № 2 (110) 2024, Б.140-149;

9. Шекербекова М.С., Абутаева С.Б. Сталкинг (ізге түсу) адамның жеке кеңістігін бұзудың алдын алу бойынша ұлттық заңнама негіздері мен тетіктері.// «Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің хабаршысы. Құқық сериясы» журналы, Астана №1(150)/ 2025, Б.191-206.

SCOPUS және WEB OF SCIENCE деректер қорына кіретін шетелдік ғылыми басылымда Sholpan Zhumagulova, Yernar Shalkharov, Kairat Bitemirov, Yermek Bekbosynov, Laura Kuzdeuova. legal types of stalkers on the basis of analysis of comparison of legal variables with data of psychology, sociology and victimology// Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues Volume 22, Issue 4, 2019, P.12

Диссертацияның құрылымы мен көлемі. Жұмыстың құрлымы кіріспе, үш тараудан, қорытынды, пайдаланған әдебиеттер тізімінен құрылды. Ал диссертациялық жұмыстың көлемі 146 беттен тұрады.

1 «СТАЛКИНГ» ҰҒЫМЫНЫҢ ПАЙДА БОЛУЫ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ БЕКІТІЛУ ТАРИХЫ

1.1 Сталкинг (ізге түсу) құбылысының тарихи-құқықтық қырлары

Аталған диссертациялық жұмыстың бірінші тарауында сталкинг(ізге түсу) құбылысының құқықтық табиғаты мен ғылыми анықтамасын қарастыру нақты мақсатпен көзделді. Өйткені:

біріншіден, осы диссертациялық тақырыптың өзі құқықтық сипаттағы құбылыс ретінде әлі толықтай зерделенбеген;

екіншіден, аталмыш жағымсыз құбылыстың құқықтық табиғатын және оның ғылыми анықтамасы бойынша зерделеуді жүргіземіз;

үшіншіден, бұл ретте бастапқы бірінші бөлімде сталкингтің (ізге түсу) құбылысының тарихи-құқықтық қырларын қарастырып өтеміз;

төртіншіден, ал содан кейін сталкингтың (ізге түсудің), адамның жеке кеңістігін бұзудың қалыптасуы мен дамуын негіздейтін себептік-факторлар кешенін анықтау қажет;

бесіншіден, заңтану және гуманитарлық ғылымдарының жүйесінде сталкингтың (ізге түсудің), адамның жеке кеңістігін тікелей қасақана ниетпен бұзу мәселелерінің ғылыми доктриналды зерделенуімен түйін жасаймыз.

Әуелі сталкинг (ізге түсу) құбылысының тарихи-құқықтық қырларын қарастырудан бастаймыз.

Бірінші кезекте қысқа мазмұнда «сталкинг (ізге түсу)» ұғымының жеке мағынасын түсініп алу жөн.

Оксфордтың ағылшын сөздігінде сталк етістік формасында оны қажетсіз және интрузивті назар аудару немесе қудалау ретінде анықтайды. Аталмыш сөздік бойынша 4 анықтамалық түсіндірме арқылы бірнеше мысалдарымен нақты берілген.

1. «[өтпелі, интрансивті (яғни өтпелі емес)] жануарды немесе адамды өлтіру, ұстау немесе оларға зиян келтіру үшін баяу және тыныш қозғалу арқылы (бір нәрсеге / біреуге) жасырын бару».
2. Онда «Арыстан зебраның ізіне түсті» және «Ол (ер адам) оған (әйелге) шабуыл жасаудан және оны тонаудан бұрын, әйел үйіне қайтып бара жатқанда, оның ізіне түсті» деген мысалдар қамтылған.

Әрине, бұл сөздіктің жалпы мағынасына түсіндірме мысалдар берілген деп түйін жасауға болады. Себебі:

біріншіден, сол түсіндірмеден «сталк» ұғымының тек жалпы мағынасы ғана ашылған;

екіншіден, түсіндірме сөйлемнен адамнан гөрі арыстан немесе өзге бір жыртқыш аңға қатысты қолданғандығы анықталып тұр. Ал бір жағынан оны бірінші мысал дәлелдейді;

үшіншіден, түсіндірменің екінші мысалы қарақшылық немесе тонауды жасаушы қылмыс субъектісі жайлы сипаттама болып табылады.

Демек, бірінші анықтама біздің зерттеуіміздегі ұғымның мағынасын ашпайды.

3. «[өтпелі] біреудің соңынан еру және біреуді ұзақ уақыт бойы тітіркендіретін немесе қорқытатын етіп байқау үшін біреуді қуу».

Екінші мысалында мынадай сөйлем ұсынылған. «Ол (сталкер) оны (әйел өзін айтып отыр) үш жыл бойы қудалады деп мәлімдеді».

Екінші мысалда «сталк» ұғымының негізгі мағынасы берілген.Оны анықтама мен оның мысалынан байқаймыз. Демек, біздің зерттеуімізге осы мағынаны қолданамыз.

4. «[интрансивті] + қосымша./ аян. ашуланған немесе мақтанышпен жүру».

Ал мына үшінші мысалға назар салайық. «Ол бір сөз айтпастан кетіп қалды. Актриса салмақ мәселесі бар-жоғын сұрағанда, баспасөз мәслихатынан кетті. Сөмкесін алып, ол бөлмеден шықты».

Бұл сөздікте арнайы мағынада түсінікті мысалдар берілген. Осындай мағынада болған мысалдар біздің зерттеуге келіңкіремейді. Өйткені, аталмыш сөйлемдерде «сталк» етістігі өзге арнайы мағынада қолданылған.

5. «[өтпелі, интрансивті] жағымсыз немесе қауіпті жолмен қозғалу үшін (кез келген нәрсені) қуу».

Төртінші мысалда арнайы мағынада берілген. Мысалдары осыны ой-пікірді дәлелдейді. Содырлар құрбандарды іздеу үшін ғимаратты аралап шықты.

Бірінші мысалда «сталк» ұғымы содыр (яғни террорист) мағынасында тікелей қолданылған. Қорқыныш түнде қала көшелерінде жүреді. Ал екінші мысалда сталкердің(ізге түсушінің) бір мезгілдік іс-қимылдық жүріс-тұрысын сипаттап береді.

Сталкинг –белгілі бір адамның басқа адамға еріксіз қайта-қайта ұмтылуы деген мағынаны білдіреді. Сталкинг(ізге түсу) негізі салыстырмалы түрде жаңа термин, адамның қорқынышы мен қауіпсіздігінің бұзылуына алаңдаушылық тудыртатын қажетсіз және қайталанатын іс-әрекеті ретінде сипаттауға болады.

Сталкинг басқа жағымсыз қатынастар заңдылықтарын мәжбүрлеу яғни үйге, жұмысқа немесе серіктестіке қалаусыз бару және қоғамдық орындарға немесе объект ретінде көрінетін әлеуметтік орталарға келу, бірнеше рет сыйлықтар жіберу, әлеуметтік ортамен байланысу және мақсатына жету үшін ақпарат алуға тырысу және қайталану сипатымен нақты ерекшелендіреді. Бірнеше рет соқтығысу жағдайлары: жәбірленушінің кез келген мүлкіне зиян келтіру[4].

Осы әдебиеттегі ғылыми-тәжірибелік сипатта жасалған сипаттамалық тұжырым мазмұнынан белгілі болып тұрғандай, сол сталкинг (ізге түсу) негізгі белгілері ретінде мыналарды атауға болады.

Бірінші негізгі белгісі – адамның жеке кеңістігіне, яғни еркін жүріп тұру құқығына қайшы, қоғамға қауіпті іс-әрекеттер мен құқық бұзушылық ниеттің (сылтаудың) болуы.

Екінші негізгі белгісі – сталкинг (ізге түсу) әрекеті қолданыста ұлттық заңнамаға қарама қайшылықтың болуы.

Үшінші негізгі белгісі – сталкинг(ізге түсу) әрекетінің кінәлілігі дәлелденген қоғамға қауіпті іс-әрекеттерінің жүйелі түрде қайталануы.

Төртінші негізгі белгісі – сталкинг(ізге түсу) әрекетінің кінәлілігі дәлелденген қоғамға қауіпті іс-әрекеттерінің жазаланушылығы.

Сонымен, сталкинг(ізге түсу) ұғымына берілген осы анықтамасын, сондай-ақ сталкинг(ізге түсу) әрекетінің негізгі белгілерін негізге ала отырып, жоғарыда белгіленген мақсат пен міндеттерді ескере келе, сталкинг (ізге түсу) құбылысының тарихи-құқықтық қырларын қарастырып өтеміз деп түйіндейміз.

Алғашқы антисталкинг заңы сонау 1990 жылы Калифорния штатында жәбірленушілерге көмек көрсетудің ұлттық заңы, актриса Ребекка Шеффер қайтыс болғаннан кейін Әділет орталығында 1996 ж. күшіне енді. Оны екі жылдай өз жанкүйері қудалап жүрген. Сонымен қатар, аталған заңды қабылдау өзге бес әйелді өлтірілуіне байланысты болды. Бұған дейін оған тыйым салынған бұйрықтар болды. Десе де 1992 жылы көрсетілген жағдайлар өз кезегінде қоғамдағы жеке зорлық-зомбылықтың ауырлығына сәйкес сталкингпен күресу туралы заң қабылданды.

Көрші ресейлік Е.Г.Сторублёнкова мен В.Л. Самуткиннің бірге жазған мақаласына сүйенсек, осы зерттеушілер «сталкинг» деген ұғымды алғашқы ғылыми айналымға 1921 жылы енгізген ғалым ретінде француз психиатры, медицинаның докторы Гаэтан Гасьян де Клерамбо атап жазған.

Автор оның «Маххабат психозы» (орыс тілінде – Любовный психоз; Les Psychoses Passionelles) деген тракт жазғандығы жайлы мәлімет берген.

Демек, аталған термин жүзге жуық жыл бұрын енгізілгенімен, алайда ол жағымсыз құбылыс адамзат тарихында көп ғасырлардан бері туындап қалыптасып келеді.

Осы жоғарыда аталған психиатр еңбегінде елу жастан асқан француз ақсүйек әйелі Англияның королі Георг V ғашық болып қалған тарихи оқиғасын мысалға келтіріп, әйелдің сенімі бойынша король оған ғашық болған. Әйелдің негізгі себебі король терезе перделерін көтеру мен түсіруін өзінше жасырын ғашықтық белгілер деп түсінген. Соған қарай, әйел өзін корольге жақын болуы үшін Букингем сарайына жақын жерде өз шатырын тіккен. Бұл ретте әйел англия мен француз полициясын алландатқаны баяндалған[5].

Әрине, аталмыш жағдайды кәдімгі тек қана ғашықтық сезімдерден туындаған оқиға немесе біржақты ессіз ғашықтықтың нақты белгісі болып табылады.

Біріншіден, психиатр бұл ретте ол әйелдің ғашықтығын психикалық патология деп түйіндегенін аңғарамыз.

Екіншіден, әлбетте мұндай ғашықтық психоз тек қана әйел затына тән деуге болмас.

Үшіншіден, әдетте ер кісілерде де ол жай-күй көбірек орын алатынын тарихи-құқықтық сипаттағы статистикадан байқаймыз.

Сталкинг құбылысына АҚШ-да 20 ғасырдың 1980 жылдары спорт пен шоудың жұлдыздарына қатысты көптеген сталкингтік шабуылдар болған соң ғана назар аудара бастаған. Осы ретте АҚШ-ның Калифорния штатында ең алғашқы заң сталкингке қарсы заң қабылданған [6].

Ресей Федерациясының заңгер ғалымдарының еңбектерінде Антонян Юрий және Виктор Гульданның ғылыми еңбегінде кәмелетке толмағандарға жыныстық зорлық-зомбылықты бопсалау, пара беру арқылы әртүрлі әлеуметтік топтардағы қылмыскерлер мүлдем тозған маскүнемдер емес жоғары білімі бар шенеуніктер, мектеп тәрбиешілері әлеуметтік желілерде, мессенджерлерде, кейде басқа аймақтарда бола отырып, гаджеттердің көмегімен қарым-қатынас жасау айласын жүзеге асыратын адамдардың жаңа түрі пайда болды. Олар балаларға жалаңаш жыныс мүшелерінің фотосуреттері мен бейнелерін жіберуді талап етеді, кейбір жағдайларда балалармен шынайы кездесуге тырысады. Әдетте, бұл адамдар ресми түрде психикалық сау, сот-психиатриялық сараптаманың нәтижелері бойынша ақылға қонымды, бірақ олардың ниеті, біздің көзқарасымыз бойынша, патологиялық сипатқа ие, жеке басының деградациясының ақылға қонымдылығын, сананың өзіндік анимациясын жоққа шығармайтын жеке бұзылуларды көрсетедінгімен дәлелдеулер келтірген[7].

Сонымен қатар, Ресей Федерациясының заңгер ғалымы Л.Д. Гаухманның жетекшілігімен жүргізілген ғылыми зерттеуде қылмысқа қатысуды (Ресей Федерациясы Қылмыстық кодексінің 33-бабының 5-бөлігі) қылмысқа қатысудан жасыруды (қылмысты жасыру - Ресей Федерациясы Қылмыстық кодексінің 316-бабы) ажырату кезінде қылмыстың өзара байланысының болуын көрсететін объективті деректерді ескеру қажеттігін зерттеген. Жасыру түріндегі қатысу кезінде сыбайластың әрекеті мен қылмыс жасаушының әрекеті арасында қалыптасады, сондай-ақ қылмысқа қатысқан жағдайда кінәлі байланыстың бар болуымен және тиісінше оның болмауынан көрінетін субъективтік деректер деп тұжырым жасаған[8].

Қылмысқа қатысу – қылмыс жасауға көмектесуші болып табылмайтын, бірақ сол немесе басқа нысанда қатысқан адамдардың жауаптылығының негіздері мен тәртібін белгілейтін қылмыстық құқықтың арнайы институты. Қатысудан айырмашылығы, қатысушы адамдардың мінез-құлқы, біріншіден, жасалған қылмыспен себепті байланысы жоқ, өйткені ол қылмыстық нәтижеге жету үшін қажетті жағдай туғызбайды. Екіншіден, тартылған тұлғада біртұтас, ортақ ниет сияқты қатысудың маңызды белгісі болмайды.

Қатысу жағдайындағы іс-әрекет субъективті түрде үшінші тұлғалардың қылмыстық мінез-құлқына байланысты болса да (сотқа тартылған адамның жасалған немесе жасалған қылмыс туралы білуі түрінде) ешқашан қылмыс жасаған адамның әрекетімен үйлестірілмейді.

С.Н.Сабанин ғылыми зерттеуінде қылмыстық құқықта қатысудың жалпы түсінігі жоқ. Қылмыстық құқық теориясы қылмысты жасауға қатыспаған адамдардың жасалған қылмысты жасыру, дайындалып жатқан немесе жасалған қылмыс туралы хабарламау немесе оның алдын алу шараларын қабылдауға

міндетті адамның қылмыстың алдын алмау арқылы көрінетін қасақана әрекеті деп түсіндіреді[9].

Қылмыстық құқықтың сөздігінде қылмыстық жазаланатын қорқыту адамға қатысты психикалық зорлық-зомбылықтың түрі ретінде түсіндіріледі. Ресей Федерациясының Қылмыстық кодексінің 119-бабында, Е.Ф.Побегайлоның пікірінше, жәбірленушінің өмірінен айыру немесе оның денсаулығына ауыр зиян келтіру ниетінің сыртқы көрінісі қауіп үркітуге арналған деп түсіндіреді[10]. Қауіптің осыған ұқсас (бірақ толығырақ) анықтамасын Ф.Гребенкин де ұсынады. Ол қорқыту – субъектінің жәбірленушіге зиян келтіру ниетінде көрінетін, қорқыныш күйін ояту мақсатында оның психикасына әсер ететін, оның нақты қабылдауын көрсететін, мазмұны жағынан бір реттік және біртекті сипатымен сипатталатын психикалық зорлық-зомбылық түрі деп есептейді[11].

Басқада ғалымдардың зерттеулерінде, мысалы, Г.К. Костров пен Л.В. Сердюк осы идеяны дамыта отырып, қауіпті психологиялық зорлық-зомбылық түріне жатқызады. Олардың пікірінше, қорқыту жәбірленушіге зиян келтіру арқылы қорқытудан тұрады және мәжбүрлеу әсерін тигізеді[12].

Біздің пайымыз бойынша әртүрлі елдердің ұлттық заңнамасында және халықаралық құқықтық актілер мазмұнында заңсыз ізге түсуге қатысты еш баптар болған жоқ деуге болмас. Десе де сталкинг іс-әрекеттерді қылмыс ретінде санау кейін орын алған деуге болады.

Мұның тарихи-құқықтық себептерінің бірі ретінде кәдімгі заңсыз ізге түсу мен сталкинг(ізге түсу) арасын ажыратып айқындап алу мәселесі де болғандығын айтамыз.

Осы тұста, бірқатар халықаралық-құқықтық актілердегі кейбір баптарға жүгінеміз. Мысалы, сонау 1966 жылдың 16 желтоқсанында қол қойылып, ал 1976 жылдың 16 желтоқсанында заңды күшіне енген «Азаматтық және саяси құқықтар туралф» халықаралық пактіні Қазақстан Республикасы 2005жылғы 28 қарашадағы №91 Заңы арқылы ратификациялаған.

Осы халықаралық пактінің 17-бабындағы әркімнің жеке өміріне, отбасына, тұрғын үйіне немесе хат-хабарына қол сұғылмаушылық немесе заңсыз араласудан, сондай-ақ оның ар-намысы мен беделіне қол сұғудан қорғануға құқығы және әркімнің мұндай зорлық-зомбылық пен агрессиядан заңмен қорғалуына құқығы бар нормалар бекітілген[13].

Біріншіден, аталмыш баптың 1-тармағындағы әркімнің жеке және отбасылық өміріне ерікті немесе заңсыз араласпауға құқығы бар деген сөздер асылында әркімнің жеке өміріне заңсыз араласуынан туындайтын әртүрлі құқық бұзушылықтардың жиынтығын, оның ішінде жалпы негізде сталкингті де қамтиды дегенді білдіреді.

Екіншіден, «заңсыз араласу» деген ұғымдық тіркес құқыққа сыйымсыз іс-әрекеттерді жасау дегенді аңғартады.

Үшіншіден, ерекше айтар жайт, «сталкинг» деген құқықтық терминді «заңсыз із кесу», «заңсыз озбырлық жасау», «қол сұғушылық» және «ар-намыс

пен абырой-беделіне нұқсан келтіру» делінген терминдермен өзара салыстырып айқындау керек.

Сталкинг(ізге түсу) құқық бұзушылыққа қарсы халықаралық-құқықтық актісі ретінде «Киберқылмыстылық туралы Еуропа Кеңесінің конвенциясын» (2001 жыл 23 қараша) айтуға болады. Бұл актінің басқаша атауы «Компьютерлік қылмыстар туралы Конвенция».

Еуропа Кеңесі ресми сайтында аталған халықаралық-құқықтық акті мәтінімен ағылшын әрі орыс тілінде таныса келе аңғарғанымыздай, онда бірқатар қылмыстар:

2-бап - Заңсыз құпияларды қолдану;

3-бап – Заңсыз құпияны ұстап тұру;

4-бап - Ақпараттарды пайдалану;

5-бап – Жүйелік бағдарламаға әсері;

6-бап – Жүйелік бағдарлама құрылғыларын заңсыз иемдену;

7-бап - Компьютерлік технологияларды пайдалана отырып жалғандық жасау;

8-бап - Компьютерлік технологияларды қолдану арқылы алаяқтық жасау қылмысы;

9-бап - Балалар порнографиясымен байланысты құқық бұзушылықтар;

10-бап - Сабақтас құқықтардың авторлық құқығын бұзумен байланысты құқық бұзушылықтар;

11-бап - қылмыс жасауға қастандық жасау, қатыстылық немесе арандату;

12 – бап - Корпоративтік жауапкершілік;

13-бап - Санкциялар мен шаралар)[14] белгіленген.

Бұл халықаралық-құқықтық құжатта арнайы түрде сталкинг ұғымы тікелей түрде бекітілмесе де, сталкинг жеке тұлғалардың киберкеңістігіне заңсыз қолсуғушылығына қарсы нормалар мен ережелердің жиынтығы қамтылған.

Бұл құқықтық мәселеге елімізде тікелей қатысты бірқатар нормативтік құқықтық актілер қабылданған.

Киберқауіпсіздік тұжырымдамасын («Қазақстанның киберқалқаны») бекітудің негізі ресурстар мен ақпараттық жүйелердің иелеріне көмек көрсету және бір-біріне бағытталған қатерлері туралы хабарлау үшін ақпараттық қауіпсіздік оқиғаларына ден қою және бақылау үшін ведомстволық және салалық құрылымдар байланысының тиімділігін арттыру маңыздылығы бүкіл елдің ақпараттық-коммуникациялық инфрақұрылымының тұрақтылығын анықтайтын қатысушылардың қауіпсіздік мәселесін өнеркәсіптік ақпараттық жүйелер мен желілерді жоспарлаудың, жобалаудың, дамытудың және пайдаланудың маңызды элементі ретінде қарастырып қаулыда айқындалған[15].

Біздің елімізде осы уақытқа дейін қоғамдық тәртіпті бұзу және бейбітшілікті бұзу және жыныстық қудалау сияқты қылмыстар шеңберінде қарастырылып келген сталкинг сияқты әрекеттерді бөлек қылмыстар тізіміне қосу мәселесі біраз уақыттан бері талқылану нәтижесінде 2025жылы он

алтыншы шілде қолданыстағы Қазақстан Республикасының қылмыстық кодексі 115-1 баппен толықтырылды. Осылайша, 2025 жылдың шілде айында алғаш рет «Сталкинг» қылмыстық теріс қылық ретінде жарияланды. Бұл бап елеулі залал келтірген зорлық-зомбылықпен емес, қалаусыз байланыс орнату және адамды оның еркінен тыс қадағалау әрекеттерінде көрсетілген заңсыз аңду үшін жауапкершілікті белгілейді. Сонымен қатар, сталкинг құбылысы және осы қылмыс түріне қатысты салыстырмалы құқыққа арналған доктриналық еңбектердің саны өте шектеулі[16].

Сталкинг аясында жақын-алыс шетелдерде де заңдарына жаңадан өзгерістер еңгізген елдердің бірі Молдава Республикасымен Түрік Республикасынада мән берсек болады.

Молдава Республикасының Парламенті ҚК-не толықтырулар мен өзгерістер еңгізу туралы (сталкинг(ізге түсу) жеке қылмыс ретінде анықталып қылмыстық жауаптылық танылды) заң жобасын 2025ж. 30-мамыр қабылдады[17].

Түрік Республикасы 2021 жылдың наурыз айында алғаш рет жарияланған «Адам құқықтары жөніндегі іс-қимыл жоспарының» бөлігі ретінде «біржақты ізге түсу әрекеттерін бөлек қылмыс ретінде реттеу» ниеті жарияланды. Қазіргі уақытта, Түрік Республикасының қолданыстағы заңнамасындағыдай, Швейцария, Дания және Греция сияқты елдерде сталкинг құбылысы қолданыстағы қылмыстар шеңберінде қарастырылады және сталкинг қылмысын бөлек реттеу көзделмеген. Сонымен қатар, Америка Құрама Штаттары сияқты англо-саксондық елдерде сталкинг 1990 жылдары, атақты адамдардың үнемі сталкинг(ізге түсуге) ұшырауы, бұл олардың өлтірілуіне әкелуі мүмкін жағдайларға жауап ретінде қылмыс ретінде танылды. Атап айтқанда, ол 2005 жылдан бастап континенттік еуропалық құқыққа еніп келеді. Мысалы, Австрия (2006), Германия (2007), Венгрия (2008), Италия (2009) және Польша (2011) осы кезеңде өздерінің қылмыстық кодекстеріне қудалауды нақты қылмыс ретінде енгізді.

Қазақстанның киберқалқанды іске асыру жөніндегі іс-шаралар жоспарында дербес деректерді қорғау бойынша халық үшін тренингтер мен оқыту практикаларын өткізу бойынша жұмысын ұйымдастыру жыл сайын өткізу жоспарланған[18].

2023-2029 жылдарға арналған цифрлық трансформация, ақпараттық-байланыс саласында киберқалқанды дамытуда дербес деректерді жүйелілік өңдеуге қатысты жеке тұлғаларды қорғау туралы конвенцияға қосылу мәселелерін ескеру маңызды, қосылған елдердегі операторлар жасаған дербес деректерді қорғаудағы адамдардың құқықтарына қол сұғылуын тергеу әрекеттерін негіздейді.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы негізінде тұжырымның мақсаты мемлекеттің аумағындағы әрбір адамның негізгі құқықтары мен бостандықтарын азаматтығына немесе тұрғылықты жеріне қарамастан, атап айтқанда оның дербес деректерін автоматтандырылған өңдеуге байланысты

жеке өмірге қол сұғылмаушылық құқығын ("деректерді қорғау") құрметтеуге кепілдік беру көзделген.

Бұдан басқада, ДҚБЖ сервисін енгізу жоспарына сәйкес ДҚБЖ сервисімен интеграцияланатын жалпыға қолжетімді жүйелердің жыл сайынғы мониторингі талап етілетіндігі айқындалған[19].

Міне осы қаулылар және өзге қажетті нормативтік құқықтық актілердің барлығы халықаралық әрі қоғамдық қауіпсіздік, оның жеке тұлғалардың жеке қауіпсіздігін қорғайды деп түйіндеуге болады. Бұл аталмыш заңдарды диссертацияның келесі бөлімдерінде нақты саралаймыз.

Қазақстан Республикасының Конституцияның 17-бабында адамның қадір-қасиетіне қол сұқпау жәнеде ешкімнің азаптауға, зорлық-зомбылыққа немесе адамгершілікке жатпайтын немесе ар-намысты қорлайтын қарым-қатынас қатыгездікпен жазаға ұшыратуға құқығы жоқтығы, 18-бабында әрбір адамның өмірін құрметтеуге, сонымен қатар, жеке және отбасылық құпияға құрметпен қарау, ар-намысы мен абыройын қорғау құқығы қарастылған, 21-бабында Қазақстан Республикасында өмір сүрген әрбір адам, заңда өзгеше көзделмесе, мемлекет аймағында еркін өмір сүруге және өз қалауы бойынша тұрғылықты жерін таңдауға құқықтық негіз беретін сталкингтік құқық бұзушылықтың алдын алуға жалпы түрде нормалар бар.

Бұл конституциялық нормалар сонау 1993 жылғы және 1995 жылғы қабылданған негізгі заңдардың мәтінінде бекітілген күйде өз құқықтық реттеуін жасап келеді. Аталмыш баптың мазмұнына қарайтын болсақ, онда жалпы сипатта жазылған ережелер жиынтығы сияқты болып көрінгенімен, олардың көбісі құқықтық қағидалар ретінде бекітілгендігін аңғару қиын емес.

Аталған мәселені құқықтық реттейтін төмендегі құжаттардың тарихи-құқықтық мәні мен маңыздылығы бар.

Қолданыстағы азаматтық заңнаманы Конституцияның өмірге, денсаулыққа, бостандыққа және жеке тұлғаға қол сұғылмаушылыққа және басқа да материалдық емес игіліктерге байланысты туындайтын қатынастарды құқықтық реттеу мен қорғау туралы нормаларына сәйкес келтіру үшін осы мәселе бойынша қолданыстағы және тиімді азаматтық-құқықтық нормаларға жан-жақты талдау жүргізіп, оларды жетілдіру мен толықтыру бойынша тиісті ұсыныстар әзірлеу қажет.

Адамның лайықты өмірі мен еркін дамуын қамтамасыз ететін жағдайларды жасауға бағытталған Қазақстан Республикасының Конституциясында айқындалған мемлекеттің бағытына жалпы адам және азамат құқықтарын, рухани қасиеттерін, оның ішінде адамның өзінде бейнеленген қасиеттерін анықтау және бағалау арқылы қол жеткізіледі. Жеке құқықтар адамды дараландырады және жеке бостандық аясында жүзеге асырылады немесе адамның дара қасиеттері мен қабілеттерін білдіреді. Жеке мүліктік емес құқықтардың белгілері бір құқық субъектісін екіншісінен ажыратуға мүмкіндік беруі өзіндік ерекшелігімен ерекшеленуі, бірегейлігі мен қайталанбауы. Сөзсіз, әрбір субъектінің де меншік құқығының өзіне тән жиынтығы бар, бұл да оны қоғамнан ерекшеленуіне мүмкіндік береді. Кез

келген субъектінің тұлғасын даралау адамдармен байланыстыратын абсолютті қатынастар шеңберінде мүліктік емес жеке құқықтарын қорғауға аса назар аударды қажет етеді. Қоғамда болып жатқан процестердің динамизмі уақтылы құқықтарды қалыптастыруы жеке мүліктік емес құқықтарды жүзеге асыру мен қорғауды шектеуге ықпал етпеуі керек.

Қазақстандағы интернет-хабар тарату, әлеуметтік желілер, мессенджерлер және т.б. телекоммуникация желілері арқылы, оның ішінде онлайн арқылы жұртшылыққа тіл тигізу, ар-намысына тиетін жалған ақпараттар мен қауесеттерді тарату қалыпты жағдайға айналып барады. Азаматтардың жеке мәліметтерінің, хат алмасулары, телефон арқылы сөйлесулерінің, өз имиджінің құпиялылығы, жеке деректерін қорғау және басқа да моральдық жеке құқықтары жиі бұзылады. Цифрлық технологиялардың, электронды медианың, әлеуметтік желілердің және реттелмейтін блогтардың белсенді дамуымен кибершабуылдардың проблемасы шиеленісуі көптеген елдерде цифрлық зорлық-зомбылық, қудалау, қорлау және кибербұзушылықты жою үшін жаңа заңдар қабылдады немесе қолданыстағы заңдарға түзетулер енгізді.

Қазақстан Республикасының ақпараттық кеңістігіндегі адамдар мен азаматтардың, қоғам мен мемлекеттің құқықтары мен мүдделерінің нақты және ықтимал қатерлерден қорғалу жағдайы, елдің тұрақты дамуы мен ақпараттық тәуелсіздігіне кепілдік беретінің Қазақстан Республикасының Ұлттық қауіпсіздігі туралы заңмен түсіндіріледі[20]. Сондықтан интернет-БАҚ жұмысындағы проблемаларды жан-жақты анықтау және шешу тек онлайн дезинформация мәселелеріне ғана емес, сонымен қатар жеке адамның құқықтары мен бостандықтарын бұзатын қылмыстарды жасау үшін Интернетті пайдаланудың басқа әдістеріне де назар аударуды талап етеді.

Азаптауға, қинауға, адамдық болмысқа тән емес адамдық деңгейін мазалайтын іс-қимылдар мен жауапкершілікке қарсы аталмыш конвенцияның 1-бабында Конвенцияның мақсаттары үшін «азаптау» анықтамасы адамға өзінен немесе үшінші тұлғадан ақпарат алу немесе кінәсін мойындау, оны өзі немесе үшінші тұлға жасаған немесе жасады деп күдіктенген әрекеті үшін жазалау, немесе оны қорқыту немесе қорқыту сияқты мақсаттарда адамға қасақана ауыр азап немесе азап әкелетін кез келген әрекетті білдіреді. мемлекеттік лауазымды тұлғаның немесе қызметтік өкілеттік әрекетті жүзеге асыратын өзге де адамның айдауы бойынша немесе мойынсұнуымен жасалған нормалар қамтылған[21].

Бұл ретте ерекше айтар жайт, азаптауды қолданылатын лауазымды адамдар да сталкингтік іс-әрекеттерді нақты түрде жасауы мүмкін деп айтуға әбден болады.

Өйткені:

- біріншіден, әлемде және елімізде азаптау, зорлық-зомбылық және өзге тәсілдер арқылы қылмыстар жиынтығы жеткілікті. Аталмыш қылмыстардың көлеңкесінде сталкингтік құқық бұзушылықтар қалып қояды;

- екіншіден, азаптаумен, зорлық-зомбылықпен байланысты қылмыстар көбінде физикалық түрде жасалатындықтан, осы ретте психологиялық сипат бойынша жасалған құқық бұзушылықтарға мән берілмей келеді;
- үшіншіден, аталған бапта азаптау немесе зорлық-зомбылықты жасауға психологиялық мәжбүрлеу немесе көндіру тәсілдері дәрежеленбеген.

Демек, осы мәселелерді зерделеп, халықаралық-құқықтық актілер мен ұлттық заңнаманы саралау көрсеткіштеріне сәйкес толықтырулар мен өзгертулерге қажетті ұсыныс жасаймыз.

Келесі қарастырылатын Қазақстан Республикасының ратификациялау туралы заңындағы азаптауға қинауға, жеке өмірге қол сұғылмаушылық іс-қимылдар мен жауапкершілікке қарсы конвенция жалпы қағидаттар, кіші комитетке қатысты нормалар, алдын алу және алдын алу тетіктері қарастырылған[22]. Сондай-ақ адам құқықтары бойынша әртүрлі конвенциялар бойынша еліміз қорғаған ұлттық баяндамалардың тарихи-құқықтық маңызы бар.

Баяндама мазмұнында «сталкинг» делінген ұғымды арнайы түрде бекітілмеген. Десе де көптеген елдерде, оның ішінде біздің елде сталкингтік әрекеттерді кездестіруге болады. Әсіресе, түзеу мекемелерінде осы мәселеге қатысты латенттік жағдайдың бар екендігін тілге тиек етуге болады[23].

Қазақстан Республикасы Үкіметі қаулыда барлық адамдар үшін құқықтарын сақтау сонымен бірге азаптаулардың алдын алуды қарастырады. Осы негізде құқық қорғау органдарының қызметкерлеріне түрлі ақпараттық сабақтар мен практикалық конференциялар ұсынылды[24].

Қаулыда Қазақстан Республикасы Конституциясындағы саяси және құқықтық негіздеріне назар аударған. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Адам құқықтары жөніндегі комиссия қызметінің негізгі бағыттарында жүзеге асырылатын іс әрекеттің үйлесімділігін халықаралық пактінің орындалуы туралы айқындайды.

Қазақстан Республикасы Үкіметі БҰҰ-ның Адам құқықтары жөніндегі комитеті ұсынған ұсынымдардың орындалуын қаматамасыз етуді адами және саяси құқықтар туралы халықаралық пактінің іске асырылуы туралы қаулыда қарастырған мәліметтерге назар аударсақ Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодесінің 143-бабы бойынша 2010-2011жылдардағы тіркелген құқық бұзушылықтар 2012жылы(67) екі есеге артқаның көрсетеді[25].

Пактінің орындалуы туралы қаулыда дербес деректерді оларды қорғау туралы заңның 10-бабы бұзылғаны дербес деректерге қол жеткізуі, оларды жинау және өңдеуі келісімінің шарттары айқындалған жағдайда субьектілерге тыйым салынады[26].

Адам құқықтарын қорғау туралы халықаралық пакт негізгі талаптарының орындалуы мен сақталуы бойынша әлі нақты зерттеуді және аталған пактінің нормаларын бұзатын істерді жан жақты дәлелдеу мәселесін жандандыру керек.

Бұл ұсыныстың мынадай заңнамалық негіздемесі бар деп санаймыз.

Біріншіден, ҚР-ның Конституциясының 18-бабы мазмұнында мынадай нормалар бекітілген. Әркімнің жеке өмірін құрметтеуге, жеке және отбасылық өмірінің құпиясын сақтауға, өзінің ар-намысы мен беделін қорғауға құқығы бар. Норма мазмұнынан анық көрініп тұрғандай, сталкингтік мақсаттар мен іс-әрекеттер негізінен әркімнің яғни, сталкерлер біреудің жеке өміріне қол сұғады.

Екіншіден, бұл ретте сталкингтік пиғылды анықтау оңай шаруа болып табылмайды. Өйткені ол көбінде латенттік пиғылмен жасалады.

Үшіншіден, жеке өмірге қол сұғушылық бойынша сталкинг(ізге түсу) пиғылы негізінен латенттік сипатта болады. Сондықтан, адамдардың жеке өміріне қол сұғушылықтардың көпшілігі жеке ашылмай қалып жатады. Себебі көптеген жеке тұлғалардың қаншалықты зәбір көрсе де, жеке өміріне қатысты мәселені ашпауға тырысады.

Әйелдерге бағытталған кемсітушіліктің барлық нысандарын жою туралы конвенцияны іске асыру туралы есептің мазмұнында мынадай ақпараттар берілген. Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы заң тікелей жүзеге асырылғалы бері елімізде тұрмыстық қылмыс деңгейі орта есеппен 10 пайызға төмендеген. 2010 жылы 745 қылмыс тіркелсе, 2016 жылы олардың саны 484 қылмысқа немесе 35 пайызға азайған. Отбасы-тұрмыстық қатынастар саласында жасалған кісі өлтіру саны шамамен 3 есеге (268-ден 93-ке дейін) азайды.

Сауалнама нәтижесінен әйелдердің шамамен жақын адамынан физикалық немесе жыныстық зорлық-зомбылықтың құрбандарына 17%-ы айналған; әрбір бесінші әйел өмір бойына тұрмыстық зорлық-зомбылықтың (21%) зардабын көргендер; әрбір үшінші әйел серіктесінің мінез-құлқын бақылауда ұстағанын (33%) көрсетті[27].

Бұл мәліметтерден белгілі болғандай, тұрмыстық зорлық-зомбылықтың көбісі әйелдерге қатысты жасалатындығы байқалады. Бұл ретте сталкингтік пиғылды көбінде жасырын қалып жатады. Әсіресе, ол жағдай бұрынғы ерлі-зайыптылар арасында орын алып жатады. Яғни негізсіз ізге түсу, кейде бір-біріне адам жалдап аңдыту іс-әрекеттері болып жатады. Бұл сталкингтік ізге түсу ұқсас болғанымен, өзіндік ерекшелігі бар жағымсыз іс-әрекеттер болып табылады. Ақиқатында біздің жеке пайымызша, сталкингтік ізге түсу пиғылы көбінде бұрынғы ерлі-зайыптылар тарапынан жасалады.

Осы тұста, балалар құқықтары бойынша қабылданған халықаралық-құқықтық актілерінің талаптарына сәйкес қорғалған кейбір баяндамаларға қысқа шолу жасаймыз.

Біріншіден, сталкинг(ізге түсу) құқық бұзушылық өзге құқық бұзушылықтардың құрбандары ретінде әйелдер мен балалары болады.

Екіншіден, ғылыми-тәжірибелік сипаттағы сұрақтарын талқылау келесі бөлімінде жеке зерделеуді қажет етеді.

Үшіншіден, сталкинг(ізге түсу) құрбандары болған балаларды құқық бұзушылықты жасауға мәжбүрлейтін фактілер де кездеседі.

Демек, сол себепті аталған тақырыпты жіті зерделеп, оның ішінде, «сталкинг балалар» деген ұғымдық тіркесті саралау қажет.

Қазақстан Республикасының Бала құқықтары туралы конвенцияны іске асыру барысы туралы біріктірілген бесінші және алтыншы мерзімдік баяндамаларын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 28 желтоқсандағы №942 қаулысы[28].

Балалар құқықтары туралы соңғы баяндама мәтінінде мынадай ресми ақпараттар қамтылған 2016 жыл – 12, 2017 – 8, 2018 – 10, 2019 – 6, 2020 – 3 құқық бұзушылық тіркелген. Әлбетте бұл қылмыстық іс-әрекеттердегі сталкингтік пиғылды ашу қажет деп санаймыз. Себебі, аталған пиғылды анықтап дәлелдеу тәжірибесі аз екенін айтуға болады. Демек, кәмелетке толмаған тұлғаларға қатысты сталкингтік ізе түсудің әлі ашылмай келеді. Сондықтан осы мәселені белсенді түрде шешу қажет деп санаймыз.

Қазақстан Республикасы нәсілдік кемсітудің барлық нысандарын жою туралы халықаралық конвенцияның орындалуы туралы сегізінші-оныншы біріккен мерзімдегі баяндамадағы ұсынылған мәліметтерді қарастырамыз.

Статистикалық көрсеткішке сәйкес, Уәкіл қызметінің соңғы жылдарда нәсілдік қорлауға қатысты барлығы 32 шағым түскен. Оның тек бесеуінде ғана нақты құқықтардың бұзылуы мен нәсілдік кемсітушілік анықталды деп баяндады[29].

Бұл ретте нәсіл белгісі бойынша кемсітушіліктің жалпы тіркелген сол құқық бұзушылықтың саны аз болғанымен, алайда олардың көбісін дәлелдеу қиындықты тудырады. Сондықтан нәсілдік бойынша кемсітушілік фактілерді дәлелдейтін дәлелдер мен оларды дәлелдеуге мүмкіндік беретін заңмен қорғау жаңа тәсілдерін табу керек. Нәсілдік белгісі бойынша сталкингтік пиғыл мен іс-әрекеттерді нақты дәлелдеу қажеттілігі бар. Сондықтан осы бағыттағы жұмысты жандандыруды қолға алған жөн деп білеміз.

Барлық адамдарды күштеп жоғалтудан қорғау туралы халықаралық конвенцияны іске асыру бойынша 2022 жылғы 10 тамыздағы № 548 қаулы негіз болады[30].

«Интернат мекемелеріндегі ата-аналары (ата-анасының екеуі де немесе жалғыз ата-анасы) хабарсыз кеткен деп танылған жетім балалардың саны 2016 жылы 159, 2017 жылы 154, 2018 жылы 134, 2019 жылы 129, 2020 жылы 111, 2021 жылы 95 болды».

Бұл анықтамалық мәліметтен белгілі болып тұрғандай, хабар-ошарсыз кеткендердің ішінде сталкингтік әрекеттері салдарынан қаншама тұлғаларды күштеп жоқ етілгенін белгісіз болып тұр.

Демек, барлық адамдарды күштеп жоғалтудан қорғау туралы халықаралық конвенция бойынша жасалған мерзімді аталған сол екі баяндама өз кезегінде ретроспективалық талдауға, оларды өзара салыстыруға мүмкіндік береді. Сталкингтік ізге түсу бірнеше құқық бұзушылықтардың (трансұлттық, ішкімемлекеттік қылмыстар мен әкімшілік құқық бұзушылықтар) жиынтығы ретінде санауға болады.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 6 қарашадағы № 831 қаулысы адам құқықтары жөніндегі әмбебап мерзімді Ұлттық баяндамасын бекіту туралы[31].

Жоғарыда аталған құқықтық құжаттарда тікелей түрде сталкингтік іс-әрекеттерді сипаттамағанымен, оны жанама түрде сипаттап білдіретін жалпы негіздер бар. Сондықтан осы құжаттар сталкингтік (заңсыз ізге түсу) іс-әрекеттердің алдын алуға құқықтық қажеттілігі бар деп есептейміз.

Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінде сталкинг(ізге түсу) құқық бұзушылықтың алдын алуына жалпы әсер ететін нормаларының туындау, қалыптасуы мен дамуын қысқаша саралап өтеміз.

«ҚР ҚК 110-бап. Қинау. Сталкингтік ізге түсу барысында қинау әрекеттері болуы мүмкін.

Біріншіден, қылмыстық-құқықтық термин ретінде «қинау» делінген кезде физикалық күштеу арқылы жасалатын қылмыстық іс-әрекет түсініледі.

Екіншіден, бұл ретте «қинау» мен «азаптау» делінген терминдердің өзіндік ерекшеліктері де бар деп білеміз.

Үшіншіден, біздің ойымызша, екі термин бір-біріне жақын мағыналас сияқты болғанымен, қылмыстық-құқықтық тұрғыдан ерекшеленіп тұрады. Яғни қинау қайталап ұрып-соғу немесе зорлық-зомбылықтың басқа түрлері арқылы психологиялық зардап келтіру мақсаты көзделеді.

Төртіншіден, алдағы кезде екі терминге қатысты нормативтік құқықтық актілерді саралау жұмысын келесі бөлімде жүргіземіз.

ҚР ҚК 115-бап. Қорқыту. Қорқыту қылмыстық әрекет ретінде сталкердің қылмыстық пиғылында бекіп орнауы мүмкін.

Өйткені, қылмыскер сталкер өз қылмысының құрбанын психологиялық тұрғыдан елеулі әлсіздігін пайдаланып өзіндік ықпалын жүргізіп, өзіндік мүддесіне жетуге тырысады.

ҚР ҚК 146-бап. Азаптаулар.

Азаптау қылмыстық-құқықтық әрекет ретінде негізінен құқық қорғау және арнаулы органдардың тергеушісі немесе анықтаушысы немесе өзге де мемлекеттік органдарда болып қызмет ететін лауазымды адамдар тарапынан жасалады. Олар осы ретте өзге адамдарды сол сталкингтік ізге түсуге көндіруі немесе жалдауы да мүмкін.

Сол себепті бұл ретте «Азаптауларға қарсы» конвенциямен өзара арнайы салыстырмалы құқықтық талдауды келесі бөлімде жүргізіледі.

Мемлекетімізде адамның өміріне қол сұқпауды және жеке ақпараттарды қорғауды бұзу ҚР қылмыстық кодексінің 147-бабында қарастырылған.

Осы бапқа сәйкес, қылмыстық ниетті анықтау оңай емес. Дегенмен, құқық бұзушыларды сталкинг(ізге түсу) әрекеттерін, соның ішінде онлайн және офлайн ізге түсуді қосу қажет деп санаймыз.

Қылмыстық кодекстің 148-бабында көзделген хат алмасудың, телефон сөйлесулерінің, почта, телеграф немесе өзге де хабарламалардың құпиялылығын заңды түрде бұзу. Бұл баптың өзіндік ерекшеліктері әлеуметтік желілер, электрондық пошта немесе әлеуметтік медиа арқылы жүзеге асырылуында. Сондықтан бұл фактілерді сталкинг(ізге түсу) әрекеттерімен салыстырудың жеке ғылыми, практикалық және бақылау қажеттілігі бар.

Тұрғынжайға қолсұғылмаушылықты бұзу(149-бап). Бұл бап бойынша сталкингтік ізге түсуші тұлғалар өзіндік сталкерлік ізге түсу әрекеті мен пиғылын жүргізеді. Осыған орай, тұрғынжайға қолсұғылмаушылықты бұзу түрі ретінде «Сталкингтік ізге түсу пиғылымен тұрғынжайға қолсұғылмаушылықты бұзу» деп атау керек.

Әрине, аталған баптардың сол дисципозиялық бөліктерінде сталкингтік сипаттағы қылмыстарды белгілеген жоқ.

Дегенмен, аталған баптарды жалпы негізде қолдануға немесе олардың қасына қосымша баптар ретінде жеке қосуға құқықтық мүмкіндіктері мен себептері бар.

Біріншіден, 146-баптың 2-бөлігі мазмұнына «Ұзақ уақыт бойы құқыққа қайшы ізіне түсу арқылы жасалған дәл сол іс-әрекет» делінген қосымша 5тармағын енгізу қажет деп ұсыныс етеміз.

Екіншіден, жеке тұлғалардың Қазақстан Республикасының адамның өміріне қол сұқпаушылық және жеке ақпараттарды қорғауды бұзу делінген баптың диспозициялық бөлігіне жүйелі заңсыз сталкингтік іс-әрекеттер арқылы жеке өмірге қол суғу деген тармақты қосу керек деп ұсыныс жасаймыз.

Үшіншіден, жоғарыда аталған өзге баптарға да қосымша тармақтардың қосылуы тиіс.

Демек, аталған баптардың мазмұнына қосымша тармақтарды енгізілуі тиіс деп есептейміз.

Себебі:

біріншіден, оның тарихи-құқықтық қажеттілігі бар;

екіншіден, сталкингтік іс-әрекеттер қылмыс ретінде әлі бекітілмеген;

үшіншіден, егер қылмыстық кодекстің жеке тұлғаларға қарсы құқық бұзушылық қылмыстары қатарына сталкингтік қылмыстарды енгізетін болса, онда көптеген қылмыстық құқық бұзушылық іс-әрекеттердің төмендеуіне әрі олардың азаюына ықпал етеді деп сенеміз.

Қазақстан Республикасы ішкі істер министрлігінің ресми сайтында жарияланған «2022 жылдың 3-тоқсанында Қазақстандағы қылмыстың жай-күйі туралы мәлімет» атты материалға сүйенсек, онда «Барлық тіркелген қылмыстық құқық бұзушылықтар саны 2021 жылы – 120045. Ал енді 2022 жылдың үш тоқсанында барлық қылмыстық құқық бұзушылықтар саны – 122235. Яғни 1,9 пайызға қылмыстар саны артқан». Сол қылмыстардың ішінде зорлау қылмысының саны 2021 жылы 540 болса, ал 2022 жылдың 406 болған. 24,8 пайызға азайған. 2021 жылы бұзақылық қылмыстар саны 2005 болса, ал 2022 жылы 1813 болған. 9,8 пайызға азайған екен[32].

Біздің жеке пайымыз бойынша аталған қылмыстардың ішінде бірнеше қылмыстық іс-әрекеттер тікелей сталкингтік қылмыстық ниетпен жасаған деп топшылаймыз. Әрине, аталған болжамды дәлелдеу өте оңай шаруа емес. Дегенмен, аталған қылмыстардың мотивтік сылтаулары әртүрлі болып келеді десек болады.

Зорлық зомбылық қылмысы адамзат пайда болған кезеңнен туындап, қалыптасып дамып келе жатқан жеке құқық бұзушылықтардың түрі болып

келеді. Әсіресе жыныстық зорлық-зомбылық бұрынғы тарихта да әрі қазіргі ғылым мен технологияның дамыған кезеңінде де жалғасып келеді.

Аталмыш фактордың негізгі себептерін тиісті мамандар, сарапшылар мен ғалымдар әр түрлі сипатта жеке түсіндіріп келеді. Яғни оның арнайы криминологиялық, қылмыстық, тарихи-құқықтық, психикалық және өзге себептері бар.

Аталған мәселелерді және әйелдер зорлық-зомбылығы және тұрмыстық зорлық-зомбылықпен күресу және алдын алу туралы Еуропа Кеңесінің Конвенциясы туралы[33] халықаралық-құқықтық актіні арнайы зерттеуді келесі реттегі бөлімдерде жүргіземіз.

Біздің пайымдауымыз бойынша сталкинг (ізге түсу) құбылысы негізі өз табиғаты бойынша психикалық ауытқушылықтан (девианттық мінез-құлық) туындайды. Аталған жағымсыз мінез-құлық өз кезегінде құқық бұзушылыққа тікелей түрткі болады.

Демек, сталкингтік мінез-құлықтың тікелей қалыптасуына психикалық себептерден бөлек, әлеуметтік себептер, яғни девианттық мінез-құлықты орнықтыратын жағымсыз әлеуметтік-психологиялық және нәпсілік әдеттер мен дағдылар ықпал жасайды.

Сонымен, қорыта келгенде, сталкинг (ізге түсу) құбылысының тарихи-құқықтық қырларын қысқа мазмұнда саралай келе, мынадай тұжырымдалған қорытындыны жасаймыз.

Біріншіден, сталкинг (ізге түсу) құбылысының жеке тарихи-құқықтық қырларын қысқа зерттеу нәтижесі көрсеткендей, аталған сол құбылыс құқық бұзушылық ретінде көп ғасырлардан бері нақты жалғасып келе жатқандығы айқындалады.

Екіншіден, осы сталкинг (ізге түсу) құбылысы сонау алғашқы рулық қауымдастық, құл иеленушілік мемлекеттер, отаршылдық, сондай-ақ өзге де дәуірлер кезінде орын алғанын топшылауға болады.

Үшіншіден, сталкинг (ізге түсу) құбылысы жекелеген сталкерлердің іс-әрекеттерінің жиынтығынан көрініс табатындықтан нақты тарихи-құқықтық кезеңдерден тұрады деп ешкім айта алмайды деп білеміз.

Керісінше, аталмыш жағымсыз құбылыс тарихи-құқықтық жағымсыз оқиғалардың жиынтығынан құралады.

Демек, сталкинг (ізге түсу) құбылысының тарихи-құқықтық қырларын сталкинг(ізге түсу) оқиғаларының жиынтығы дәлелдеп береді.

1.2 Сталкинг (ізге түсу): психологиялық және құқықтық негіздері

Қазір біз демократиялық қоғамда өмір сүріп жатырмыз, сондықтан құқықтар мен бостандықтар үкіметтік жүйені үйлестірудің негізгі элементі болып табылады. Бұл ретте президент ұсынған жолдауында: адамдардың барлық өтініштері мен тілектерін жедел әрі сапалы сараптау баршамызға ортақ міндет деп, міндеттеген. Сондықтан халық үніне құлақ асатындай азаматтардың құқықтары мен жеке қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін барлық қылмыстар

жақсы деңгейде жіктелуі керек екенін нақты көрсетеді. Ерекше бағыттарының алдыңғы қатары адамдардың құқықтары мен қауіпсіздігін қамтамасыз ету бағытындағы ерекшеліктерді айқындап, сол бағыттағы сот және құқық қорғау жүйесінің рөлін айқындап атап көрсеткен болатын[34].

Расында адам құқықтары мен бостандықтарын қорғау және оларды қамтамасыз ету үшін көптеген заңды фактілерді тексеру, анықтау, айқындау және дәлелдеу іс-әрекеттері арқылы қажетті дәлелдемелерді жинау, бекіту, зерделеу, құқықтық бағалау, қадағалау, бақылау іс-шаралары нақты жасалады.

Адамдардың құқықтары мен бостандықтарының қауіпсіздігін реттеу – бұл қоғамның және мемлекеттің барлық саласында қорғалуға жататын басты құндылықтар. Кез келген ақпараттық ашық жүйеде адамдардың құқығы мен бостандығы қауіпсіздігін қоғамда өркениет жетістіктерінің негізі ретінде объективті іс-қимылы ең маңызды әлеуметтік және саяси-құқықтық институт болып табылады.

ҚР басты қазынасы адам өмірі, олардың құқықтары мен бостандықтары белгіленген. Демек, адамның жалпы өмірі, оның ішінде жеке өмірі, жеке тұру, жүру кеңістігі адам бостандығының құқықтық табиғи негізі болып табылады.

Сонымен бірге әлемдік қоғамда адамның құқығы мен бостандық қауіпсіздігін жалпыға ортақ ұғым тұрақтылық пен беріктілік көрсеткіші үдемелі даму мен өркендеудің негізі ретінде қарастырылады. Бұл ақпарат мазмұны негізі саяси-әлеуметтік және құқықтық сипатта болғанымен, оның елдегі туындаған құқыққа сыйымсыз іс-әрекеттердің алдын алу мақсаты қойылған.

Әйелдерге қатысты жыныстық зорлық-зомбылық, есірткі және адам саудасы, тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қатысты, әсіресе балаларға қарсы қауіптер үшін жауаптылықты күшейту керек. күшейту қажет - деп, президентіміз атап өткендей сталкинг (ізге түсу) адам кеңістігіне қол сұғудан қорғануда ауыр әлеуметтік мәселе болып саналады. Америка Құрама Штаттарында үш миллионнан астам адам жыл сайын қудалауға тап болады[35].

Біздің елімізде де сталкерлерден қорғануды да құқықтық қамтамасыз етілуі қажет. Сталкинг құқық бұзушылықтары жеке тұлғаның өміріне, оның тәндік, рухани және психологиялық денсаулықтарына орасан зиян келтіреді. Мысалы, дене жарақаттарын алу не қан-тамыр, жүрек ауруларына ұшырау және т.б.

Сталкинг адамның құндылықтарына әртүрлі әсер етеді. Құндылықтарға байланысты бұл әрекетті бірнеше түрге бөлуге болады:

1. Адамның және/немесе оның жақындарының денсаулығына немесе өміріне бағытталған аңдып жүру (мысалы, зиян келтіру немесе өлтіру туралы тікелей немесе жанама қорқыту).

2. Басқа адамның ар-намысы мен қадір-қасиетіне бағытталған аңдып жүру (қорлау, беделіне нұқсан келтіру және т.б.).

3. Жеке өміріне және хат алмасуына қол сұғуға бағытталған аңдып жүру (жәбірленушіні тыңшылық жасау, бақылау, жәбірленушінің еркіне қарсы бірнеше қоңырау шалу, жәбірленушінің үйінің жанында болу және т.б.).

Заңмен реттелетін жеке құндылықтарды қорғау тәсілі елдің мәдени ерекшеліктеріне байланысты әртүрлі болуы мүмкін [36, 148–162 беттер]. Мысалы, жеке өмір сияқты құндылықтар көптеген елдерде адамның өмір сүру және денсаулық сақтау құқығы заңмен әр елде әртүрлі қорғалады. Бірақ, сталкинг ізге түсуді анықтайтын әртүрлі елдердің бірнеше заңнамалық актілерін қарастырып зерделейміз.

1997 жылы Англия мен Уэльс елдерінде Сталкингтен қорғау туралы заң қабылданды. Заңда шектелуі тиіс және қылмыстық және азаматтық жауапкершілікке әкеп соғатын әрекеттер анықталған[37]. Бұл Заңда, бір жағынан, адамға физикалық зорлық-зомбылықпен тікелей немесе жанама түрде қауіп төндіретін әрекеттер қылмыс болып саналатыны анық көрсетілген; екінші жағынан, онда тітіркендіргіш және қалаусыз мінез-құлық қашан жазалануы керек екені көрсетілген. Соңғы жағдайда, заң жағдайдың өзіне қолданылады, адам қорқады немесе өз құқықтарының бұзылып жатқанына сенеді. Құқықтың бұзылуының субъективті жағын дәлелдеу кезінде құқық бұзушының өз әрекеттерінің басқа адамға тітіркендіргіш екенін түсінгенін дәлелдеу қажет емес; олардың мұндай әрекеттердің басқа адам үшін жағымсыз, тітіркендіргіш немесе қалаусыз болатынын алдын ала білуі керек және болуы мүмкін екенін дәлелдеу жеткілікті. Бұл «ақылға қонымды адам» критерийі. Бағалау - сол ақпарат берілген және сол жағдайда ақылға қонымды адам дабыл қаға ма немесе өз құқықтарының бұзылғанына сене ме. Құқықтардың бұзылуының субъективті жағын дәлелдеу кезінде құқық бұзушының өз әрекеттерінің басқа адамға тітіркендіргіш екенін түсінгенін дәлелдеу қажет емес; олардың мұндай әрекеттердің басқа адамға жағымсыз, тітіркендіргіш немесе жағымсыз болатынын алдын ала білуі керек және алдын ала білуі мүмкін екенін дәлелдеу жеткілікті.

1993 жылы Америка Құрама Штаттарында Сталкингке қарсы үлгілік кодекс қабылданды. Бұл штат заң шығарушы органдарына ізге түсуді реттейтін заңдарды қабылдау кезінде басшылыққа алуы тиіс ұсынылған құжат. Бұл типтік құжат ізге түсуді «белгілі бір адамды сол адамға немесе оның жақындарына зиян келтіру немесе өлтіру ниетімен қорқытуға бағытталған кемінде екі қайталанатын, мақсатты мінез-құлық» деп анықтайды [38]. Сондай-ақ, ол қылмыстың субъективті жағына қосымша талап қояды: яғни, сталкер өз әрекеттерінің басқа адамға қорқыныш тудыратынын түсінуі керек. Осылайша, АҚШ-тың сталкингке қарсы үлгі кодексі денсаулық пен өмірге қауіп төндіргені үшін ғана жауапкершілікті көздейді, бірақ басқа құндылықтарды қорғауды реттемейді.

Австралияда, Америка Құрама Штаттарындағыдай, жеке штаттардың өз заң шығарушылары бар, бірақ қудалауды реттейтін стандартты заң жоқ. Дегенмен, Оңтүстік Австралияның қылмыстық заңнамасын біріктіру туралы заңы басқа адамды қудалаған, яғни олар жиі баратын жерлерде оны күтіп тұрған, олардың аумағына кірген немесе жәбірленушіні үнемі қорлаған немесе дене жарақатын салумен немесе кісі өлтірумен қорқытқан адамға

жауапкершілік көздейді [39]. Дегенмен, жауапкершілік тек мұндай ізге түсу әдейі жасалған және кем дегенде екі рет орын алған жағдайда ғана туындайды.

Ұсынылған құқықтық актілерді талдау сталкингті бағалаудағы белгілі бір айырмашылықтарды көрсетеді. Америка Құрама Штаттарында Сталкинг үлгілік кодексі тек жәбірленушінің жарақаттанудан немесе өлімнен қорқуына себеп болатын мінез-құлықты ғана қылмыс деп таниды (яғни, адамның негізгі құндылықтары бұзылған кезде), бірақ сталкингті толығырақ қарастырмайды. Оңтүстік Австралия заңы денсаулық пен өмірді ғана емес, сонымен қатар басқа да салкингтің кеңірек анықтамасын береді және адами құндылықтарды құқықтық қорғау көздейді. Дегенмен, Оңтүстік Австралияда әдейі жасалған сталкинг әрекеттері қылмыстық болып саналады, ал Англия мен Уэльс заңдары сталкингті анықтап қана қоймай, әртүрлі адами құндылықтарды қорғауды да көздейді, сонымен қатар әдейі және байқаусызда ізге түсуді де жазалайды.

Литва заңнамасында аңду ұғымы нақты анықталмаған, ал аңдуға байланысты әрекеттер жауапкершілікті белгілейтін жалпы заңдармен реттеледі. Литва Республикасы Қылмыстық кодексінің (бұдан әрі ҚК деп аталады) XIX тарауы, «Адам денсаулығы мен өміріне қауіпті қылмыстар», «адамның денсаулығына зиян келтірумен немесе оны қорқытумен қорқыту, немесе психологиялық зорлық-зомбылықты қолдана отырып жүйелі түрде қорқыту» үшін жауапкершілікті көздейді (ҚК 145-бабы) [40]. Әрине, ҚК-нің жоғарыда аталған бабы денсаулық пен өмірді қорғауға баса назар аударады. Осы баптың екінші бөлігі адамды қорқыту және психологиялық зорлық-зомбылықты қолдана отырып қорқыту сияқты әрекеттерді қылмыс деп таниды. Дегенмен, ҚК-нің осы бабын сот тәжірибесінде қолдану өте сирек кездеседі және әлі күнге дейін қалыптасқан сот тәжірибесіне немесе Жоғарғы Соттың түсіндірмелеріне сүйену мүмкін емес. Сондықтан, осы бапқа түсініктеме берген кезде ғылыми түсіндірулерді және құқықтық нормаларды түсіндірудің тілдік әдісін басшылыққа алу керек. Қазіргі заманғы литва сөздігінде терроризм «қорқытуды қолдану, зорлық-зомбылық көрсету немесе қуғын-сүргін қаупі»[41] деп анықталады. Қылмыстық құқықтағы психологиялық зорлық-зомбылық ауызша, жазбаша немесе басқа нысандарда (ым-ишара, бет-әлпет, қатты айқайлау, қаруды, пышақты немесе басқа ұқсас затты көрсету, мүлікті жою, түнгі телефон қоңырауларын жүйелі түрде жасау, ашық аңду, қорқынышты орта жасау және басқа да әрекеттер) көрінетін психикаға қауіпті, қорқытатын әсер ету, сондай-ақ басқа адамның психикасына қауіпті психологиялық әсер ету ретінде түсініледі, бұл кезде адам қорқытушы адамның әрі қарайғы әрекеттері немесе әрекетсіздігі теріс салдарға әкеледі деп қорқуға мәжбүр болады [42, 107-бет].

Қылмыстық құқықта психологиялық зорлық-зомбылықтың адам денсаулығына әсері туралы консенсус жоқ. Психологиялық зорлық-зомбылықтың денсаулыққа тікелей физикалық әсері жоқ деген тұжырым тек қысқа мерзімді перспективада ғана шындыққа жанасуы мүмкін; ұзақ мерзімді психологиялық әсер денеде физиологиялық өзгерістерге, яғни физикалық зиян келтіруге де әкелуі мүмкін [43, 78–81 бб.]. Осылайша, қудалаушы мінез-құлықтың көптеген үлгілері (жүйелі тітіркендіргіш телефон қоңыраулары,

ашық бақылау, тыңшылық) Қылмыстық кодекстің 145-бабына сәйкес қылмыстық әрекеттер ретінде танылуы мүмкін деп айтуға болады. Дегенмен, жүйелі түрде қауіп төндірмейтін хаттар жазу немесе электрондық чат бөлмелерінде сөйлесу сияқты мінез-құлық, тіпті ол қудаланатын адамды қатты тітіркендірсе де, қылмыстық деп танылуы мүмкін емес.

Литва Республикасының Азаматтық кодексі (бұдан әрі АК) жеке тұлғаның жеке өмірі мен құпиялылығын қорғайды. Осы Кодекстің 2.23-бабына сәйкес, адамның жеке өміріне құқығын бұзу дегеніміз - адамның тұрғын үйіне немесе басқа үй-жайына, жабық жеке аймағына заңсыз кіру, адамды заңсыз бақылау, адамды немесе оның мүлкін заңсыз тінту, телефон арқылы сөйлесулердің, хат алмасулардың немесе басқа да хабарламалардың, сондай-ақ жеке жазбалар мен ақпараттың құпиялылығын бұзу [44]. Жеке өміріне құқығы бұзылған адам мұндай әрекеттерден туындаған материалдық және материалдық емес залалды өтеу туралы талап қоюға құқылы.

Электрондық кеңістікте, мысалы, чат топтарымен ізіне түсу немесе қажетсіз қорлайтын электрондық хаттарды жіберу арқылы ізіне түсу орын алған жағдайларда сталкингке қарсы заңды шараларды қолдану қиынырақ. Мұндай әрекеттердің дәлелдерін жинау және оларды дұрыс бағалау қиын. Сонымен қатар, интернетте, дәстүрлі физикалық ортадан айырмашылығы, адамның жеке өміріне қол сұғушылық қашан бұзылып жатқанын және әрекеттердің заңды және тиісті екенін бағалау өте қиын. Рас, Қылмыстық кодекс ақпараттық технологиялар саласындағы қылмыстар үшін жауапкершілікті белгілейді (XXX-бап), бірақ компьютерлік жүйеге заңсыз кіру үшін жауапкершілікті көздейтін осы Кодекстің 198-1-бабында қауіпсіздік жүйесін бұзу қылмыстың объективті элементінің қажетті элементі ретінде көрсетілген. Бұдан шығатыны, қауіпсіздік жүйесі жоқ компьютерге қосылатын (үй пайдаланушылары үшін жиі кездесетін жағдай) және компьютердегі ақпаратты жай ғана оқитын (бұл құпиялылық құқығын айқын бұзу болып табылады) электрондық сталкер осы бап бойынша жауапты бола алмайды.

Соңғы жылдары киберқадағалау мәселесіне ерекше назар аударылды [45]. Көптеген адамдар үшін киберқадағалау олардың өмірінің ажырамас бөлігіне айналды. Бірақ, кез келген инновация сияқты, киберқадағалау қоғам мен құқықтық жүйе үшін қосымша қиындықтар туғызады. Жаңа электрондық технологиялар қалаған адаммен қашықтан (мысалы, чат сайттарында, жаңалықтар топтарында, электрондық пошта арқылы және т.б.) байланысуға мүмкіндік береді, сонымен бірге қадағалаушының жасырындығын сақтайды. Бұл жағдайды құқықтық бағалауды және құқық қорғау органдарының қадағалау дәлелдерін жинау және қадағалаушыны табу жөніндегі күш-жігерін қиындатады.

Кибersталкинг - интернет немесе басқа электрондық байланыс құралдары арқылы қайталанатын қалаусыз және/немесе қауіп төндіретін мінез-құлық[48]. Шет елдерде көптеген кибersталинг оқиғалары қылмыстық жауапкершілікке тартылған. Мысалы, АҚШ-тың Калифорния штатында 50 жастағы ер адам онымен жыныстық қатынасқа түсуден бас тартқан 28 жастағы әйелді аңдып

жүрді. Қадағалаушы интернетте оның атынан зорланғысы келетінін айтып хабарламалар жариялады. Сондай-ақ, ол әйелдің үй мекенжайы мен телефон нөмірін де қосты. Осы жаңылыстыратын хабарламалардың салдарынан ер адамдар жәбірленушіге кем дегенде алты рет (кейде тіпті түн ортасында) оны зорлауды ұсынды. Қадағалаушы жыныстық қудалау және аңдып жүру үшін кінәлі деп танылып, алты жылға бас бостандығынан айырылды.

Кибersталкингтың тағы бір қыры, Сан-Диего университетінің түлегі бес қыз студентті бес жылдан астам уақыт бойы онлайн режимінде қорқыту арқылы орын алған. Зардап шеккендер күніне төрт немесе бес рет жүздеген қорқыту хаттарын алды. Алты жылға бас бостандығынан айырылған қудалаушы өзінің мінез-құлқы туралы пікір білдіріп, негізгі мақсаты кек алу екенін айтты, өйткені ол жәбірленушілер оны қорқытып, басқаларды оны қорқытуға шақырғанын мәлімдеді.

Электрондық ізге түсуді реттейтін заңнаманы талқылаған кезде, Ұлыбритания ерекше атап өтуге тұрарлық. Бұл елде зиянды электрондық байланыстарды шектейтін бөлек заң қабылданды (Зиянды байланыстар туралы заң) [46]. Бұл заң нақты қылмысты анықтайды: басқа адамға әдепсіз, қорлайтын немесе қорқытатын электрондық хаттарды немесе басқа электрондық хабарламаларды жіберу. Британдық телекоммуникациялар туралы заңда электронды қудалауға бөлек бөлім (43-бап) бөлінген, онда әдепсіз, қорлайтын немесе қорқытатын телефон хабарламалары үшін жауапкершілік белгіленген [47].

Литва заңнамасы электронды түрде аңдып жүруді шектеуге тырысады. Электрондық байланыс туралы заңның 70-бабы электрондық байланыс қызметтерін алушыларға қоңырау шалынатын желіні анықтауды шектеу құқығын бергенімен (мысалы, алушыға қоңырау шалынатын телефон нөмірін көруге тыйым салу), сол баптың 6-бөлігінде қызмет көрсетуші абоненттің өтініші бойынша зиянды немесе тітіркендіргіш қоңыраулардың бастамашыларын анықтау мақсатында қоңырау шалынатын желіні анықтауға тыйым салуды қолданбауы тиіс екендігі көрсетілген [48]. 2003 жылғы 12 ақпандағы №212 Үкімет қаулысына сәйкес, тітіркендіргіш қоңыраулар абонентте немесе телекоммуникация қызметтерін нақты пайдаланушыда тітіркенуді немесе басқа жағымсыз сезімдерді немесе эмоцияларды тудыру мақсатында қайталанатын қоңыраулар (зиянды қоңыраулардан басқа) ретінде анықталады [49]. Тиісінше, қоңыраулардың мақсаты абонентке немесе телекоммуникация қызметтерін нақты пайдаланушыға қорлау, қорқыту немесе қорқыту (немесе басқа да заңсыз құралдармен) арқылы аталған адамдарға мүліктік немесе мүліктік емес зиян келтіру (олардың денсаулығына, мүлкіне, беделіне, заңмен қорғалатын басқа да мүліктік немесе мүліктік емес құндылықтарына) арқылы теріс әсер ету болса, олар зиянды болып саналады.

Осылайша, Литва Республикасының Электрондық байланыс туралы заңы сталкердің жасырын болып қалу мүмкіндігін шектейді. Жәбірленуші сталкер туралы көбірек ақпарат алып, бұзылған мүдделерін тиімдірек қорғай алатынын

білдіреді. Дегенмен, кибersталкинг мәселесін тиімдірек шешетін қолданыстағы заңнаманы жетілдіруді жалғастыру және жаңа заңнамаларды әзірлеу қажет.

Негізгі сталкерлердің түрлері:

1. Бұрынғы серіктес сталкер. Л. Шеридан мен Э. Блаудың (2002) пікірінше, бұл қудалаушылардың ең үлкен тобы (49%) [50, 15–25 беттер]. Бұл адамдар, бейтаныс қудалаушылармен салыстырғанда, өз құрбандарына зорлық-зомбылық көрсетуге әлдеқайда бейім. Бұл типтегі қудалаушылардың барлығы қауіпті емес, бірақ қауіпті адамдардың бұрынғы серіктесін қудалауға себептері бар. Мұндай мінез-құлықтың мотивациясы көбінесе жәбірленуші мен қудалаушы арасындағы бұрынғы зорлық-зомбылық қарым-қатынастарынан туындайды. Тұрмыстық зорлық-зомбылық көбінесе жасырын болғандықтан (бұл туралы тек отбасы мүшелері біледі), осы себепті ажырасу көпшілік үшін күтпеген жағдай болуы мүмкін. Зорлық-зомбылық жасаушы бұл жағдайды достары мен туыстарын әйелі оны «себепсіз» тастап кеткеніне сендіру және жәбірленушінің дұшпандық бейнесін жасау арқылы пайдаланады. Ажырасу жағдайында жәбірленушіні бақылаудан айырылған зорлық-зомбылық көрсетуші ашу мен жеккөрушілікті сезінеді. Сондықтан, серіктеске қатысты зорлық-зомбылық көбінесе ажырасудан кейін аяқталмайды, керісінше қудалау түрінде жалғасады. Бұл қудалаушылар әдетте өз мінез-құлқын мүлік мәселелерімен және баланы қамқорлыққа алумен ақтайды. Мысалы, қудалаушы бұрынғы серіктесі мүлікті (үй, көлік) бермесе немесе банк шотына ақша аудармаса және т.б. зорлық-зомбылықпен қорқытады. Қудалаушы-актерлер көбінесе қызғаншақ, кекшіл, өздігінен, ашулы, импульсивті болады және олардың мінез-құлқы жәбірленушіге қатысты ойланбай, өздігінен және дұшпандық болып табылады. Қудалаушылардың бұл тобының типтік мінез-құлқына қоғамдық зорлық-зомбылық, қорқыту, қорқыту және мүлікті жою жатады. Құқық қорғау органдарының араласуы пайдалы болуы мүмкін, себебі қудалаушы жәбірленушіге қатысты қалаусыз мінез-құлықты азайтады. Дегенмен, ашу мен кек алу ниеті ұзақ уақыт бойы сақталады, сондықтан болашақта одан әрі қудалау мүмкіндігін жоққа шығаруға болмайды.

2. Құмарлықпен сталкерлер. Бұл топқа жататын сталкер өзіне ұнайтын адамның махаббатын, ықыласын немесе достығын іздейтін адамнан ажырату қиын. Бұл тип ең қауіпті емес және барлық қудалаушылардың шамамен 18,5%-ын құрайды [51, 75–97 беттер]. Олардың жасы жасөспірімдік кезеңнен орта жасқа дейін болуы мүмкін. Олар өздерінің «сүйіктілері» деп атайтын табынатын нысанына ешқандай зиян келтіруге тырыспайды. Олардың құмарлығы жасөспірімдік махаббаттан туындайды және болашаққа бағытталған: мұндай қудалаушы табынатын нысанының олармен тығыз қарым-қатынас орнатуға ерікті түрде келісетініне үміттенеді.

Құмарлыққа толы сталкер әлемге өзінің сүйіспеншілігінің нысанасымен қарым-қатынасы тұрғысынан қарайды. Мысалы, Парижге екі адамға арналған романтикалық сапар туралы баспасөз хабарландыруын оқығаннан кейін, олар «сүйіктісімен» сапарға шығуды, бірге уақыт өткізуді және т.б. армандайды. Махаббатқа толы сталкер қиялдары оң және романтикалық, ал олардың

әрекеттері мәжбүрлеу емес. Дегенмен, бұл мінез-құлық ауытқушылық және жәбірленушілер өздерінің жеке өміріне қол сұғылғанын сезінеді. Әдетте, олардың сүйіспеншілігінің нысанасы сталкерді танымайды немесе оны аз ғана таниды, сондықтан сталкердің мінез-құлқы қорқынышты болып көрінуі мүмкін. Бұл мінез-құлық көбінесе хаттар, электрондық пошталар немесе SMS хабарламалар жазумен, сондай-ақ сталкинг әрекетімен сипатталады. Бастапқыда хаттар анонимді болады, бірақ кейінірек сталкерлер өзін көрсете бастайды. Қосымша тактика «сүйіктісінің» достары мен әлеуметтік ортасын танып, олар туралы қосымша ақпарат іздеуді қамтиды. Бұл жәбірленушінің ортасымен араласудың ең тиімді стратегиялық жоспары - коммуникациялық дағдыларды жақсарту немесе когнитивті мінез-құлық терапиясы, себебі бұл сталкерлерде көбінесе оң тұлғааралық қарым-қатынас орнату тәжірибесі жетіспейді. Кейде полицияға мұндай мінез-құлықтың заңды салдарын түсіндіру пайдалы болады.

3. Психикалық ауытқууы бар сталкер. Сталкерлерге тән ең көп таралған психикалық бұзылыс - мания [52, 1244–1249 беттер]. Бұл сталкерлер тобының ортақ ерекшелігі - олар бейтаныс адамдарды немесе өздері әрең танитын адамдарды аңдуы. Мінез-құлқының ауырлығына байланысты сталкерлер екі топқа бөлінеді: қауіпті және онша қауіпті емес.

Қауіпті сталкерлер көбінесе психикалық бұзылулар мен орынсыз жыныстық мінез-құлыққа (мысалы, эксгибиционизмге) байланысты медициналық мекемелер мен полицияның назарына түседі. Олар өздерінің сенімділігі мен тіктілігімен сипатталады, ойлары қазіргі уақытқа бағытталған, көбінесе жыныстық сипатта, ал мінез-құлқы тұрақсыз және сондықтан болжау мүмкін емес. Бұл сталкерлер құрбандарына айтарлықтай физикалық қауіп төндіреді және жыныстық себептермен шабуыл жасауы мүмкін. Ең көп таралған мінез-құлыққа бірнеше телефон қоңыраулары, хаттар, электрондық пошталар және SMS хабарламалар, сондай-ақ жәбірленушінің үйі мен жұмысына баруымен сипатталады. Бұл типтегі сталкерлерге әсер етудің ең қолайлы құралы - дәрі-дәрмек және психотерапиялық емдеу.

Қауіпсіз емес сталкерлер тобына эротоманиямен (немесе Де Клерамбо синдромымен) ауыратындар, яғни жыныстық құмарлықтың жоғарылауы, жыныстық белсенділікке деген қызығушылықтың артуы және эротикалық ойлар мен қиялдар кіреді[53]. Айта кету керек, бұл топтағы көптеген сталкерлер әйелдер. Олар әдетте назарын әлеуметтік және экономикалық мәртебесі жоғары адамдарға (саясаткерлер, теледидар, кино немесе музыка мамандары және т.б.) аударады, олар құрбандарымен арасында туындаған идеалды байланыс бар деп санайды. Жалпы, эротомандардың мінез-құлқы қауіп-қатермен сипатталмайды, бірақ олар өз пікірлерін дәлелдеуге табандылықпен тырысады. Олар құмарлыққа берілген сталкерден ерекшеленеді, өйткені соңғысының қалаусыз мінез-құлқы мұндай мінез-құлықтың теріс салдарын түсіндіргеннен немесе қажетті дағдыларды бергеннен кейін азаяды немесе жоғалады. Эротомандар көбінесе махаббат объектісіне

қатты назар аударатындықтан қатал, сондықтан қалаусыз мінез-құлық сирек жағдайларда ғана биліктің араласуымен басылады.

4. Садистік сталкер. Бұл тұлғалық бұзылыстары бар қудалаушылар, олардың ең көп таралған түрі психопатиялық (кейде антиәлеуметтік немесе социопатиялық деп аталады) тұлғалық бұзылыс [54, 15–25 беттер]. Ол қалыптан тыс тұлғааралық қарым-қатынастармен, мінез-құлықпен және эмоциялармен сипатталады. Психопаттар менмендік, манипуляциялық, алдамшы, басқаларға эмпатия жасамайды, кінәні сезінбейді және импульсивті және жауапсыз мінез-құлықпен сипатталады.

Психопатиялық қудалаушы, оның пікірінше, «жеңіске лайық» құрбанды таңдайды. Құрбан неліктен таңдалғанын толық түсінбеуі мүмкін. Сталкер мен құрбан бір-бірін сирек біледі. Бастапқыда мұндай сталкердің мінез-құлқы құмарлыққа негізделген сталкердің мінез-құлқынан аз ерекшеленуі мүмкін, бірақ садистік сталкер құрбанды тітіркендіргісі келеді, оның мазасыздығын тудырады және оны үнемі басқарады. Ол мақсаттарына жету үшін нәзік әдістерді қолданады. Мысалы, олар жәбірленушінің айналасында із қалдырады (жәбірленушіге арналған хат алмасуды ашу, жәбірленушінің заттарын пайдалану). Сонымен қатар, ашық жерлерде өздерінің қатысуының іздерін қалдыратын махаббат сталкерден айырмашылығы, садист сталкер жәбірленушіні дәрменсіз етуге тырысып, жабық кеңістіктерде (пәтерде, көлікте және т.б.) із қалдырады. Олар жәбірленушінің өмірінің барлық салаларына (әлеуметтік, қаржылық, кәсіби) енгісі келеді. Осылайша, сталкерлер мінез-құлқы мен мотивациясы бойынша ерекшеленеді. Сталкердің айтарлықтай бөлігінің қылмыстық жазбасы бар екенін атап өту маңызды (зерттеулерге сәйкес, 39%-дан 66%-ға дейін) [55,1244–1249беттер], сондықтан сталкингке қарсы қолданылатын шаралар сәйкесінше әртүрлі болуы керек.

Сталкер түрлерінің сипаттамаларының егжей-тегжейін анықтау кезінде сталкердің психологиялық портретін ескеру қажет. Соған сәйкес аталмыш сталкердің психологиялық типі - бұл ең алдымен шешуші, сангвиник, темпераментті адам және т.б. Ол жағдай берілген ашық немесе жабық болуы мүмкін сталкинг түріне байланысты айқындалды[56].

Дәстүрлі провинциялық мемлекет ретінде Қазақстан Республикасы қалыптасқан мәдени бағыттарға белгілі бір артықшылықтар береді. Тіпті кейбір заңды әрекеттерді кейде бақылауға болады. Осылайша, «төменге түсейік» менталитеті бар көптеген елдер нақты нәтижелерді көре алады. Осы мақаланың нәтижелеріне сүйене отырып, оны қолдануға болады. Заң тұрғысынан бұл ұқсастық өте маңызды болып келеді. Өйткені сталкер жасаған қылмыстық құқық бұзушылықтар жіктеуді жеңілдетуге аз үлес қосады. Обсессивті сталкинг себептерін ізге түсу кезіндегі психологиялық жағдайдың деңгейін анықтауға көмектеседі. Демек, обсессивті сталкинг себебі, негіздері және басқа да маңызды бөліктері сталкердің типтерін жіктеуге айтарлықтай аз үлес қосты.

Сонымен қатар, психология ғылымының деректері мен құрбандар туралы осындай психологиялық және социологиялық зерттеулер жүргізілді. Қазақстан Республикасында мұндай заң жоқ. Бұл позицияның бірегейлігі - бұл зерттеу

басқа ұқсас зерттеулердің ерекшелігін зерделеу кезінде расталды. Зерттеудің өзіндік ерекшелігі тек тікелей анықтамаға ғана байланысты емес. Яғни мемлекеттік аумақтық бірліктердің сол құқықтық кеңістігіндегі сталкинг түрлері, сондай-ақ сталкерлердің түрлері белгіленді.

Алдыңғы деректер себептері белгілі бір ретпен талданды және жүйеленді. Оның көмегімен келтірілген залал үшін құқықтық жауапкершіліктің деңгейі белгіленді. Заңды бағыттағы белгілі бір нәтижелерді ескере отырып, нәтижені талдау және болжау үшін гипотезалар ұсынылды. Сталкерлердің түрлерін дұрыс белгіленетін болса, онда тиісті қолданыстағы азаматтық және қылмыстық заңнаманың нормалары арқылы психологиялық зиянды өтеттіруге құқықтық мүмкіндікті береді.

Сталкерлердің нақты түрлері анықталса, онда оның құқықтық табиғатын, себептерін, негіздерін анықтауға болады. Бір жағынан ол тиісті мемлекеттік аумақтық бірліктің құқықтық кеңістігіндегі салдарды болжауға көмектесетін ынталандырушы әдістер және басқа мәліметтерді алуға тиімді болады. Гипотезалардың пысықталу деңгейі белгілі бір факторлардың болуын болжайды. Яғни ғылыми гипотезаны жақсы дәлелдеуге болады. Осындай факторлардың ішінде прецеденттерді байланыстыруға болады. Сондай-ақ нақты құқықтық эксперименттер жүргізу арқылы, сол жергілікті заңнаманың дайындық деңгейін тексеру кезінде тікелей сталкерлік ізге түсу түрлерін сәйкестендіру мәселелеріне қатысты мемлекеттік аумақтық бірлікті анықтап алуға болады. Сол сияқты, барлық элементтерді қоса алғанда, обсессивті қудалау сипаты деп айтуға болады. Аталған обсессивті қудалаудың себебі, обсессивті қудалаудың негізі, обсессивті қудалаудың себептері қудалау және басқа да мәліметтер, ең алдымен, қудалау түрі туралы шешім қабылдау үшін қажет. Бастапқы ғылыми гипотезаға сәйкес қолданыстағы заңнаманың арақатынасының факторы болып табылады. Яғни құқық бұзушылықтың осы түрін және сталкердің психологиялық сипаттамаларын реттейді. Бұл маңызды шешім қабылдау болып табылады. Осы ретте обсессивті қудалаудың негіздерін жеке белгіленіп алынады. Сол сияқты, екінші гипотезаның бастапқы гипотезамен байланысы маңызды болып табылады. Себебі мұндағы ең тікелей қудалау шешімі жалпы қудалаушының түрі туралы шешім қабылдаудың маңызды факторы болып табылады. Әлбетте жәбірленушінің жеке кеңістігіне қандай зиян келтірілгенін анықтауға мүмкіндік береді. Бұл тек талдауға мүмкіндік бермейді. Сонымен қатар қолданыстағы заңнаманың пысықталу деңгейін өз әсерін көрсетеді. Бұл зерттеулердің теориялық маңыздылығы тек байытуды ғана қамтымайды[57].

Сталкингтың алдын алу шараларын талқылаған кезде, оларды қолдану процесінің күрделі екенін атап өткен жөн. Кейбір сталкинг жағдайларында заңды шаралар қолдану немесе құқық қорғау органдарынан көмек сұрау тіпті мүмкін емес. Мысалы, егер адам басқа адамды үнемі аңдып жүрсе, бұл мінез-құлық жәбірленушіні тітіркендірсе де, Литва немесе АҚШ заңнамасы бойынша қылмыстық болып саналмайды, сондықтан құқық қорғау органдары мұндай мінез-құлықты тоқтату немесе шектеу үшін шаралар қолдана алмайды. Ұқсас

жағдай сталкер басқа адамға бірнеше рет қоңырау шалған кезде де туындайды. Мұндай әрекеттер қылмыстық жауапкершілікке тартылмайды, бұл мұндай адамды заңды шаралар арқылы тоқтатуды қиындатады. Көбінесе сталкер қалыпты әрекет етіп, қылмыс жасамайтын сияқты көрінуі мүмкін, бірақ олардың әрекеттері басқа адамды ыңғайсыз сезінуге немесе тіпті қорқытуға мәжбүр етеді (жәбірленушінің есігіне махаббат хаттарын қалдыру, телефон қоңырауларын шалу және т.б.). Мұндай мінез-құлықты заңды тұрғыдан бағалау өте қиын. Бұл жағдайда Англия мен Уэльстің Сталкингтен қорғау туралы заңына назар аударарлық, себебі ол ақылға қонымды адамның критерийлерін белгілейді, құқық қорғау органдарына қудалау туралы хабарламаларға тиісті түрде жауап беру үшін кең мүмкіндік береді. Мысалы, осындай хабарлама алғаннан кейін, қылмыстық іс қозғамаса да, кем дегенде сталкермен әңгімелесуі мүмкін. Мұндай әңгіме көбінесе сталкингті тоқтату үшін жеткілікті. Жәбірленушінің әрекеттері де өте маңызды, себебі өздерінің әрекеттері сталкингтің алдын алуға көмектеседі. Сталкер көбінесе жәбірленушіні қорқытып, бағындыруға тырысатындықтан, жәбірленушінің кез келген жауабы немесе басқа реакциясы сталкердің мінез-құлқын күшейтіп, ұқсас мінез-құлықты жалғастыруға итермелейді. Егер сталкер жәбірленушіге немесе оның жақындарына тікелей немесе жанама түрде зорлық-зомбылық көрсетумен қорқытса, бұл туралы құқық қорғау органдарына хабарлауы керек. Сталкер туралы құқық қорғау органдарына немесе сотқа хабарлаған кезде, сталкерге қарсы пайдаланылуы мүмкін барлық мүмкін дәлелдемелерді сақтау маңызды, сондықтан сталкерден алынған барлық хаттар мен хабарламаларды сақтау өте маңызды.

Кибersталкингтен аулақ болу үшін сенімсіз чат кеңістіктері мен жаңалықтар топтарына қатысудан аулақ болуы және онлайн режимінде мүмкіндігінше аз жеке ақпарат беруді атап өту маңызды. Егер біреуді қазірдің өзінде аңдып жүрсе, электрондық байланысты мүмкіндігінше ұзақ уақыт пайдаланбау ұсынылады (телефоныңызды өшіріңіз, интернетті пайдаланбаңыз). Бұл әрқашан мүмкін емес болғандықтан, аңдып жүрген адам жаңалықтар топтарына қатысуды тоқтатуы, электрондық пошта мекенжайын өзгертуі және басқа онлайн пайдаланушы ақпаратын өзгертуі керек. Мәселені аңдып жүрген адамның интернет провайдерімен (ISP) де талқылауға болады.

Қорытындылай келе, сталкингтен қорғау мәселесі көптеген елдер үшін өзекті. Сондықтан, осы саладағы құқықтық қорғауды жақсарту үшін сталкингке қарсы заңдардың тиімділігін одан әрі зерттеу қажет. Сонымен қатар, осы саладағы құқық қорғау органдарының күш-жігері тиісті статистикалық талдау мен бағалауға ұласпайды. Полиция статистикасы көбінесе нақты жағдайды көрсетпейді, себебі сталкингке қатысты барлық істер заң бұзушылық болып саналмайды. Қылмыстық жауаптылыққа тән емес шараларды қолдану және олардың тиімділігі де статистикалық тұрғыдан есептеліп, бағалануы керек.

Сталкингтің психологиялық және құқықтық негіздерін ескере отырып, келесі қорытындылар жасауға болады:

1. Сталкинг ұғымын анықтау қиын, себебі ол мінез-құлық пен жағдайлардың кең ауқымын сипаттау үшін қолданылады. Бұл әрекеттің құқықтық реттелуі әр елге байланысты әртүрлі;

2. Литва заңдарында сталкинг ұғымы нақты анықталмаған, ал аңдуға байланысты әрекеттер жауапкершілік белгілейтін жалпы заңдармен реттелуі;

3. Қазіргі уақытта электрондық технологиялардың дамуына байланысты электрондық кеңістіктегі сталкинг әрекеттерінің саны артып келеді, сондықтан электрондық кеңістіктегі сталкинг мәселесін тиімдірек және икемді түрде шешетін қолданыстағы заңнамалық актілерді жетілдіру;

4. Сталкерлер мінез-құлқында, ниеті және қауіптілік деңгейі әртүрлі болуына байланысты құқық қорғау органдарына заңды шара қолдану қиын, бірақ мүмкін. Сонымен қатар, жәбірленушінің психологиялық ерекшеліктері және оқиғамен күресу дағдылары маңызды.

1.3 Әлеуметтік-құқықтық категориялар ретінде адамның жеке кеңістігіне қол сұғылмаушылық

Бұл бөлімдегі тақырыптың өзектілігі тек заң ғылымында ғана емес, сонымен қатар, виктимология, конфликтология, менеджмент және басқа да ғылыми бағыттардағы теріс әсер ету институтының қарқынды дамып келе жатқан даму қарқынымен анықталады. Сондықтан, мақсат ретінде біз тікелей байланыссыз адамдарға теріс әсер ету мүмкіндігін зерттеуді ұсына аламыз.

Бұған қол жеткізу үшін азаматтардың жеке кеңістігін анықтау, жеке шекарадағы (кеңістіктегі) жіберілетін қателіктерді анықтау, оған әсер ететін кейіпкерлердің жақтарын анықтау, сондай-ақ осындай жағымсыз әсерлерді, соның ішінде бопсалау мен қысым жасау әдістерін қоса бірқатар міндеттер әзірленді. Бұл жерде зерттеудің теориялық маңыздылығы пәндік тәсілдердің көмегімен фундаменталды базаны жаңа біліммен жеке байыту мүмкіндігінде жатыр, бұл сөзсіз осы салада тікелей жүргізілетін зерттеулердің эмпирикалық әлеуетін арттырады. Практикалық маңыздылығы бізге белгілі бір салдармен байланыссыз теріс әсерлерді талдаудың жаңа тетіктерін жасауға мүмкіндік береді.

Адамның жеке өмірлік кеңістігін бұзуды көздейтін сталкингтік (ізге түсушілік) іс-әрекеттердің қалыптасу мен дамуына түрткі беретін себептік-факторы ретінде дискредитация болып табылады: ізге түсуші басқалардың жеке қолдауын әлсіретуге тырысады. Бұл жәбірленушіні оқшаулап, оны осал етеді және сол ізге түсушіге (сталкерге) өзіндік күш пен бақылау сезімін береді. Бақылау жеке адамға қарсы ауыр қылмыс болып саналмайды.

Құқық философиясының аксиологиялық мәселелері - ғылыми зерттеулердің моральдық, эстетикалық, әлеуметтік және мәдени құндылыққа бағдарланған мәселелері мен олардың нәтижелерін қамтиды. Құқық философиясы мәселелеін қарау үшін «әлемнің құқықтық бейнесін» қалыптастыруға байланысты оның идеологиялық қызметімен шектеседі, бұл

сот төрелігі қоғамның заманауи әлеуметтік-мәдени және тарихи жағдай болып табылады. Философия әлемдік көзқарас ретінде, мысалы, позитивтік немесе социологиялық бағдары әрине құқықтық теориядан артықшылықта[58].

Бүгінгі таңда адамның жеке кеңістігін қорғауында жаңа дәуірдің тенденцияларын реттеуші ортаға біріктіруге қабілетті жеткілікті серпінді, жақсы үйлестірілген және реттелген тетік болып Қазақстандық заңнама табылады. Демек, Қазақстандық заңнама өзінің ықпал ету аясын кеңейтуге, жаңа деңгейге шығуға және қолда бар ресурстарға негізделген құқықтық тетіктерді жетілдіруге әбден қабілетті.

Адамның жеке кеңістігінің анықтамасы ретінде құқықтар мен бостандықтардың жиынтығын болатынын анықтауға болады. Адамның жеке кеңістігіндегі мүліктік емес қатынастары заңнаманың нормаларына қайшы келмейтін жағдайда адамға тікелей қатысты ақпаратты сақтауы, сондай-ақ дербес деректерін, телефон хабарламаларын және т.б. көшіру еркіндігіне сенімхат бойынша басқа тұлғаларға тікелей тапсырма және басқа да құқықты қамтиды. Адамның жеке кеңістігіне сталкинг(ізге түсу) басып кіру жағдайын анықтау мәселесі кез келген зерттеулер сияқты, обсессивті ізге түсумен байланысты қазіргі заманғы құқықтану тұрғысынан зерттеуді туындатады[59].

Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес адамның жеке кеңістігіндегі мүліктік емес қатынастарға қол сұғу салдарынан құқықтық қорғау болып табылады.

Әр адам өзінің жеке және отбасы құпиясын сақтауына, ар-намысы мен қадір-қасиетін қорғауына, өміріне қол сұғылмауын құрметтеуіне құқылы екендігі айқын. Сонымен қатар, әр адамның ар-ождан бостандығына құқылы. Адам мемлекет алдындағы азаматтық ар-ождан бостандық құқығын жүзеге асыру керек деп, жалпы құқықтары мен міндеттеріне тәуелді болмауы мен шектелмеуі мазмұндалған.

Бүгінгі күні адамның құқықтары мен бостандықтары мемлекет тарапынан қорғалуда. Қылмыстық, әкімшілік және азаматтық істер бойынша қорғалуы қаралғандығымен көз жеткізерлік. Бірақ та, өз шешімін таппаған мәселелер жетерлік, себебі, адам мен азаматтардың тікелей ар-ождан, ар-намыс бостандығын құқықтық, моральдық және психологиялық тұрғыдан қорғалуын қарастыруды көрсетеді. Себебі, сталкинг (ізге түсу): адамның кеңістігіндегі мүліктік емес қатынастарға қол сұғу салдарынан құқықтық қорғау заңмен қарастыруды қажет етеді. Сталкинг - бір тұлғаның немесе топтың адамға қажетсіз обессивті көңілі. Сталкинг бұл, қорқытуды көздеу арқылы және қорлау арқылы көрініс табады. Әдетте қорқыту нысаны жәбірленушінің ізіне түсу арқылы қадағалауынан көрінеді.

Сталкинг(ізге түсу) адамның жеке кеңістігіне қол сұғу салдарынан қорқынышты, үрейді сезіну арқылы түнгі қорқыныш, ұйқысыздық, депрессия залалын тартқандар танылады. Адамдардың зардабы еңбекке қабілеттілігінің төмендеуіне, өзін-өзі қорғау мақсатындағы заттарын сатып алуына, жұмыс орнының кенеттен өзгертуіне немесе тұрғылықты жерінен көшуіне байланысты тікелей экономикалық шығындарға жолығуы туындайды.

Бұрынғы серіктесін бақылау барысында зорлық-зомбылық көбінесе адамды өлтіруге дейін әрекет етуі физикалық зорлық-зомбылық әсерінен байқаймыз. Көптеген елдерде сталкинг(ізге түсу) қылмыс болып танылады. Сталкинг(ізге түсу) қолданатын жеке іс-әрекеттер мен әдістер заңды болуы мүмкін. Мысалы, ақпарат жинауда, телефон қоңырауларын тыңдауда, сыйлықтар, хат жіберу, электрондық пошта немесе жылдам хабарлар жіберулері салдарынан қорғана алмауынан жәбірленуші зардабы қараусыз қалып жатады. Себебі, қоғамға қауіпті құқықтық норманы бұзған кездегі іс-әрекеттер заңсыз болып саналады. Мысалы, Ұлыбритания заңына сәйкес, екі адам іс-әрекетінен сталкинг әрекетін анықтау жеткілікті.

Сталкинг қылмысы ретінде өз іс-әрекеттерінің қалаусыз екенін білуі арқылы жүзеге асырылғандығын жәбірленушімен бір жеке оқиға байланысты бейтаныс адамның телефонына бір-екі рет қоңырау шалуы, қайта-қайта сыйлық жасауы арқылы болуы да мүмкін.

Субъективті құқық адамға тікелей тиесілі болса да құқық бұзушылықтан қорғаудың қажетті нақтырақ құқықтары заңдармен қорғалмаса декларациялық құқықпен қорғалады. Бірақ, мемлекеттік құқық қорғау шаралары кепілдендірілмей тиісінше рұқсат етілмеген тұлғалар тарапынан моральдық нормалармен ерікті негізде сақтау қамтамасыз етіледі. Себебі, мемлекет немесе уәкілетті орган заңда тиісті шаралар болмағандықтан жеке мүліктік емес құқықтарды қорғау әмбебап әдістері арқылы қорғалмай адам құқығы бұзылған жағдайда қорғау құқығын жүзеге асыра алмайды.

Кейбір кезендерде қолданылуы мүмкін болса да, әрқайсысына тән жеке психологиялық, әлеуметтік және физиологиялық сипатына байланысты қорғау объектісін анықтайтын тиісті бірқатар ерекшеліктерін ескере отырып қолдануды қажет етеді. ҚР АК мүлік пен жеке мүліктік емес құқықтарды мойындай отырып, сол азаматтық құқықтарды қорғауды білдіреді.

Онда көрсетілген қорғау әдісі жеке адамның мүліктік құқықтарына толықтай сай келеді, бірақ нақты бірліктермен өлшенбесе де, адамның мүлкін бұзуы мүмкін, әдетте, адамға мүліктік емес құқықтарды қорғаумен күрделене түседі, қызығушылық тудырады. Адамның мүліктік емес құқықтарын бұзумен байланысты зиянның сипаты туралы айта отырып, адамның моральдық, психологиялық аспектісі бар және оның толық қалпына келуіне әрдайым назар аудармайтынын атап өткен жөн. Осылайша, медициналық құпияны құрайтын ақпараттың жария етілуі адамның жеке өміріне қол сұғу болып табылады, бұл оны әдеттегі өмір салтын бұзады және отбасылық және іскерлік қатынастарды бұзуға қауіп төндіреді. Бұл ақпарат өте кең ауқымды адамдарға белгілі болуы мүмкін және де ешқандай қорғану әдісі қамтылмаған.

Сталкер әрекеттерінен кейін адамның әдеттегі өміріндегі тыныштықты толығымен қалпына келтіре алмайды. Жеке құқықтар бұзылғандықтан қалпына келтіру және қорғау қиынға соғып, жеке құқықтарын қорғауда белгілі бір құндылық құқық бұзушылықты болдырмауға бағытталуы керек, өйткені ол құқықтық білімді насихаттауға және кінәлілердің жауапкершілігін күшейтуге бағытталған шаралар жүйесін белгілейді.

Моральдық залал – жәбірленушінің жеке мүліктік емес құқықтар мен мүдделерінің бұзылуы өзіне тікелей қарсы құқық бұзушылықтың жасалуы салдарынан кемсітушілік немесе олардан айырылуы салдарынан қайтыс болған жағдайда - жақын туыстары, жұбайы немесе серіктесі (шаршау, уайымдау) тән азаптары (ренжіту, тітіркену, қысым жасау, шеккен эмоционалдық немесе ашулану, ұялу, түңілу, дене ауыруы, зақымдану және т.б.). Азаматтық құқық тұрғысында белгілі бір субъективті құқықтар мен міндеттерді уәкілетті тұлғаға қорғауға құқық береді. Адамдардың психологиялық-моролдық құқығын қорғау азаматтық құқықпен реттеледі.

Моральдық залал азаматтық меншікке қатысы жоқтығын жеке игіліктер мен құқықтарын заңсыз бұзылуынан кемсіту немесе айыру нәтижесінде туындайтын психикалық немесе тәндік азапты түсіну керек. Эмоционалдық азап (жеке адамның эмоционалды және ерікті күйзелісі) адамның басынан өткеретін қорлау, реніш, қысым, ашу, ұят, көңілі қалу, жоғалту, қолайсыздық, т.б. Оған қатысты сезімдерді түсіну қажет.

Бұл сезімдер жәбірленушінің өз өмірі мен денсаулығына, сондай-ақ жақын туыстарының, жұбайының денсаулығына заңсыз араласуынан қорқуының көрінісі;

бас бостандығына шектеу немесе айыру, сонымен бірге, өмір сүру еркіннен заңсыз айыру;

денсаулыққа зардап келтіру, мысалы, жарақат алу және адамның бетін есінен танып қалғанша тырнау;

отбасылық, жеке немесе медициналық құпияларды жария ету;

хат алмасудың, телефондық немесе телеграфтық ақпараттың құпиялылығын еріксіз жариялау;

азаматтың ар-намысы мен қадір-қасиетіне нұқсан келтіретін жалған ақпарат тарату;

адамның өз есімі мен бейнесіне құқығын бұзу;

құқықтары мен сабақтас құқықтарын сақтамау және т.б.

Денедегі ауырсынуды тікелей күш қолдану немесе денсаулыққа зиян келтіру нәтижесінде азаматтың сезінуін нақты түсіну керек[60].

Мүліктік емес өзіндік адам құқықтарын сот азаматтық процестік заңнамасында көзделген тәртіппен қорғайды. Сот тәжірибесінде азаматтық істерді моральдық зиянды өтеу санатында қарау ерекше қиындықтар туғызбайды, бірақ мұндай залалдың мөлшерін анықтау кезінде әртүрлі сот актілерінің болатыны жасырын емес. Бұл тақырыпқа тереңірек үңілу халықаралық практикаға назар аударған дұрыс.

Бұл зерттеудің негізгі мақсаты - зорлық-зомбылықтың осы түрін бастан кешірген адамдардың тәжірибесі мен көзқарастарына сүйене отырып, сталкинг туралы көбірек білу, құжаттау және оның табиғаты мен салдарын түсіну болды. Зерттеу сонымен қатар қылмыстық сот төрелігі жүйесі мен қоғамның сталкинг құрбандарына қалай қарайтынын және олардың азап шегуіне қалай жауап беретінін зерттеуге бағытталған.

Адамның жеке кеңістігін нақты бұзуды көздейтін сталкинг(ізге түсу) іс-әрекеттерінің қалыптасу мен дамуына түрткі беретін себептік-факторлар кешенін зерделеу қажеттілігі бар. Өйткені:

біріншіден, аталған құбылыстың себептік-факторлар кешенін зерттеу әлі өзіндік деңгейіне жете қойған жоқ;

екіншіден, ол құбылыстың салдары бойынша жекелеген зерттеулер бар болғанымен, алайда оның жеке қалыптасуы мен дамуын дәлелдейтін негізгі себептерін зерделеу бір жүйеге келтірілмеген;

үшіншіден, осы құбылысты зерттеудің ғылыми-әдістемелік, теориялық, сондай-ақ негізгі тәжірибелік қырлары қалыптастырылмаған.

Демек, адамның жеке өмірлік кеңістігін бұзуды көздейтін сталкинг (ізге түсу) әрекеттерінің қалыптасуна, дамуына әсер ететін себептік-факторлар кешенін зерделеу маңызды.

Медицина және сот психатриясының белгілі сарапшысы В.В. Горинов «Жек көру» қылмыстары және «сталкинг» қылмыстары (психологиялық-психиатриялық аспект)» атты мақаласында мынадай ой тұжырым жасаған болатын.

Қоғамдық қауіпсіздікке қауіптілігі ауыр құқық бұзушылық үшін қылмыстық жауапкершілікке тартылғаннан кейін сол айыпталушының психикалық денсаулығы туралы сұрақ нақты туындайды. Негізі психопатологиялық және әлеуметтік психологиялық факторлар (яғни, жеке ерекшеліктер, топқа қатысу және т.б.) бірқатар себептерге байланысты ұқсас мінез-құлық болуы және сараланған бағалауды ескерілуін қажет етеді[61].

Бұл ой тұжырымын мына төмендегі ой тұжырымдық негіздермен нақты құптауға болады.

Біріншіден, сталкерліктің негізгі себептерін жалпы жинақтап шартты түрде айтар болсақ, үш топқа (жалпы, негізгі және арнайы) бөлуге болады. Психопатологиялық және әлеуметтік психологиялық факторлар біздің жеке пайымдауымыз бойынша негізгі себептерге жатқызылады. Мұнымен бірге сталкерлік ниет, пиғыл мен жеке сезімдерге негізделген мақсаттық ұстанымның негізгі себептерінің бірі ретінде сталкердің өте жағымсыз ішкі рухани жай-күйі деп санаймыз.

Екіншіден, жоғарыда қысқа сипатталып айтылған психопатологиялық фактор өз кезегінде әлеуметтік психологиялық факторларды туындатады деп есептейміз. Яғни айтар болсақ, жеке сталкерлік ұстаным жағдайы болып табылады. Тек қана сирек жағдайда ол әлеуметтік топтық (тобырлық) ұстанымға ұласып жатады.

Үшіншіден, сталкингтің арнайы себебі ретінде виктимологиялық жай-күй саналады. Сол себепті сталкингтік іс-әрекеттердің құрбандары болатын жеке тұлғалардың психикалық жай-күйі маңызды фактор болып келеді. Демек, аталмыш екі себептердің жиынтығы кейіннен жалпы себептер арқылы қалыптасып дамиды деп түйіндейміз.

Ендігі кезекте сталкинг құрбандары болатын жеке тұлғалардың психикалық жай-күйін түсіндіріп өтуге тырысамыз. Әсіресе, жас жесір

әйелдерді сталкерлік қудалау фактілері жиі кездеседі. Яғни олардың жеке өміріне жеке араласып кететін бірнеше тұлғалар (қайынжұрты, кейде өз жұрты, тіпті өзге субъектілер, өзінше психологтар, влогерлер және т.б.) бар.

Екіншіден, бір жағынан олар дәстүрлі әлеуметтік топтардың (мысалы, отбасы және т.б.) ыдырауына ықпал жасайды. Мысалы, бұрынғы таныстары, кезінде өз еркінен тыс өзінше ғашық болып қалғандар, бұрынғы жұбайлары және т.б.

Үшіншіден, әлеуметтік нормалардың қоғамдық қатынастардағы рөлі мен орнын күшейту қажет деп санаймыз. Өйткені, сол әлеуметтік нормалар (яғни этика, мораль, діни, саяси және т.б.) белгілі бір дәрежедегі қоғамдық қауіпсіздік нормаларына көмектеседі. Дәстүрлі әлеуметтік нормалар қолданыстағы негізгі заңдар жиынтығына қарама қайшылыққа жол бермеуі тиіс.

Азаматтардың жеке кеңістігі құқықтық негізі ретінде адам және азамат құқықтар мен бостандықтары бір-бірінен ажырамас кешеннің бір бөлшегі болып табылады. Ол кеңістікке құқық тек құқық субъектісінің өзінің ғана жеке құқығы бар. Мұны элементтер бойынша сипаттай отырып, жеке кеңістіктің астында жиынтықты нақты белгілеуге болатындығы анықталады.

Адамға жақын арақашықтығымен тікелей байланысты жеке құқықтар мен бостандықтар оған жолдың кез келген бөлігінен ешбір кедергісіз өту құқығы жатады. Яғни заңмен тыйым салынбаған, үндемеу құқығы, сақтау, адамға тікелей қатысты ақпарат қолданыстағы заң нормаларына қайшы келмейді. Яғни сол жеке хабарламаларды, қоңырауларды, телефонограммаларды көшіру еркіндігіне құқығы бар және т.б. құқықтық қатынастардың осы түріндегі құқықтардың иесі болуы мүмкін.

Ондай құқықтарды жүзеге асыру үшін тікелей иесін тану, сол құқықтарды басқа адамдарға сенімхат бойынша беріледі. Алайда, олар перспективалық зерттеулерде қарастырылуы мүмкін. Осылайша, сол екі элементтің симбиозын азаматтың жеке кеңістігі ретінде құқықтық тұжырымдамаға жатқызуға болады.

Жеке кеңістікке қол сұғу деген ұғымға анықтама беріп көрейік. Бір адам екінші адамның жеке кеңістігіне құқыққа сыйымсыз, оның еркінен тыс әсер ету арқылы жасауы. Оның түріне байланысты оны ашық әсері және жабық (жасырын) әсері деп жіктеуге болады.

Ашық әсер ету кезінде ізге түсуші тұлға өзінің іс-әрекет ету себептерін жасырмайды. Бұл ретте ізге түсуші белгілі болуы мүмкін немесе болмауы мүмкін белгілі бір мақсатпен жәбірленушіге тікелей әрі ашық қоғамдық әсер ету деңгейі ретінде танылады. Алайда, өзі табиғатына байланысты ашық әсері міндетті түрде жәбірленушіге тікелей әсер етуі керек.

Жалпы анықтамаға сәйкес бір адамға немесе адамдар тобындағы басқа адамға зиян келтіруге уәде беру немесе алдын ала сөз байласу арқылы адамдар тобының қорқыту қауіпі деп танылады. Яғни қорқыту деп құқық бұзушылық табиғаты бойынша бұл уәде арқылы зиян келтіруін айқындайды. Бұл жағдайда тәжірибе көрсеткендей, зиян міндетті түрде физикалық болуы керек. Сталкер, жәбірленушіге физикалық тұрғыдан жеңіл, орташа немесе ауыр зиян келтіруі мүмкін.

Жәбірленушінің күнделікті өмірінде саналы түрде жек көретін қажетсіз адам деген сәттері немесе оған тікелей ыңғайсыздық туғызады. Сталкер жәбірленушімен қасақана прецеденттерді жасау арқылы қандай да бір жолмен кездеседі. Бұл факт жәбірленушіге белгілі бір қолайсыздықты тудырады. Бұл іс-әрекет заңды факт ретінде жәбірленушінің кеңістігіне ашық шабуыл деп танылады.

Жабық әсер ету ұғымы жасырын ізіне түсуін білдіреді. Ондай кезде жәбірленуші болжайды, бірақ сталкердің жеке кеңістігінде болуын түсінбей қалады. Сонымен бірге жәбірленуші ыңғайсыздық сезінеді. Тіпті одан да көп ашықтан гөрі ыңғайсыздық, өйткені ұзақ мерзімді хабардарлық ізге түсу ашық қауіпке қарағанда әлдеқайда өткір болуы мүмкін.

Жабық позицияның аталған түрі тікелей жеке кеңістікке басып кірудің сталкинг бөлігі үшін тән болып келеді. Өйткені, барлық кезде ізге түсудің бірінші (жабық) кезеңі болып табылады. Жәбірленуші сталкердің үнемі бақылауында болады.

Кейбір виктимологтар жабық әсердің бұл түрін мыналарға жатқызады. Сталкингтің екінші кезеңіне жеке кеңістік, жәбірленушінің мінез-құлық стереотиптері, әдеттері туралы ақпаратты және оның жеке кеңістігіне қатысты басқа да деректерді жинайды.

Жанама физикалық әсер ету факторы бола отырып, ізге түсу адам денсаулығына физикалық зиян келтіргені үшін, яғни ол жеңіл, орташа немесе ауыр болғанына қарамастан ешбір жауап бермейді.

Қазақстан Республикасы «Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы» кодексінде «денсаулыққа – ауру мен мүгедектіктің болмауы ғана емес, сонымен қатар толық физикалық, психикалық және әлеуметтік салауаттылық жай-күйі» деген құқықтық анықтама бекітілген[62].

Қазақстан Республикасы қылмыстық заңнамада өз-өзіне қол жұмсауы үшін қылмыстық жауапкершілік көзделеді. Өйткені, өз-өзіне қол жұмсау кезінде, жәбірленушіге физикалық әсер етпесе де, зияны жәбірленушіге дене жарақатын әкеледі деп сипаттайды.

Ізге түсу кезінде ұқсас психикалық жағдайда әсер ету мүмкін, бұл ретте жәбірленушінің денесі де папилломалармен және денедегі басқа дерматологиялық бөртпелердің болуымен ерекшеленеді.

Батыс Еуропа елдері мен АҚШ елінде денеден тыс криминалистика ұғым бар. Ол сталкердің іс - әрекеттерін, обсессивті сталкинг нәтижесі ретінде туындаған денсаулыққа физикалық зиян келтіру ретінде физикалық байланыс кезінде, жеке адамға әсер ету арқылы жәбірленушінің кеңістігін жіктейді.

М.М.Иманбекова зерттеуінде сталкинг: обсессивті қудалау арқылы нақты байланыссыз теріс әсер етудің заңды принциптерін зерттеген. Ізге түсудің негізгі белгілері мен диагностикалық критерийлері:

• көптеген сталкерлерде айқын жеке психикалық ауытқулар бар: яғни теріс пайдалану / тәуелділік, шизофрения / алдаудың бұзылуы, бейімделудің бұзылуы;

• көп жағдайда В тобының жеке басының бұзылуы болады;

• жәбірленушілерде жиі стресс белгілері бар (созылмалы жарақат)[63].

Сонымен, адамның жеке өмірлік кеңістігін қасақана бұзуды көздейтін сталкинг (ізге түсу) іс-әрекеттерінің қалыптасу мен дамуына түрткі беретін себептік-факторлар кешенін құрайтын мына үш құрамдас бөліктерін дәлелдейтін қорытынды тұжырымды түйіндейміз.

Бірінші құрамдас бөлікті «жалпы себеп-фактор» деп атаймыз. Жалпы себеп-факторға мына факті мен жағдай жатады. Еліміздің адамның жеке өмірлік кеңістігін қорғайтын ұлттық заңнама бар. Оның баптары адамның жеке өмірлік кеңістігін жалпы негізде қорғайды. Дегенмен, сталкингтік іс-әрекеттерді сипаттап беретін арнайы баптар жоқ. Сондықтан егер себеп-фактор жойылып, яғни сол баптар қабылданса, онда ол себеп-фактор тоқтайды. Өз кезегінде аталған фактор сол тілге тиек етілген баптардың туындауына мүмкіндік береді. Демек, сол фактор сталкингтік іс-әрекеттерге қарсы іс-қимыл жүйесінің негіздері мен тетіктерінің (яғни оларды болдырмауға, жолын кесуге және алдын алуға) қабылдануына құқықтық мүмкіндік жасайды.

Екінші құрамдас бөлікті «негізгі себеп-факторлар» деп атауға болады. Негізгі себеп-факторларға мына фактілер мен жағдайларды жатқызуға болады.

Психопатологиялық фактілер мен жағдайлар сталкингтік іс-әрекеттерді туындап, қалыптасып, әрі қарай тікелей дамуына түрткі болады. Яғни олар негізгі себеп-факторларға жатқызылады. Өйткені сталкингтік іс-әрекеттердің негізгі қозғаушы фактісі мен жағдайы ретінде психопатологиялық түсініктер мен іс-әрекеттер болып табылады.

Біріншіден, сондықтан бірнеше ғылым салаларының зерттеушілері мен сарапшылары осы мәселені пәндік, пәнаралық, сондай-ақ кешенді сипаттағы зерделеудің жүргізілуі тиіс деп ұсыныс етеміз.

Екіншіден, бірінші кезекте психология, оның ішінде сол практикалық психология, психопаталогия, психиатрия, заң психологиясы барлығы бірге пәнаралық, сондай-ақ кешенді ғылыми-тәжірибелік зерттеу жұмыстарын іске асыру қажет деп есептейміз.

Үшіншіден, сол әлеуметтік психологиялық фактілер мен жағдайлар сол сталкингтік іс-әрекеттердің қалыптасуы мен дамуына тікелей ықпал етеді. Сталкерлер өзі нақты нысанаға алған жеке тұлғаларды, әсіресе әйелдердің әлеуметтік-психологиялық жағдай бойынша әлсіз, қорғансыз жай-күйін біле отырып, өзінің сталкерлік ізге түсу «жорықтарын» жасауға болатындығын тұжырымдайды.

Демек, әлеуметтану және психология мамандары мен сарапшылары бірлесіп жұмыс жасауы тиіс деген ұсыныста білдіреміз.

Қорыта келгенде, сталкерлік қасақана ниетте өзіне жағымды, ал өзгелерге жағымсыз пиғыл мен жеке сезімдерге негізделген мақсаттық ұстанымның негізгі себептерінің бірі ретінде сталкер тұлғаның өте жағымсыз ішкі рухани жай-күйін қысқа айта кетейік. Тоқ етерін айтар болсақ, сталкерлердің олардың нәпсілік жай-күйі, олардың арнайы себеп-фактор айқындалады.

Демек, тиісті сталкерлердің рухани және психологиялық денсаулығына тікелей қатысты мәселелердің бар екендігі аңғарылады. Осы орайда, осындай

мінез-құлқы бар тұлғаларды арнайы есепке алып, олармен жеке сұхбаттасу арқылы жүргізілуі тиіс. Осы орайда, айтар жайт, біздің елімізде жеке детективтер институтын қалыптастыру мен дамытуы үшін ұлттық заңнама қабылдау қажет. Өйткені, қазіргі жаһандану заманында, оның ішінде әлеуметтік желілердің, интернет жүйесінің даму барысында сол сталкерлердің белсенділігі тіптен арта түсері сөзсіз деп айтуға болады. Бір жағынан адамдардың басым көпшілігі ұялы телефондан ажырай алмайтын дәрежеге жетіп отыр. Десе де елде детективтік қызметтің заңнамалық негіздемесі бекітілсе, онда сталкерлікке қарсы жүйені нақты қалыптастырылады.

Обсессивті ізге түсу, кез келген басқа әсер ету түрі сияқты, қудаланған құрбанының денсаулығына психологиялық, физикалық және күрделі зиян келтірудің құрамдас бөлігі болады. Сонымен қатар, денсаулықтың нашарлауы физикалық және психикалық нашарлау жиынтығын білдіреді. Жәбірленушінің тілегін орындауға немқұрайлы қарау жәбірленуші жағдайына қасақана шабуыл жасау болып табылады.

Жәбірленушінің жанына психологиялық әсер ету деңгейі белгілі бір нәрсеге әкелуі мүмкін. Бұл белгіленген жағдай кездейсоқ емес. Өйткені психологиялық жағдайы бұл ретте моральдық зиян ретінде белгіленген, яғни заң тұрғысынан ол физикалық дене жарақаты азаматтардың денсаулығы саналады.

Демек, жәбірленушіге ашық немесе жасырын болсын әсер еткенде, сталкер, ең алдымен, бірқатар құқық бұзушылықтарды тудырады (яғни ҚР Азаматтық кодексі 951-бабы).

Жәбірленушінің еркіне қарсы обсессивті сталкинг жәбірленушінің жеке кеңістігіне әдейі әсер етеді. Сонымен қатар, мыналарға әкелуі мүмкін. Яғни жеңіл, орташа немесе ауыр дәрежедегі дене жарақаттарын келтіреді.

Бұл Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасы, адамды өз-өзіне қол жұмсау үшін қылмыстық жауапкершілікті қарастырады. Бұл бөлім жәбірленушінің денесіне, яғни зиян келтірген адамға әсер етпесе де, жәбірленушінің өміріне әсер етпейтін мәжбүрлеу әрекеттері арқылы оның психикасына тікелей әсер ету жолымен тікелей зиян келтіреді. Мұндай қылмысты қылмыстық құқық тұрғысынан кісі өлтіру деп жіктеу қиын, өйткені қылмыстың құрамын талдау өте күрделі болады.

Алайда сталкер тудырған іс-әрекеттердің балама нәтижесі ретінде жәбірленуші суицидке (өз өзін өлтіруге) барғызуы мүмкін. Барлық балама тармақтарды талдай отырып, осы зерттеудің мақсаты мәжбүрлеп ізге түсудің құқықтық мәртебесін зерттеу денсаулыққа зиян әсер ету түрін, қудалау түрін және деңгейін анықтайды. Сонымен, зерттеуде нақты анықтағаннан кейін, сол обсессивті сталкингті қарастыру болып табылады.

Аталмыш мәселеде ғылыми болжамдар (гипотезалар) маңызды. Бір жағынан да теориялық және практикалық маңыздылығын көрсету қажет. Қазіргі уақытта обсессивті сталкинг ол тек заңи аспектілері ғана емес, сонымен қатар, виктимологияның қазіргі аспектілеріне жатады.

Осылайша, обсессивті сталкингтың құқықтық аспектілерін қарастыру барысында өз кезегі бойынша қылмыстық, әкімшілік не сол азаматтық-құқықтық жауапкершілікті қарастырады.

Бүгінгі таңда өте үлкен хакерлер жасаған қылмыстардың саны белгілі бір мәселеге ие қылмыстық құқық бұзушылық элементтерін жіктеу кезінде, оны қылмыстық құқық бұзушылық ретінде қарастырудың мүмкін екенін айқындайды.

Азаматтық-құқықтық бағытқа байланысты, сол обсессивті сталкингті азаматтардың құқықтарын бұзу деп жіктеуге болады. Осылайша, қазіргі жағдайға сүйене отырып, мына құқықтық жағдайды анықтауға болады. Яғни бір адамның жеке кеңістігін басқа жолмен басып алу қудалауды тек азаматтық заңнама арқылы анықтауға болады.

Бүгінгі таңда тек азаматтар үшін ғана емес, өзекті міндет болып табылатын ішкі құқықтық салалар, бірақ мемлекет үшін де пәнаралық тәсілдің әсер ету деңгейін көрсетеді. Бұл көпшілікті ашудың бір әдісі. Сол азаматтық құқық элементтерін қолдана отырып жасалған қылмыстар болып саналады. Сондай-ақ, қазіргі уақытта дамып келе жатқан адамдардың кеңістігіне сталкинг шабуылға қарсы тұрудың әдістері арқылы іргелі және қолданбалы сипаттағы құқықтық білім екі бағытта да құқықтануды (қылмыстық және азаматтық құқықта) қолдана білуі тиіс.

Аталған тақырыпты зерттеу кезінде екі бағытты атап өту керек: жеке кеңістік және обсессивті сталкинг.

Тілге тиек етілген сол екі бағыт тек Қазақстан Республикасында ғана емес, әлемде өзекті мәселе болып келеді. Сонымен қатар, надандық деңгейі жеке кеңістік факторы мен факторды білмегендіктен жеке кеңістікті бұзу ретінде жәбірленушілерді қудалауды анықтайды. Кейбір ғылыми зерттеу жұмыстар Америка Құрама Штаттарында жүргізілген.

Америкада сталкингтік қудалауды мүлдем жаңа қылмыс түрі ретінде анықталған. Алайда бұл адалдықты салыстыратын нақты зерттеу бұл оның қарым-қатынастарының жеке мәселелік сипатына тікелей байланысты жеке кеңістік элементке жатқызылған. Яғни азаматтық құқық нормалары азаматтық құқықтағы моральдық зиян институтын нақтырақ құрайды.

Оның моральдық жағынан зиянын, зерттеушілердің көпшілігі жеке кеңістік әрі іскерлік беделіне немесе керісінше ар-намысты және қадір-қасиетті қорғауға қатысты болды[64].

Тек осы зерттеулер ең алдымен жеке кеңістікті жеке құқықтық кеңістік ретінде азаматтың кеңістігі мен мүліктік емес қатынастарын бұзудың агрессивті тәсілі ретінде оған зиянды, тікелей заңсыз басып кіру арқылы сипаттайды.

Құқықтық бағыттағы белгілі бір нәтижелерді ескере отырып, нәтижені талдауға және болжауға мүмкіндік беретін гипотезалар ұсынылды.

Обсессивті сталкинг іс-әрекет ретінде қарастыра отырып, сталкер жәбірленушінің жеке кеңістігіне кешенді түрде енумен агрессивті әсер етеді. Бұл әсерді қылмыстық деп жіктеуге болады. Сондай-ақ оның азаматтық

құқыққа сәйкес, психикалық және физикалық зияндарын да ескеру керек. Өйткені олар жәбірленушінің денсаулығына (физикалық, психикалық) өзіндік зияндарын келтіруі мүмкін. Осы зерттеулерді жүргізу кезінде зерттеудің әр бөлігі үшін зерттеу дизайнының жеке түрі таңдалды[65].

Зерттеп қарау кезінде когорт элементтері бар кросс-секциялық дизайн статистикасы рандомизацияланған үлгіні және дихотомиялық кодтауды зерттеу көптеген шатасулардың арқасында ең қолайлы болып шықты.

Рандомизация – бұл популяциядан таңдау немесе субъектілерді әртүрлі топтарға тағайындау үшін кездейсоқ механизмді пайдаланатын статистикалық процесс. Бұл процесс эксперименттік блоктардың немесе өңдеу хаттамаларының кездейсоқ тағайындалуын қамтамасыз ету үшін маңызды болып табылады, осылайша таңдаудың ауытқуын азайтады және статистикалық қуатты арттырады.

Бұл эксперименттік параметрлер бойынша емдеу нәтижелерін әділ салыстыруды жеңілдетеді, себебі зерттеудің басында белгілі және белгісіз факторларды теңестіру арқылы топтарды статистикалық түрде теңестіреді. Статистикалық тұрғыдан алғанда, бұл емдеу нәтижелерін объективті бағалауға және іріктеме деректерінен алынған қорытындыларды жалпы халыққа жалпылауға мүмкіндік беретін топтар арасындағы ықтималдық эквиваленттілік принципінің негізінде қолданылады.

Кездейсоқ іріктеутеуде кездейсоқ емес немесе кездейсоқтық - нәтижесі қандай да бір детерминирленген үлгіге сәйкес келмейтін, керісінше ықтималдық үлестіріміне сәйкес дамитын процесті сипаттайтын кездейсоқ шамалардың тізбегі. Мысалы, топтағы адамдардың кездейсоқ таңдауы әрбір адамның таңдалуының белгілі ықтималдығы бар үлгі болып табылады. Бұл кездейсоқ емес іріктеуден ерекшеленеді, онда адамдар кездейсоқ таңдалады. Орындау сынағы өлшенген мәндер жиынының кездейсоқ екенін анықтау үшін пайдаланылуы мүмкін. Рандомизация әртүрлі салаларда, әсіресе ғылыми зерттеулерде, статистикалық талдауда және ресурстарды бөлуде нәтижелердің әділдігі мен негізділігін қамтамасыз ету үшін кеңінен қолданылады.

Дихотомиялық кодтау олардың түрлерді анықтау үшін қолдану. Ол өзіндік сызықтықпен тамаша корреляцияланған факторлар жалпыға ортақ хабардарлықтың стандартталған көрсеткіштерімен сталкерге қарсы жеке қорғанысқа қатысты болып келеді. Сонымен қатар, тиісті нәтижелерді кодтау, тіпті сол нәтижелерді қолдану кезінде белгілі бір нәтижелерді көрсетті. Соған сәйкес жалпы гипотезаға сәйкес жәбірленушінің рөлі үшін келіскен адамдардың үш санаты таңдалды.

Жәбірленушілердің бірінші санатына әлеуетті бақыланатын сталкерлер жатады. Жәбірленушілердің екінші санатына өзіндік жабық әсері де, әлеуеті де бар арнайы бақыланатын сталкерлер жатқызылады. Жәбірленушілердің үшінші санатына ықтимал әсерінің болуы мүмкін жалпы бақыланатын сталкерлер кіреді. Жүргізілген эксперименттің ұзақтығы үш күнтізбелік ай болды.

Осы экспериментке қатысушы барлық субъектілер сол экспериментті өз еркімен жүргізуге келісті. Сол себепті тиісті құжаттар мен актілерге қол қойды.

Соның ішінде эксперимент жүргізуші тарап қол қойған құпиялылық туралы келісім жасалды. Оған жеке қатысушы тарап этикалық мақұлдау деңгейін білдіреді[66].

Жоғарыда аталған ғылыми зерттеулердің маңыздылығы тек заңгерлік зерттеулердегі іргелі білімді арттыруға негізделмейді, сонымен қатар азаматтық құқық, қылмыстық құқық және өзге құқықтық пәндердің өзара пәнаралық тәсілдерін дамытумен анықталады. Ал олардың тәжірибелік маңыздылығы сталкердің әрекеттері түрлі әсер ету деңгейін және күтілетін нәтижелер, әрине, азаматтық және қылмыстық құқықты қолданудың тиісті бағытын анықтауға көмектеседі.

Бұл зерттеу әдісінің қандай екенін білу үшін адамның жеке кеңістігіне қуғыншының басып кіруі (stalker) обсессивті сталкинг нәтижесі атқарушы билік органдарының нормативтік құқықтық сипаттағы бұйрықтарына дейін талдау назарға алуға мүмкіндік береді.

Индукция әдісі белгілі бір кезеңнен, яғни жекеден жалпыға өтуге мүмкіндік береді. Бұл талдауда бір жұмысты зерттеу арқылы, одан көптеген басқа зерттеулер алуға болады.

Азаматтардың еркі мен ұстанымын анықтау, тиісті қоғамға басып кіру мәртебесін айқындау мәселесіне қатысты обсессивті шартталған ізге түсуші (stalker) тарапынан азаматтардың жеке кеңістігі қазіргі заманғы құқықтану тұрғысынан қуғын-сүргін мамандандырылған тиісті сауалнама жасау арқылы статистикалық зерттеу жүргізу қажеттілігі туындайды.

Үлгі ретінде кездейсоқ үлгіні белгілеуге болады, онда сол мемлекеттің жекелеген аумақтық бірліктерінен халықтың тең саны қатысады.

Кодтау дихотомиялық түрде жоспарлануы керек деп болжанады. 0-жоқ және 1-ИӘ деп бөлінген екі жауап нұсқасы бар пішін бар.

Нәтижелерге кейбір манипуляциялар арқылы қол жеткізіледі. Осы уақыт ішінде 220 респондент мәліметтер базасы мен бағдарламалық қамтамасыз ету арқылы өңделді.

Осы зерттеудің мақсатына жету үшін аңдушы құрбан болған халықтың жеке кеңістігін басып алады, нәтижесінде адамды сталкинг(ізге түсу) тұрғысынан құрылды. Ол технология толығырақ ақпарат алу үшін қажетті құралдар ретінде қызмет етуге, талдау жүргізуге мүмкіндік береді.

Қорытынды тұжырым жасау үшін үш топтың қатысуымен параллельді әлеуметтік-құқықтық эксперимент гипотезаға сәйкес ережелер тексеріледі.

Бірінші санаттағы жәбірленушілерді әлеуетті бақылайтын сталкер анықталды.

Екінші санаттағы жәбірленушілерге жабық түрде әсер беретін әлеуетті бақыланатын сталкерлер айқындалды.

Ал енді жәбірленушілердің үшінші санатына ықтимал әсер ете алатын әлеуетті бақыланатын сталкерлер жатқызылды.

Жалпы субъектілер үш топқа бөлінеді. Бірінші топқа жатқызылатын жәбірленушілерге сталкерлер ашық түрде әсер етеді, олармен үнемі кездесіп отыруды жөн көреді.

Екінші санаттағы жәбірленушілер жалған кеңестер мен қауіптер туралы айтылғанын, тиісті түрде орналасқан жол учаскелерінде сталкерлер өздеріне жасырын әсер арқылы қудаланғанын түсінеді, бірақ өздері анықтай алмайды.

Үшінші топқа жатқызылған жәбірленуші субъектілерге ашық және жабық, яғни түрлі жағдайларға байланысты кешенді түрде кезеңділікпен әсер етеді.

Экспериментке үш топ қатысты: альфа, бета және омега топтары.

Әр топтағы қатысушылар саны 3 адамнан анықталды.

Бұл ретте сол қажетті шарттардың бірі ретінде барлық үш топта құқықтық нигилизмнің шағын деңгейінің болуы саналады.

Кейін алынған нәтижелер белгілі бір кодтауды қолдану арқылы жеке ұйымдастырылды.

Зерттеу мәртебесін анықтау бойынша зерттеу нәтижелері сталкер азаматтардың жеке кеңістігіне басып кіруі (stalker), қазіргі заман тұрғысынан обсессивті қуғын-сүргінге байланысты, сол бұрын айтылған үш гипотезаға негізделді.

Осы нәтижеге сәйкес қуғыншы сталкер автоматты түрде қылмыстық құқық элементтерінің индикаторларын тікелей іске қосады. Яғни қылмыс элементтері егжей-тегжейлі сипаттауға мүмкіндік береді. Бұл сталкердің іс-әрекетін тек құқық бұзушылық ретінде ғана емес, қасақана жасалған, белгілі бір себеппен жасалған, адам жасаған қылмыс белгілі бір жасқа жеткен нақты адамдар толығымен ақылға қонымды танылады және қалай сипаттау керек екенін айқындап береді. Мұндай жағдайда жәбірленуші тұлға сол сталкерді ескертпелермен, граффитимен, сәйкестендіру белгілерімен және оның жеке басын, оның әдеттерін және т. б. ашатын басқа элементтер психологиялық портретін анықтай алады. Яғни позицияның бұл түрі өте тиімсіз және тіпті сталкердің өзі үшін қауіпті болып келеді.

Өйткені ол эмоцияларда болуы мүмкін. Оны жәбірленуші танып қояды. Алайда, сол тәжірибе көрсеткендей, сталкер тиісті жәбірленушінің жеке кеңістігіне енуінің ашық түрі заң арқылы қудалаудың екінші кезеңіне жатады. Сталкер оны өзі қалайды деп болжам жасалады.

Kainar Consulting жүргізген зерттеуіне сүйенер болсақ, Group LLP респонденттердің 31,6% - дан астамы мәселені азаматтардың жеке кеңістігіне басып кіру мәртебесін анықтауды обсессивті қуғын-сүргінге байланысты сол қуғыншы (stalker) позициясынан ашық әсер ретінде дәлелдеген. Қазір аталған фактор бір жағынан азаматтардың қорғауға, сол жағдайды бақылауға деген ерік-жігерін көрсетеді. Жәбірленуші қуғыншыны анықтай алады. Өзінің жеке басын қорғай алады. Бұл деректердің оң және теріс көрсеткіштері бар. Яғни бұл респонденттердің онымен күресуге еш дайын еместігін ашық көрсетеді.

Бұл ретте жеке айтар жайт, жабық әрі жасырын түрде сталкерлер өзінен жәбір көретін жеке тұлғалармен кездескен кезде стресстің бақыланбайтын эмоционалды жағдайына кіре алады.

Шапқыншылық мәртебесін анықтау тұрғысынан обсессивті шартталған қудалаушы (stalker) тарапынан азаматтардың жеке кеңістігі қазіргі заманғы заң

тұрғысынан жабық (жасырын) сталкинг әрекетін жәбірленушінің өзі анықтай алмайтындығын анықтауға болады.

Бірінші кезекте сталкердің кім екенін анықтау қажеттілігі бар. Қазіргі уақытта қуғын-сүргінге ұшыраған субъект қуғын-сүргіннің не екенін түсіне алады. Яғни ол сталкердің тудыруы мүмкін қауіпті дәрежесін, сондай-ақ сталкердің іс-әрекеттерін, оның еш бағдарсыз жасалған белгілі бір түріне әкелетіндігін сезеді. Жәбірленуші кеңістік пен уақыттағы құрбанына айналады.

Көптеген зерттеулерге сәйкес, мұндай түрі обсессивті сталкингтің бірінші кезеңі жәбірленуші туралы ақпаратты жинау кезінде өзін әдеттен тыс ұстау тәсілі ретінде белгілі.

Сақтаушы жәбірленуші туралы хаттарды, телефон хабарламаларын, тіпті жеке сипаттамаларын, сондай-ақ жәбірленушінің күнделікті мінез-құлқына қоса, стереотиптерін зерделейді.

Мұндай жағдайды криминологияның виктимология институты зерттеу жүргізеді. Осылайша, сол жабық (жасырын) обсессивті сталкинг бірінші кезең болып табылады. Бұл ретте сол қылмыстың құрамын анықтау мүмкін емес деп бір топ сарапшылар есептейді. Олар бұл мәселені азаматтық құқық саласындағы құқық бұзушылық ретінде жіктеу қажет деп санайды.

Статистикалық тұрғыдан корреляция коэффициентін көрсетуге болады. Тиісті пилоттық сауалнама нәтижесі бойынша 29,5% респонденттер сталкер азаматтардың жеке кеңістігіне басып кіру жағдайын нақты анықтауды қазіргі заманғы заң тұрғысынан обсессивті қудалау жабық (жасырын) әсер ретінде қарастырады.

Осы сауалнаманың респонденттері ретінде негізі 18 бен 25 жастағы тұлғалар болды. Олардың белгілі бір жағдайларға жауап беру үшін жеткілікті өмірлік тәжірибе аздау болды. Алайда, бұл жастағы адамдар ешбір кездейсоқ таңдалмады. Өйткені, сауалнама халықтың осы сегменті обсессивті қудалауға жиі ұшырайды. Бұл жастардың өзара жанашырлық, ажырасу, жеккөрушілік және т.б. мәселелері бойынша өзара дұрыс бағамды жасай алмайтынын дәл анықтап береді.

Материалдарды әдеби талдау пікірлер мен тұжырымдардың логикасы, яғни қисынды екенін көрсетті. Жәбірленушіні қуып келе жатқанда, сталкер белгілі бір тұжырымдамаға сәйкес әсер ету түрлерін әдіс-тәсілдер жасайды. Ол бұл кезде еркін және өзінше бола алады. Осы ретте ашық фазадан жабық фазаға және керісінше жабық фазадан ашық фазаға тез өте алады. Сол сталкердің психологиялық портретінің құрамдастары мынадан тұрады. Оның негізгілері: жеке сәйкестендіру сипаттамалары, сталкердің жәбірленушімен өзара тікелей түрде қарым-қатынасы. Оларды жеке талдаулар жасаған соң синтезделіп, тиісті жерлері түзетіліп, нақты кодталған және жүйеленген әсерлері авторлық құқықты гипотетикалық түрде қалыптастыра алатын бірыңғай түйіндемеде кеңістік пен уақыттағы сталкерді анықтайтын механизм ғана емес, сонымен қатар жәбірленушінің жеке кеңістігінің белгілі бір қалқанын қамтамасыз етуге де мүмкіндік береді. Онда жәбірленуші қорғаныс қабілетінің жоғары пайызына ие.

Яғни азаматтық құқықтық негізде сталкердің жауапкершілік деңгейін анықтау бұл зерттеудің бастамасы ретінде саналады. Өйткені ол сталкердің әдеттерін айқындау белгілі бір анықтауға мүмкіндік береді. Дегенмен, бұл сектор арасында белгілі бір байланыс бар құқықтану және виктимология сияқты ғылыми әдістерді қолданбай осы зерттеулерді жүргізу мүмкін емес екені жөнінде пәнаралық көзқарас бар. Сол жүргізілген зерттеу нәтижесіне сәйкес Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық Қазақ-Түрік Университетінің бір топ сарапшылар қазіргі виктимология зерттеушілерінің көпшілігі жәбірленушінің жеке кеңістігіне кіретін сталкерді келесі түрлерге белгілеуде. Яғни әртүрлі комбинацияға негізделген қазіргі заманғы құқықтану институттары нормаларын синтездеудің пәнаралық зерттеудің ғылыми қажеттілігі бар. Бұл негізінен сенімді ғылыми сипаттағы іс-шара болып табылады. Өйткені зерттеу қылмыстық ізге түсуді тек бір бағытта қарау мүмкін емес. Сол себепті ниеттер сипатының әртүрлі бағыттары болады. Алайда, сәйкес соңғы мәліметтер бойынша, психология саласының кейбір зерттеушілері физиогномиялық негізде сталкерді анықтау бойынша ғылыми жетістік ретінде пәнаралық қатынастарды көрсетеді. Сонымен бірге, психология мен криминология ғылымының арасында пәнаралық зерделеу нәтижесі қылмыстылығын айқындайды.

Қорытынды тұжырымдар ретінде алынған деректерді қорытындылай келе, мына мәселенің заңды екенін атап өтуге болады. Сталкердің зиянды шабуылын анықтау обсессивті сталкинг нәтижесінде жәбірленушінің жеке кеңістігі өзекті мәселе болып табылады.

Бүкіл әлемде ғылыми зерттеу тек қылмыстық құқықтық көзқарас тұрғысынан ғана емес, сонымен бірге бұл ретте азаматтық құқық жағынан да жасалуы тиіс. Осылайша, бұл зерттеуде физиогномия доктриналарын қолдану заңды түрде белгіленуі мүмкін. Бұл фактор өз кезегінде қолданбалы психология, виктимология және криминологияның рөлін күшейтеді. Теориялық тұрғыдан және іс жүзі жағынан аталған зерттеулердің түпкілікті нәтижесінің маңыздылығы арта түседі.

Сауалнамаға қатысқан респонденттердің 38,9%-ы сталкердің өзінің жәбірленушісіне кешенді түрде әсері ізге түсудің аралас түрі әрі ең қауіпті түрі екенін атап өткен. Гипотезаға негізделген осы зерттеу нәтижелерін тексеру үшін негізгі деректер сұхбат арқылы жүргізілген талқылауға миға шабуыл жасау тәсілі қолданылды. Бұл қолданыстағы тікелей қысымды төмендетеді. Бір жағынан нәтижелерді сыртқы пікірлермен байытуға, сондай-ақ үшінші тарап пікірлерінің нәтижелерге әсері маңызды ғылыми зерделеуге мүмкіндік береді.

Ғылыми гипотезалардың қаншалықты тиімді екенін анықтауға және мүмкіндігінше қамту үшін көп қырлы пікірлерді талдау бөлігін тексеруге мүмкіндік береді. Бұл басқа ережелеріне арналған талдау нәтижесінде алынған ғылыми сипаттағы гипотезалар болып табылады. Сталкердің әрекеттерін талдау арқылы оның іс-әрекеттерінің қоғамдық сипатын, құпиялылықтың белгілі бір пайызын белгілеуге болады. Бұл ретте зерттеу мақсатына жетуі үшін сталкердің жәбірленушіге деген ниетін іздейді.

Сталкингтің бірінші кезеңі, сталкер еш тәуекелге бармайды. Сол позицияда қалу үшін кез-келген ашық іс-әрекеттерді орындауға ұмтылады. Ұстанымның бұл түрі сталкерге қажетті екінші кезеңге өту арқылы жұмыс істеуге болатының көрсетеді.

Сталкер ізге түсу кезінде мезгіл-мезгіл ашық ізге түсуден жабық ізге түсуге ауысады. Бұл екі жағдайда болады.

Ашық ізге түсуде сталкер - кәсіби маман, онда ол обсессивті ізге түсу стильдерін шебер басқарады. Яғни, жәбірленушінің хәлін әлсіреп көндіккен күйге жеткізеді.

Жабық ізге түсуде сталкердің өзі күшті эмоционалды тәжірибенің әсерінен болады. Ондай кезде ол өз іс-әрекетіне есеп бермейді. Бір жағынан, мұндай сталкерлерді анықтау оңайырақ, бірақ ұстау сәл қиын болып келеді. Өйткені мұндай сталкердің іс-әрекеттері хаотикалық. Сондықтан-да, болжау мүмкін емес.

Эффектілердің барлық үш түріне қатысты қайшылықтар бірдей, олар фазалық болғандықтан. Яғни виктимология бойынша зерттеулердің көпшілігі белгілі бір қатынастар ізге түсу кезінде ерте немесе кеш, ашық күйден жабық күйге және артқа ауысады.

Баламалы салдарлар да маңызды нормативтік өндірісте гипотезалардың әрқайсысын іске асыру қажет. Сондықтан қандай нәтижеге қол жеткізуге болатындығы туралы негізде нақты құқықтық норманы әзірлеу нәтижесі бойынша гипотезалар назарға алынады.

Теориялық салдар ретінде белгілі бір деңгейді белгілеуге болады. Ал қазіргі кезде сталкингтің іргелі теориясының тиімділігі виктимологияның пәнаралық тәсілді қолдану арқылы құқықтану, қолданбалы психодинамика және физиогномия ғылыми зерттеу тиісті ғылыми нәтижені береді.

Практикалық нәтиже ретінде екі нәтижені ажыратуға болады.

Біріншісі – іс-әрекетті қылмыс санатынан өзге құқық бұзушылықтар (азаматтық, әкімшілік, тәртіптік және т.б.) санатына назар аударылады, ол қазірдің өзінде пайдалы қолданбалы сипатқа ие болып келеді.

Екінші нәтижеде сталкердің іс-әрекеттерінің заңсыз сипаты көрініс тапқан. Қалай болғанда да, сол екеуінің де нәтижесі осындай жіктелуі қиын герметизацияны, яғни қылмыстық ізге түсуді қамтиды[67].

Кез-келген зерттеу сияқты, тұлғасын анықтау мәселесін зерттеу қазіргі заманғы көзқарас тұрғысынан обсессивті сталкингке тікелей байланысты. Бұл ретте азаматтардың жеке кеңістігіне (stalker) басып кіру тек тиісті заңға негізделген нәтижелерге ғана емес, сонымен қатар өзге жағдайларға да қатысты болып келеді. Сол себепті аталмыш фактор тақырыпты зерттеуді қиындатады.

Паридинова А.Е., сталкерлердің азаматтардың жеке кеңістігіне тікелей қол сұғылатын құқық бұзушылықтарды анықтаудағы маңызды элементі Қазақстан Республикасында сталкерлер түрін зерттеу және ізге түсу себеп - ниеттеріне де әсер етуі мүмкін деп есептейді. Яғни, «сталкер» ұғымына анықтама беру және оның ғылыми-практикалық тұрғыдан жіктелуі, әртүрлі себептерге байланысты болуы мүмкін өзін-өзі растаудан бастап, тіпті ізге-

түсудің соңғы кезеңінде жәбірленушінің назарын аударуға дейін жалғасын қамтиды. Сталкингтің психологиялық себептердің ең көп таралған түрлерінің бірі ретінде бір адам жәбірленушінің жеке кеңістігіне басып кіріп, екіншісін мәжбүрлеу. Яғни сталкердің жәбірленушіге психологиялық қатынасына тікелей байланысты кейбір ішкі себептер болып табылады.

Аталған классификацияға сәйкес обсессивті ізге түсуді екі түрге бөлуге болады: жабық обсессивті сталкинг және ашық обсессивті сталкинг. Екі санат шапқыншылық арқылы азаматтардың психологиялық денсаулығына белгілі бір отбасылық жеке кеңістігіне зиян келтіреді[68].

Демек, жәбірленуші тұлғалардың денсаулығына, оның ішінде тіпті психологиялық болса да келтірілген зиянның деңгейін дәлелдеу базасының бірқатар мәселелерін нақты анықтауға болады. Ол үшін алдымен сталкерлердің түрлерін жүйелеу қажет. Бұл ашық және жабық әрекеті сталкерлердің белгілі бір отбасылық белгілерін азайтуға көмектеседі. Мысалы, сталкерлердің ізге түсу сипатын, ізге түсу стилін, себептерін және өзге элементтерді айтуға болады. Осы болжамға сәйкес мыналарды зерделейді. Жәбірленушінің кеңістігіне заңсыз басып кірген адамдар ретінде ізге түсу жәбірленушінің өміріне, соның ішінде психикалық денсаулығына зиян келтіреді. Бұл қорғау Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне және Конституциясына сәйкес жүзеге асырылатынын білдіреді[69].

Әдетте «біржақты өзіндік сүйіспеншілік» обсессивті сталкингтің негізгі психологиялық факторларының бірі болып табылады. Яғни, оның негізінде сол бұрынғы серіктестер, әріптестер, достар, әуесқойлар және басқа таныстар жәбірленушімен өте жақын қарым-қатынаста болған адамдар ізге түсіп, сталкерлерге айналады. Сталкерлер жәбірленушінің әрекеттері үшін жәбірленушімен белгілі бір отбасылық жақындықты сезінеді. Қызғаныш, сол сияқты, жәбірленушінің қасында болған кезде өз өмірі үшін қорқып, басқа адамдармен кездесуден қорқып, үнемі эмоционалды қысым және байланыс субъектісінің өмірі мен денсаулығы үшін обсессивті сталкинг себептерінің бірі болып табылады[70].

Ізге түсудің ерікті факторларының бірі ретінде сталкердің жәбірленушіге деген «жеке сезімдерін» анықтауға болады. Оның өзге тиісті психологиялық себептерден айырмашылығы бар. Яғни сталкер эмоционалды шекараның аясында болған кезде симбиозды жағдайды сезініп қабылдайды. Бұл жағдай тікелей сталкингтің себебіне жатады.

Психологтардың көпшілігі эротоманияны сол психологиялық бұзылыс ретінде жіктейді. Сталкер жәбірленушіні бақылайды және оны өз сезімімен қалайды. Яғни оның жеке санасында үнемі жыныстық қатынастың болжамды іс-әрекеттері ойлар айналады. Әдетте, бұл себеп өзіне сенімсіз адамдарға тән болып келеді. Бұл ретте сталкер жәбірленушіге тікелей әсер етуін рухы жоқ деп жіктеуге болады. Қазақстан Республикасы Азаматтық кодекстің 951-бабында бұл жөнінде қысқаша сипаттайды.

Сталкерлердің едәуір бөлігі жеккөрушілікті сол қудалауға итермелейтін фактор ретінде ұстанады. Бұл жынысына, нәсіліне немесе басқа

жеккөрушілікке байланысты болуы мүмкін. Әдейі әсер ететін жәбірленушінің жеке кеңістігінде еркіне қарсы обсессивті сталкинг жеңіл, орташа және ауыр дәрежедегі денсаулыққа күрделі зиян келтіруі мүмкін. Сталкер мақсатына психологиялық және физикалық әсерлердің тіркесі ретінде жіктеуге болады. Ол жетеді. Онда обсессивті қуғын-сүргін мотивтерді толығымен тікелей аталмыш сталкерді қанағаттандырады. Сонымен бірге жәбірленуші азаматтармен реттелетін жеке мүліктік емес құқықтар мен бостандықтарды бұзу және кеміту ретінде психологиялық зиян ретінде көрінуі мүмкін. Бұл ретте сол жеке мүліктік емес қысым жасаудың нәтижесінде физикалық зиян келтірумен қатар заң азаматтық заңнамамен тікелей реттелетін құқықтар мен бостандықтар жәбірленушілердің физикалық тыныштығын бұзады[71].

Біздің отандастарымыздың басым көпшілігі бұдан ештеңені көрмейді, бұл «қалыпты» жағдай және бәрі бірдей «сүйікті» бола бермейді деген түсінікте. Мұндай ізге түсу адамды психикалық дертке итермелеп, көшеге тікелей шығудан қорқуына «Ақымақ, оның бақытын түсінбейсін» деген ой-пікірде.

Кек алудан қорқу, ұят және ажырасуға жауапты серіктесті кінәлау - мұның бәрі жәбірленушілердің сотқа жүгінуіне кедергі келтіретін факторлар. Тіпті жақындарымен сөйлесу де қиын. Бұл көбінесе жасырын болып қала беретін құбылыстың таралуына ықпал етеді. Сонымен, сталкинг - бір әрекеттен тұратын әдеттегі қылмыстармен салыстырғанда, айыптау уақыты бойынша шашыраңқы әрекеттерден тұрады.

Мұндай кең таралған құбылыстың себептерін түсінуге тырысайық: әдеттегідей, іздену шешім табуға көмектеседі.

Криминологиялық тұрғыдан алғанда, сталкинг - бұл тұлғааралық қарым-қатынас орнатудың шектен шыққан және үмітсіз әрекеті. 1921 жылдың өзінде-ақ Клербо қудалау құбылысына былайша анықтама берген: «Сүйе бастаған объект есінен танып, оны ғана сүйеді». Бұл мақтаныш, тілек, үміт, менсінбеу және талап сияқты сезімдерді тудырады. Бұл бақылау, бақылау және байланыс пен байланыс іздеу мінез-құлқына, содан кейін сүйікті адам тарапынан қорғаныс реакцияларына әкеледі.

Психологиялық тұрғыдан алғанда, сталкинг әртүрлі жағдайларда азды-көпті айқын көрінетін қандай да бір «бастапқы түсінбеушіліктен» туындайды деп есептеледі. Оның негізінде сталкердің өзін жақсы көретініне деген сандырақ сенімі жатыр, бұл кез келген қарым-қатынастың бұзылуына тән жиі шатастыратын және қарама-қайшы элементтермен күрделене түседі. Дәл осыдан жеке кеңістікті бұзуға деген ұмтылыс туындайды.

Әлеуметтану тұрғысынан алғанда, сталкинг, кем дегенде ішінара, қазіргі заманның және оның қарама-қайшы шындығы мен идеологияларының нәтижесі болып табылады. Ол шектеусіз индивидуализм қажеттілігі мен идеалдандырылған жақындыққа деген ұмтылыс арасындағы қақтығыстан туындайды. Сталкинг көбінесе ер адамның әйелдерді дәстүрлі бағыну рөліне мәжбүрлеп қайтаруға тырысуы болып табылады. Дәстүрлі түрде ер адамдар әрқашан әйелдерге өз еркін таңдаған және бұл әйелдермен қарым-қатынас

орнатуға деген тұрақты және қайталанатын әрекеттерде, сондай-ақ әйелдің қарым-қатынасты тоқтату құқығынан бас тартуда көрініс табады.

Бірақ бүгінде әйелдердің әлеуметтік және мәдени жағдайы енді бағыныштылық емес, ал неке ұғымы енді тұрақты және ажырамас одақты емес, керісінше, жалғасуы екі серіктестің де келісіміне байланысты қарым-қатынасты білдіреді.

Басқа да көптеген сталкер санаттары бар: бұл жай ғана мәселені шешуге, оның себептерін түсінуге арналған нұсқаулық, басқа ештеңе емес. Маңыздысы, бұл құбылыстың ауқымын ескере отырып, қарым-қатынастың үзілуі барған сайын жиілеп барады және ашу мен көңілсіздік сезімдерін тудырады. Керісінше, қарым-қатынастан бас тартқан серіктестер өз шешімдері үшін оңай кінәлі сезінуі мүмкін: егер әйел қарым-қатынасты тоқтатса, ол әдетте қарым-қатынастан күтуге құқығы бар деп санайтын жаңа үміттер мен әйелдік бағыну мен ымыраға келумен байланысты дәстүрлі күту моделі арасындағы алшақтықтан туындайтын кінә сезімін сезінеді. Сталкинг дәл осы қақтығыстан туындайды.

Бұл құбылыс өте алуан түрлі және кейде әртекті психологиялық және әлеуметтік жағдайларды қамтитындықтан, құқықтық қорғау айқын және икемді болуы маңызды. Заңнама модуляциялануы үшін жәбірленушінің еркі сталкер қорғанысынан басым болған жағдайда консенсус шешімін табу мүмкіндігін қамтамасыз ету үшін икемді болуымен тұжырымдалады.

Қазақстан Республикасының нормативтік базасының деңгейін талдай отырып, обсессивті сталкинг құқық бұзушылық ретінде тану деңгейі сталкерлердің жіктелу дәрежесінен тікелей байланысты екенін есте ұстаған жөн. Яғни, мүмкін интрузивті ізге түсудің себептері, салдары, егжей-тегжейлері неғұрлым егжей-тегжейлі зерттелсе, гипотезалық түрде болжауға болады, сталкерлердің ниеттері неғұрлым айқын болады, соған сәйкес олардың түрлерін белгілеп, тиісті заңнамалық нормаларды қолдануға мүмкіндік береді.

Азаматтық құқық және қылмыстық құқық саласындағы құқықтық зерттеулер саласындағы іргелі білім, сонымен қатар ішкі құқықтық бағыттардың пәнаралық тәсілінің даму дәрежесін айқындайды. Зерттеудің практикалық маңыздылығы сталкерді оның түріне, дамуына ықпал ететін әсер деңгейін, сондай-ақ күтілетін нәтижелерді анықтауға көмектеседі. Бұл әдістің орныгуын анықтау үшін зерттеудің ғылыми әдісі қазіргі құқықтану ғылымын, моральдық-этикалық принциптерді ғана емес, сонымен қатар дедукцияда, кірістіруде, азайтуда және басқа әдістерде, соның ішінде регрессия, корреляция және жеке-жеке әдістерде көрсетілген құқықтық әдістерді пайдаланады. Осы зерттеудің материалдары мен деректері әртүрлі әдістерді қолдану арқылы талдауы және қойылған мақсаттарға жету үшін әртүрлі зерттеу тәсілдерін анықтауға көмектесті. Яғни, Конституциядан бастау алатын нормативтік құқықтық актілерде сталкиг түрлерін белгілеу кезінде ескеру қажет. Қарастырылған зерттеушілердің жеке көзқарастары мен тұжырымдары балама нұсқа ретінде саналады.

Ұлттық заңнаманың оңай түсінуіне байланысты ғылыми гипотезалардың жоғары мүмкіндіктерінің тиімділігін түсіндіру және жүйелеуге ие. Бұл зерттеуге бағытталған сталкерлердің түрлерімен сипатына сәйкес анықтамалар, себептер, әдеттер және басқада ақпараттарды егжей-тегжейлі пысықтау және құрылымдауына байланысты гипотезаларға көбірек орын беріліп, сталкердің деңгейін жәбірленушінің жеке кеңістігіне ену тереңдігін, зақымдайтын психологиялық зақымдануды болжауға болады. Бұл ретте кез келген қол сұғушылық агрессивті, өйткені ол кез-келген жағдайда жәбірленушінің жеке кеңістігінің шекараларына әсер етеді[72].

Жеке кеңістікке агрессивті шабуыл түрде қатысатын сталкерлердің түрімен сәйкес жіктелуі мүмкін. Мысалы, қызғаныш сезімі бар сталкер - бұрынғы серіктес сталкерден гөрі басқа қандай сезімдері қауіпті болуы мүмкін. Сталкерлер қабілетті сегмент ретінде қуғын-сүргіннің белсенді кезеңіндегі азаматтардың денсаулығына зиян келтіру жіктеледі. Сондықтан бұл түрі нақты зерттеуде айтылған типтердің жіктелуі үшін бөлшектерді шешу өте маңызды. Бұрын нақтырақ жіктелгендей сталкердің әртүрлі түрлеріне енгізілген және пассивті сталкинг фазасы, денсаулыққа кешенді зиян келтіргенде де солай болуы мүмкін сталкердің белсенді режимдер арасында ауыса алатыны көрсетілген. Осылайша, дивергенттің бұл түрі әлдеқайда көп екенін ескеру маңызды. Егерде сталкер тарапынан әрекет динамикасын жүргізілмесе айқындау және анықтау қиынырақ. Бұл үшін жәбірленушінің айналасын тәулік бойы бақылау және бейнебақылау жүйесі ең оңтайлы шешім болып табылады. Сталкерлердің бұл түрі әсіресе жәбірленуші үшін қауіпті, себебін болжау мүмкін емес.

Гипотезаны қолдамайтын позиция жасырын болуы мүмкін, оған сәйкес жәбірленушінің жеке кеңістігіне шабуыл жасады деп айыптауға болмайды. Өйткені жәбірленушінің жеке кеңістігіндегі құқықтық қатынастарының материалдық емес объектісі болып табылады. Дегенмен, тіпті жеке кеңістік болса да материалдық емес, бұл жоқ деп мәлімдемейді. Тіпті заңды түрде мүліктік құқықтар кешені тікелей азаматтық заңнамамен ерекше реттеледі[73]. Бірақ оның белгілі бір мәні жоқ іс-әрекеттегі даму динамикасы бар. Әрқайсысын жүзеге асырудың балама салдары тікелей түрде маңызды нормативтік өндірістегі гипотезалар болып табылады. Сондықтан бұл зерттеу қандай нәтижеге қол жеткізуге болатындығы туралы гипотезалар негізінде нақты құқықтық норманы әзірлеу нәтижесіне қол жеткізуге болады.

Алайда, қазіргі қолданыстағы заңнама тұрғысынан сталкерді айыптау қиын, өйткені ол жәбірленушінің жеке кеңістігіне қол сұғу салдарын бейсаналық немесе белсенді әрекетсіз ақпаратты жинап дене жұмысын орындамай жүзеге асырады. Ашық түрде ізге түсуді жүзеге асыратын сталкерлер агрессивті түрі емес ниеттері жәбірленушіні жою мақсатымен шектелген тұлғалар. Осы типтегі сталкер негізінен жәбірленушіні жек көруі немесе қызғануы. Мұндай сталкерлердің қарым-қатынасы көбірек ашық түрдегі, өйткені олар белгілі бір отбасынан шыққан жәбірленуші өткен эмоционалды сезімдерді бастан кешіреді. Оларды бірден жоғалту арқылы

сталкер жәбірленушіге қатты психологиялық жарақат салуға тырысады. Өйткені мұндай сталкерлер, әртүрлі кеңестер немесе басқа ескертулерінен бас тартады. Сондықтан іс-әрекеттің белгілері болып табылады. Сталкердің бұл түрін құқықтық стандарттарға сәйкес жіктеу оңай. Әдетте, сүйіспеншілік этикалық емес мінез-құлықтың ең көп тараған мотивтерінің бірі болып табылады. Яғни, жәбірленушімен жақын қарым-қатынаста болған адамдар, оның ішінде әріптестері, бұрынғы әріптестері, достары, ғашықтары және т.б. Сталкерлер жәбірленушімен белгілі бір отбасылық жақындықты сезінеді. Әсіресе сол жәбірленушінің әрекетін бақылайтын сәттерде болады. Сонымен, сталкердің анықтамасы – бұл ізге түсушінің санасында жасырын үйлесімділіктің ойдан шығарылған көрінісі. Сондықтан, мұндай ізге түсудің белгілері мен сипаты, сонымен қатар оның нәтижесін ескере отырып, сталкердің психологиялық түрінің аспектілері тек себептерді ғана анықтай алмайды. Осылайша, бұл түрі ең көп азаматтық құқық және қылмыстық құқық тұрғысынан танымал ізге түсудің оңай жіктелетін түрі. Сталкерлердің бұл түрі адамға жақындауға және қандай да бір белсенді әрекет жасауға себеп таба алмауы психологиялық сенімсіздікпен сипатталады. Сондықтан, ол тек сырттан бақылап, материалдарды жинай алады. Әдетте, сталкерлердің бұл түрі көп жағдайда жәбірленушінің жеке кеңістігіндегі құпия сырын ашпай қарым - қатынасын үзбейді. Сталкер нысаны жеке адамның ұзақ мерзімді бақылауы көбірек қызығушылық танытатындығында[74].

Психологиялық типке сәйкес сталкерлердің бұл түрлері ең қауіпсіз болып табылады, өйткені белсенді әрекеттері байқалмайды. Осылайша, сталкерлердің бұл түрі орналасу күйінде екенін есте ұстаған жөн пассивті фазада ол қуғын-сүргінге ұшыраған адамның денсаулығына аз зиян келтіреді. Дегенмен, жеке кеңістікке заңсыз басып кіруге қатысты нормативтік элементтерді қорытындылай келе, Қазақстан Республикасында нақты көрсеткіш жоқ екенін атап өту өзекті және жалпы сталкинг туралы заңнаманың элементін айқындайды. Сондықтан, Қазақстан Республикасы заңнамалық жүйесіндегі маңызды нормативтегі сталкерлердің түрлерін анықтау үлкен рөл атқаратынын атап өтуге болады. Сәйкесінше негізгі құқықтық актілерде сталкингтің келесі түрлері анықталды: Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінде 951-баптың моральдық зиян келтіру бөлімінде сталкинг түрлерін реттейтін нормалар айтылуы керек, ол нақтырақ көрсетілуі керек, азаматтың жеке кеңістігі туралы тармақты қоса алғанда, ол туралы жазуға ыңғайлы сталкерлердің барлық түрлерінен зиян. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде сталкерлердің түрлері туралы нормативтік элементтер өзін-өзі өлтіру туралы 136-бапта жазылуы керек, сталкингтің әрбір түрі келтірген залалды есептеу үшін жауапкершілік деңгейі нақты көрсетілген.

Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінде құзырлы органдар өз әрекеттері үшін жазалануы тиіс сталкинг түрлерін реттейтін нормалар бар. ҚР АПК-нің 518-бабына сәйкес азаматтың жеке кеңістігіне қолсұғады. Сонымен, қорыта келгенде, мынадай ғылыми әрі құқықтық сипаттағы анықтамалар мен қорытынды тұжырымды жасаймыз.

Сталкинг (ізге түсу) – адамның жеке кеңістігіне, яғни еркін жүріп тұру құқықтарын заңсыз шектейтін, құқық бұзушылық сипаттағы мотив (сылтау) пен әдіс - тәсілдер арқылы сталкердің қолданыстағы ұлттық заңнамаға қарама қайшылықты құқық бұзушылықтарының жүйелі түрде қайталануы нәтижесінде кінәлілігі дәлелденген, жазалануға жататын, қоғамға қауіпті іс-әрекеттерінің жиынтығын сипаттайтын әлеуметтік-психологиялық жағымсыз және құқыққа сыйымсыз құбылыс.

Тіпті кешенді зерттеу жұмыстары жайлы тілге тиек ету әлі ерте десек болады. Сондықтан аталған ғылымдар ішінен атап айтқанда, құқық философиясы, заң психологиясы, психология, психиатрия, криминология, виктимология, қылмыстық құқық, криминалистика және өзге ғылым салалары арасында пәнаралық зерделеу арқылы кешенді сипатта зерттеу жүргізуі тиіс деп санаймыз. Ғылым салалары арасындағы кешенді сипаттағы зерттеуді ұйымдастыру қазіргі заманауи ғылымда өзекті мәселе, қажеттілік, мүдде, мақсат деген тұжырым жасаймыз.

1.4 Соттардың, адвокаттардың және жәбірленушілерге қолдау көрсету мамандарының сталкинг жәбірленушісі туралы феноменологиялық түсініктері

Қәзіргі қоғамның психологиялық ғылыми әдістемесінде көптеген сталкинг сенімді деректері бар. Алайда құқық саласында ғылыми-зерттеу базасы көп емес. Сондықтан бұл зерттеудің тұжырымдары тек қазіргі қылмыстық құқықтық ғана емес, сонымен қатар виктимологияға, психологияға, социологияға және басқа да пәндерге байланысты өзіндік ұстанымдары болып келеді. Сталкерлердің өз іс-әрекеттерін ұйымдастыру бойынша практикалық салдары ретінде мыналарды атауға болады. Біріншіден, құқық қорғау органдары азаматтардың тиісті прецеденттер туралы өтініштерін оперативтік тұрғыдан түсіну керек. Бұл құқық қорғау органдарының жұмысын ілгерлетуге көмектеседі. Екіншіден, судьялар сталкерлерді жіктеудің құқықтық механизмін білуі тиіс. Яғни кез-келген жеке зерттеу сияқты, бұл сталкинг(ізге түсуді) зерттеу қажет. Қазіргі заң ғылымының көзқарасы тек обсессивті сталкингке негізделген нәтижелерге ғана емес, сонымен бірге анықтау мәселесін зерттеу азаматтардың жеке кеңістігіне байланысты қиындататын жағдайларға да ие.

Құқықтану ғалымдары арасында сталкинг қылмыстық деп тануды қолдайтын эмпирикалық дәлелдердің болмауы негізгі сын болғандықтан, бұл мәселе феноменологиялық тұрғыдан қарастырылады. Бұл тәсіл сталкингке қатысты құқықтық жауаптардың жеткіліктілігін бағалауға және жәбірленушілерді қорғау қажеттіліктерін түсінуге мүмкіндік береді. Сталкингпен күресу жолдарын зерттеу барысында әр елдің зерттеу тәжірибелеріне зер салып талдау нәтижесіне мән берсек, жүргізілген зерттеулердің жәбірленуші жынысымен хабарлау деңгейімен қатар ерекшеленетін үш аспектінің бірі болып табылады. Сондықтан, Испания

зерттеулері - зерттеу аясындағы құрбандыққа шалдығу деңгейі 40% құрады. Дегенмен, өзін-өзі сәйкестендірудің төмен деңгейі анықталған жоғары таралумен қарама-қайшы келеді, себебі құрбандардың төрттен бір бөлігінен сәл астамы ғана өздерінің құрбандығын мойындап, өздерін солай деп таныды. Өзін-өзі танудың бұлай болмауының себептері, ең алдымен, сталкинг оқиғаларының қысқа ұзақтығы немесе көріністердің төмен ауырлығы болды.

Бүгінгі күнге дейін жалпы халық арасында жүргізілген эмпирикалық зерттеулерге шолу сталкинг құбылысын анықтайтын негізгі сипаттамаларды анықтауға мүмкіндік берді. Прототиптік қылмыскердің сипаттамаларынан бастап, жоғарыда аталған талдаулар оны жәбірленушімен бір жастағы, жалғыз әрекет ететін және әдетте жәбірленушіге бұрын белгілі болған адам ретінде анықтайды. Дегенмен, оған жатқызылған кейбір сипаттамалар, мысалы, жұмыссыздық немесе қылмыстық жазба, бұл мәселеге арналған зерттеулердің болмауына және мұндай деректерді виктимологиялық зерттеулер шеңберінде жинаудың қиындығына байланысты расталмады да, жоққа шығарылмады да, өйткені үлгілер кейбір жағдайларда сталкерді бұрын танымаған жәбірленушілерден тұрады. Қарастырылған виктимологиялық зерттеулер барысында жасалған қорытындыларды растаумен қатар, олармен тығыз байланысты қылмыскердің үш профилі анықталды.

Бірінші профиль белгісіз қылмыскерлерге қатысты, олардың ниеті негізінен психологиялық бұзылулармен байланысты болып көрінеді, дегенмен олар кейде жәбірленушімен эмоционалды немесе жыныстық қарым-қатынасқа ұмтылуы мүмкін.

Екіншіден, жәбірленушінің әлеуметтік шеңберіндегі сталкердің профилі жәбірленушіге қатысты манипулятивті немесе бақылаушы көзқарасты ұстанатын эмоционалды және жыныстық қарым-қатынастарды іздеу немесе қалпына келтіру мақсаты бар, дегенмен бұл мотивтер кейде кек алу ниетімен орындалатындығы анықталды.

Үшіншіден, жәбірленушінің сыныптастары болып табылатын сталкер өзгеріссіз және эмоционалды тұрақсыз адамдармен байланысты, бірақ бұл мотивтер кейде кек алу ниетімен сәйкес келеді. Бұл жағдайларда сталкинг мектептегі қорқытудың жалғасы болып көрінеді, мұнда сталкерді отбасылық немесе әлеуметтік мәселелері бар, мақсаты жәбірленушіні бағындыру және бақылау болып табылатын адам ретінде сипаттауға болады.

Зардап шегушінің профиліне келетін болсақ, эмпирикалық зерттеу ұсынған деректерге сәйкес, құрбан әдетте жас әйел, романтикалық қарым-қатынаста емес (ажырасқан, бөлек тұрған немесе тұрмыс құрмаған), студент немесе жұмыссыз деген қорытынды жасауға болады. Осыған байланысты, жеке тұлғаның мұндай құрбандыққа ұшырау ықтималдығын анықтауда экономикалық немесе білім деңгей маңызды емес екенін атап өткен жөн. Дегенмен, жоғарыда айтылғандай, құрбанның жынысы жалпы адамдар арасында және студенттер арасында жүргізілген зерттеулердің айырмашылығын тудыратын факторлардың бірі болып табылады. Жалпы адамдар арасындағы құрбандыққа ұшырау деңгейі ерлер мен әйелдер арасында

айтарлықтай айырмашылықты көрсеткенімен (әйелдер ерлерге қарағанда жиі құрбандыққа ұшырайды), университет студенттері арасындағы зерттеулерде бұл таралу әйелдерде ерлерге қарағанда жоғары болса да, жыныстар арасындағы ұқсас айырмашылықтарды анықтамайды. Себебі құрбандыққа ұшырау деңгейі бір-біріне жақын. Сонымен қатар, басқа зерттеулерде анықталғандардан белгілі бір дәрежеде ерекшеленуі құрбан мәртебесінің респонденттері өзін-өзі қабылдауымен байланыстырмай аралас үлгіде жүргізілген зерттеу терең сұхбаттармен бірге талданған популяциядағы сталкер құрбандарының негізгі демографиялық, әлеуметтік және психологиялық сипаттамаларын анықтауға мүмкіндік берді. Осыған байланысты, университет студенттері арасындағы сталкинг құрбаны шамамен 20 жастағы жас адам (еркек те, әйел де), қала тұрғыны, яғни үлкен елді мекендерде тұратын деп айтуға болады. Дегенмен, өзін-өзі анықтаған құрбандардың сипаттамалары әртүрлі, бұл кейбір факторлар құрбандардың өздерінің құрбандығы туралы хабардар болуына ықпал ететінін көрсетеді. Бұл зерттеу әйелдердің ерлерге қарағанда құрбан ретінде оңайырақ анықталатынын анықтауға мүмкіндік береді, бұл әр жынысқа әлеуметтік тұрғыдан берілген гендерлік рөлдерге байланысты болуы мүмкін. Гендерден басқа, белгілі бір мінез-құлық, әсіресе құрбанмен физикалық жақындық іздеуге байланысты мінез-құлықтар, адамның өзінің құрбандығы туралы хабардар болуында шешуші фактор болып табылады. Сонымен қатар, хабардар құрбандар - өздерінің құрбандығын мойындайтындар деген идея мағыналы. Бұл жеке тергеу немесе криминология сияқты құрбандық деңгейінің төмен екені көрсетілген бағдарламаларға тіркелген студенттердің құрбан ретінде анықталу ықтималдығының жоғары екенін түсіндіреді.

Сонымен қатар, деректер ірі қалалық орталықтарға қарағанда ауылдық жерлерде құрбандық туралы өзін-өзі хабардар ету деңгейі жоғары екенін көрсетеді. Бұл ауыр жәбірленушілік түрлері жиі кездесетін қалалық жерлердің тұрғындары жәбірленудің жасырын түрлеріне, мысалы, сталкингке төзімдірек болуы мүмкін екенін көрсетеді. Соңында, өзін-өзі анықтаған және басқа анықталған жәбірленушілер арасындағы айырмашылықтан басқа, психоәлеуметтік сипаттамаларға қатысты, сталкинг құрбандарының жалпы профилін анықтау мүмкін болмаса да, бұл көбінесе олардың бұрынғы қорқытушымен қарым-қатынасына байланысты болғандықтан, қудалау құрбандарының жалпы профилін анықтау мүмкін болмаса да, қудалаудың жалғасы ретінде қудалаудың құрбаны болған адамдардың сипаттамалары жалпы қатыгез сталкер құрбандары үшін болжанғаннан өзгеше деп айтуға болады, себебі соңғылары мектептегі сталкингке тән жәбірленушілердің профильдерін білдіреді, олар сталкингке байланысты жасалған прототиптерден ауытқиды.

Осы мінез-құлық түрінің динамикасына қатысты бүгінгі күнге дейін жүргізілген зерттеулерді талдай отырып, біз ең көп таралған қадағалау түрлері жәбірленушімен байланыс орнатуға бағытталған, қолданылатын құралдарға қарамастан - телефон қоңыраулары, SMS хабарламалар, электрондық пошталар

немесе аз дәрежеде үшінші тараптар арқылы деген қорытындыға келдік. Екіншіден, жәбірленушімен физикалық байланыс орнатуға бағытталған әрекеттер бар, мысалы, қоғамдық орындарда қадағалау немесе жәбірленушіні үйінде немесе жұмыс орнында күту. Дегенмен, зерттеулерде анықталған көптеген мінез-құлық вариациялары, сондай-ақ жәбірленушілік сауалнамаларда нақты анықталмаған мінез-құлық үлгілерінің болуы қадағалау үлгісін құра алатын мінез-құлықтардың алуан түрлілігін және мұндай мінез-құлықтардың кешенді каталогын жасаумен байланысты қиындықтарды көрсетеді. Сол сияқты, мұнда жүргізілген зерттеу талданған популяциядағы ең көп таралған мінез-құлық түрлері киберқадағалау тұжырымдамасымен қамтылуы мүмкін екенін көрсетеді. Дегенмен, жоғарыда айтылғандай, жәбірленушілер физикалық жақындыққа жетуге бағытталған мінез-құлыққа тап болған кезде өздерін оңайырақ анықтайды. Таралуы бойынша екінші орында тұрған бұл мінез-құлықтар әдебиетке шолу нәтижелеріне сәйкес, ерлерге қарағанда әйелдер арасында жиі кездеседі. Сонымен қатар, жәбірленушілермен сұхбаттардан алынған ақпарат жәбірленушіні әлеуметтік шеңберінен оқшаулауға бағытталған мінез-құлықтың да кең таралғандығы туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Сонымен, мектептегі зорлық-зомбылықтың жалғасы болып саналатын қатыгез сталкерлердің белгілі бір сипаттары бар екенін атап өткен жөн. Сталкинг зорлық-зомбылық кезінде байқалатын белгілерге ұқсас - жәбірленушіге қатысты әлдеқайда қорлайтын және кемсіту әрекеттерімен электронды түрде байланысуға немесе физикалық жақындыққа ұмтылуға тырысуымен толықтырады. Мысалы, түкіру, тас лақтыру немесе басқа сталкинг жағдайларында кездеспейтін мазақ ететін суреттерді ілу. Сталкинг процесінің динамикасын талдауды жалғастыра отырып, қарастырылған зерттеулердің көпшілігінде бұл құбылыстың ұзақтығы бірнеше ай екенін атап өткен жөн. Дегенмен, кейбір зерттеулерге сәйкес, кейбір жағдайларда бұл мінез-құлық үлгісі бірнеше жылға созылуы мүмкін екенін бағаламауға болмайды.

Университет студенттерімен жүргізілген осында ұсынылған зерттеу нәтижелері сталкинг құрбандығына айналу процестерінің көпшілігі бір жылдан аспайтының көрсетеді. Сонымен қатар, бұл ереженің ерекшелігі қатыгез сталкер қорлаудың жалғасы ретінде орын алған кезде, сталкинг әдетте бірнеше жылға созылады.

Зорлық-зомбылықтың жиілігі жәбірленуші динамикасының соңғы аспектісі болып табылады. Осыған байланысты, қарастырылған әртүрлі зерттеулердің деректері мұндай оқиғалардың әдетте апта сайын немесе тіпті күн сайын болатынын көрсетеді. Осы тұжырымдарға сәйкес, жүргізілген зерттеу сталкинг әрекеттері әдетте аптасына екі-бес рет болатынын көрсетеді. Құбылыстың сипаттамасын және оның жәбірленушіге әсеріне назар аудара отырып, қарастырылған зерттеулер де, жәбірленушілердің ең көп таралған эмоцияларын ашу, тітіркену және қорқыныш екенін көрсетеді деп айта аламыз. Сонымен қатар, жәбірленушілермен сұхбаттасу олардың көпшілігінің жәбірлену тәжірибелерінің нәтижесінде күйзелісті бастан кешіргенін көрсетті.

Бұл зерттеу кейбір алдыңғы зерттеулердің нәтижелеріне қайшы келуі, көңіл күйлерді бастан кешіруінде жыныстар арасындағы айтарлықтай айырмашылықтарды анықтаған жоқ. Дегенмен, қорқыныш та, ұят та ерлерге қарағанда әйелдерде жиі кездесетінін атап өткен жөн. Осы тұрғыдан алғанда, қорқыныш сталкинг қылмысы аясында заңмен қорғалатын құқыққа әсерді ең жақсы анықтайтын көңіл-күй болып саналады. Айта кету керек, бұл көңіл-күй жәбірленуші мен сталкер арасындағы бұрыңғы қарым-қатынас (сталкер жәбірленушіге белгісіз болған кезде қорқыныш деңгейі артады) және белгілі бір көңіл-күй түрлерімен, әсіресе жәбірленушімен физикалық байланыста болудан туындаған күйзеліске де әсер етеді.

Құрбандыққа шалдықтырудың психологиялық салдарына келетін болсақ, жеткілікті назар аударылмағанымен, Еркін ресурстар агенттігі (FRA) жүргізген әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық туралы сауалнаманы қоспағанда, университет студенттері арасында жүргізілген зерттеу құрбандардың көпшілігі құрбандыққа шалдықтырудың психологиялық салдарына ұшырағанымен, бұл салдарлар әдетте шамалы екенін көрсетеді. Сонымен қатар, зерттеуде әйелдер ерлерге қарағанда салдарын жиі бастан кешіретінің анықтады. Құрбан физикалық жақындыққа бағытталған мінез-құлыққа, әсіресе ұзаққа созылған мінез-құлыққа бағынуы бұл психологиялық салдардың пайда болуымен ең тығыз байланысты процесс болып табылады. Сонымен қатар, құрбан мен сталкер арасындағы бұрынғы қарым-қатынас бастан кешірілген психологиялық салдарды түсіндіруде маңызды рөл атқарады. Дегенмен, бұл жағдайда қорқыныштың пайда болуының айырмашылығы, отбасылық немесе романтикалық жақын қарым-қатынастың болуы бұл күшті әсерді түсіндіретін жағдай болып табылады. Сонымен қатар, шетелдік зерттеулерге сүйене отырып, құрбандарға психологиялық және эмоционалдық әсерден басқа, олар әлеуметтік, экономикалық және кәсіби өмірінде белгілі бір теріс салдарға да ұшырағанын атап өту маңызды. Бұл тұжырымдар терең сұхбаттар кезінде құрбандардың өз есептерімен расталады. Қысқасы, бұл зерттеудің нәтижелері екі жағдайда да әйелдер көбірек зардап шегетінің ескере отырып, жәбірленушілер үшін зиянды деп санауға болатын екі мінез-құлық үлгісін анықтауға мүмкіндік береді. Бір жағынан, жәбірленушінің жақын ортасындағы біреудің физикалық жақындық іздеп ізіне түсуімен отбасылық және гендерлік зорлық-зомбылық арасындағы бұрын белгіленген серіктестік заңды байланысты растайды. Екінші жағынан, бейтаныс адамдардың ізіне түсуі жәбірленушімен физикалық байланысқа жетуге бағытталған мінез-құлық жасаса да, бұл құбылыстың алғашқы түсініктеріне сәйкес келеді.

Бұл мінез-құлыққа қарсы күрес стратегияларына келетін болсақ, қарастырылған зерттеулер көп жағдайда қолданылатын тетіктер жәбірленушінің күнделікті өміріндегі өзгерістерін, мысалы, әдеттерін өзгертуді немесе телефон нөмірін өзгертуді қамтитынын көрсетеді. Жәбірленушіге ең жақын адамдардан түсіністік, қорғау және қолдау іздеуге бағытталған басқа да күрес тетіктері кең таралған, ал ең төтенше жағдайларда олардың күнделікті өміріне үлкен әсер ететін, мысалы, мекенжайын өзгерту сияқты күрес тетіктері

қолданылады. Бұл зерттеу сонымен қатар жәбірленушілер қабылдаған ресми және бейресми күрес шараларын, сондай-ақ олардың тиімділігін зерттеді. Нәтижелер алдыңғы зерттеулерге сәйкес, ең жиі қолданылатын стратегиялар сталкерден аулақ болу, отбасы мен достарынан көмек сұрау және сталкермен бетпе-бет келу деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Мысалы, жәбірленушінің күнделікті өміріне үлкен әсер етуі мекенжайын өзгерту сияқты басқа күресу тетіктері 5%-дан азын құрайды. Дегенмен, жәбірленушінің күнделікті өміріне үлкен әсер ететін бұл стратегиялар сталкердің мінез-құлқы жәбірленушіге физикалық жақындықты қамтыған кезде қарқындырақ болатыны жәбірленушілерге үлкен әсер етуіне сәйкес келеді. Сол сияқты, сталкер жәбірленушінің бұрынғы серіктесі болған кезде тиімсіз қорғаныс стратегияларын қолдана отырып, өміріне үлкен әсер ететін шараларды қолдануы. Қолданылатын күресу механизмдері жәбірленушінің жынысына да байланысты: әйелдер ерлерге қарағанда үйге қайту бағытын немесе кестесін өзгерту және отбасынан немесе достарынан көмек сұрау сияқты көбірек сақтық шараларын қабылдауға бейім.

Сталкингке қарсы күресу механизмдері тиімділігіне келетін болсақ, сталкерді тоқтатудың ең тиімді құралы - қылмыскермен байланыс орнату немесе жағдайды тоқтату үшін досының немесе отбасы мүшесінің араласуы деп айтуға болады. Керісінше, жәбірленушілердің айтуынша, сталкерден аулақ болу ізге түсуді тоқтатуда тиімсіз.

Сталкинг құрбандарының қылмыстық сот төрелігі жүйесінен не күтетінін түсінуге және оған көрсетілген көңілдің жеткілікті екенін анықтауға бағытталған. Осылайша, сталкинг туралы хабарламау себептеріне келетін болсақ, қарастырылған зерттеулер ең көп таралған әрекеттер полицияның немесе соттың араласуын қажет ететіндей ауыр емес деген сенім немесе жүйенің сталкерді тоқтата алмайтындығы, сондай-ақ полицияны мәселеге тартпау ниеті екенін көрсетеді, себебі мұны жеке мәселе деп санайды. Сондықтан, жәбірленушілердің жиі айтатын себептерінің бірі мәселені қылмыстық сот төрелігі жүйесінен басқа құралдар арқылы, жәбірленушінің өзі немесе достары немесе отбасы мүшелері арқылы шешуі таңқаларлық емес. Дәл осы мәселе осында жүргізілген зерттеуде де қарастырылды. Осыған байланысты, жәбірленушілердің зорлық-зомбылық оқиғалары туралы хабарламау себептеріне мыналар кірді: сталкинг дәлелдерінің болмауы, кек алудан қорқу, қылмыскерді жазалауға құлықсыздық, оны жеке мәселе ретінде қабылдау, жазаның жеткіліксіз ауырлығы, қылмыстық сот төрелігі жүйесінің тиімділігі туралы белгісіздік және қайталанатын құрбандықтан қорқу. Сонымен қатар, жәбірленушілермен сұхбаттар көпшілігі оқиға туралы хабарлаған жағдайда жазаға тартылудан гөрі сталкердің қорғалуын қалайтынын көрсетті. Сонымен қатар, зорлық-зомбылық оқиғалары туралы хабарлағандар қылмыстық сот төрелігі жүйесіне қатты наразылық білдіріп, оның жұмысындағы кемшіліктер мен оның баяулығын атап өтті. Қылмыс туралы хабарлау деңгейінің төмендігі және зорлық-зомбылық оқиғалары туралы хабарлағандар арасында қылмыстық сот төрелігі жүйесіне наразылықтың

төмендігі ескеріле отырып, бұл мәселені шешу үшін қалпына келтіруші сот төрелігі механизмдерін пайдалану мүмкіндігі зерттелді. Зардап шеккендердің тек жартысы ғана бұл балама механизмдерді қолдануды қолдады; қалғандары оларды тиімсіз, қылмыстың ауырлығын ескере отырып, орынсыз деп санады немесе сталкермен бетпе-бет келу жарақатқа әкелетініне сенді.

Атап айтқанда, неміс заңнамасы нормаларында нақты қаржы көлемі белгіленбеген, бірақ сот дау аясында бұрынғы сот шешімдерінде берілген мінез-құлық үшін өтемақы алуы мүмкін. Бұл қағиданы судья орындамайды, тек сол әділдікті сақтау үшін талап ретінде қарастырылады.Толығырақ айтсақ, Германияда сот істерінде тағайындалған моральдық шығын көлемін, жәбірленушінің денесінің зақымданған бөлігін, олардың жасын, емделу ұзақтығын және басқа да қажетті ақпаратты тіркейтін жақсы жобаланған электрондық желі.

Сонымен қатар, мүдделі тұлғалар соттың толық хаттамасына тиісті сілтеме арқылы қол жеткізе алу нұсқасымен танысуға мүмкіндігі бар. Бұл қорды жеке заң фирмасы құрғанын және оны ұстауда мемлекет қазынасына ешқандай салмақ түспейтінін айта кеткен жөн.

Мұндай жағдай Францияда да бар, онда судьялар ешқандай математикалық ережелерге сүйенбей, тек заң мен әділеттілік қағидаттарына сүйене отырып, нақты шешімдер қабылдайды. Кейбір жағдайларда судья тіпті 1 франк сияқты символдық соманы тағайындай алады.

Англия мен Құрама Штаттарда тәжірибе біршама ерекшеленеді. Онда нақты моральдық шығынды анықтау сотқа қиындық тудырмайды, өйткені тиісті тарифтік жүйе бар. Бұл заңсыз әрекеттерден келтірілген физикалық және психикалық зиянды өтеуді қамтамасыз ететін жүйе. Бұл адамның денесінің әрбір мүшесінің өзіндік құндылығын білдіреді. Сонымен қатар, арнайы комиссия құрылып, нақты психологиялық зардап пен зардап шегушінің оны қаншалықты сезінгенін анықтауда. Сондықтан сот бұл құжаттарды тек зерттеп, қажет болған жағдайда басқа да мән-жайларды анықтап, тиісті шешім қабылдай алады.

Азизхан Баймахан, Орал қаласының №2 сотының судьясы моральдық шығын соманы анықтау үшін ұлттық заңнамаға нақты және шектеусіз сомалар енгізу қажеттігін зерттеді. Азаматтардың тумысынан немесе заңмен алынған мүліктік емес мүдделері мен жеке құқықтарын қорғау, азаматтардың кінәсінен жасалған құқық бұзушылықтарды толық өтеу жеке құқыққа қатысты сұрақтар болуда. Себебі, моральдық залал –адамның моральдық мүдделері мен мүлкінен айырылуы жеке құқықтарының азаюы немесе айыруынан туындайтын психикалық, дене азаптары танылады.

Бұзылуы, айырылуы немесе азаюы азаматқа кері әсер етуі мүмкін мүліктік емес құқықтар азаматтың туғаннан немесе заң бойынша құқықтары мен мүдделері болып табылады және оның табиғатына тікелей байланысты.

Адамның табиғи құқықтарына өмірі, денсаулығы, ар-намысы, бостандығы және адамның қол сұғылмаушылығы жатады. Ал бұл құқықтарға жеке немесе отбасылық өмірге құқығы, телефондық және телеграфтық

байланыстар мен хат-хабардың құпиялық құқығы; аталуын пайдалану құқығы; адамның тұрғын үйіне немесе мүлкіне қол сұғылмаушылық құқығына иелік ету құқығы; интеллектуалдық құқықтарын қорғау туралы заңға сәйкес құқықтар жатады[75].

Жоғарыда аталған құқықтар мен жеңілдіктер еліміздің Конституциясымен қорғалады. Осы тұрғыдан алғанда, соттардың негізгі мақсаты осы мүліктер мен құқықтарды бұзылудан қорғау болып табылады, бұл күрделі маңызы бар.

Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 951-бабына сәйкес адамгершілікті бұзу деп адамның мүліктік емес мүдделері мен құқықтарын, психикалық немесе тәндік азапқа ұшырату жәбірленушінің өзіне қарсы жасаған жеке құқық бұзушылықтың салдарынан.

Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі 187-бабының 1) тармақшасына сәйкес моралдық залалды өтеу туралы талаптарына талап қоюдың ескіру мерзімі қолданылмайды.

Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі 917-бабының 1-тармағына сай моралдық зиян заңсыз келтірген адам толық өтеуге тиіс[76].

Талапкер талап қою арызында оның адамгершілік құқықтарының бұзылуын анықтайтын дәлелдемелерді және адамгершілік құқықтарын қорғау әдістерін ұсынуға міндетті.

Моралдық залалды қаржылай өтеу туралы талабын талапкердің пікірінше, келтірілген моралдық зиянды өтеуді қамтамасыз ететін өтемақы мөлшерін көрсетуге міндетті. Бірақ кейбір жағдайларда талап қоюшылар жауапкердің заңсыз әрекеті немесе әрекетсіздігі нәтижесінде бұзылған моралдық құқықтар мен игіліктерін талап арызда айқын көрсетпей-ақ талап қояды.

Адамгершілік зияның өтеу туралы талабын қарау мерзімінде келтірілген залалды анықтау мүліктік емес құқыққа қарсы іс - қимылының себебінен дене немесе рухани залал келтірушінің заңсыз әрекетінің салдарының зардабы арасында себепті байланысы және кінәлілігі айқындалуы тиіс іс-әрекетінің құқықтық жазалануы болып танылады;.

Моральдық зиян келтірген адам құқықтық нормалардың тікелей талаптарына сай немесе сот қаулысымен айқындалған жәбірленушінің өтініші негізінде қолдануға міндетті ақшалай нысандағы моральдық зиянның орнын толтырған кезде толық өтелген болып есептеледі.

Сот тәжірибесінде моральдық шығынды өтеу айыппұл нысанында қолданылатындықтан келтірілген моральдық залалдың мөлшерін анықтау күрделілік танытады. Сондай-ақ, соттар моральдық залалды өтеу мөлшерін анықтауда әділдік пен заңдылыққа негіздейді. Себебі, кей жағдайда талапкер моральдық шығынды өтеу туралы талаптарын асыра бағалап, соттан оны өндіруді талап етеді.

Мұндай жағдайларда соттар, егер мүліктік емес құқықтардың бұзылуының әсерінің нақты мән-жайын анықтағаннан кейін сот талап қоюшының талаптарын тиісінше қанағаттандыру туралы негізде қорытынды

жасауға мүмкіндік беретін қаржы мөлшерін анықтаса, тағайындалған өтемақыны әділ және заңды деп саналады.

Бірінші сатыдағы сот тағайындаған материалды емес залалды өтеу қаржы мөлшері аталған заң талаптарымен қағидаларына сай келмесе, қайта қаралуы мүмкін.

Қауіп құралдарымен келтірілген рухани залалды өтеу талап еткен азаматтар, егер бұл залал жәбірленушінің зақымдаушы күшімен немесе еркінен, не қауіпті көздің заңсыз әрекеттерінен, оның бақылауынан тыс залал келтіргенін дәлелдей алмаса, қауіпті көздің иесіне моральдық зиянды өтеуге міндетті екендігі сот тәжірибесінде жиі кездесетін жағдай болып табылады.

Қоғамдық өмірге елеулі қауіп төндіретін адам заңсыз әсер етумен жәбірленушіге мүліктік емес залал келтірген жағдайда, моральдық залалды өтету міндеті тікелей залал келтірген адамға жүктеледі. Заңдылық қауіп көзінің тудырушы кінәсінен жоғалса, материалдық залал үшін жауапкершілік зиян келтірген тұлғаға, сондай-ақ қауіпті көздің меншік иесіне барабар тәртіппен жүктеледі.

Сот тәжірибесіне сәйкес, осы санаттағы істерді қарау кезінде соттар зиянның болуын, залал келтірген жауапкердің іс-қимылының заңсыздығы, залалдың арасындағы себепті байланыс болуын, залал келтірген айыпталушының кінәсін адамгершілік құқықтарын бұзуына негізсіз негіздемелер бойынша шешім қабылдауына байланысты нақты мән-жайларын анықтауы тиіс.

Мүліктік емес құқықтарына келтірілген материалдық залалдың түріне қарамастан ақшалай нысанда өтеледі. Моральдық зиянның мөлшерін анықтауда қарстырылады жәбірленушіге келтірілген зиянның субъективті және объективті мән-жайлары ескеріледі.

Моральдық зиян – жеке және заңды тұлғалардың мүліктік емес құқықтары мен мүдделерінің бұзылуы, олардың құнсыздануы немесе одан айрылуы, сонымен бірге, жәбірленушіге бағытталған құқық бұзушылықтың әсерінен психикалық немесе тән азабына ұшырауы. Мүліктік емес құқықтарға келтірілген залалға жауап беру Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінде мүліктік емес құқықты қорғау әдістерінің бірі болып саналады.

Адамның жеке кеңістігіндегі мүліктік емес құқықтарына қол сұғу әсерінен немесе адамға қатысты басқа да мүліктік емес игіліктеріне қол сұғу салдарының әсері, сонымен бірге заңда көзделген басқа да құқықтық нормалар адамгершілікке зиян келтірілген болса, сот зиян келтірген адамды қаржылай нысанда өтеуді міндеттейді.

Азаматтың мүліктік құқықтарын бұзған қылмыскердің іс-әрекетінен (әрекетсіздігінен) келтірілген моральдық залал заңда көзделген жағдайларда өтелуі мүмкін. Моральдық зиянды өтеу мөлшерін анықтау кезінде сот зиян келтірген адамның кінәсінің дәрежесін және басқа жағдайларды ескереді. Сондай-ақ, сот осы адамның жеке ерекшеліктерін ескере отырып, моральдық зиян шеккен адамның физикалық және моральдық азап шегу дәрежесін ескеруі керек. ҚР АК 951-бабы 3-тармағына сәйкес адамға келтірілген моральдық залал

келесі жағдайларда құқық бұзушы жасаған адамның кінәлігіне қарамастан жауап беруі мүмкін:

- азаматтың өмірі мен денсаулығына қауіп туындатуымен келтірілген зиян;

- азаматты кінәсіз соттауға, кінәсіз қудалауға, заңсыз профилактикалық ұстауға, үйқамаққа алуға немесе ұстау, бас бостандығынан айыру немесе психиатриялық емдеуге жатқызу түріндегі бұлтартпау шарасын қолдануға жол бермеу. немесе басқа медициналық мекемеге орналастыру түріндегі әкімшілік. егер залал жазаны заңсыз қолдану салдарынан болса ;

- адамның ар-ожданына, абыройына нұқсан келтіретін ақпарат таратудан келтірілген залал болса. Заңда басқа да жағдайлар көзделуі мүмкін.

Адам кінәлі болған кезде моральдық зиянды өтеу (ақшалай нысанда). Моральдық залалдың нақты мөлшерін анықтау кезінде жәбірленушінің ізгілік қасиетіне тікелей келтірілген моральдық залалдың ауырлық дәрежесінің субъективті бағасы да, жәбірленушінің психикалық және физикалық азап деңгейін білдіретін объективті белгілері де ескеріледі

Қорыта айтқанда, азаматтық құқықтық жүйеде жеке мүліктік емес құқықтардың маңыздылығы және орнын анықтау арқылы сталкинг(ізге түсу) нормасын қолданудың маңыздылығын зерттеп азаматтық кодекске өзгеріс еңгізу қажеттігі айқындалды. Сот тәжірбиесінен анықталғандай сол тиісті сталкер іс-әрекетінен адам мен азаматтардың психологиялық-моральдық қорғау дәрежесін жетілдіру қажеттігін байқаймыз[77].

Бүгінде Қазақстан заңнамасы негізі динамикалық тұрғыдан жеткілікті, нормативтік-құқықтық ортаға жаңа заманғы жеке үрдістерді интеграциялауға қабілетті, үйлестірілген әрі реттелген механизмі бар. Демек, мәселені шешу үшін Қазақстан заңнамасы өзінің ықпалының мүмкіндіктерін толық кеңейе түсуіне қабілетті болуымен бірге жаңа деңгейге шыға отырып, сол қолда бар өз ресурстары негізінде құқықтық тетіктерді жетілдіруге мүмкіндіктері бар. Бұл ретте азаматтардың жеке кеңістігін қорғауда одан тыс емес.

Зерттеудің мақсаты - біздің құқықтық және мәдени аймағымыздағы әзірлеген қатыгез сталкер құрбандарын құқықтық қорғау тетіктерін түсіну, сталкерді қылмыстық жауапкершілікке тартуды көздемейтін азаматтық немесе әкімшілік рәсімдер арқылы мұндай қорғауды қамтамасыз ету мүмкіндігін зерттеу. Құқық қорғау құрбандарына арналған талданған құқықтық жүйелердегі айырмашылықтарға қарамастан, қорғау шараларының құқықтық сипатына қатысты белгілі бір үрдістер пайда болады, бұл жүйелерді жіктеуге мүмкіндік береді. Ағылшын, неміс және итальяндық жүйелерді қамтитын қорғаудың бірінші моделі азаматтық және қылмыстық соттар, сондай-ақ полиция органдары қабылдаған шараларды қамтиды. Дегенмен, осы бірінші модель шеңберінде екі кіші санатты бөлуге болады: бірін Ұлыбритания мен Италия құрған, екіншісін Германия құрған.

Осылайша, бірінші кіші санатқа үш түрлі қорғаныс шаралары - азаматтық, полициялық және қылмыстық - бір деңгейде қатар өмір сүретін жүйелер кіреді. Бұл жүйелер ұсынылатын шаралардың кең ауқымымен, жоғары

күрделілігімен және айтарлықтай нормативтік өзгергіштігімен сипатталады. Оларда уақытша сипаттағы және ерікті юрисдикция қағидаттарымен реттелетін азаматтық шаралар полиция шараларымен және қылмыстық қудалаумен қатар өмір сүреді. Бұл жүйелерде полиция шаралары шұғыл түрде және кейінгі қылмыстық қудалауға дайындық ретінде қолданылады, сондықтан тек ескерту ретінде қызмет етеді. Бұл ескертулер сталкерлерге нақты тыйым салмаса да (шартты ескертулер бұл жалпы ережеден ерекшелік болып табылады), егер қайталанса, сталкердің қылмыстық жауапкершілікке тарту жазасы бойынша сталкингке ұқсас әрекеттерді жалғастыруына кедергі келтіреді. Мұндай ескертулердің болуы, сталкер үшін теріс материалдық және процессуалдық салдарға әкеп соғады.

Екінші кіші санат, неміс жүйесін қамтитын, азаматтық юрисдикциядан туындайтын қорғау шараларының басымдығымен сипатталады, дегенмен оған қылмыстық қорғаныс механизмдері де кіреді. Осылайша, жүйе бастапқыда жәбірленушіге шұғыл және дереу берілетін және тек қысқа мерзімге ғана жарамды полициялық қорғау шараларын ұсынуға арналған, бұл уақыт ішінде жәбірленуші азаматтық соттарда ерікті юрисдикция рәсімі арқылы тұрақты қорғауды сұрауы керек. Осылайша, бұл қорғау қылмыстық немесе азаматтық қорғаудың бастамасы ретінде ұсынылған Ұлыбритания мен Италиядан айырмашылығы, неміс жүйесінде полиция шаралары соңғы азаматтық қорғауға қол жеткізумен байланысты. Бұл жәбірленуші фактілерді хабарлағаннан кейін (өйткені олар арнайы қоғамдық мүдде болмаса, тек жәбірленушінің өтініші бойынша қудалауға жатады), қылмыстық іс жүргізудің өзінен туындайтын сақтық шараларын қолдануға болатындығына кедергі келтірмейді.

Швецция, португалия және испания жүйелерін қамтитын екінші қорғау моделін анықтау қарастырылған әртүрлі еуропалық қорғау жүйелерін талдау қылмыстық құқықтық қорғау құралдарын анықтауға мүмкіндік береді. Бұл жүйелер жәбірленушілерді қорғау шараларын қабылдау үшін азаматтық және полиция механизмдерінің іс жүзінде болмауымен сипатталғанымен, айтарлықтай айырмашылықтарды көрсетеді. Португалия жүйесінде, швецция жүйесінен айырмашылығы, жәбірленушіні қорғау қылмыстық іс жүргізумен толығымен байланысты және көбінесе оған тәуелді. Басқаша айтқанда, Португалияда қолданылатын шаралар сақтық шаралары болып табылады және тек қылмыстық іс жүргізу шеңберінде ақтау немесе соттау туралы сот шешімі шығарылғанға дейін қолданылады, басқа жаза түрлерін қолдану мүмкіндігін жоққа шығармайды. Керісінше, швецция заңы жәбірленушілерді қорғау жүйесі қорғаныс шараларын қабылдауды қылмыстық іс жүргізуден бөледі. Демек, бұл шараларды сот процесінің нәтижесіне қарамастан қабылдауға немесе сақтауға, тіпті қылмыс дәлелдері болмаған кезде де қолдануға мүмкіндік береді.

Еуропалық жәбірленушілерді қорғау жүйелерін талдау нәтижелеріне қатысты, жалпы алғанда және нақты бар сипаттамаларды ескермей, екі түрлі қорғау жүйесі анықталды деп айтуға болады: бір жағынан, азаматтық және қылмыстық соттар мен полиция органдары ұсынатын қорғау шаралары арқылы

құрылымдалғандар; екінші жағынан, тек қылмыстық сот төрелігі жүйесінен туындайтын қорғау шараларын ұсына алатындар.

Сондай-ақ, Испания заңымен жәбірленушілерді қорғау жүйесіне назар аудара отырып, оның тек қылмыстық іс жүргізу шеңберінде қабылданған қорғау құралдары арқылы құрылымдалғанын, ал сталкинг құрбандарына қолданылатын азаматтық қорғау құралдарының іс жүзінде жоқ екенін қорытындылай аламыз. Дегенмен, біздің құқықтық жүйеміздегі мәселе қорғау механизмдерінің жетіспеушілігінде емес сияқты, өйткені біз көріп отырғанымыздай, бізде осы қылмыс түрінің құрбандарын тиімді қорғауды қамтамасыз ету үшін жеткілікті кең ауқымды шаралар бар. Дегенмен, негізгі мәселе бұл қорғау жүйесінің қалай ұйымдастырылғанында, себебі ол тек қылмыстық іс жүргізу арқылы іске қосылуы мүмкін және оларға толығымен тәуелді. Қылмыстық сот төрелігі жүйесіндегі қорғау шараларына деген тәуелділік құқықтық және мәдени саладағы көптеген елдерде жойылды. Өйткені қылмыстық іс жүргізуді айналып өтіп, жәбірленушілерге сталкерге қарсы қажетті қорғау шараларын сұрауға мүмкіндік беретін жеңілдетілген және қарапайым рәсімдер белгіленді. Осылайша, Швеция мен Португалияны қоспағанда, талданған еуропалық елдер қылмыстық шаралармен бірге жәбірленушіні қорғау сталкердің қылмыстық жазасынан мүлдем бөлек күрделі жүйені құрайтын азаматтық және полициялық шараларды қолдану негізгі мақсат болып табылады. Осы елдердің үлгісі бойынша, қылмыстық іс жүргізу шеңберінен тыс қорғау шараларын еңгізу, жәбірленушілерге қорғау шараларын қолдану туралы өтініш берудің арнайы азаматтық рәсімін немесе тек сталкинг үшін қылмыстық жауапкершілікке тарту туралы ескерту ретінде қызмет ететін полиция ескерту жүйесін құру, тіпті екі шараны біріктіретін жүйені құруға мүмкіндік беретін орынды болар еді.

Қазіргі құқықтық жүйемізде орнатылған қорғау жүйесі мәселесін шешу үшін, оның екі түрлі, бірақ параллель түрде жұмыс істейтін қорғау механизмдерін қамтитынын айтуға болады. Біріншіден, біз Қылмыс құрбандары туралы заңда көзделген шараларды көреміз, ол жеке жәбірленушіні жеке бағалау негізінде қолданылатын үш қорғау деңгейін белгілейді. Қылмыс құрбандары туралы заңның (LEVID) 20, 21 және 22-баптарында көзделген негізгі қорғаудың бірінші деңгейі қылмыстың барлық құрбандарына қолданылады. LEVID-тің 25-бабында көзделген екінші, аралық қорғау деңгейі жеке бағалау негізінде арнайы қорғауға мұқтаж деп танылған жәбірленушілерге қолданылады; ал LEVID-тің 26-бабында көзделген үшінші қорғау деңгейі тек жәбірленуші кәмелетке толмаған немесе мүгедек болған жағдайларда ғана беріледі. Осы қорғау шараларына қатысты айта аламыз, оларды қолдану нақты жәбірленушінің жеке бағалауына байланысты болғанымен, тұрмыстық зорлық-зомбылық аясында сталкинг құрбандары да, гендерлік зорлық-зомбылық аясындағы жәбірленушілер де ұсынылған күшейтілген қорғаудан пайда көруі мүмкін.

Бұл тұжырым жеке жәбірленушіні бағалауда қарастырылатын элементтердің бірі қылмыстың қылмыскердің жұбайына немесе қылмыскермен

ұқсас сүйіспеншілікпен туыс немесе байланысты адамға, тіпті бірге тұрмай-ақ жасалғандығымен немесе өздерінің немесе жұбайының немесе серіктесінің мүгедек немесе кәмелетке толмаған болуына қарамастан, LEVID Заңының 26-бабының күшейтілген қорғауынан пайда көре алатын ұрпақтарына, ата-аналарына немесе бауырларына қарсы жасалғандығымен байланысты болуы мүмкін.

Жоғарыда аталған Қылмыс құрбандары туралы заңмен белгіленген динамикалық қорғау жүйесімен қатар, сталкинг құрбандарының қылмыскермен белгілі бір отбасылық байланыстарының болуына байланысты қорғау шараларын бөлумен сипатталатын бұрын қолданылған, статистикалық жүйе бар. Осылайша, қарапайым қорғауды пайдаланатын жәбірленушілер - Қылмыстық кодекстің 26-бабында (Қылмыстық кодекстің 173.2-бабы) көрсетілген қарым-қатынастардың ешқайсысы жоқ адамдар, оларға Қылмыстық іс жүргізу заңының 13 және 544-баптары қолданылады. Екінші деңгейде Қылмыстық кодекстің 173.2-бабында көрсетілген қылмыскермен отбасылық қарым-қатынастарының бірі бар адамдар, оларға жоғарыда аталған шаралардан басқа, Қылмыстық іс жүргізу заңының 544-бабында көзделген шаралар қолданылады. Соңында, ең үлкен қорғаныс гендерлік зорлық-зомбылықтың құрбаны болып табылатын (олар 1/2004 Органикалық Заңының қолданылу аясына кіретін дәрежеде) және жоғарыда аталған шаралардан басқа, гендерлік зорлық-зомбылыққа қарсы жоғарыда аталған кешенді заңның 63-67-баптарында көзделген қорғаныс шараларына құқығы бар қудалау құрбандарына беріледі.

Осылайша, қудалау құрбанының қорғау мәртебесі нақты жәбірленушінің қорғау деңгейін жеке бағалау арқылы анықтағаннан және жәбірленуші мен қылмыскер арасындағы қарым-қатынасқа негізделген тиісті қорғаныс шараларын қосқаннан кейін белгіленеді. Түптеп келгенде, бұл жүйенің үйлесімділігі мен тиімділігін жақсарту үшін өзгертілуі тиіс жүйесіз қорғаныс. Бұл жәбірленушілерді қорғауға қатысты ережелерді жәбірленушілерге қолжетімді қорғау шараларын тез бағалауға мүмкіндік беретін бірыңғай заңнамалық органға біріктіруді білдіреді. Сонымен қатар, заңгерлер гендерлік зорлық-зомбылық құрбандарына берілетін арнайы қорғау мәртебесін алып тастауды, оны LEVID және LECrim сияқты жалпы ережелерде осы зорлық-зомбылық түрінің құрбандарына берілген нақты құқықтарға сілтеме жасаумен ауыстыруды талап етті, мұнда оларды ескеру жақсырақ болады. Сонымен қатар, біз бұрын атап өткендей, қылмыстық іс жүргізуден тәуелсіз полиция немесе азаматтық қорғау тетіктерін белгілеу орынды болар еді. Осыған байланысты біз алдымен итальяндық ammonimento сияқты полиция сөгісін енгізуді жақтайтын ең аз шаралар жиынтығын ұсынамыз. Екіншіден, біз жоғарыда аталған полицияны қорғау шарасын да, азаматтық юрисдикция арқылы, атап айтқанда ерікті ad hoc юрисдикция рәсімі арқылы қорғау шараларын қабылдау мүмкіндігін де енгізуді ұсынамыз. Бұл екінші нұсқа шаралардың максималды ауқымын білдіреді.

Сталкинг – жәбірленушілерге кері әсер ететін психологиялық қорқыту мен қорқыныш түрі. Басқа қылмыстардан айырмашылығы, ізге түсу бір

эпизодта болмайды және де құрбандарына қайта-қайта ізіне түсу әрекетін көрсетеді.

Сталкердің әрекеті физикалық, эмоционалдық немесе психологиялық зиян келтіруі мүмкін, денсаулыққа зиян келтіруі мүмкін, тұрақты қорқыныш, ашулардан немесе ұйқысыздық, сондай-ақ олардың жеке әлеуметтік және институционалдық желілеріндегі мүліктік емес құқықтық қатынастарға қол сұғуларынан көрініс табады[78].

Сталкинг мінез-құлық негізі ғасырлар бойы болған, бірақ кедергі жасайтын заңдар өте аз болған. Сондай-ақ, виктимизация бойынша АҚШ Әділет министрлігі (USDOJ), Әділет қызметтері бюросы (BJS), 2009) жәбірленушілер санының, ауырлық сипатының, қайталану мен мерзіміндегі өзгерістерді, жәбірленушінің жауабы мен оларға қылмыскермен қарым-қатынас түрінің әсерін, байланыстарын зерттейді.

Қазір он жастан асқан сталкинг туралы жиі дәйек келтірілетін ұлттық деректер және шын мәнінде киберқауіпсіздік туралы ақпарат қамтылады (Tjaden & Thoennes, 1998a, 1998b, 2000A).

Зерттеу виктимизацияны сталкинг бойынша тиісті зерттеулерді толықтырады. Бұл ретте кибersталкингтің жыныстық және жыныстық емес қарым қатынаста мінез-құлқын зерттеу жасалады. Бұл екеуі де сол сталкинг виктимизациясын зерттеуде жәбірленушіні ізіне түсу технологияларының өсуі кибersталкингтің виктимизациясына әкеледі. Демек, зардап шеккендерге көмек көрсету, көмектесу үшін сталкингтің осы түрлері мен модельдерін зерттеу маңызды болып келеді.

Жалпы, көптеген штаттарда сталкинг заңның бұзылуы сияқты белгілі бір жағдайларды қоспағанда, теріс қылық болып табылады. Қайталанатын әрекеттер (әдетте екі немесе одан көп рет), нақты адамға (адамдарға) тікелей бағытталған, оларды қорқытуға немесе қорқытуға мәжбүрлеу.

Көптеген мемлекеттер «сенімді қауіп» талабын жойды, себебі қазір уақытта, сталкинг құрбандарының тәуекелдіктерінің белгілері айқындалды. Демек, көптеген елдерде қауіп белгілері айқын және анық болуы мүмкін.

Шын мәнінде, барлық сталкер құрбандарының жартысынан көбі ұлттық сауалнамада ізге түсу тікелей қауіп төндіретінің көрсетті. (Tjaden & Thoennes, 1998b)[79].

Сонымен қатар, сталкинг қажетсіз талаптарды қою арқылы адамды қорқытады. Жаңа бағыттағы сол киберқауіпсіздік мәселесін жақында талқылаған болатын. Бұл ретте электронды коммуникацияларды қолдану арқылы сипатталады.

Кибersталкингке қатысты ақпараттар мен ғылыми зерттеулер жаңа болып табылады. Дегенмен, кейбір зерттеушілер ұлттық есептеу деректерін (мысалы, Baum et al., 2009; Tjaden & Thoennes, 1998a, 1998b, 2000A) келтіреді. Осы ретте әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық туралы ұлттық сауалнама (NVAWS) шамамен жалпы 1,4 миллиондаған адамдар 12 ай бойы ізге түсуге тап болды (Tjaden & Thoennes, 1998a, 1998b, 2000A).

Бір қызығы, соңғы он жылда ізге түсу құрбандарының саны артты. Алайда, сол сауалнамаларды тікелей салыстыру мүмкін емес болуы мүмкін, себебі бұл сауалнама әдістері әртүрлі және сталкер құрбаның анықтау қандай да бір дәрежеде ерекшеленді. Дегенмен бұл ретте бағалау кезінде 18 жастан кіші адамдарды еш ескермейді деп мойындау керек.

Сол зерттеулер үшін қол жетімді болмайтын мекемелерде үйсіз өмір сүретіндер (яғни, үй шаруашылығы); сондықтан бұл статистикалық сандар, бәлкім, виктимизацияның нақты дәрежесін төмендетеді (Baum et al., 2009; Tjaden & Thoennes, 1998a, 1998b, 2000a)[80].

Жоғары тәуекелге ұшырауы мүмкін тұлғалар ретінде сол топтар арасында таралу көрсеткіштері, орташа шамамен білім алушылар 10% (2002; Мастейн & Tewksbury, 1999). Бұл ретте сол виктимизацияның көрсеткіштері 4-тен 15% - ға дейін анықталған. Сталкинг стереотиптерінің бірі - бұл бейтаныс адам жасаған зорлық-зомбылық қылмыс немесе тікелей қауіп төндіретін әрекеті. Жиі кездесетін жағдайлардың көпшілігі тиісті сталкинг оқиғаларында, яғни кейбір танысу дәрежесі кезінде орын алады.

Ал соңғы бетпе-бет зерттеулердің мета анализі бойынша 80% -ға жуық бетпе-бет кездесу кезінде байқалған. Нақты айтар болсақ, шамамен жартысы романтикалық қарым-қатынастардан туындауы және колледж білім алушылары арасында өте кең таралған. Сонымен қатар, киберқылмыскерлер көбінесе өздеріне жақын адамдарды нысанаға алады, әсіресе олар бұрын құрбан болған серіктестер болғандықтан. Жалпы, әйелдер ерлерге қарағанда өз жынысы тарапынан сталкерге ұшырайды.

Сталкинг құрбандары тікелей әсері эмоциялық немесе психологиялық тұрғыдағы зияны, денсаулықтың нашарлауы, тұрақты қорқыныштан, тез ашулануынан байқалады. Құрбан әйелдер өздерінің қорқыныштарын ер адамдардан жылдам көрсетіп білдіреді. Сондай-ақ жәбірленушілер жеке виктимизацияға байланысты жұмыста уақытын жоғалтады. Олар сталкинг нәтижесінде кейбір мәжбүрлі көшіру, құлыптарды өзгерту немесе заңды төлемдер сияқты шығындарға әкелуі мүмкін. Сонымен қатар, аталмыш құрбандарға көмектесетіндер олар сталкердің нысанасына айналады немесе теріс әсеріне ұшырайды. Ал енді кейбір құрбандар оларды қудалауға және виктимизациялауға байланысты психологиялық кеңес беру немесе қолдау іздейді (Brewster, 1999; Tjaden & Thoennes, 1998b; Westrup et al., 1999)[81].

Нестерова Е.В. зерттеуінде жеке мүліктік емес құқықтар әртүрлі құқық салаларының нормаларымен реттелуі кешенді құқықтық институтта негізгі құқықтық кепілдіктерін қамтамасыз ететін, жеке мүліктік емес құқықтардың нақты болуының олардың қол сұғылмауы мен қорғалуын қамтамасыз ететін конституциялық құқық нормалары орын алады деген тұжырым жасайды. Қылмыстық құқық нормалары азаматтардың аса маңызды жеке мүліктік емес құқықтарын, атап айтқанда ар-намыс, қадір-қасиет, іскерлік бедел және т.б. құқықтарын бұзғаны үшін қылмыстық жауаптылық негіздерін, оларды жасағаны үшін жазалау және қылмыстық-құқықтық ықпал етудің басқа да шараларын белгілеуге бағытталған. Әкімшілік құқық нормаларында жала жабу,

заңсыз жинау, өңдеу немесе жеке мәліметтерді қорғау шараларын қолданбау және т.б. сияқты азаматтардың жеке құқықтарын бұзатын бірқатар әкімшілік құқық бұзушылықтар қарастырылған. Тұрғын үй, отбасы, экологиялық қатынастар, ақпарат, денсаулық сақтау, бұқаралық ақпарат құралдары, дербес деректер, азаматтық, қылмыстық және әкімшілік іс жүргізу және т.б. салалардағы жеке құқықты реттеу нормалары жеке салаға араласу шегін анықтайды және сол арқылы жеке құқықтарды жүзеге асыру шегін белгілейді. Жеке мүліктік емес құқықтарды қорғауда азаматтық-құқықтық жауапкершіліктің өтемдік және қалпына келтіру функциясына негізделген азаматтық құқық нормалары ерекше рөл атқарады, бұл нақты жеке тұлғаның жеке саласын тікелей қорғауға мүмкіндік береді[82].

Шын мағынасында сталкинг тиісті құрбандары өмір сүру сапасының төмендеуімен сипатталады. Сондай-ақ, тұрмыстық серіктес тарапынан ізге түсудің ерекше әсерін зерттеуді қажет етеді. Сталкинг құрбандары бұл туралы хабарламау үшін мынадай бірнеше себептерді келтіреді.

Мысалы, құрбандар сталкинг (ізге түсу) – полиция ісі емес екенін сезген. Сталкинг виктимизациясы туралы хабарламалар саны әдетте үлкен емес; бірақ құрбандар өзінің виктимизациясын жеңу үшін басқа әрекеттер жасайды. Сонымен қатар, құрбандар отбасы және достар сияқты басқалардан көмек сұрай алады.

Сталкинг құрбандары ар-ождан стратегиясына келіссөздер, қауіп-қатерлер немесе тіпті сталкерге қарсы тұру, ізге түсуді болдырмау немесе елемеу, яғни мекенжайды өзгерту, телефон нөмірлерін бұғаттау, бас тартуға қатысу, көмек немесе қолдау көрсету іс-шараларын жүргізуді көздейді (Алексий және т.б., 2005; Bjerregaard, 2000; Brewster, 1999; Fisher et al., 2000, 2002; Fremouw et al., 1997; NCVC, 2007; Әділет әуесқойлары & Cupach, 2007; әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық мәселелері, 2001)[83].

Португалияда полицияның аңдуды қабылдауын бағалайтын жарияланған зерттеулер жоқ. Қарастырылған зерттеулерді ескере отырып, біз Португалиядағы жақында қылмыстық деп танылған сталкинг қылмысын қабылдауын және осы қабылдауға әсер ететін жеке және жағдайлық факторларды анықтауды мақсат еттік. Сондықтан біз келесі гипотезаларды тұжырымдадық:

1. Полиция қызметкерлері аңдуды тани алады;

2. Жәбірленуші мен қылмыскердің жынысы аңдуды тануға және оның ауырлығын қабылдауға әсер етеді;

3. Жәбірленуші мен қылмыскер бір жыныста болған кезде аңдуды тану және оның ауырлығын қабылдау төмен болады;

4. Аңду жағдайының ауырлығы аңдуды тануға және оның ауырлығын қабылдауға әсер етеді;

5. Қатысушылардың жынысы аңдуды тануға және оның ауырлығын қабылдауға әсер етеді;

6. Аңду істеріндегі бұрынғы кәсіби тәжірибе аңдуды тануға және оның ауырлығын қабылдауға әсер етеді;

7. Аңдумен жеке тәжірибе аңдуды тануға және оның ауырлығын қабылдауға әсер етеді;

8. Сталкинг бойынша алдыңғы жаттығулар сталкингті тануға және оның ауырлығын қабылдауға әсер етеді.

Қазіргі нәтижелер полиция қызметкерлерінің сталкинг туралы түсініктері жәбірленуші мен сталкердің жынысына айтарлықтай байланысты екенін көрсетеді. Бұл дегеніміз, сталкер ер адам болған кезде де, жәбірленуші мен сталкер әртүрлі жыныста болған кезде де сталкинг болып саналады. Сол сияқты, күйзеліс күшейген кезде де ізге түсу әрекеттерін жүзеге асырады. Сонымен қатар, сталкер ер адам болса, жәбірленуші әйел болған кезеңдерде сталкинг ретінде жиі қабылдауы зорлық-зомбылықтан қорқуы мүмкін деген пікірде. Сталкинг оқиғалары туралы хабарлау үшін қауіпсіз және қолдаушы жағдайларды қалыптастыратын, осылайша қайталама құрбандыққа ұшырау қаупін азайтатын және тиісті қолдау алу ықтималдығын арттыратын құқықтық және қылмыстық сот төрелігі тәжірибелері бейімделгіш және төзімді құрбандықтан кейінгі траекториялардың алғышарты болып табылады.

Сталкинг туралы түсініктер туралы білім беру маңызды, бұл зорлық-зомбылық түрі туралы қате түсініктерге қарсы тұруға мүмкіндік береді. Құқықтық және қылмыстық сот төрелігі тұрғысынан сталкинг туралы қате түсініктердің жалғасуына қарсы күресу қажет, бұл осы түсініктердің жұмыс істеу тетіктерін мұқият түсінуді талап етеді. Қазіргі жұмыс ауырлық дәрежесі, жәбірленуші мен сталкердің жынысы сталкингке байланысты жеке немесе кәсіби тәжірибе сияқты әртүрлі оқиғалар полиция қызметкерлерінің сталкингті қалай қабылдайтынында маңызды рөл атқаратынын алдын ала дәлелдер келтіру арқылы осы мәселені түсінуімізді арттырады.

Шын мәнінде, қылмыстық құқық тұрғысынан да, криминология тұрғысынан да, басқа елдердің тәжірибесін қоса алғанда, бұл құбылысқа жан-жақты көзқарастың қажеттілігі айқын, хабардарлық пен алдын алудан бастап басқару мен ізге-түсуге дейін, әртүрлі шараларды дұрыс біріктіру мақсатында.

Жәбірленуші «прогрессивті және мүмкін» жаза түрін көздеуі, ол соттан тыс келісіммен немесе сталкердің ізіне түсуін тоқтатуға шақыратын бір ескертумен аяқталғаның қалайды. Бұған тіпті сталкердің жеке бас бостандығынан айыратын сот жазасы: бас бостандығынан айыру кіруі мүмкін. Екінші жағынан, тіпті жәбірленуші де көбінесе романтикалық қарым-қатынастардан туындайтын жағдайды ушықтырмау үшін соттан тыс келісімді таңдауы немесе жәбірленуші қылмыстық қудалау сталкердің агрессивтілігін арттырады деп қорқуы мүмкін, ол көбінесе шағымды сталкер іс-әрекетін өзгерту арқылы жауап беретін қиындық ретінде қабылдайды. Осының бәрі әрбір нақты істің қажеттіліктеріне бейімделген икемді заңнаманың қажеттілігін көрсетеді.

Жеке адамға қарсы тікелей қылмыс ретінде ақпарат жинау, телефон қоңыраулары немесе сыйлықтар жіберу, жеке хабарламалар жіберу сияқты заңды түрдегі актілер болуы мүмкін[84].

Сталкинг – көптеген іс-шаралардан тұратын ұзақ процесс. Бұл тікелей түрде психологиялық зорлық-зомбылықтың бір түрі, онда зорлаушы қасақана, үнемі, жәбірленушінің жеке кеңістігіне қайта-қайта енеді (қатысы болмасада). Көп жағдайда ізге түсу актілерін құраушылар психологиялық зорлық-зомбылыққа әкелмейді, бірақ бұл ауыр зорлық-зомбылық актісі және адамға қарсы жасалған қылмысты біріктіру – бұл маңызды әрекет.

Ізге түсуде зорлаушының (мінез-құлқы) әрекеттері: жәбірленушіні жұмыста немесе үй жанында ұстау. Тұрақты телефон қоңыраулары, хаттар, электрондық хаттар немесе жазбалар. Сонымен қатар нақты түрде жиіркеніште сыйлықтар ретінде саналатын «романтикалық» (мысалы, гүлдер немесе кәмпиттер) сияқты болып көрінетін «кәдесымақтар» бар[85].

Демек, сталкер – жеке өзінің нәпсілік құмарлығын қанағаттандыру мақсатында сталкерлік пиғыл мен іс-әрекеттерді жасауды көздейтін, өзіндік психикасы мен санасына орныққан, жекеше девианттық мінез-құлық пен жүріс-тұрысы қалыптасқан тұлға. Енді адамның жеке өмірлік кеңістігін бұзуды көздейтін сталкинг (ізге түсу) әрекеттерінің қалыптасу мен дамуына түрткі беретін себептік-факторларды жіктеп береміз.

1. Жәбірленушінің жеке үйіне немесе жеке көлігіне күштеп кіру.
2. Жәбірленуші туралы ақпарат жинау: яғни жәбірленушімен тікелей таныс адамдармен өзара байланыс, ақпарат немесе жеке жазбаларды іздеу.
3. Манипуляциялық мінез-құлық (мысалы, жәбірленушіге белгілі бір заңды әрекеттер жасау немесе өзін-өзі өлтіру қаупі арқылы).

Жәбірленушілердің жартысы достарына немесе әріптестеріне сталкинг туралы айтуға тырысқанда, оларды параноид немес тым сезімтал деп білген. Зардап шеккендердің 57%-ы сталкинг мәселесі қорқыныш туындатқан кезде тікелей полицияға жүгінбегендерін айтты, өйткені олардың шағымдары елеусіз қабылданбайтынына немесе күлетіндеріне сенімді еді. Жәбірленушілердің алтауы мұндай назар аудару объектісі болғанын айтты. «Ізге түсу – бұл психикалық шабуылдың бір түрі, онда қылмыскер бірнеше рет, қажетсіз және жойқын түрде құрбанның жеке кеңістігіне енеді. Сонымен бірге, тікелей қауіпті туындататын жеке іс-әрекеттері психологиялық зорлық-зомбылық тудыруы мүмкін емес, бірақ, керісінше болуы да ғажап емес. Келесі кезектегі ізге түсудің эпидемиологиясы жайлы сипаттап берейік: ерлердің шамамен 10% және әйелдердің 15% өмірде кем дегенде бір рет ізге түсушілердің құрбандары болады. Ал, сталкерлер ерлердің арасында 85%, 25-тен 45 жасқа дейінгі 75% кездеседі, негізінен 60% бұл бұрынғы серіктестер болып келеді. Енді ізге түсуді жіктеп берейік: әртүрлі көріністермен (мысалы, қуғындар, атышулы және кек ізге түсуші сталкерлер) сипатталады.

Сондай-ақ, сталкерді ниет қағидасы жеке психосаматикалық немесе психосаматикалық емес үлгі қағидасы бойынша жіктеу, сонымен қатар, беймәлім жеке ізге түсушілер және басқа психосаматикалық аурулары бар сталкерлер махаббатқа тікелей зиян тигізумен ерекшеленеді. Мысалы, әйел адам материалдық байлық үшін сталкерді таңдау арқылы өзінің үй қамағында болғаның сол кезеңде түсінбеуі құпия қатынас деп қабылдауы болатын. Бұл

ретте жеке талдап айтар болсақ, онда қарым-қатынас туралы ешқандай түсінік болмады, барлығы жасырын түрде жасалды, ұнжырғасы түсіп, сталкер құрбаны болғанына тіпті таңғалды[86].

Осы тұста, бірқатар өмірде орын алған нақты оқиғаларды сипаттап өту көзделеді. 1996 жылы американдық 21 жастағы офицер Рикардо Лопес Исландия әншісі Бьоркты Лондондағы резиденциясына бомба салынған сәлемдемені жіберіп өлтіруге тырысты. Оны Шотландияда ұстап алды. Ал Лопес болса өзі жоспарлаған ісін орындай алмағанын білмеді.

Сәлемдемені жібергеннен кейін, ол үйге оралып, өзін-өзі өлтірген «Бьорк» әніне камерада жеке өзін-өзі өлтіруді жазды. Айта кетер жайт, Лопестің азап шегуі 1993 жылы әншінің өмірі туралы жанкүйерлерінен ақпараттар жинауды бастаған кезде басталды. Үш жылдан кейін ол Бьорк музыкант Голдиамен танысқанын біледі. Яғни осы жағдайдан өзінше Лопестен көңілі қалып, Бьорктың сатқындықпен байланысын қарастырды, сайып келгенде оны өлтіруді шешті. Бірақ, сәтіне орай, бұл іс нәтиже бермеді.

Бір кездері жанкүйердің тағы бір құрбаны Гвинет Пэлтроу болды. 1999 жылы белгілі Данте Со аталмыш актрисаны жақсы көріп, Санта-Моникадағы Палтроу ата-анасының үйіне келді. Әрине оны қуып шықты.Бірақ, оған Со берілмеді. Аталған актрисаның ата-анасының үйін оған хаттармен және секс ойыншықтарымен сәлемдемелермен жауып тастады. Гвинеттің ата-анасы полицияға барды. Ал сонау 2000 жылы сот Дантиді мәжбүрлеп психиатриялық емдеуге жіберді. Үш жылдан кейін ол емханадан шығарылды.

2009 жылы Пэлтроу тағы да зеңбірек астына түсті. Пэлтроу әлі қорқып, ол сотқа жүгінді. Бірақ 2016 жылы қазылар алқасы сәлемдемелерде ұятсыз заттардың жоқтығын айтып, оны кінәлі емес деп тапты. Интернеттің пайда болуымен, қысым көрсету жиілеп кетті. Сіздің сүйікті актерларыңыз немесе әншілеріңіз үшін және олар үшін ғана емес, оларды ұстану оңайырақ. Хаттар мен интрузивтік хабарламалар тек нақты мекен-жайға ғана емес, сонымен қатар электрондық поштамен немесе әлеуметтік желілермен де жіберілуі мүмкін болды. Тек осы жылы сталкерлер супермодель Белла Хадидтің, әнші Лана Дель Рейдінің ізіне заңсыз түсуіне байланысты ұсталды. Осы орайда Бір қызығы, кибersткинг физикалық аңдудан гөрі танымал болды. Әдетте, киберқылмыскерлер бірнеше мақсаттарды көздейді: құрбандарының орнын табу, оларды бақылау, әсіресе эмоционалды түрде оларды шаршатып, бақылауды қиындатады. Қуғындаушылар жәбірленуші деп танылған адамдарды ғана нысанаға алмайды. Ұлыбританияда 2017 жылы жалғасқан қорлаудың 25 000 оқиғасы анықталды.

Өткен жылы АҚШ-тағы Киберқылмысты зерттеу ұлттық орталығы жүргізген сауалнама американдықтардың 41%-ы киберқорқытуды бастан өткергенін көрсетті. Әрбір бесінші американдық ұзақ уақыт бойы физикалық зорлық-зомбылыққа, жыныстық зорлық-зомбылыққа немесе зорлық-зомбылыққа ұшыраған[87].

Сталкер барлық ережелерді бұзатын, рұқсат етілген шегінен асып кететіндіктен мықты болып келеді. Ол бізді күтпеген жерден ұстайды, бізге

қарсы тұрады, біздің құқығымызды қасақана бұзады, мүмкіндігімізге, маңыздылығымызға күмән келтіреді, бірақ біз сәтсіздікке ұшыраймыз. Сталкердің артықшылығын сезіне отырып, біз шынымен де ұтыламыз. Оның іс-әрекеттері бізді сыйламауды жоюға, қашуға, жасыруға, ақтауға, мәжбүр етеді. Яғни құл немесе қылмыскер сияқты адамдық және азаматтық құқығынан айырылған адамдар сияқты сезінеді.

Енді әдеттегі қателіктер атап өтейік: ізге түсу – күші басым жеке тұлға деп санау. Факт: әдетте, сталкерлерде әлсіз тұлға түрі бар, ол ішкі шиеленісті (кернеуді) тез жинайды және разрядты қажет етеді. Ол дәйектілікті күшті сезіну үшін «бір сағаттық халиф» болғысы келеді. Сталкинг – бұл аз лайықты деп санайтын және оны айыптайтын моралдық және психологиялық қысым, сталкер өзін қоғамның лайықты мүшесі ретінде сезінуге мәжбүр етеді[88].

Сонымен қатар, көптеген жағдайларда интернетті пайдалану әдеттен тыс және айтарлықтай мәселелермен аяқталады. Біріншіден, қасақана шабуылдар, мүлікке зиян келтіру, жәбірленушінің қоршаған ортасымен тікелей қорқыту үшін қажетсіз байланысы, адамның беделіне, іскерлік және достық қарым-қатынастарына нұқсан келтіруі. Мысалы, онлайн ізге түсудің бір түрі – жаңадан тұрмыс құрған әйелдерге және жүкті әйелдерге, олардың күйеулеріне өздерінің арасында жыныстық қатынастары туралы хабарлап, баланы талап ету туралы қорқыту.

Бұл жағдай ерлі-зайыптылардың қарым-қатынасы түзетілмейтіндей зардапты шектіреді. Ол бір жағынан әйел мен баланың психикалық денсаулығына да әсер етеді. Ал, сталкер болса «Мен судьямын. Сіздің әрекетіңіз заңсыз» деген психикалық көзқарас пен ұстанымда болады.

Міне бұл қиял елесті сталкердің өзі ұнатады. Бұл сенімділік үшін сталкер жазасыз қалады. Ол өзін, біздің өмірімізді, жеке басымызды соттауға құқылы деп санайды. Қалай және не істеу керек?, қалай өмір сүру керек? екенін өзі шешкісі келеді[89].

Битемиров Қ.Т., ғылыми мақалаларында бірқатар елдерде көптеген әлеуетті сталкерлер осы жазасыздықты және сонымен бірге батылдықты ажырата алмауының себептерін айқындады. Сталкер тұлғасын анықтау заңмен белгіленген қылмыстық ізге түсуге тыйым салу және оған қылмыстық жаза беру жеткілікті құқықтық іс-шара болып келеді деген тұжырым жасады[90].

Ал шын мәнінде, бұл жәбірленушінің денсаулығының ауруға шалдығуының өте ыңғайлы түрі. Алайда ең таңқаларлығы, талқыланатын мәселенің нақты және айқын себептері бар, оған ешкім тиісті мән бермейді. Мынадай жағдайға назар аударайық жәбірленуші әйелдің тұлғасын зерттеуде көптеген факторларға назар аударуды қажет ететіндігінде.

Заңнамалық базаның, лицензиялаудың, өзара іс-қимылдың және бақылаудың тиімділігін арттыруға бағытталған жеке детективтік қызмет саласын жетілдіру бойынша ұсынылған ұсыныстар детективтік құрылымдар үшін кадрларды даярлау, қайта даярлау және біліктілігін арттыру бойынша мемлекеттік емес детективтік құрылымдардың, қауіпсіздік қызметтерінің және мемлекеттік емес білім беру мекемелерінің жұмыс істеуін жақсартуға ықпал

ететін болады[91]. Демек, жеке детективтер негізі бастапқы кезде мемлекет тарапынан қаржыландырылуы тиіс. Сол себепті аталған мәселелерді келесі бөлімде арнайы зерделеудің ғылыми-тәжірибелік қажеттілігі бар деп санаймыз. Сондықтан сол жоғарыда аталған ғылым салаларымен бірге дінтану мен теология зерттеу жүргізуі тиіс.

Кез келген жағдайда, құрбандар өздерінің жалғасқан виктимизацияны және алатынына сенімді емес екенін анықтай алады.

Аталмыш зерттеу өз кезегінде жеке виктимділік қудалауға реакциялар туралы әдебиетті қосымша толықтырады.

Бір жағынан нақтырақ алып қарағанда, қылмыскердің ізге түсу түрі мен тікелей қарым-қатынасына негізделген тиісті реакцияларды зерттеу жолымен зерделенеді

Қорыта келе мынадай төрт негізгі ғылыми болжам жасауға болады. Олар төмендегідей:

1. Жастар арасындағы құрбан болғандар мен тиісті құқық бұзушылар арасындағы ең көп кездесетін қарым-қатынас кибершабуыл немесе дәстүрлі зорлық-зомбылық болғанына қарамастан, сол құрбылары арасындағы қарым-қатынас болып табылады.

2. Жәбірленуші-қылмыскердің қарым-қатынасына қарамастан, барлық құрбандардың достарына немесе туыстарына қарағанда дәстүрлі немесе жеке сталкинг туралы құқық қорғау органдарына нақты хабарлау мүмкіндігі аз болып келеді.

3. Кибер шабуылға ұшыраған студенттер дәстүрлі түрде қысым көрген жастарға қарағанда, қысымшылық туралы жиі айтады.

4. Әйелдер сталкингті ерлерге қарағанда жылдамырақ басқарады.

Шындығында, бұл технологияны қолдану арқылы, жеке атап айтқанда әлеуметтік желілер арқылы айыптауға бақылау шаралары қабылданбаса, онда қоғамның қолайлы мінез-құлқына тікелей түрде айналуы мүмкін.

Сондықтан, технологияның өзгеруіне байланысты кибersталкингтік зерттеулер осыған бейімделуі керек. Физикалық қатынастарға байланысты көптеген қылмыстар Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексте жақсы жіктелген. Десе де, тікелей физикалық қатынасы болмаса да, бірақ жәбірленушіге психофизикалық жағынан да теріс әсер ететін көптеген қылмыстар болды. Мысалы, сталкинг біздің сөздік қорымызда жаңа сөз «ізге түсу» деген термин пайда болды. Негізі ізге түсу – бұл біреуді ұзақ және қайталап қорлау, байқау және бақылауы. Көп жағдайда ізге түсудың мақсаты – қажетсіз немесе қол жетпейтін мақсатқа байланысты мәжбүрлеу.

2 СТАЛКИНГ: ҚЫЛМЫСТЫҚ - ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖӘНЕ КРИМИНОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

2.1 Сталкинг қылмыстық құқық бұзушылықтан қылмыстық - құқықтық қорғау

Қазіргі қоғамда күн сайын әртүрлі қауіп-қатерлердің артуы көбінесе ғылыми-техникалық прогрестің дамуымен де, өмірдің саяси, әлеуметтік, құқықтық және басқа да салаларында болып жатқан процестерден туындайды. Қауіп адамға әртүрлі жағдайда қорқыныш төндіруде. Адам әрекетінен туындаған қауіп материалдық және адам шығынына әкеп соғады. Адамгершілік пен құқықтық сананы өзгертуге ғана емес, сонымен бірге мәдени деңгейдің төмендігіне, негізгі жауапкершілік пен тәртіптің жоқтығына, абайсыздық пен немқұрайлылыққа негізделген қылмыстық мінез-құлық орасан зор шығынға алып келеді. Қылмыс ұлттық қауіпсіздікке ғана емес, жалпы адамзат тіршілігіне қауіп төндіретін орасан зор рухани және материалдық ресурстарды жоятын індетке айналуда. Үшінші мыңжылдықта адамзат қауымы өзін-өзі басып алған қылмыстық тұзақтан шығудың лайықты жолын қарқынды түрде іздеуге мәжбүр болады.

Бүгінгі идеялар деңгейінде бұл тығырықтан шығудың жолы мінез-құлыққа криминологиялық және қылмыстық-құқықтық әрекеттерге әлеуметтік-құқықтық бақылауды кеңейту және тереңдету болып табылады. Әрбір халықтың қылмыстылық деңгейі бар, ол тарихи тұрғыдан өзін-өзі бақылауға қабілетті. Адамның жеке кеңістігіндегі еркіндік пен қажеттілік диалектикасын сезінген дәрежеде өзін-өзі басқара алатын дәрежені қалайды[92].

Қауіп құралдарымен келтірілген рухани залалды өтеу талап еткен азаматтар, егер бұл залал жәбірленушінің зақымдаушы күшімен немесе еркінен, не қауіпті көздің заңсыз әрекеттерінен, оның бақылауынан тыс залал келтіргенін дәлелдей алмаса, қауіпті көздің иесіне моральдық зиянды өтеуге міндетті екендігі сот тәжірибесінде жиі кездесетін жағдай болып табылады.

Қоғамдық өмірге елеулі қауіп төндіретін адам заңсыз әсер етумен жәбірленушіге мүліктік емес залал келтірген жағдайда, моральдық залалды өтету міндеті тікелей залал келтірген адамға жүктеледі. Заңдылық қауіп көзінің тудырушы кінәсінен жоғалса, материалдық залал үшін жауапкершілік зиян келтірген тұлғаға, сондай-ақ қауіпті көздің меншік иесіне барабар тәртіппен жүктеледі.

Сот тәжірибесіне сәйкес, осы санаттағы істерді қарау кезінде соттар зиянның болуын, залал келтірген жауапкердің іс-қимылының заңсыздығы, залалдың арасындағы себепті байланыс болуын, залал келтірген айыпталушының кінәсін адамгершілік құқықтарын бұзуына негізсіз негіздемелер бойынша шешім қабылдауына байланысты нақты мән-жайларын анықтауы тиіс.

Мүліктік емес құқықтарына келтірілген материалдық залалдың түріне қарамастан ақшалай нысанда өтеледі. Моральдық зиянның мөлшерін анықтауда қарстырылады жәбірленушіге келтірілген зиянның субъективті және объективті мән-жайлары ескеріледі[93].

Қазақстан Республикасының Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы Кодексінде баланың өмірі мен денсаулығына қауіп төнгені туралы хабардар болған мемлекеттік органдар мен ұйымдардың лауазымды адамдарының және басқа да азаматтардың оның құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау жөніндегі шараларды қабылдау міндеті белгіленген[94].

Дұшпандық және протекционистік сексистік қарым-қатынасы жоғары адамдар жеке басының проблемаларын ізбасарларына көбірек жатқызды және бұл әрекеттер үшін қылмыскерлерге аз жауапкершілік жүктеді. Алдыңғы зерттеулер көрсеткендей, амбивалентті сексизм мен гендерлік зорлық-зомбылық сталкингтік мінез-құлықтың маңызды болжамдары болып табылады. Сонымен қатар, жеке тұлғалардың ар-намысын бекіту үрдісі сталкерлердің мінез-құлқын растаумен де байланысты деп болжайды. Екі жақты сексизм мен гендерлік зорлық-зомбылыққа деген көзқарастан басқа, ар-намыс сенімін өлшеу гендерлік зорлық-зомбылық туралы зерттеулерге ерекше үлес қосар еді. Дұшпандық сексизм, протекционистік сексизм және жыныстық зорлық-зомбылыққа деген көзқарас ар-намысты құрметтеу мен сталкинг (ізге түсу) деген көзқарас арасындағы қарым-қа-тынаста қылмыссыздандырудың рөлін атқарады. Сталкингті заңды түрде анықтау өте маңызды, өйткені жоғарыда айтылғандай жәбірленушіні қатты қорқытатын сталкердің іс-әрекетінде физикалық зорлық-зомбылық немесе тіпті кісі өлтіру болуы мүмкін. Сталкердің әрекеттерін құқық бұзушылық ретінде қандай да бір ескерту заңды түрде жасалса, кейбір зорлық-зомбылық-тың алдын алуға болар еді[95].

Бүгінде Қазақстан заңнамасы негізі динамикалық тұрғыдан жеткілікті, нормативтік-құқықтық ортаға жаңа заманғы жеке үрдістерді интеграциялауға қабілетті, үйлестірілген әрі реттелген механизмі бар. Демек, мәселені шешуі үшін Қазақстан заңнамасы өзінің ықпалының мүмкіндіктерін толық кеңейе түсуіне қабілетті болуымен бірге жаңа деңгейге шыға отырып, сол қолда бар өз ресурстары негізінде құқықтық тетіктерді жетілдіруге мүмкіндіктері бар. Бұл ретте азаматтардың жеке кеңістігін қорғауда одан тыс емес.

Дегенмен, 1990 жылдардың басында қоғамдық пікір қалыптасты, бұл негізінен БАҚ-та жарияланған зорлық-зомбылыққа әкеп соққан атақты адамдардың қудалануы туралы хабарламалардың арқасында қудалаумен күресудің қолданыстағы заңнамалық шаралары жеткіліксіз деген пікірге негізделген. Қылмыстық, азаматтық және жалпы құқық, қудалауға байланысты әрекеттер үшін қылмыстық жауапкершілікке тартуға болатын болса да, қудалаушыны тоқтатуда немесе жәбірленушіні қорғауда тиімсіз болып шықты. 1990 жылға дейін көптеген юрисдикцияларда қолданыста болған заңдар тек жекелеген заңсыз әрекеттерге (мысалы, шабуыл немесе зиянды қарым-қатынас) ғана қолданылды, бұл әрекеттің қайталануы оның ауырлығын ғана емес, сонымен қатар сипатын да өзгерте алатынын мойындамады. Қолданыстағы

құқықтық тәсілдер, қылмыстық қудалауды қамтығанымен, қайталанатын әрекеттерден тұратын қылмыстарды шешуге жеткіліксіз дайын болды, олардың әрбір жағдайы заңды болуы мүмкін, бірақ олардың жиынтық әсері жойқын және қайғылы зиян келтіреді.

Бұқаралық ақпарат құралдарының назарын аударған сталкингке деген қарқынды назар қоғамдық хабардарлық пен алаңдаушылықты тудырды, бұл сталкинг мінез-құлқының осы түріне тыйым салатын бірқатар заңнамалық бастамаларда саяси көрініс тапты. 1990 жылдан бастап Америка Құрама Штаттарында басталып, Канадаға, Австралияға және жақында Ұлыбритания мен Жаңа Зеландияға таралған сталкингке қарсы заңнаманың тез таралуы байқалды. Қазіргі уақытта осындай заңдар континенттік Еуропада (мысалы, Нидерландыда - сілтемені қараңыз) қабылдау қарастырылуда. Қадағалауға қарсы заңдардың енгізілуі қоғамдық аренада құпталғанымен, көптеген заңгерлер, азаматтық құқық қорғаушылар және либералдар жаңа заңнаманы даулы деп санайды. Көптеген қылмыстық заңдардан айырмашылығы, қадағалауға қарсы заңнама көбінесе оны қылмыскердің ниетімен емес, жәбірленушінің жауабымен анықталатын қылмыс ретінде жасау үшін жасалады. Осылайша, жәбірленушінің жауабы қылмыстық ниеттің дәстүрлі талабы емес, қадағалау оқиғасын анықтайтын негізгі элементке айналады.

Сталкинг(ізге түсуге) қарсы заңдардың дамуы қылмыстық әрекетті анықтау мәселесімен де күрделене түседі, ол жеке қарастырылған кезде көбінесе заңды мінез-құлықты құрайтын бірқатар әрекеттерді қамтиды. Сталкинг(ізге түсу) әрекеттеріне қарсы заңдардың заңды анықтамасын жасау кезінде заң шығарушылар екі немесе одан да көп жағдайда болатын және алушыда қорқыныш тудыратын байланыс пен қарым-қатынасқа кеңінен тыйым салды. Мұндай ережелердің негіздемесі, тыйым салынған әрекеттердің көп санын талап ету қылмыстың қажетті элементтері орындалғанға дейін жәбірленушілерді зорлық-зомбылықтың күшеюіне осал етуі мүмкін сияқты. Дәл осы заңдар сталкингке қарсы қылмысты анықтау үшін өте аз және ықтимал зиянсыз әрекеттерді талап ететіндіктен, мінез-құлықты тыйым салумен жазалаумен заңды әрекетті бұзу арасындағы шекарадан оңай өте алады.

Бүгінгі күнге дейін құқықтық әдебиеттерде сталкингке қатысты шектеулі мәселелері аз талқыланады. Сталкингке қарсы құқықтық әдебиеттерде заңды және қылмыстық ізге түсу мен басып кіру мәселесіне бағытталған, дегенмен бұл әдетте тиімдірек заңнаманы әзірлеу аясында болады. Бұл заңның мақсаты - Америка Құрама Штаттарында, Канадада, Австралияда және Ұлыбританияда сталкинг(ізге түсуге) қарсы заңдардың дамуын және ізге түсуге қолданылатын әртүрлі құқықтық анықтамаларды зерттеу. Нақтырақ айтқанда, біз заңды әрекеттің байқаусызда заңсыздандырылуының алдын алу үшін қылмысты шектеуге бағытталған күш-жігерді, сондай-ақ әртүрлі юрисдикциялар сталкердің ниетіне және жәбірленушінің жауабына беретін салыстырмалы маңыздылығын қарастырамыз. Сонымен қатар, сталкингке қарсы заңдардың

артықшылықтары мен кемшіліктері талданады, әсіресе осы даулы заңдардың дұрыс қолданылуы мен теріс пайдаланылу мүмкіндігіне назар аударылады.

1990 жылға дейін сталкинг(ізге түсуге) қарсы күрес әлеуметтік тұрғыдан да, заңды түрде де қылмыстың жеке түрі ретінде танылмады, сондықтан бұл мінез-құлық түрін сталкинг(ізге түсу) әрекеттері жеке тұлғаға қарсы қылмыстарды (мысалы, шабуыл), қоғамға (мысалы, қоғамдық тәртіп ережелері) жазалауға бағытталған қолданыстағы өлім жазасы немесе азаматтық құқық бұзушылықтар бойынша немесе отбасы аясында (мысалы, тұрмыстық зорлық-зомбылық ережелері) жасалуы керек болды. Негізінен сталкинг(ізге түсуге) байланысты әрекеттерді қылмыстық жауапкершілікке тарту үшін қолданылатын қылмыстық заңдар мен құқық бұзушылықтарға шабуыл жасау, қудалау, қорқыту, ұрып-соғу, террористік қауіптер, зиянды байланыс немесе мүлікке қол сұғушылық кірді.

Сталкинг(ізге түсуге) қарсы осы кең ауқымды заңдар бойынша сталкерлерді қудалау жәбірленушілерге біраз жеңілдік берді, бірақ сталкинг(ізге түсу) әрекетімен күресудің жүйелі құралы ретінде олар бірнеше себептерге байланысты жеткіліксіз болып шықты. Бұрын айтылғандай, бұл қылмыстық заңдар әдетте заңсыз болып табылатын оқшауланған оқиғаларға қатысты. Сталкерді жазалау үшін осы заңдарды пайдалану қылмыскерді бірнеше рет қудалауды талап етеді. Мұндай жағдайларда тиімді қудалау соншалықты ұзаққа созылады, бұл бірнеше рет маңызды куәлік беруге құлықсыз жәбірленушілерді қорқытады. Сонымен қатар, заңсыз кіру немесе зиянды қарым-қатынас сияқты қылмыстар әдетте қысқаша қылмыстар немесе жеңіл қылмыстар ретінде жіктеледі, нәтижесінде байланысты жазалар шектелген (әдетте айыппұлдар) және сталкерлердің көпшілігін қорқытуы немесе жәбірленушіге қандай да бір қорғаныс беруі екіталай. Соңында, сталкинг(ізге түсуге) қарсы заңдар, мысалы, қорқытулар, жәбірленушіге қарсы дереу зорлық-зомбылық қаупін кейде ашық ізге түсу жағдайларында бұл көптеген ізге түсуде қолданылмайды және де ондай қауіптер мүлдем керісінше, жасырын үздіксіз ізге түсу немесе бақылау арқылы қауіп төндіреді.

Азаматтық қорғау құралдары, мысалы, тыйым салу туралы бұйрықтар немесе зорлық-зомбылық жасамау туралы бұйрықтар, жәбірленушілердің қайталанатын шабуылдардан және қажетсіз хабарламалардан қорғануын сұрай алатын тағы бір құрал болды. Дегенмен, тыйым салу туралы бұйрық алу үшін жәбірленуші сотқа өзінің физикалық қауіпсіздігіне тікелей қауіп төндіретіні туралы жеткілікті дәлелдері бар өтініш беруі керек. Бұл өтініш беру процесі көбінесе адвокаттық шығындарды қамтуы мүмкін өтініш беру мен тыңдау арасындағы ұзақ кідірістерді тудырады. Көптеген юрисдикциялар тыйым салу туралы бұйрықтарды жақын немесе бұрынғы жақын қарым-қатынастармен шектейді, осылайша жәбірленушіні танысы немесе бейтаныс адам аңдып жүрген жағдайлары дәлелсіз қалады. Дегенмен, тыйым салу туралы бұйрықтардың ең үлкен шектеуі - оларды орындаудағы белгілі қиындықтар туындауда. Бұл бұйрықтар ізге түсуді азайтуға аз ғана көмектесе алады және

көбінесе қылмыскердің ашуы мен жігерін арттырып, зорлық-зомбылықтың өршуін жеделдетеді.

Қылмыстық және азаматтық заңдарды теориялық тұрғыдан сталкинг(ізге түсуді) қамту үшін бұл мінез-құлықтың ерекше сипатын қарастыра алмады, ол оқшауланған немесе байланыссыз қылмыстардан айырмашылығы, бір-бірімен байланысты және заңды болып көрінетін әрекеттер тізбегін қамтиды. Сталкинг(ізге түсу) туралы заңдар қабылданғанға дейін ізге түсуге қарсы кез келген тиімді заңды шара әдетте жәбірленушіге физикалық шабуыл жасауды немесе оның мүлкіне зиян келтіруді талап етті. Қылмыстық сот төрелігінің араласуы сталкердің бірдеңе істегеніне дейін жиі тоқта алды.

1990 жылдың қыркүйегінде Калифорния заң шығарушы органы сталкинг(ізге түсу) «басқа біреуді әдейі, қасақана және бірнеше рет аңдып немесе ізіне түсіп, сол адамды өліммен немесе ауыр дене жарақатымен қорқыту ниетімен сенімді қауіп төндіретін кез келген адам...» деп анықтайтын заң жобасын қабылдады[96].

Сталкинг(ізге түсу) дегеніміз: белгілі бір адамға қарсы бағытталған, сол адамды қатты мазалайтын, тітіркендіретін немесе мазалайтын және заңды мақсатқа қызмет етпейтін саналы және қасақана мінез-құлқы. Бұл мінез-құлық ақылға қонымды адамға айтарлықтай эмоционалдық күйзеліс тудыруы керек және шын мәнінде сол адамға айтарлықтай эмоционалдық күйзеліс тудыруы керек. «Мінез-құлық үлгісі» дегеніміз мақсаттың үздіксіздігін көрсететін, қаншалықты қысқа болса да, белгілі бір уақыт аралығындағы бірқатар әрекеттерден тұратын мінез-құлық үлгісін білдіреді.

Конституциямен қорғалатын әрекет мінез-құлық анықтамасына кірмейді.

Тоғыз айдан аз уақыт ішінде Калифорния заң шығарушы органы алғашқы сталкингке қарсы заңды әзірлеп, қабылдады. Бұл қылмыстың негізгі заңды элементтері белгілі бір уақыт аралығында адамды мазалау, үрейлендіру немесе ашуландыру ниетін көрсететін әрекеттер болды.

Калифорнияның маңызды заңына жауап ретінде АҚШ-тың әрбір штаты кейіннен сталкингке қарсы заңнаманы қабылдады немесе сталкинг мәселесін шешу үшін қолданыстағы қылмыстық заңдарға түзетулер енгізді.

1992 жылы 30 штат сталкингке қарсы заңдар қабылдады, ал 1993 жылы тағы 19 юрисдикция сталкингке қарсы заңдар қабылдады (McAnaney және т.б., 1993). Канада 1993 жылы Қылмыстық сталкинг туралы заң бойынша ізге түсуге тыйым салатын ұқсас заң қабылдады.

Солтүстік Америкада сталкингке қарсы арнайы заңнаманы қабылдауға асығыс кіріскеннен кейін 1993 және 1995 жылдар аралығында әрбір Австралия штаты мен аумағында ұқсас заңдар қабылданды. Федералдық заңға сәйкес, Австралия соттары көбінесе Солтүстік Американың (әсіресе Канаданың) шешімдеріне сілтеме жасады.

Солтүстік Америкада, Австралияда және Біріккен Корольдікте қабылданған сталкингке қарсы заңнама ортақ мақсатқа ие: алушыда қорқыныш тудыратын қайталанатын, қажетсіз байланыс пен қарым-қатынасқа тыйым салу. Осы ортақ мақсатқа қарамастан, сталкингке қолданылатын нақты анықтамалар

және қылмысты анықтау үшін қажетті негізгі элементтер юрисдикциялар бойынша, елдер арасында да, елдер ішінде де айтарлықтай ерекшеленеді. Көптеген юрисдикциялар өз заңнамаларын жергілікті және көбінесе зорлық-зомбылықпен қудалау істеріне (әдетте бұрынғы жақын серіктестерге қатысты) жауап ретінде әзірледі, әр юрисдикция жәбірленуші мен айыпталушының құқықтарына тиісінше аз және аз мән береді. Демек, сталкингтің бірыңғай заңды анықтамасы жоқ және бұл заңдарды юрисдикциялар бойынша қолдануда айтарлықтай айырмашылықтар бар. Бұл ұрлық, шабуыл және кісі өлтіру сияқты көптеген қылмыстық заңдарға қолданылатын біркелкі анықтамалармен қарама-қайшы келеді. Дегенмен, сталкингке қарсы заңдардың көпшілігі қылмысты анықтау үшін кем дегенде үш маңызды элементтің бірін талап етеді: мінез-құлық талаптары, ниет және жәбірленушінің реакциясы.

Сталкинг қылмысының бірінші қажетті элементі - қажетті әрекетті немесе тыйым салынған әрекетті жасау. Калифорнияда және АҚШ-тың басқа да бірнеше штаттарында заң жәбірленушіге қатысты бақылау немесе ізге түсу болып табылатын нақты мінез-құлықты талап етеді. АҚШ-тың сталкинг заңдарына біркелкілік енгізуге арналған құжат болып табылатын Ұлттық Әділет Институтының Штаттарға арналған сталкермен күрес үлгілік кодексінде (1993) сталкинг «адамға бірнеше рет көрнекі немесе физикалық жақындықты сақтау немесе бірнеше рет ауызша немесе жазбаша қорқытулар немесе мінез-құлықтан туындайтын қорқытулар жасау...» деп анықталады. Канаданың Қылмыстық сталкинг туралы заңы да жәбірленушінің орнын бірнеше рет бақылауы немесе ізге түсуі немесе қорқытатын әрекетке қатысуды қамтитын мінез-құлықты талап етеді. Ұлыбританияда сталкерден қорғау туралы заң ізге түсумен тең мінез-құлықты немесе жәбірленушінің оған қарсы зорлық-зомбылық қолданылады деп қорқуын тудыратын әрекетті талап етеді.

Бұл тәсілден айырмашылығы, сталкинг немесе ізге түсу деп кеңінен анықталған әрекеттерге тыйым салады, бірнеше АҚШ штаттары (мысалы, Мичиган) және әрбір Австралия юрисдикциясы өз заңдарында сталкинг әрекеттері болып табылатын әрекеттерді анық анықтаған. Бұл юрисдикциялардағы тыйым салынған әрекеттерге мыналар жатады, бірақ олармен шектелмейді: жәбірленушінің артынан еру, жәбірленушінің тұрғылықты жерінен немесе жәбірленуші жиі баратын басқа жерден тыс жерде жүру, жәбірленушіні бақылауда ұстау, жәбірленушінің мүлкіне кіру немесе араласу, қорлайтын материалдар беру немесе жәбірленушінің табуы үшін осындай материалдарды қалдыру, жәбірленушіге жақындау немесе онымен бетпе-бет келу немесе телефон қоңырауларын шалу, хаттар немесе электрондық пошталар жіберу немесе басқаша.

АҚШ-тың заңдарында тыйым салынған әрекетті анықтайтын штаттары, ықтимал сталкерлерге қандай әрекеттің заңсыз екендігі туралы хабардар болғандықтан, түсініксіздікке байланысты конституциялық қиындықтарға тап болуы екіталай деген пікір айтылды (Уокер, 1993). АҚШ Конституциясына он төртінші түзетудің тиісті процессуалдық бабы бойынша жұмыс істейтін түсініксіздік доктринасы заңнаманың қарапайым ақыл-ойы бар адамға заңды

мінез-құлық пен мінез-құлықтың шекараларын анықтауға мүмкіндік беретіндей жеткілікті анық жазылуын талап етеді (Фолкнер және Сяо, 1994; Томас, 1993). АҚШ Жоғарғы Соты Connally v. General Const. (1926) ісінде «ақыл-ойы бар адамдар оны қолдануда міндетті түрде келіспейтіндей анық емес әрекетке тыйым салатын немесе талап ететін заң тиісті процестің бірінші материалдық ережесін бұзады» деп шешім шығарды. Осылайша, жаңа қылмыстық құқық бұзушылықтың жасалуы қоғам мүшелерін оның санкцияларына әкеп соғатын әрекет туралы хабардар ету үшін жеткілікті түрде анық болуы керек. Керісінше, Америка Құрама Штаттарындағы және басқа жерлердегі көптеген юрисдикциялар соттардың қылмыстық сталкингке тек тыйым салынған мінез-құлықпен шектеуінен қорқып, ізге түсуді құрайтын әрекеттерді көрсетпеуді жөн көрді (Ұлттық Әділет институты, 1996), дегенмен бұл әлі АҚШ апелляциялық сотында болған емес.

Қылмыскердің ниетінің қудалау қылмысындағы рөлі осы заңдардың ең даулы және мазасыз аспектілерінің бірі болып табылады.

Қылмыстық құқықтың алғышарты ретінде, әдетте, қылмыскердің кінәлі деп танылу үшін қылмысты жасауды немесе өз әрекеттерінің салдарына немқұрайлы қарауды ниет еткен болуы керек деп саналады (Burke, 1976). Канададағы, Австралиядағы, Ұлыбританиядағы және АҚШ-тың көптеген штаттарындағы қудалауға қарсы заңдар қылмыскерден жәбірленушіні қудалауды немесе оған эмоционалдық немесе физикалық зиян келтіруді ниет етуі немесе сотталушының әрекеті қорқыныш немесе қорқыту сияқты жағымсыз салдарға әкелетінін білуін талап ететін немқұрайлылық стандартына сүйенуді талап етеді.

Қылмыскердің жәбірленушіні мазалау немесе зиян келтіру ниеті туралы талабы сталкинг қылмысына байланысты күрделі қиындықтар тудыруы мүмкін. Көптеген сталкерлер зиян келтіруді немесе үрейлендіруді көздемейді. Керісінше, олардың назар аударатын нысанымен қарым-қатынас орнату ниеті қате болса да болуы мүмкін.

Жәбірленушіні аңдуға және ол тудыратын қорқынышқа қарамастан, егер кінәлі ниет талабы қандай да бір нақты мақсат болмаған кезде сақталса, мұндай сталкер қылмыс үшін кінәлі деп танылмайды. Батыс Австралиядағы бір ер адам штаттың сталкингке қарсы заңы бойынша жұмыс орнында көшірме аппаратын жөндеп жатқан әйелге бірнеше рет жақындағаны және оған кіргені үшін айыпталды. Осы қысқа іскерлік кездесуден кейін ер адам әйелдің жұмыс орнына, содан кейін үйіне бірнеше рет барды.

Бұл жағымсыз тәсілдер жеті жылдан астам уақытқа созылды және әйел тыйым салу туралы бұйрық алған кезде де басылмады. Ол ақыры сталкингке қарсы жаңа заңдар бойынша сотқа берілгенде, судья ер адамның әйелді қорқыту немесе қорқыту ниеті болған жоқ деп санап, кінәсіз деп тапты. Шешімінде судья: «Менің ойымша, ол оны қорқытқан жоқ, ол тек табандылық танытты. Ол құйрығын бұлғап тұрған кішкентай күшік сияқты болды» (Батыс Австралия, 1996).

Сталкерлердің айтарлықтай бөлігі психикалық аурулардан (мысалы, эротомания немесе басқа да сандырақтық бұзылулар) зардап шегеді, бұл қылмыстық ниеттің қалыптасуын тиімді түрде жоққа шығарады, бұл жағдайды іс жүзінде одан да мәселелі етеді.

Кейбір сталкерлерді қудалауда ниет тудыратын қиындықтарға жауап ретінде, кейбір АҚШ юрисдикциялары ең төменгі ниет стандартын қабылдады. АҚШ-тың кем дегенде 16 штатындағы сталкингке қарсы заңдар айыпталушының жәбірленушіге қорқыныш, үрей немесе кез келген жағымсыз әсер ету ниетті көздегенін дәлелдеуді талап етпейді[97].

Оның орнына, егер жәбірленуші ақылға қонымды адамды қорқытатын немесе зиян келтіретін әрекетке ұшыраса, сталкинг қылмысы жасалған болып саналады. Бұл юрисдикцияларда (мысалы, Мичиган) айыпталушының жәбірленушінің қорқынышын тудырған әрекетті жасауды көздегенін дәлелдеу ғана қажет. Негізінен, жәбірленушінің қабылдауы, реакциялары, осал тұстары және сезімталдығы сталкинг оқиғасын анықтайтын айыпталушының ниеті емес шешуші элементтерге айналады. Осылайша, бізде жәбірленуші анықтайтын қылмыс бар, ол іс жүзінде бірегей. Адвокат емес адам әдетте мұндай ұсынысқа алаңдамайды, бірақ адвокаттар, өте жақсы себептермен, қылмыстық құқықтың ең құрметті және орталық қағидаттарының бірін жоюға жиі онша сенімді емес.

Бірнеше сталкингке қарсы заңдарда дәстүрлі қылмыстық ниет талаптарының болмауы жәбірленушілердің қорғаушылары мен прокурорлары тарапынан (қараңыз: Saunders, 1998) сталкердің көпшілігін, егер барлығын болмаса да, ұстауға мүмкіндік бергені үшін мақтайды. Дегенмен, психикалық денсаулық тұрғысынан алғанда, жаман тәжірибе мен саясат тұрғысынан сталкингтің пайда болуы мен жасалуына психикалық аурулар қатысы болуы мүмкін болса да, бұл сталкингке қарсы заңдардың аз ғана бөлігінде мұндай қылмыскерлерді психиатриялық бағалау мен емдеуді талап ететін ережелер бар (сталкингке қарсы заң ережелерін шолу үшін Fritz, 1995 қараңыз). Егер сталкингке қарсы заңдарды әзірлеу тек жазалаумен емес, алдын алумен жүзеге асырылатын болса, онда мұндай заңдарда қылмыскерлерді міндетті түрде бағалау және міндетті түрде емдеу туралы ережелердің болуы өте маңызды.

Көптеген сталкингке қарсы заңдардың соңғы міндетті элементі - жәбірленушінің жауабы. Америка Құрама Штаттарында, Ұлыбританияда және Канадада салкинггке қарсы заңдар жәбірленушінің сталкердің әрекеттеріне байланысты эмоционалдық күйзеліске немесе қауіпсіздігі үшін қорқынышқа ұшырауын талап етеді. Бұл күйзеліс әдетте субъективті түрде (яғни, жәбірленуші шынымен эмоционалдық күйзеліске немесе қорқынышқа ұшырауы керек) және объективті түрде (ақылға қонымды адам бастан кешіретін кезеңдерді қолдана отырып) бағаланады. Қайғы мен азаптың қылмыстық объективті жағы әрбір жәбірленушінің осалдығына толығымен тәуелді емес екеніне кепілдік береді. 1996 жылы State v. Bryan ісінде Канзас Апелляциялық соты штаттың сталкингке қарсы заңын конституцияға қайшы деп тапты, себебі ол сталкердің әрекеттері жәбірленушіге үрей, тітіркену немесе қайғы тудырғанын анықтау үшін объективті нұсқаулар бермеді.

Сотталушы сталкинг қылмысы «шағымданушының сезімталдығына байланысты» деп сәтті дәлелдеді, бұл тұжырымдаманы апелляциялық сот қабылдамады, кейіннен ол заңды «ақылға қонымды адам» стандартын қамтитындай етіп түсіндірді.

Көптеген юрисдикцияларда жәбірленушінің реакциясын субъективті және/немесе объективті бағалаудың бірыңғай талабынан айырмашылығы, Австралия заңдарының көпшілігі бұл мәселе бойынша таңқаларлықтай бұлыңғыр. Мысалы, Жаңа Оңтүстік Уэльсте және Австралия астаналық аумағында айыптау тарапы жәбірленушінің айыпталушының әрекеттерінің нәтижесінде дене жарақатынан қорқатынын дәлелдеудің қажеті жоқ, осылайша субъективті немесе объективті зиян стандартын белгілеу қажеттілігінен бас тартады. Викторияда адасу қылмысы физикалық немесе психикалық зияның субъективті тәжірибесін талап етеді, бірақ жәбірленушінің жауабын объективті бағалауды қамтымайды. Қалған Австралия штаттарында заңдар қылмыскердің зиян келтіру немесе қорқыныш тудыруды көздегенін көрсеткенімен, жәбірленушінің субъективті түрде мұндай әсерді бастан кешіруі керек пе, жоқ па, көрсетпейді. Осылайша, Австралияда көптеген юрисдикциялар адасу құрбандарының адасушының қудалауының нәтижесінде кез келген жағымсыз салдарға тап болуын талап етпейді. Басқа батыс юрисдикцияларындағы адасушылыққа қарсы заңнамадан айырмашылығы, австралиялық заң шығарушылар қорқыныш пен зиян адасу қылмысын анықтаудың алғышарттары болмауы керек деп шешті, бұл төзімді немесе басқаша зардап шекпеген жәбірленушілердің тиісті құқықтық қорғаудан айырылмауын қамтамасыз ету үшін қажет.

Он жылдан аз уақыт ішінде көптеген Батыс елдерінде қылмыстың жаңа санаты қалыптасты.

Сталкингті қылмыстылық деп тану жылдам және даулы процесс болып шықты. Сталкинг жаңа мінез-құлықты білдірудің орнына, тез арада жаңа және кең таралған антиәлеуметтік мінез-құлық ретінде қабылданды. Мұндай сенімдер құқық қорғау бағдарламалары үкіметтерді қылмысқа қатал және жәбірленушілердің қажеттіліктеріне сезімтал деп санайтын қоғамдарда айтарлықтай танымалдылыққа ие болды. Сталкингті қылмыс деп тану - мұндай мәдени сенімдер мен заңнамалық бағдарламалардың табиғи жалғасы. Қолданыстағы сталкингке қарсы заңдарды түзету және нығайту мүмкіндігі болғанымен, әр елдегі заң шығарушылар бұл мінез-құлық түрін арнайы сталкингке қарсы заңнама арқылы тыйым салудың танымал жауабын таңдады. 1990 және 1993 жылдар аралығында АҚШ пен Канаданың әрбір штаты сталкингті қылмыс деп танитын заңдар қабылдады немесе қолданыстағы заңдарға түзетулер енгізді. Көп ұзамай Австралия да осыған еліктеді, әрбір штат пен аумақ 1993 және 1995 жылдар аралығында із кесуге қарсы заңдар қабылдады. Бұл заңдардың қабылдану жылдамдығы назар аударарлық, өйткені сталкинг бұл Батыс қоғамдарында терең тамыр жайған мәселе болды. Әйелдер қозғалысы мен тұрмыстық зорлық-зомбылық топтарының лоббиінің бірлескен әсері әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық мәселесін шешетін заңдардың

қажеттілігін көрсетуде сөзсіз маңызды рөл атқарды. Дегенмен, феминистік сыншылар мәселенің бір аспектісінің «тез қылмыстық сипатқа ие болуы» қоғамдағы жүйелік зорлық-зомбылықты шешуге деген кез келген ұмтылысқа қарама-қайшы, үкіметтің қоғаммен байланыс императивтеріне қызмет ететін тізе бүккен реакция болды деп тұжырымдады (Way, 1994). Саясаткерлердің, қоғамдық және жиі сынға алынатын тұлғалар ретінде, көбінесе наразы және адасқан ізбасарлардың назарын аударатыны туралы бақылау да ізбасарлыққа тез жауап беруді түсіндіруге тырысатын сыншылардың назарынан тыс қалған жоқ. Дегенмен, бұл заңдардың асығыс ойластырылып, қабылдануы олардың конституциямен қорғалатын қызметке қол сұғу ықтималдығын арттырды (Массачусетс, Техас, Орегон және Канзас сияқты кейбір АҚШ штаттары өз заңдарының күшін жоюдан немесе өзгертуден зардап шекті; қараңыз (мысалы, Commonwealth v. Kwiatkowski, 1994; Long v. Texas, 1996; Oregon v. Norris-Romine/Finley, 1995), сондай-ақ байқаусызда немесе зиянсыз әрекеттің қудалау ретінде қылмыстық жауапкершілікке тартылу ықтималдығын арттырды.

2.2 Ізге түсудің детерминациялары және себептері

Бұл қылмыстарды заңдастырудан бұрын да, кейін де бұл қылмыс түрі ғылыми зерттеулердегі ең даулы мәселелердің бірі болып қала береді. Мұның басты себебі, тұрақты түрде ізге-түсу әлеуметтану құбылысы және негізінен ескі мінез-құлық түрі болғанына қарамастан, оған, әсіресе БАҚ-та, девиантты мінез-құлық ретінде жаңа криминологиялық сипат берілді. Бұл оны қылмыстық құқық қағидаттарына сәйкес жіктеуді қиындатады. Шынында да, адамды аңду, үйінің сыртында күту, сыйлықтар жіберу, қоңырау шалу немесе SMS жазу сияқты көптеген тұрақты түрде аңду әрекеттері күнделікті өмірде жеке бағаланған кезде, ешқандай әділетсіздікті қамтымайтын қарапайым мінез-құлық болып табылады. Сталкинг - бұл белгілі бір уақыт аралығында белгілі бір табандылық пен жігермен, табиғи түрде әділетсіз емес, кейде суицидке әкелетін ауыр салдардың алдын алу үшін енгізілген қылмыс. Осы түсіндірмелерден көрініп тұрғандай, біздің жұмысымыз ең алдымен психологиялық, әлеуметтану және криминологиялық зерттеулер тұрғысынан тұрақты түрде сталкинг құбылысының элементтерін түсіндіреді (II.1). Бұл мәселені түсіндіргеннен кейін, біз обсессивті сталкерлердің негізгі типологияларын қарастыру арқылы обсессивті сталкерлердің әртүрлі көріністерін анықтауға тырыстық. Көптеген жіктеулердің болуына қарамастан, Маллен әзірлеген обсессивті сталкерлердің типологиясы (II.2) криминологияда жиі қолданылады.

Сталкингтің әртүрлі түрлері мен сталкерлердің типологиясына қатысты түсіндірмелерді ескере отырып, сталкингті қылмыстық деп танудың жақтаушылары мен қарсыластары талқылап бағалауда. (III.) Осыған байланысты, неміс және итальяндық доктриналар шеңберіндегі пікірталастар біздің елімізде де сталкингті қылмыстық деп тану мәселесін бағалауға үлес қоса

алады деп санаймыз. Осыған байланысты, қылмыс түріне қатысты пікірталас алдыңғы бөлімде сипатталған қолданыстағы қылмыс түрлері сталкингтің түрлерін жеткілікті түрде қамти ма, құқықтың басқа салалары жеткілікті қорғауды қамтамасыз ете ме, бұқаралық ақпарат құралдарының жаңа қылмыстарды анықтауға әсері және қоғамдағы сталкингтің таралуының мұндай әрекеттерді қылмыс ретінде анықтауға әсері туралы мәселелерге бағытталған.

Бұл мәселені бағалай отырып, негізгі бағытын құрайтын неміс және итальян қылмыстық құқығындағы сталкинг қылмысының анықтамасы мен құрамдас бөліктерін, сондай-ақ доктриналық пікірлер мен тәжірибені (III және IV) мүмкіндігінше мұқият зерттеп, талдадық. Зерттеу үшін осы екі елді таңдаудың басты себебі - олардың қылмыстық заңнамасы мен доктринасы біздің қылмыстық құқыққа әсері. Сонымен қатар, бұл таңдаудың себептеріне сталкинг қылмыс ретінде жіктеу кезінде осы екі ұғымның анықтамасында айқын көрінетін нақты заңнамалық әдістер айқындалады. Шынында да, сталкинг қылмысын анықтаған кезде сталкер типтері мүмкіндігінше кеңірек нақты анықталады. Осыған байланысты, итальяндық анықтама сталкинг әрекеттерінің егжей-тегжейлі сипаттамасын, ал неміс анықтамасы типтік әрекеттердің егжей-тегжейлі сипаттамасын көрсетеді. Қылмыстың сипатына келетін болсақ, екі елдің қылмыстық заңнамасымен қылмыс түрі де бастапқыда зиян келтіретін қылмыстар ретінде жіктелгенімен, 2017 жылы неміс анықтамасына енгізілген өзгерістер нәтижесінде қылмыс абстрактілі қауіпті қылмыстың бұл түрі қауіп төндіретін қылмысқа айналуында. Осыған байланысты, бұл қылмысты елеулі зиян келтіретін теріс қылық немесе қылмыс ретінде жіктеу керек пе деген сұрақ бойынша заңгер ғалымдардың пікірлерін талдау маңызды. Қылмыстың мәні туралы пікірталастың негізінде сталкинг қылмысын жәбірленушінің субъективті қабылдауы немесе жәбірленушінің жағдайындағы үшінші тарапқа теріс әсер ету мүмкіндігіне негізделген объективті белгілері құрайды. Осыған байланысты тағы бір маңызды мәселе 2007 жылғы неміс анықтамасында зиян элементі тар мағынада анықталғанына және заң шығарушының шектеулі түсіндірме арқылы бұл қылмысты қауіпті қылмысқа айналдырғанына қатысты. Сонымен қатар, итальяндық анықтама типтік тұрғыдан зиян элементін кеңірек реттеу негізінде жәбірленушінің үнемі ізіне түсу нәтижесінде сезінуі мүмкін қорқыныш пен мазасыздықты ескереді. Сондықтан, бұл қылмыстың ауқымын кеңейту көзделгенімен, қауіптілік белгілерінің объективті сипаты кейбір жәбірленушілердің қорғау нормасы аясынан тыс қалуына әкелуі мүмкін. Сондықтан, типтікке байланысты итальяндық анықтаманың заңнамалық тәсілі мұқият талданды. Осы себептерден басқа, сталкинг және кибersталкинг сияқты өзекті мәселелерді бағалауға неміс анықтамасы мүмкіндік береді. Шынында да, 2021 жылдың 1 қазанында күшіне енген неміс анықтамасында қылмыстық құқықтық жауаптылықты қолдануды жеңілдетумен қатар, кибersталкинг әрекеттері ең көп таралған мысалдарын жіктеу арқылы қылмыс ретінде неғұрлым анық және жан-жақты жіктелді. Қылмыстың және оның құрамдас элементтерінің осы қазіргі анықтамасы заңнамалық негіздемеге және заң ғалымдарының пікірлері

тұрғысынан қарастырылды. Сонымен қатар, итальяндық анықтамаға қатысты жасалған түсініктемелер егжей-тегжейлі 2009 жылдан бері талданып, бұл қылмыс түрінің қолданылуының мысалдарымен негіздеуге мүмкіндік берді.

Жалпы алғанда, неміс доктринасы сталкингты қылмыс деп тануға теріс көзқарас ұстанды және төменде көрсетілгендей, бұл ұстаным бүгінгі күнге дейін доктринада ықпалды болып қала береді. Германия жағдайында қадағалау құбылысы негізінен жазбаша және көрнекі баспасөзде көтерілді. Бұрынғы жұбайларын немесе сүйіктілерін өлтіремін деп қорқытқан адамдар қадағалауға жүгінген істердің мысалдарын пайдалана отырып, сталкинг қылмысының болмауы БАҚ-та заңдағы елеулі олқылық ретінде көрсетілді. Сталкингтың алдын алу аясында қылмыс ретінде қарастырып, полицияға ертерек араласуға мүмкіндік береді[98].

Сонымен қатар, 2000 жылдардың ортасында Германияда, сталкингті қылмыс деп тану мәселесі талқыланған кезде, сталкингті қылмыс ретінде тану туралы басым пікір болды. Бұл көзқарасты жақтайтын авторлардың ешқайсысы сталкинг құбылысының бар екенін жоққа шығармайды, бірақ олар жаңа қылмыс түрінің енгізілуіне қарсы. Бұл көзқарасқа сәйкес, сталкинг ауыр зардаптары қолданыстағы қылмыстық құқық бұзушылықтарға жатады. Мысалы, қасақана дене жарақатын салу, мәжбүрлеу, қорқыту, қорлау немесе мүлікке зиян келтіру[99].

Тітіркендіргіш әрекеттер болғанына қарамастан, бұл ауырлық деңгейіне жетпейтін сталкингтің жеңіл жағдайлары құқықтық нормаларды бұзу болып табылмайды[100]. Сонымен қатар, бұл ғалымдардың пікірінше, жеңіл зардап келтіру жағдайларында жәбірленушілер азаматтық құқық бойынша өз құқықтарын пайдалана алады. Шынында да, Германияның азаматтық құқығында зорлық-зомбылық әрекеттері мен сталкингтен азаматтық қорғау туралы заңында (Gesetz zum zivilrechtlichen Schutz vor Gewalttaten und Nachstellungen) сталкинг құрбандарын қорғауға бағытталған ережелер бар. Көптеген сталкинг пен зорлық-зомбылық жағдайлары арасында байланыс бар екеніне сүйене отырып, неміс заңгерлері бұл екі құбылысты бірге қарастыруды шешті. Қарастырылып отырған заң үздіксіз сталкингке ұшырамауды қалайтынын айқын білдіргеніне қарамастан, қайталанатын физикалық немесе байланысты сталкинг ретінде анықтайды[101].

Германия заңына сәйкес, сталкинг құрбаны соттан қажетті шараларды қабылдауды сұрап өтініш беруге құқылы. Осыған байланысты сот сталкерге жәбірленушінің үйіне немесе жәбірленушінің үйі орналасқан аумаққа кіруге, жәбірленушінің әдеттегі орындарына баруға және жәбірленушімен белгілі бір уақыт аралығында байланысуға немесе кездесуге тыйым салатын бұйрық шығаруға құқылы. Бұл заңда азаматтық құқықта ерекше болып табылатын қылмыстық құқық ережесі бар. Осы ережеге сәйкес, қамауға алу және айыппұл салу сияқты дәстүрлі жазалар сақталады, бірақ бұл шараларды бұзу екі жылға дейін бас бостандығынан айыру немесе сот айыппұлымен жазалануы мүмкін. Демек, Германия құқығында «сталкинг» деп аталатын жеке қылмысты еңгізуге қарсы авторлар бұл заң сталкингтің жеңіл жағдайлары үшін де жеткілікті

қылмыстық қорғауды қамтамасыз етеді деп санайды. Тиісінше, судьяның тиісті шараларды қабылдау туралы шешімі сталкер үшін соңғы ескерту болып табылады[102]. Сонымен қатар, полиция қылмыстың алдын алу өкілеттіктерін сталкингтың алдын алу кезінде ескеру қажет екенін атап өтеді.

Нәтижесінде, заңнамада үздіксіз ізге түсуден жеткілікті қорғауды қамтамасыз ететіндіктен, бұл салада қылмыстық құқықтың тағы бір ережесін еңгізу шекті коэффициент қағидатына қайшы келеді деп тұжырымдайды. Осыған байланысты, үздіксіз ізге түсуге қатысты қылмыстардың анықтамалары анық емес екендігі және судьяның зорлық-зомбылықтың алдын алу туралы заңға сәйкес соңғы ескерту жасау мүмкіндігіне байланысты қылмыскердің мінез-құлқы заңмен рұқсат етілген шеңберден тыс екендігі және нақты істе сенімділік бар екендігі атап өтілді. Осыған байланысты, БАҚ өкілдерінің көпшілігінен айырмашылығы, кейбір журналистер бұл қылмыс түрі олардың зерттеу қызметін айтарлықтай шектейді деген алаңдаушылық білдірді. Сондай-ақ, мұндай күрделі және түсініксіз қылмыс түрлері азаматтарды құқықтық қауіпсіздіктен айыратыны атап өтілді[103]. Осы бағалаулардың нәтижесінде үздіксіз сталкинг фактісін қылмыс ретінде анықтау тек символикалық мағынаға ие болуы және бұл мәселені қылмыстық құқықтан тыс құралдар арқылы шешу шекті коэффициент қағидатына сәйкес келеді деп есептелді[104].

Фроммель өз теориясында үздіксіз сталкингке қатысты норма БАҚ қоғамында жазалау популизміне деген кең таралған үрдістің көрінісі деп санайды. Германияда үздіксіз сталкинг қылмыс ретінде танылып, оның ауқымы уақыт өте келе кеңейтілгенімен, доктрина бұл қылмыс түрінің заңдылығын, оның анықтамасының белгісіздігін және қылмыстық құқыққа қатысы жоқ шаралардың орындырақ болатыны туралы идеяны жақтауды жалғастыруда. [105].

Итальян доктринасында бұл қылмыс түрінің болуына қатысты түбегейлі қарсылықтар әлдеқайда аз деп айтуға болады, бірақ сенімділік қағидасының бұзылуына қатысты алаңдаушылық өте күшті. Бұл қарсылықтар кейінірек қарастырылады. Екінші жағынан, бұл қылмыс түрінің болуына қарсылықтар да бар. Мысалы, бір көзқарас бойынша, қылмыстық құқықтан тыс жердегі сталкингпен күресудің тиімді құралдары қазірдің өзінде бар болғандықтан, сталкингті қылмыстық деп тану оның қылмыс жасаудағы тиімділігі тұрғысынан күрделі күмән тудыруы мүмкін және оны «символдық араласу» ретінде қарастыруға болады[106].

Сталкингті қылмыс деп тануға және оны Қылмыстық кодекске еңгізуге қарсы дәлелдер, әрине, жеңіл-желпі қабылданбауы керек және мұқият қарастыруға тұрарлық себептерге негізделген. Шынында да, Роксин жоғарыда келтірілген сталкингты қылмыс деп танымау туралы дәлелдерде шындық бар екенін мойындағанымен, ол сонымен қатар Германияның Қылмыстық кодексіне сталкингты қосуды жақтайтын доктриналық ұстанымның артып келе жатқанын мәлімдеді[107]. Осыған байланысты доктринада Германияның Қылмыстық кодексінің 123, 185, 240, 241, 223 және 239-баптары сияқты қадағалаудың ауыр жағдайлары үшін жаза көздейтін ережелер жеткіліксіз деп

саналады және сталкингтің жеңіл жағдайларын қамтитын жеке қылмыстық ереже белгіленуі керек деп тұжырымдалады[108]. Сталкингты бөлек қылмыс ретінде реттеудің негізгі негіздемесі - неміс контекстінде қылмыс болып табылатын әрекеттің маңызды әлеуметтік маңызы. Бұл жағдайда неміс қоғамында сталкингтың таралуы ерекше атап өтіледі[109].

Дегенмен, доктринада сталкинг құбылысының нақты ауқымын эмпирикалық түрде анықтау өте қиын деп тұжырымдалады.Бұл құбылысты бөлек қылмыс ретінде реттеуді жақтайтын дәлел сталкингты құрайтын әрекетті қылмыс ретінде жіктеу мүмкін еместігіне негізделген. Басқаша айтқанда, біреудің өмірін тозаққа айналдыру немесе оның тыныштығын үнемі бұзу - бұл басқа қылмыстармен жазалануы мүмкін болса да, бұл санаттарға жатпайтын әлеуметтік оқиғалар[110].

Сондай-ақ, Германия заңнамасында жәбірленушінің денсаулығына қауіп төндірмейтін психологиялық азап шегуіне әкелетін сталкинг жазасына қатысты, әсіресе денсаулыққа қасақана зиян келтіру қылмысы тұрғысынан (Азаматтық кодекстің 223-бабы) құқықтық олқылық бар деген пікір айтылды. Сол сияқты, сталкинг әрекеттеріндегі байланыс сияқты оқшау қарастырылған кезде, қылмыстық құқықтың нысанын құрмайтын әлеуметтік тұрғыдан қолайлы әрекеттер болып көрінуі мүмкін болса да, кінәлі жәбірленушінің келісіміне қарсы бұл әрекеттерді жасаудағы табандылығы сталкинг қылмысының басқа қылмыстардан ерекшелейтін негізгі белгісі болып табылады. Сондықтан бұл тұрғыда қылмыстың жеке түрін реттеу орынды деп есептеледі. Кейбіреулер итальяндық доктринада бөлек жаза қажет деп санайды, себебі сталкинг әрекеттерінің жиілігін көрсететін статистикалық деректер де, осы қылмысты жасағандар мен әрекеттердің ерекше криминологиялық сипаттамасы да бар[111].

Сондай-ақ, Германия заңнамасында көзделген зорлық-зомбылық әрекеттері мен сталкингтен азаматтық құқықтық қорғау өздігінен сталкинг құбылысына жеткілікті жауап бермейді деген пікір айтылады. Азаматтық құқықтық қорғаудан басқа, сталкингты қосымша қылмыстық құқық ережесі арқылы қорғау оның әділетсіз сипатына байланысты жеткіліксіз болатындығы сталкингты бөлек қылмыс ретінде жіктеу қажеттілігін растайтын дәлелдердің бірі болып табылады. Қылмыстың бұл түрін Қылмыстық кодекске енгізу физикалық тұтастыққа қарсы қылмыстарға немесе бостандыққа қарсы қылмыстарға қатысты емес, бірақ осы қылмыстармен қорғалатын құқықтық құндылықтармен тығыз байланысты сталкингке қатысты құқықтық олқылықты толтырады деген пікір білдіруде[112].

Сталкинг алғаш рет Германияның Қылмыстық кодексінде 2007 жылғы 30 наурыздағы Сталкинг жазасы туралы заңда ұзақ дайындық және келіссөздер процесінен кейін қылмыс ретінде анықталды, оның мақсаты - қолданыстағы құқықтық олқылықтарды жою және жәбірленушілерді жақсырақ қорғауды қамтамасыз ету[113]. Сталкинг бөлек қылмыс ретінде реттелмес бұрын, осы әрекеттерде - егер қажетті элементтер болса - шабуыл, қорқыту немесе рұқсатсыз кіру сияқты қылмыстар ретінде жазалануы мүмкін еді[114].

Германия заңнамасының жеке қылмыс ретінде қылмысты анықтауының негізгі себептері - БАҚ-та жарияланған және қоғамды қатты алаңдатып, үрейлендірген сталкинг әрекеттеріне қарсы заңды шаралар қолдану қажеттілігі[115]. Қылмыстық кодекстің 238-бабында анықталған қылмыс 2017 жылы Сталкингтен қорғауды жақсарту туралы заңының және 2021 жылы сталкингпен күресті жақсарту және кибersталкингті жазалау туралы заңын қабылдауымен айтарлықтай өзгерістерге ұшырады.

2007 жылы зиян келтіру (салдары) қылмысы ретінде анықталған аңду 2017 жылы қауіптілік қылмысының бір түрі болып табылатын ыңғайлылық қылмысына (Eignungsdelikt) айналды[116]. Ыңғайлылық қылмыстары абстрактілі қауіптілік қылмыстары шеңберінде санатталғанымен, олар абстрактілі-нақты немесе ықтимал қауіпті қылмыстар деп те аталады, себебі олар ең алдымен кінәлінің әрекеттерінің ыңғайлылығын талап етеді. Демек, ыңғайлылық қылмыстары абстрактілі қауіптілік қылмыстарының нақты қауіптілік санатына ең жақын түрі болып табылады. Бұл заңнамалық таңдау заң әдебиетінде сынға ұшырады. Штайнбергтің пікірінше, кінәлінің әрекеттерінің қылмыс жасауы үшін жеткілікті ыңғайлылық жазаланудың басымдыққа ие екенін білдіреді[117].

Ыңғайлылық сияқты объективті критерийді еңгізу, негізінен, белгілі бір жағдайда аңду құрбанының психологиялық жағдайы мен өмір салтына әсер етудің орнына, орташа жәбірленушіні стандарт ретінде пайдалануға әкеледі[118]. Дегенмен, әділетсіз сипатының мәні мынада: сталкер жәбірленушінің өміріне теріс әсер ететін әрекеттерді бірнеше рет жасайды, көбінесе оның жеке басының ерекшеліктерін білуі және онымен жеке қарым-қатынас арқылы алынған ақпаратты пайдалануында. Сондықтан, жәбірленушінің жеке басын және оның ерекше психологиялық жағдайын ескермейтін «ыңғайлылық» сипатын қабылдау мағынасыз. Басқаша айтқанда, қылмысты «ыңғайлы» қылмысқа айналдыру сипаты ретінде типтік әрекеттерді жасау арқылы жасалатын психологиялық қысымды пайдаланады; екінші жағынан, бұл нақты істе қылмыс келтірген психологиялық зиянды ескермейді. Нәтижесінде, кейбір жағдайларда соттар «ыңғайлылық» элементі жоқ деген қорытындыға келуі мүмкін, себебі жәбірленуші «қарапайым жәбірленушіге» (Durchschnittsopfer) қарағанда өте осал[119].

Өте осал деп саналатын жәбірленушіге қарсы жасалған әрекеттерді жазалау мүмкін болмайды, себебі объективті үшінші тараптың өміріне елеулі әсер етуі мүмкін типтік әрекеттер сипаттары қолданылады. Негізінде, 2017 жылы, Герхольд орынды атап өткендей, 2007 жылы Заң комиссиясы бірауыздан қабылдамаған ереже күшіне енді. Бұл процесс барысында қылмысты қауіпсіздікке қатер төндіретін қылмысқа айналдыруға қатысты күмәндар мен заңды қарсылықтарды бағалау да еленбеді. Шынында да, Штайнберг те атап өткендей, сот билігінің 238-бапты тар түсіндіруі қылмысты қауіпсіздікке қатер төндіретін қылмысқа айналдыруда шешуші рөл атқарды. Дегенмен, адамның тыныштығы мен тыныштығын бұзу, сондай-ақ оларға психологиялық күйзеліс тудыру осы қылмыс түрін қолдануға жеткілікті негіз болуы мүмкін. Керісінше,

бұл қылмыс түрін қолдануға негіздер жеткіліксіз 2012 жылғы шешімінде Германияның Федералды соты нақты жағдайда жәбірленушіні үнемі ізіне түсу ұйқының бұзылуына, үрей ұстамаларына, тыныс алудың қиындауына, іштің қатты ауырсынуына және құлақ шуына, сондай-ақ салмақ жоғалтуға және психосоматикалық шағымдарға байланысты кәсіби қызметпен айналыса алмауға әкеп соқтыратының анықтады. Соттың пікірінше, бұл қылмысты қолданылуы үшін адамның өмірінде өзгерістер болуы керек, мысалы, тұрғылықты жерін немесе жұмысын ауыстыру[120].

Штайнберг орынды атап өткендей, жәбірленушінің моральдық тұтастығы (психистік Верлетзунг) сталкинг типтік салдары ретінде қарастырылуы керек, ал адамның психикалық денсаулығының нашарлауы қылмыстық құқықта қорғалатын құндылық ретінде қарастырылуы керек. Мұнда жеке тұлғаның моральдық тұтастығын қорғау соңғы кезде қылмыстық құқықта қорғалатын құқықтық құндылық ретінде алдыңғы қатарға шыққанын атап өткен жөн. Демек, сталкинг қылмысын заңды түрде зиян келтіретін қылмыс ретінде жіктеуге болады. Дегенмен, Федералдық Әділет Сотының типтік салдарға қатысты қабылдаған тар түсіндірмесі орынсыз[121].

Жоғарыда айтылғандай, 2007 жылы Германияда қылмыс түрі бойынша келіссөздер барысында Федералды Кеңес (Бундесрат) оны қауіпті білдіретін абстрактілі қылмыс ретінде анықтауды орынсыз деп санады, бірақ он жылдан кейін Германия заң шығарушы органы бұл қылмысты зиян келтіру санатынан алып тастауды орынды деп санады. Шынында да, сол кезде Федералды Кеңес пен үкіметтің жобалары арасында айтарлықтай айырмашылықтар болды. Қылмыс түрінің сипатынан басқа, оның қылмыстық кодекстегі орны, қылмыс белгілерінің шектеулі немесе жіктелетіні және білікті істерде көзделген жаза деңгейі сияқты мәселелер бойынша да елеулі келіспеушіліктер болды. Екі жоба арасындағы бұл айырмашылықтар Бундестагтың Сот комитеті қол жеткізген ымыраға келу арқылы шешілді. Шынында да, сол кезде ағылшын тілінен «сталкинг» сөзін қылмыс түрінің атауына тікелей енгізу орынсыз деп саналды. Ағылшын тіліндегі ұғымдардың неміс заң тіліне әсерін болдырмауға күш салынды. Керісінше, Кюль «сталкинг» термині ағылшын тілінде тікелей қолдану орындырақ болады деп санайды. 2017 жылы заң шығарушы бұрын зиян келтіру қылмысы ретінде реттеліп келген қылмыстың бұл түрін қауіп төндіретін қылмысқа айналдыру туралы шешімді зиян келтіру үшін жәбірленушінің өмірінде елеулі өзгерістер болуы керек, сондықтан қылмыстың жасалуы жәбірленушінің әрекеттеріне байланысты деп түсіндірді[122]. Осылайша, қылмыс түрін қолдануды жеңілдету үшін жәбірленушінің реакциясы емес, қылмыскердің әрекетінің сипаттамлары қабылданды. Дегенмен, сталкинг құбылысы жәбірленушінің қабылдауы мен мінез-құлқына тәуелді екенін ескермеуге болмайды. Валериус доктринасында, жоғарыда аталған 2017 жылғы түзетудегі жазалау аясының кеңейтілуіне қарағанда, басқа ұқсас мінез-құлық үшін жазалауды көздейтін, сол кездегі Республикалық Азаматтық кодекстің 238-бабының 1-тармағына қарсы келеді. Қылмыс түрінің жалпы анықтамасында нормативтік бағалауды қажет ететін көптеген түсініксіз

ұғымдар қолданылатынын көрсетеді. Сондықтан, доктринада 2017 жылғы анықтаманың 1-тармағының 5-тармағындағы «басқа ұқсас әрекеттер» деген сөз тіркесінің толығымен немесе кем дегенде сенімділік қағидатын бұзатыны айтылған. Дегенмен, сәтсіз тұжырымдамаларға қарамастан, бап Конституцияға сәйкес келеді деген пікір де бар. Бұл элементті қылмыс түріне қосудың себебі - қылмыстың ауқымын әдетте аналогия бойынша көзделмеген басқа ұқсас әрекеттерге кеңейту.

Салыстырмалы құқықта қылмыс ретіндегі сталкингті анықтауға қатысты ең көп таралған мәселе сталкинг ұғымының өзін реттеуге қатысты, жоғарыда түсіндірілгендей, оны қылмыстың нақты түрі ретінде анықтау өте икемсіз және қиын. Мұндағы мәселе қылмыстың кең және анық емес анықтамасы нақтылық қағидатымен проблемалар тудырады. Қылмыстың тар анықтамасы жасанды және инновациялық әдістерді ойлап табуға сталкердің әрекеттерінің ауқымын айқындайды.

Германияда алғаш рет 2007 жылы қабылданған сталкинг қылмысының (Nachstellung) анықтамасына 2017 және 2021 жылдары елеулі түзетулер еңгізу қажеттілігін көрсетеді. Анықтама қылмыстық құқықтағы жан-жақтылығы мен анықтық қағидаты арасында қайшылық бар. Сонымен қатар, қылмыстардың анықтамасы күнделікті өмірде жиі қалыпты деп саналатын мінез-құлықты тұрақтылық және үздіксіздік элементтері арқылы контекстке қоятын жазаланатындықты айтарлықтай арттырып, жеке бостандықтар мен қоғамның қалыпты жұмыс істеуін бұзуға әкелуі мүмкін. Доктринаны бағалау кезінде Эйзеле қылмыстың 2017 жылғы анықтамасына сүйене отырып, сталкинг туралы заңды ереже жазаға лайық мінез-құлықты қамтуға жарамды ма, сонымен бірге әлеуметтік тұрғыдан қолайлы және ақылға қонымды мінез-құлықты алып тастауға жарамды ма, жоқ па, белгісіз деп тұжырымдайды[123]. 2021 жылы еңгізілген түзетулермен байланысты алаңдаушылық пен жазаланатындық саласындағы одан әрі даму сын артуы мүмкін.

Жоғарыда талқыланғандай, неміс құқықтану ғылымындағы басым көзқарас қылмыстың бұл түрін тануға қарсы болып көрінеді. Нақтырақ айтқанда, ғалымдар бұл әрекеттер жазаланбайды деп тұжырымдайды. Сталкинг қылмыстық істер саны тұрғысынан ресми статистикасы күрделі мәселе тудыратының көрсетеді. 2007 және 2012 жылдар аралығында 2000 адам Қылмыстық кодекстің 238-бабы бойынша жазаланған. Дегенмен, шағымдар саны сотталғандар санынан айтарлықтай асып түсетінін атап өткен жөн. Мысалы, 2010 жылы 22 000 күдіктіге қатысты 27 000 қылмыстық шағым берілген. Олардың 3,4%-ы айыптау үкімдерімен аяқталған, ал тек 1,9%-ы ғана сотталған. Бұл айырмашылық басқа қылмыстар бойынша көрсеткіштермен салыстырғанда айтарлықтай жоғары екені атап өтіледі. Бұл жағдай тек сталкерлердің ғана емес, сонымен қатар жәбірленушілердің де тапқырлығымен (мысалы, балмұздақты құмарлықпен жеу, арандатушылық көзқарастар және т.б. туралы шағымдар болды), сондай-ақ прокуратура мен соттардың 238-баптың ережелерін тар түсіндіруімен түсіндіріледі[124].

Нәтижесінде, 2021 жылдың тамыз айында осы бапты енгізу кезінде туындаған мәселелерді шешу мақсатында, осы қылмыстың ауқымы айтарлықтай кеңейтілді және «Сталкингке қарсы күрестің тиімділігі және кибersталкинг үшін жазалау туралы» Заңға сәйкес осы қылмыс үшін жаза күшейтілді. 118 Бұл өзгерістер жоғарыда аталған Заңның 3-бабына сәйкес 2021 жылдың 1 қазанында күшіне енді. Осы заңмен енгізілген түзетулермен қылмыскердің қылмыс ретінде анықталған әрекеттерді үздіксіз/үздіксіз (beharrlich) жасау сипаттары «бірнеше» (wiederholt) жасау терминімен ауыстырылды; және «жәбірленушінің өміріне ауыр әсер ету» терминінің орнына «айтарлықтай әсер ету» термині қабылданды[125]. Неміс заң шығарушысы бұл өзгеріс осы бапты еңгізуді жеңілдету және соттарға көбірек істердің жетуін қамтамасыз ету үшін енгізілгенін мәлімдейді. Шынында да, доктринада «табандылық» термині субъективті элементтері, мысалы, қылмыскердің қылмыстық нормаларды бұзуын жалғастыруы және жәбірленушінің құқықтарына немқұрайлы қарауы, сондай-ақ оның әрекеттерінің саны мен қарқындылығын талап ететіні айтылған, бұл қылмыстың осы түрін қолдануды айтарлықтай қиындатады. Осыған байланысты, бұл элементті қылмысты қайталап жасау элементімен ауыстыру орынды болады деген пікір айтылды. Дегенмен, ұзақ уақыт бойы екі немесе үш типтік әрекет қылмыс жасау үшін жеткіліксіз деп жалпы есептеледі.

Заңға жаңадан қосылған элементтер де анық емес және жазалау шегін айтарлықтай төмендеткені үшін сынға алынды. Нәтижесінде, әлеуметтік тұрғыдан қолайлы және қылмыстық мінез-құлық арасындағы айырмашылық, бұрыннан сталкинг қылмысы тұрғысынан мәселелі болуы одан да күрделі болуында деген пікір айтылды. Табандылық және адам өміріне ауыр әсер ету элементтерін «қайталау» және «жәбірленушінің өміріндегі елеулі өзгеріс» терминдерімен алмастыру жазалау шегін айтарлықтай төмендетеді, жәбірленушіні қорғау үшін ақталмайды және бұл элементтерді өзгерту себебін түсіндірмейді деген негізде сынға алынды[126]. Шынында да, Роксин доктринаның мәтінінде 2021 жылғы түзетуге дейін табандылық элементі (beharrlich) қылмыс түрін тым кеңінен түсіндіруден қорғайтын қорғаныс болғанын алға тартты. Ол адамның өміріне ауыр (schwerwiegend) араласу дәрежесін түсіндіру арқылы жеткілікті түрде анық анықтауға болатынын мәлімдеді. Герхольд өз доктринасында қылмыстар санатының ауқымын осылай кеңейту бұл жаңа құқықтық нормаларды конституцияға қайшы етеді немесе мұндай салдарлардан аулақ болу үшін қылмыстар санаты 2021 жылғы түзетуге дейін қолданыстағы заңнамаға сәйкес түсіндірілуі керек деген пікірде. Қалай болғанда да, қылмыстар санатының ауқымын кеңейту орынсыз.

Жоғарыда аталған екі элементті ауыстыру арқылы бұл қылмыстың ауқымы әлеуметтік тұрғыдан қолайлы мінез-құлықты қамту үшін кеңейтіледі. Басқаша айтқанда, жаңа анықтамаға сәйкес, біреуге екі рет қоңырау шалу да тиісті әрекет болып саналады. Демек, Герхольдтің пікірінше, үшінші тараптың өміріне айтарлықтай әсер етуі мүмкін әлеуметтік тұрғыдан қолайлы мінез-құлықты үш жылға дейін бас бостандығынан айырумен жазалау заң

шығарушының ниеті бола алмайды. Демек, қылмыстың әлеуметтік тұрғыдан қолайлы мінез-құлыққа қолданылмауын және норманың тек белгілі бір әділетсіздік мазмұны бар мінез-құлыққа ғана қолданылуын қамтамасыз ету үшін рұқсат етілмеген (unbefugt) және тұрақты (Nachstellen) сталкинг элементтерін қолдану қажет. 2021 жылғы түзетулерге қарамастан, іс жүзінде әрекеттің әлеуметтік тұрғыдан қолайлы немесе тұрақты сталкингпен жазаланатындығын анықтау осы бағаланатын элементтерді пайдалана отырып, істің барлық мән-жайларын бағалау арқылы жүзеге асырылады.

Сонымен қатар, 2021 жылғы түзету кибersталкинг құбылысын ерекше қарастырады, бұл кибersталкингтың ең көп таралған әрекеттерінің типтік мысалы болып табылады. Кибersталкингтың көріністерін нақты реттеу қылмыс түрінің ауқымы мен қолданылуын анықтауға көмектеседі[127]. Осыған байланысты заң шығарушы, мысалы, технологиялық дамуды қадағалай отырып, қадағалау қолданбаларын (қадағалау қолданбалары) және тыңшылық бағдарламаларды пайдалануды ашық түрде қылмыстық деп таныды. Кибersталкингты бөлек қылмыс ретінде реттеудің орнына, неміс заң шығарушысы бұл әрекеттерді сталкинг әдістерімен қатар реттеу туралы шешім қабылдады. Шынында да, Германия Қылмыстық кодексінің 238-бабы доктринада кибersталкингты кешенді реттеудің болмауы үшін сынға алынды. Сол сияқты, осы түзетулермен бұл қылмыс енді шағымдануға болатын қылмыс ретінде танылды. Осы түзетулерден кейін Германия Қылмыстық кодексінің 238-бабы. 238-бабының қазіргі нұсқасы келесідей:

(1) Келесі әрекеттерді рұқсатсыз бірнеше рет жасаған және басқа адамның өмір салтын айтарлықтай бұзуы мүмкін түрде ізіне түскен адам үш жылға дейін бас бостандығынан айыруға немесе айыппұл салуға жазаланады:

1. Бір адамға жақындауға әрекет ету;

2. Телекоммуникация немесе басқа құралдар арқылы немесе үшінші тұлғалар арқылы мұндай байланысты орнатуға әрекет ету;

3. Бір адамның жеке деректерін теріс пайдалану;

а) Бір адамның атынан тауарлар мен қызметтерге тапсырыс беру;

б) Үшінші тұлғаларға бір адаммен байланысуды тапсыру;

4. Бір адамның, отбасы мүшесінің немесе жақын туысының өміріне, дене бітімі, денсаулығы немесе бостандығына зиян келтірумен қорқыту;

5. Бір адамға, сол адамның отбасы мүшелеріне немесе жақын туыстарына қатысты Қылмыстық кодекстің 202a, 202b немесе 202c баптарында көзделген әрекеттерді жасау;

6. Сол адамның, сол адамның отбасы мүшелерінің немесе туыстарының бейнесін тарату немесе көпшілікке қолжетімді ету;

7. Белгілі бір адамды қоғам алдында қорлайтын немесе қорлайтын материалдарды тарату немесе жария ету (Қылмыстық кодекстің 11-бабының 3-тармағы), бірақ оның жеке басын жасыру;

8. Алдыңғы тармақтарда көрсетілген әрекеттерге ұқсас әрекет жасау.

(2) 1-7 тармақтарда көрсетілген әрекеттер аса ауыр дәрежеге жеткен жағдайларда қудалау үш айдан бес жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айырумен жазаланады.

Аса ауыр мән-жайлар әдетте келесі жағдайларда туындайды:

1. Қылмыскердің әрекеттері жәбірленушінің, оның отбасының немесе жақын туысының денсаулығына зиян келтіруге әкеп соқтырса;

2. Қылмыскердің әрекеттері жәбірленушіні, оның отбасын немесе жақын туысын өлім қаупіне немесе денсаулығының күрт нашарлауына ұшыратса;

3. Қылмыскер жәбірленушіні кемінде алты ай бойы үздіксіз аңдып, көптеген әрекеттер жасайды;

4. 1(1)(5) тармақтарда көрсетілген әрекет басқа адамды сандық бақылау мақсаты бар компьютерлік бағдарламаны орнату арқылы жасалады;

5. 1(1)(5) тармақтарда көрсетілген әрекет нәтижесінде алынған кескінді 1(1)(6) тармақта көрсетілген әрекетті жасау үшін пайдалану;

6. Егер 1(3)(1)(5)-бапқа сәйкес алынған мазмұн 1(3)(7)-бапта анықталған әрекетті жасау үшін пайдаланылса, немесе

7. Егер қылмыскер жиырма бір жастан асқан болса, ал жәбірленуші он алты жасқа толмаған болса,

(3) Егер қылмыскердің әрекеттері жәбірленушінің, отбасы мүшесінің немесе жақын туысының өліміне әкеп соқса, ол бір жылдан он жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

Қылмыс түрін тұтастай қарастырған кезде, қылмыстың анықтамасында нормативтік бағалауды қажет ететін көптеген түсініксіз ұғымдар қолданылатыны анық болады. 2017 жылғы түзету жәбірленушіге әсер ететін сталкинг қылмысының жол берілетіні деп саналуының типтік салдары болып табылады деген талапты алып тастады. Біз бұған дейін Германия Федералды сотының бұрын қылмысты тар түсіндіруі бұған әсер еткенін түсіндірген болатынбыз. 135-баптың 2017 жылғы анықтамасына сәйкес, сталкер жәбірленушінің өмір салтына айтарлықтай теріс әсер ету үшін жеткілікті деп саналды. Осылайша, қылмыс түрін қолдануды одан әрі жеңілдету арқылы заң шығарушы белгілі бір қарапайым, күнделікті әрекеттерді қылмыс түрінің шеңберінде қарастыруға жол ашты.

135-баптың негізгі мақсаты, немесе басқаша айтқанда, оның мәні - үздіксіз ізге түсу әрекеті. Осыған байланысты неміс заңгерлері «үздіксіз» немесе «қайталанған» деп аударылатын «табандылық» терминінен бас тартты. Бұған себеп ретінде қылмыскердің моральдық көзқарастарымен байланысты «табандылық» ұғымын келтіруге болады, бұл оны қолдануды қиындатады. Нәтижесінде, 2021 жылғы түзетумен бұл термин тек сталкинг әрекеттерінің санын ескеретін «қайталанған» терминімен ауыстырылды. Жалпы алғанда, 2007 жылы бастапқы анықтамасынан бері анық емес және қарастырылып отырған қылмыстың әділетсіз сипатын жеткілікті түрде көрсетпегені үшін сынға ұшыраған «сталкинг» қылмысының анықтамасы 2021 жылғы түзетулермен әлеуметтік қалыпты мінез-құлықты қылмыс болып табылатын мінез-құлықтан ажырату одан да қиындай түсті[128].

Керісінше, Германия қылмысының бұл түрін қолдануды біртіндеп жеңілдететін және оның қолданылу аясын айтарлықтай кеңейтетін тәсіл, доктринада жалпы сынға ұшырағанымен, заң шығарушы органмен қабылданған сияқты. Шынында да, алғаш рет 2007 жылы Германия Қылмыстық кодексінің 238-бабында зиян келтіру қылмысы ретінде еңгізілген сталкинг қылмысы (қайта жандандыру) кейіннен 2017 жылғы түзетуде «ыңғайлылық» (жарамдылыққа қарсы) болып өзгертілді. Бұл өзгерістің негізгі мақсаты оның қолданылу аясын кеңейту болды.

Қылмыс жасаудың көптеген жолдары болғандықтан, қорғалатын заңды құндылықты анықтау қиынға соғады. Бостандыққа қарсы қылмыстарды реттейтін Германия Қылмыстық кодексінің 18-бабымен реттелетініне сүйене отырып, сталкинг қылмысы негізінен қозғалыс еркіндігін және шешім қабылдауды шектейді деп жалпы қабылданған. Сонымен қатар, ғылыми зерттеулер бұл қылмыс түрі жеке құқықтық тыныштық пен рухани әл-ауқаттың немесе қорқынышсыз өмір сүру мүмкіндігінің құндылығын қорғайтынын айтады (Фрейзейн фон Фурхт). Бұл қылмыс түрі физикалық тұтастықты және өмір сүру құқығын қорғау арқылы бейбітшілік пен тыныштықты сақтауға да қызмет етеді. Ғылыми зерттеулерде Роксин бұл қылмыс түрімен қорғалатын қылмыстық құқықтың мақсаттарына тікелей сілтеме жасау арқылы анықталуы керек деп санайды. Қылмыстық құқықтың мақсаты - азаматтардың қоғамда заңсыз араласусыз еркін өмір сүруін қамтамасыз ету. Сондықтан, бұл мақсатқа елеулі түрде нұқсан келтіретін әрекеттер қылмыс ретінде нақты анықталуы керек. Сталкинг қылмысы азаматтардың қауіпсіз және бейбіт өмір сүру мүмкіндігінен арылу үздіксіз, қайталанған қарым-қатынастардан қорғайды. Демек, Түркия Қылмыстық кодексінің 238-бабымен реттелетін сталкинг қылмысының құқықтық құндылығы адамдардың бейбітшілік пен тыныштықта өмір сүруін қамтамасыз етуде жатыр[129].

Сталкинг қылмысының негізгі элементтері 238-баптың 1-тармағында келтірілген. Тиісінше, заңда көрсетілген типтік сталкинг әрекеттерін қылмыскер бірнеше рет және рұқсатсыз (заңсыз) жасауы жәбірленушінің қалыпты өмір салтын айтарлықтай бұзуға қабілетті болуында. Бұл қылмыс түріне атау беретін сталкинг (қайта жандандыруда) де осы қылмыстың негізгі ұғымы болып табылады. Сталкинг ұғымы жәбірленушінің жеке өмірінде қозғалыс еркіндігі мен шешім қабылдауын шектейтін барлық әрекеттерге тікелей немесе жанама түрде әсер етуі және араласуын қамтиды. 238-баптың 1-8-тармақтарында көрсетілген, сталкинг қылмысын реттейтін әрекеттер белгілі бір дәрежеде сталкинг ұғымын қамтиды [130].

«Сталкинг» (қайта жандандыру) ұғымы браконьерлік қылмысын реттейтін Германия Қылмыстық кодексінің 292 (1) бабынан шыққан. Браконьерлік тұрғыдан алғанда, бұл термин ізге түсу, бақылау және жасырын тәсіл әрекеттерін қамтиды. Бұл тұрғыда қылмыскер көбінесе жәбірленушіге жақындау ниетімен әрекет етеді. Сталкинг белгілерінің бірі, бір уақыт аралығында әрекеттердің жалғасуы болып табылады. Дегенмен, сталкингтің өзінде ешқандай мазмұн жоқ екенін атап өткен жөн. Басқаша айтқанда, тек осы

терминге сүйене отырып, қандай нақты әрекеттер жазаланатынын анықтау мүмкін емес.

238-баптағы «тұрақты» термині жәбірленушінің еркін ескермей, типтік әрекеттерді қайталауды, шектен тыс немқұрайлылықты білдіреді. Демек, болашақта дәл осындай әрекеттерді жасау ықтималдығы артады. Демек, «тұрақты» ұғымы әрекеттің айтарлықтай ұзақтығын білдіреді және қылмыскердің заңға моральдық және нормативтік болжамсыздығын және дұшпандығын көрсетеді. Әрекетті тұрақты деп санау үшін типтік әрекеттердің қайталану санын әрбір жағдай бойынша жеке анықтау қажет деп жалпы қабылданғанымен, Федералдық сот шешімдерінде жалпы қабылданған белгілер олардың кем дегенде екі рет қайталануы болып табылады. 2021 жылғы түзетуде «қайталап жасалған» (қайталанған) терминімен ауыстырылған «тұрақты» (табандылық) термині негізінен қылмыстық деп саналатын әрекеттерді қайталап жасауды білдіреді. Дегенмен, бұл термин қылмыскердің әрекетті жасауға деген бел бууын және жәбірленушінің еркіне шектен тыс немқұрайлылығымен қамтыды. Тиісінше, қылмыскер болашақта қылмысты жалғастыру ниетімен әрекет етуі керек болды. Бұл кезеңде қылмыскердің әртүрлі типтік әрекеттері, соның ішінде олардың арасындағы уақыт аралығы және олардың біртұтас тұтастықты құрауы жиынтық түрде бағаланды[131]. Басқаша айтқанда, бұл термин материалдық және моральдық құрлымын қамтыды. Табандылықтың материалдық құрлымы қылмыскер әрекеттері белгілі бір уақыт аралығында қайталауды талап етті. Федералдық соттың шешімдеріне сәйкес, қайталау құрлымының кем дегенде екі рет жасалуы үшін заңда көрсетілген міндетті емес әрекеттердің болуы жеткілікті. Керісінше, бұл құрлымның қылмыскер жасаған қайталанған әрекеттерден тұруы үшін бұл әрекеттер ерекше ауыр дәрежеге жетуі керек (besonders gravierend).

Тұрақтылықтың моральдық элементі қылмыскердің ерекше табандылығынан, сондай-ақ қылмыстық нормаға немқұрайлылығынан тұрды. Қосымша қылмыс әрекеттеріне күнделікті өмірдегі қарапайым, бейтарап әрекеттер, мысалы, телефон қоңырауы, көшедегі, базардағы немесе кездесудегі кездесу жатады. Бұл әрекеттерге әділетсіздікті жатқызатын элемент, олар өздері әділетсіздік болып табылмайды, олардың белгілі бір жиілікпен және үздіксіздікпен, жәбірленушінің тыныштығын бұзатындай етіп жасалуы болып табылады. Басқа да, көптеген қылмыс түрлерінен айырмашылығы, белгілі бір дәрежеде үздіксіздік пен бірізділікке ие сталкинг қылмысы белгілі бір дәрежеде тұрақтылықпен жасалған адамға қарсы жасалған әрекеттерді тұтастықтың бір бөлігі, қылмыс элементі ретінде. Сондықтан, тұрақты мінез-құлық (тұрақты мінез-құлық) тек бірнеше рет таңдамалы әрекеттерді жасаудан тұрмайды. Жәбірленушінің еркіне батыл, табанды және немқұрайлы әрекет ету қажет, бұл қайталау элементіне сәйкес келеді. Бұл моральдық элементтер қылмыскердің өз әрекеттерін жасай беретінін де көрсетеді. Сондықтан, белгілі бір істе табандылық элементінің болуы жасалған әрекеттердің уақытша және семантикалық тұтастығы негізінде бағалануы керек. Табандылық үшін қажетті әрекеттердің ең аз саны даулы болғанымен, заң шығарушы кем дегенде бес

әрекет жасауы керек деп белгіледі. Сол сияқты, ұзақ уақыт аралығында жасалған екі немесе үш әрекет қылмыс құрамына кірмейді деп саналады. Негізінде, нақты істің мән-жайлары қылмыс жасау үшін қажетті кейінгі әрекеттердің ең аз санын анықтайды.

2021 жылғы түзетудің нәтижесінде қылмысты саралау үшін қыңырлық пен немқұрайлылық сияқты моральдық элементтерді қайталау жеткілікті болуы талап етілмейді. Демек, қылмысты саралау үшін жеткілікті деп саналатын әрекеттер саны нақты істің мән-жайлары тұрғысынан бағаланады. Тиісінше, белгілі бір ауырлық деңгейіне жеткен типтік әрекеттер үшін бір таңбалы сандар жеткілікті болады деп тұжырымдалды. Сол сияқты, жоғарыда айтылғандай, бір типтік әрекеттің бірнеше рет қайталануы талап етілмейді; бұл қылмыс түрі әртүрлі типтік әрекеттердің бірнеше рет жасалуы ретінде де сараланууы мүмкін. Сталкинг әрекеті әдетте ұзақ уақыт бойы бірнеше рет жасалған әрекеттерден тұрса да, бұл міндетті түрде қылмысты үздіксіз деп жіктеуге әкелмейді. Бұл қылмыс үшін типтік әрекеттер үздіксіз жасалуды емес, керісінше, бұл әрекеттердің тізбегін (бірізділігін) талап етеді.

Сталкинг элементінің бірі әрекеттің белгілі бір уақыт аралығында жалғасуымен, оқшауланған түрде қарастырылатын сталкинг әрекетінің нақты мазмұны жоқ екенін атап өткен жөн. Басқаша айтқанда, тек осы терминге сүйене отырып, қандай нақты әрекеттер жазаланатынын анықтау мүмкін емес. Осылайша, 238-баптың 1b.бөлігіндегі 1-8 тармақтарында көрсетілген әрекеттер белгілі бір дәрежеде сталкинг әрекетінің жасалу тәсілін көрсетеді. 2007 жылы, заң шығарушы 1b. 1-4 тармақтарында көрсетілген әрекеттерді қылмыстың анықтамасына олардың эмпирикалық тұрғыдан тұрақты ізге түсудің ең көп таралған түрлері болып табылатындығы негізінде қосқаны атап өтілді. 161 2021 жылғы түзетумен қылмыс түріне жаңа қосымша әрекеттер қосылды, оны төменде талқылаймыз және қылмыстың анықтамасы кибersталкинг жағдайларын қамту үшін кеңейтілді.

Қылмыс анықтамасының тағы бір маңызды элементі - қылмыскердің «өкілеттілігінсіз» (рұқсатсыз) термині. Бұл элемент типтік элемент ретінде заңгердің назарын заңдылық мәселелеріне аудару үшін қарастырылмауы керек. Егер әрекет заңнан туындайтын құқыққа негізделген болса, онда адам өкілеттік/рұқсат шеңберінде әрекет еткен. Бұл термин қылмыс ауқымының негізсіз кеңеюіне жол бермеу үшін еңгізілген. Осы элементтің шеңберінде қылмыскер жәбірленушінің еркі мен қалауына қарсы әрекет етуі керек. Тиісінше, мысалы, біреудің басқа тарапқа көптеген махаббат пен сүйіспеншілік хабарламаларын жіберу әрекеті, ал соңғысы әлі шешім қабылдамаған кезде, заңды ғана емес, сонымен қатар бастапқыда типтік әділетсіздік болып табылмайды. Осылайша, жәбірленушінің айқын немесе жанама келісімі типтіктікті жоққа шығаратыны анық белгіленген. Мұндай бағалауды жүргізу кезінде жәбірленушінің келісімінің мақсаты ескерілуі керек. Сондай-ақ, бұл терминді заңдылық тұрғысынан қарастыру ұсынылады. Мысалы, егер сот орындаушысының мүлікті тәркілеуге бірнеше рет әрекет етуі заңды міндеттеме болса, бұл қолайлы әрекет деп саналуы мүмкін.

Германия Азаматтық кодексінің 1684-бабына сәйкес, балаларының немесе борышкердің қарыздарын төлемегеніне байланысты ажырасқан ата-аналарға бірнеше төлем тапсырмаларын жіберу қарастырылады. Сол сияқты, баспасөз туралы заң бойынша мәжбүрлеу шаралары заңсыз деп саналмайды. Демек, «рұқсаттың болмауы» термині жеке істің мән-жайларына байланысты мәжбүрлеу үшін заңды негіздердің болуы тұрғысынан бағалануы тиіс элемент болып саналады[132].

Тиістілік талабы (Eignung) қылмыскердің әрекеттері жәбірленушінің өміріне елеулі әсер етуі мүмкін екенін талап етеді. Тиісінше, ауыр және жалпы қабылданған нормалардан тыс деп саналуы тиіс әрекеттер осы қылмыс түрін құрауы мүмкін. Жәбірленушінің өміріне келтірілген ауыр зиянның мысалдарына жұмыс орнын ауыстыру, үйін көшіру немесе үйден тек бір серігімен кету жатады. Керісінше, ұйқының бұзылуы немесе телефонды уақытша өшіру сияқты жағдайлар ауыр зиян болып саналмайды. Сонымен қатар, қолданылу аясын айтарлықтай тарылтатын Бұл элемент 2007 жылғы анықтамада қолданылу аясын тарылтып тастаған «жәбірленушінің өміріне әсер ету» критерийін зорлық-зомбылықпен байланысты қылмыс жағдайындағыдай әрекеттің орындылығына негізделген объективті критериймен алмастырды. Тиісінше, кінәлінің әрекеттері жәбірленушінің өмірін елеулі түрде бұзуға жеткілікті болуы керек. Басқаша айтқанда, жәбірленушінің өмірі үшін мұндай салдарлар орын алуы немесе болмауы мүмкін. Қылмыс зиян келтірумен байланысты қылмыс ретінде жіктелген кезде, тіпті кінәлінің әрекеттері белгілі бір ауырлық пен қарқындылық деңгейіне жеткен болса да, жәбірленуші әсерді сезінбеген және қарсылық көрсеткен жағдайларда қылмыс болып саналмады. Керісінше, орындылық сипаттары, нақты істің мән-жайларын және жәбірленушінің өмір сүру жағдайларын ескере отырып, істі объективті бағалауды талап етеді. Тиісінше, жәбірленушінің өз өмірін басқару қабілетінің айтарлықтай нашарлағаны ескеріледі. Бұл элементті бағалау кезінде типтік әрекеттердің жиілігі, үздіксіздігі және қарқындылығы, әрекеттер арасындағы уақытша байланыс немесе жәбірленушінің өмір салтындағы нақты істің мән-жайларына қатысты өзгерістер ескеріледі.

Қылмыс анықтамасындағы «ауырлық» (schwerwiegend) элементі бұрын жәбірленушінің өміріне аз әсер етуі мүмкін ұсақ әрекеттерді алып тастаған. Дегенмен, 2021 жылғы түзетумен адамның өміріне айтарлықтай әсер етуі мүмкін әрекеттер де қылмыс ауқымына енгізілді. Заңның негіздемесіне сәйкес, бұл элемент қылмыскер ұзақ телефон қоңыраулары немесе бірнеше рет қорқыту қоңыраулары нәтижесінде жәбірленушінің телефон нөмірін өзгерткен жағдайда да болады.

Қылмыс анықтамасына енгізілген қосымша әрекеттердің біріншісі - 238-баптың 1-тармағының ережесі, онда адамға физикалық жақындауға тырысудың бірінші әрекеті көрсетілген. Бұл қылмыскердің жәбірленушіге жақындау ниетімен жасаған әрекеттері. Мысалы, жәбірленушіні бақылау, қадағалап отыру, үйінің немесе жұмыс орнының алдында күту мақсатында физикалық жақындау осы элементке жатады. Бұл элементті анықтау үшін қылмыскердің

жәбірленушімен физикалық түрде жанасуы немесе байланысуы қажет емес. Кездейсоқ кездесулер немесе жәбірленушіні көрген кезде басқа жаққа кетпеу сияқты жағдайлар осы ереженің қолданылу аясына кірмейді. Мысалы, егер адамдар кинотеатр, көпшілік орындарда немесе мейрамхана сияқты жерде кездейсоқ кездессе, бұл элемент белгіленбейді. Сонымен, бұл қылмыс түрін көргісі келмейтін адаммен кездейсоқ кездесулерге қолдануға болмайды. Екінші жағынан, егер сәйкестіктер қылмыскердің жалпы ізге түсу жоспарының бөлігі болса, сталкинг әрекеті жасалған деп саналуы мүмкін. Мысалы, қылмыскердің жәбірленуші әдетте белгілі бір уақытта табылатын жерлерге әдейі баруы осы ереженің қолданылу аясына кіреді. Сонымен қатар, бұл міндетті емес әрекет тек қылмыскердің өзі жасай алатын қылмысы болып табылады (Eigenhändiges Delikt).

Қылмыскердің жәбірленушіге қаншалықты жақын болуы керектігі туралы нақты нұсқаулар және бұл элемент үшін өлшемдік ереже жоқ. Мұндағы оқиғаның нақты жағдайлары тұрғысынан орналасқан жерді және нақты жағдайды бағалау. Егер қылмыскер жәбірленушіні жасырын түрде ізіне түсуін жәбірленуші бұл туралы ешқашан білмеуі мұндай мінез-құлық қылмыскердің өміріне әсер етуі екіталай. Дегенмен, жәбірленуші кейінірек ізіне түскенің білсе, айтарлықтай психологиялық күйзеліске ұшырайтындықтан, бұл элементтің болуы үшін қылмыскер мен жәбірленушінің көзге көрінуі немесе жәбірленушінің ізіне түскенің білуі қажет емес. Қылмыс жасау үшін сталкинг жағдайларда сталкерді жәбірленушінің өзі немесе үшінші тарап арқылы білуі керек; әйтпесе, бұл жәбірленушінің өмір салтына айтарлықтай әсер ететін әрекет болып саналмайды[133].

Баптың 1(b)(2) тармағының ережелерінде әрекет ету элементтері бар. Осылайша, бұл ереже жәбірленушімен байланысу әрекеттерін де, жәбірленушімен байланыс орнату жағдайларын да қамтиды. Бұл міндетті емес әрекеттің маңызды элементі - қылмыскердің жәбірленушімен байланыс немесе басқа құралдар арқылы, қылмыскердің өзі немесе үшінші тұлғалар арқылы байланысу әрекеті. Бұл маңызды элементке үздіксіз телефон қоңыраулары, SMS хабарламалар, электрондық пошталар жіберу, хаттар жіберу, онлайн платформаларды пайдалану және үшінші тұлғалар (жәбірленушінің достары, әріптестері немесе туыстары) арқылы байланысу сияқты әрекеттер кіреді. Бұл әрекеттер іс жүзінде осы қылмыс түрінің ең көп таралған элементін немесе көрінісін білдіреді. Заңның анық тұжырымдамасына сәйкес, сталкердің жәбірленушімен байланысу әрекеті маңызды элемент ретінде танылады. Мысалы, қылмыскер жәбірленушіге бірнеше рет телефон арқылы қоңырау шалып, жәбірленуші жауап бермеген жағдайда да қылмыс болуы мүмкін.

Керісінше, жәбірленушіге телефон арқылы қоңырау шалып, содан кейін телефон терроризмі деп аталатын телефонды қою немесе жәбірленушінің есігіне раушан гүлдерін лақтыру байланыс орнату әрекеті болып саналмауы мүмкін. Бұл тұрғыда сталкердің жәбірленушімен міндетті түрде ауызша байланыс орнатуы керек пе деген мәселе даулы. Мысалы, сталкер жәбірленушіге қажетсіз сыйлықтар немесе жануарлардың өлекселері сияқты

таң қалдыратын заттарды жіберген жағдайда да болады. Мысалдарға сүйене отырып, бұл элемент тек ауызша қарым-қатынасты ғана қамтиды деген пікір де айтылады. Сол сияқты, жәбірленушінің қылмыскердің онымен байланысу әрекеттеріне жауап бермеуі немесе онымен байланыса алмауы бұл элементтің қалыптасуы үшін маңызды емес[134].

Жеке деректерді дұрыс пайдаланбауды қамтитын қылмыскер жәбірленушінің жеке деректерін тауарлар мен қызметтерге тапсырыс беру үшін пайдаланған немесе үшінші тараптарды жәбірленушімен байланысуға итермелеу үшін осы ақпаратты пайдалану элементі мысалдары доктринада жәбірленушінің атынан үлкен тамаққа тапсырыс беру, журналдарға жазылу немесе өрт сөндіру қызметіне қоңырау шалу әрекеттерімен сталкер жәбірленушімен тікелей байланыста болмайды. Осылайша, қылмыскер жәбірленушімен тікелей емес, жанама түрде байланысатын жағдайларда қосымша әрекет қылмыстың бір бөлігі ретінде қылмыстық жауапкершілікке тартуға мүмкіндік береді. Жеке деректерді дұрыс пайдаланбау жәбірленушінің келісімінсіз пайдаланылған кезде орын алады. Сонымен қатар, жәбірленушінің ақпараты құпия немесе ерекше қорғалуы міндетті емес. Керісінше, адамның жеке деректерін оның келісімінсіз зиянды түрде жинау және оны интернетте жариялау, яғни заңмен қамтылмаған деп тұжырымдалады.

238-баптың 1-тармағының 4-тармақшасында реттелетін элементтің пайда болуы үшін жәбірленуші өзінің өміріне, физикалық тұтастығына, денсаулығына немесе бостандығына немесе отбасы мүшесінің немесе туысының өміріне, денсаулығына, еркіне немесе бостандығына зиян келтіру қаупінің болуы танылады. Бұл элементтің пайда болуы үшін, тіпті қауіп жәбірленушінің отбасы мүшесіне немесе туысына бағытталған болса да, адресат жәбірленуші болуы керек. Осы ереженің шеңберінде бостандық жалпы қозғалыс немесе ерік бостандығы ретінде емес, Түркия Қылмыстық кодексінің 239-бабымен реттелетін адамды бас бостандығынан айыру қылмысы шеңберіндегі физикалық қозғалыс бостандығы ретінде түсініледі[135].

2021 жылғы түзетудің бөлігі ретінде кибersталкингке қарсы еңгізілген ережелердің бірі 238-баптың 1-тармағының 5-тармақшасына сәйкес, кінәлінің жәбірленушіге, оның отбасы мүшелеріне немесе туыстарына қарсы әрекеттері оларға қарсы қылмыс жасауға тыйым салуды білдіреді. 202a (ақпараттық тыңшылық), 202b (берілген деректерді ұстап алу) немесе 202c (ақпараттық тыңшылыққа дайындық және берілген деректерді ұстап алу) баптары бойынша әрекеттерді жасау да сталкинг болып табылуы мүмкін. Бұл ереже, мысалы, кибersталкингты қамтиды, мұнда қылмыскер жәбірленушінің әлеуметтік медиа мазмұнына немесе электрондық поштасына құпия сөзін болжап, бұзу арқылы қол жеткізеді. 238-баптың 1-бөлігінің 6-тармағы жәбірленушінің, оның отбасы мүшелерінің немесе туыстарының суретін немесе фотосуретін тарату немесе көпшілікке қолжетімді ету әрекетін қамтиды. Бұған тек фотосуреттер ғана емес, сонымен қатар салынған суреттер де кіреді. Бұл ережемен заң шығарушы интернетте адамдардың жеке фотосуреттерін немесе суреттерін жариялауды қамтитын «кек алу» құбылысын сталкинг қылмысының тұжырымдамасына

қосты. Мұнда мұндай әрекеттердің құрбандары көбінесе ұят пен қорлыққа байланысты өзіне-өзі қол жұмсауға әрекет жасайтынын атап өткен жөн. 238-баптың 1-тармағының 7-тармақшасы жәбірленушінің қоғам алдындағы беделіне нұқсан келтіруі мүмкін әрекеттерді қылмыс деп таниды. Мұның мысалы ретінде жәбірленушінің атынан жалған аккаунт ашу және басқаларға жыныстық сипаттағы хабарламалар жіберу арқылы оның беделіне нұқсан келтіруді айтуға болады. Мұндай мазмұнды жариялаған кезде жәбірленушінің атын нақты көрсету міндетті емес. Осыған байланысты, мәлімдеме жасырын болса да, ол қарастырылып отырған мазмұн жәбірленушінің жұмысы екенін көрсететін із қалдыруы маңызды.

Сонымен қатар, 238-бапта 1-тармағы 8-тармақшасының күшін жоятын норма ретінде қызмет ететін ереже тиісінше, 238-бапта 1-тармағы 7-тармақшасының көрсетілген әрекеттерге ұқсас әрекеттерді жасау да қылмыс ретінде жіктеледі. Мұндай ереженің енгізілуі үнемі өзгеріп, жаңа формаларда көрінетін үздіксіз сталкинг жеткілікті қорғауды қамтамасыз ету идеясымен түсіндіріледі. Екінші жағынан, доктринаның көзқарасына сәйкес, қауіп-қатерлер мен әлеуметтік заңды мінез-құлық, мысалы, жақындық орнату үшін телефон соғу сияқты, сондай-ақ бір-бірінен айтарлықтай ерекшеленетін әрекеттерді реттейтін ережелерінде ортақ элементтері жоқ. Нәтижесінде, 238-бапта 1-тармағы 8-тармақшасының ережелеріне сүйене отырып түсіндіру мүмкін емес және бұл ереже құқықтық сенімділік тұрғысынан өте проблемалы деген пікір айтылады. Демек, бұл заңнамалық ереже Германия Конституциясының 103-бабы 1-тармағына сәйкес келмейді деген пікір айтылады. 200-бапта бекітілген сенімділік қағидаты тұрғысынан қабылданбайды деген қорытындыға келеді. Қылмыс жасау үшін кінәлінің заңда көрсетілген типтік әрекеттердің бірін бірнеше рет жасап қана қоймай, сонымен қатар тізімделген қосымша әрекеттерді бірнеше рет жасауы жеткілікті деп саналады. Бұл жағдайда, мысалы, егер кінәлі мен жәбірленуші екі типтік әрекетті татуластырса, қайталау элементі жоқ деп саналады. Жалпы, сипатталған әрекеттер жәбірленушінің еркіне қарсы жеке өміріне қол сұғушылықты білдіреді. Демек, бұл типтік әрекеттер жәбірленушіге қауіп төндіруі мүмкін. Жәбірленушінің өміріне әртүрлі типтік әрекеттердің үйлесімінің теріс әсерінің қайталануымен сипатталады.

3 СТАЛКИНГ (ІЗГЕ ТҮСУ): АДАМНЫҢ ЖЕКЕ КЕҢІСТІГІНДЕГІ МҮЛІКТІК ЕМЕС ҚАТЫНАСТАРҒА ҚОЛ СҰҒУ САЛДАРЫНАН ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚОРҒАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

3.1 Сталкингке қарсы халықаралық реформа қажеттілігін құқықтық талдау

Диссертацияның бұл тарауында сталкинг(ізге түсу):адамның жеке кеңістігіндегі мүліктік емес қатынастарға қол сұғу салдарынан қорғаудың халықаралық-құқықтық жүйесінің құқықтық негіздері мен тәжірибелік механизмдерін саралаймыз.

Қазіргі уақытта сталкинг (ізге түсу):адамның жеке кеңістігіндегі мүліктік емес қатынастарға қол сұғу салдарынан қорғаудың халықаралық-құқықтық жүйесінің құқықтық негіздерін міндетті түрде халықаралық-құқықтық актілерде (адам құқықтарын қорғайтын халықаралық конвенциялар, пактілер) және өзге де шолу жасау кезінде «сталкинг» ұғымына қатысты материал тікелей кездеспеді. Десек те бұл жағымсыз құбылыс әлемдегі барлық елдерде жоқ дегенді білдірмейді. Сондықтан да, тұрмыстық зорлық зомбылық, сексуалдық сипаттағы зорлық және өзге ұғымдардың аясында зерделеуді жалғастыруға тура келеді.

Халықаралық құқық нормалары мен ұлттық құқық нормаларының арақатынасы оның шешілу күрделілігіне байланысты халықаралық құқық доктринасында маңыздыларының бірі болуы кездейсоқ емес. Бұл мәселеге қатысты оқшаулауды жақтайтын өз дәлелдері бар, сондай-ақ осы құқықтық жүйелердің өзара байланысы бар әртүрлі тұжырымдамалар бар. Бір жағынан халықаралық құқық ұлттық құқық нормаларының қалыптасуы мен дамуына әсер етеді[136].Тұрмыстық агрессия, әдетте, басқыншының жәбірленушіге билік пен бақылауға ие болатын отбасылық немесе жақын серіктеске қатысты жүйелі агрессивті мінез-құлық ретінде анықтамалық сипаттама берілген болатын[137].

Біздің түсінігімізше, көрсетілген сол белгілердің барлығы болғанымен, бірінші кезекте психологиялық, екінші жыныстық, үшінші физикалық, ал енді соңғы орында экономикалық сипатта тұрмыстық басқыншылық орын алады. Аталмыш материалдың мазмұнында эмоционалдық басқыншылық, психологиялық басқыншылық, қаржылық немесе экономикалық басқыншылық, физикалық басқыншылық, сексуалдық басқыншылық, тіпті сталкинг деген ұғымның сипаттамалық анықтамалары белгіленген.

Демек, зерттеуде осы анықтамалар негізге алынды. Бірінші кезекте БҰҰ аясында гендерлік теңдікке қатысты материалдар бойынша саралаудан бастағанды жөн көрдік. Біріншіден, қазіргі кезде гендерлік теңдік саясат негізгі саяси-құқықтық ұстаным болып табылады. Өйткені, 2014 жылғы жағдай бойынша ерлер мен әйелдер арасындағы теңдікке 143 ел конституциялық кепілдік берді. Бұл нәтиже жеке рекордтық болғанымен, 52 мемлекет бұл қадамды әлі жасаған жоқ.

Аталмыш осы мәліметтен анықталғандай, гендерлік саясат және оның құқықтық негіздері көптеген елдің негізгі заңында көрініс тапқан. Десе де әлі елуден астам мемлекет бұл саяси-әлеуметтік әрі құқықтық сипаттағы мәселе бойынша үстірт, қатаң, мүлдем қарсы ұстанымда болып тұр.

Екіншіден, БҰҰ-ның Экономикалық және әлеуметтік кеңесі өз кезегінде 1946 жылы «Әйелдердің жағдайы жөніндегі» комиссияны құрды.

Үшіншіден, Бас Ассамблея 1979 жылы 18 желтоқсанда 34/180 қарарымен Әйелдерге байланысты басынудың барлық нысандарын жою туралы конвенция қабылданды[138].

БҰҰ-ның Экономикалық және әлеуметтік кеңесі «Әйелдердің жағдайы жөніндегі» комиссияның қызметіне қысқа шолу жасайық.

Комиссия алғаш рет 1987 жылы ЭКОСОС-тың 1987/24 қарарына негізделген көпжылдық бағдарламаны дайындады, онда өзінің жыл сайынғы отырыстарында талқылау мен әрекет етудің негізгі тақырыптары нақты көрсетілген.

БҰҰ Экономикалық және әлеуметтік кеңесінің 2020 жылғы 17 шілдеде Әйелдердің жағдайы жөніндегі комиссиясы ұсынысы бойынша (E/2020/27)] 2020/15 Комиссиясының жұмысының көпжылдық әйелдер бағдарламасы қабылданды.

Аталмыш бағдарламада мынадай ақпараттар қамтылған.

А) алпыс бесінші сессия (2021):

(I) басым тақырып: әйелдер үшін қоғамдық өмірде гендерлік теңдік және әйелдер мен қыздардың мүмкіндіктерін кеңейтудің тікелей маңыздылығы зорлық-зомбылықты жоюға жан-жақты және тиімді шешім қабылдауы;

II) шолу тақырыбы: әйелдер мүмкіндіктерін кеңейту нақтылықпен тұрақтылыққа байланысты[139].

Осы сессия барысында 54 мүше мемлекет баяндамаға өз үлестерін қосты. Оның ішінде Орта Азия елдерінен тек Қырғызстан мен Түркменстан ғана ұсыныпты. Демек, сол аталған аймақтың тағы да үш елі өзіндік баяндаламаларын ұсынбаған. БҰҰ Әйелдердің жағдайы жөніндегі комиссиясының сессиясы туралы материалда мынадай мәліметтер берілген.

«В) алпыс алтыншы сессия (2022 жыл):

(I) басым тақырып: гендерлік теңдікке қол жеткізу және барлығының мүмкіндіктерін кеңейту климаттың өзгеруі, қоршаған ортаны қорғау саясаты мен бағдарламалары контекстіндегі әйелдер мен қыздар апаттарының қаупін азайту;

(II) шолу тақырыбы: өзгермелі әлемдегі әйелдердің экономикалық және еңбек мүмкіндіктерін кеңейту (яғни сол алпыс бірінші сессияның келісілген қорытындылары).

Аталмыш құжатта мынадай ақпараттар берілген.

«Covid-19 пандемиясының негізгі қауіпті кезінде әйелдер мен қыздарға қатысты көлеңкелі зорлық-зомбылық өсіп кетті. Әсіресе ол дағдарыстар мен табиғи апаттар кезінде орын алатын жыныстық зорлық-зомбылықтар көрініс тапты. Бұл ретте ерекше айтар жайт, әйелдер мен қыздар көп кемсітушілік пен

зорлық-зомбылыққа ұшыраған. Оның ішінде көптеген қорланған әйелдер іс-шарасыздықтан жеке оқшауланууға бейім болып келеді. Тіпті экологиялық құқықтарды қорғаушы әйелдерді өлтіру, қорқыту және зорлық-зомбылық әйелдер қауымдастықтарын алаңдатады.

2020 жылы кем дегенде 331 эколог өлтірілді, оның ішінде 44 әйелдер, олардың 69 пайызы жер құқығын, байырғы халықтардың құқықтарын қорғады. Ал енді экологиялық құқықтар бойынша, олардың 28 пайызы әйелдер құқығын қорғады.

Жоғарыда келтірілген мәліметтерден анықталғандай, зорлық зомбылық және сталкинг іс-әрекеттерінің болғандығы нақтырақ аңғарылады. Демек, сол сталкинг іс-әрекеттерінің жиынтығы тек бірнеше елдердің аумағында ғана емес, тіпті халықаралық сипат алып келе жатқандығынан нақты байқалады. Әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық, оның себептері және кибербуллингке қатысты адам құқықтары туралы арнайы хатшының баяндамасы (28 маусым 2018 жыл) бойынша зерделейміз. Аталмыш баяндама мәтінінен анықталғандай, құбылыстың салыстырмалы жаңалығына қарамастан, жан-жақты деректердің болмауы, әйелдердің шамамен 23% өмірінде кем дегенде бір рет желілік қорлау, ал әрбір оныншы әйел 15 жасынан бастап желінің қандай да бір түрі аясында зорлық-зомбылықты бастан өткерген[140].

Бұл жағдайдың негізгі себебі ретінде интернет жүйесіндегі әлеуметтік желілерде латенттік іс-әрекеттерді жасауға тиісті мүмкіндіктердің бар екенін айтуға болады. Сондай-ақ, көптеген құқық бұзушыларға, әсіресе жеке сталкерлердің мүддесіне ыңғайлы әрі тиімді болуында.

Латенттік жағдайлардың болу себептерін психологиялық жарақатты алғаннан кейін отбасы мен достарының тарапынан қажетті әлеуметтік қолдаудың болмауы жекеше оқшауланууға алып келеді. Психологиялық стресстің жоғары деңгейімен байланысты деуге болады.

Сондықтан сталкер құрбандарының басым көпшілігі психологиялық күйзеліске ұшырайды. Сол себепті мұндай жағдай кезінде психологтар, әлеуметтанушылар және криминологтар бірге жұмысты жасау қажет. Сталкинг(ізге түсу): адамның жеке кеңістігін қорғау халықаралық-құқық негіздері мен тәжірибелік реттілігі алғашқы кезені оқшаулану сонымен қатар зардап шеккендердің депрессиясы мен суицидтік мінез-құлқына ықпал етуі болады. (БҰҰ Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы, 2013)[141].

Арнайы мамандандырылған халықаралық ұйым зерттеуі нәтижесінде әртүрлі себептер бойынша жеке психологиялық зорлық зомбылық түрлерінің көрініс тапқандығы аңғарылады және нақты айқындалады. Әлбетте, олардың бір түрі ретінде сталкинг ізге түсу, оқталу және бақылау іс-әрекеттері болып табылады. Яғни, БҰҰ-ның Дүниежүзілік денсаулық ұйымы мен кез келген елдің денсаулық саласы бойынша уәкілетті мемлекеттік органы (яғни денсаулық министрлігі) арасында психология, психиатрия мамандарының біліктілігін арттыру бойынша бар күшін салуы да тиіс. Тіпті олардың кәсіби әрі халықаралық дағдыларын қалыптастыру арқылы тәжірибесін орнықтыруға болады.

Академия гугл жүйесінде жеке түрде іздеп тапқан «The psychology of stalking» (Сталкингтің психологиясы) атты ғылыми мақаланың авторы Джей Рейд Мелой аннотация бөлігінде мына анықтамалық сипаттамалық тұжырым жасаған.

1997 жылы Денвер Саяси зерттеулер орталығы 8 000 ер адам мен 8 000 әйелдің тәжірибесі туралы телефон арқылы жүргізген сауалнамасының нәтижелері бойынша зерттеу жариялады. Бұл зерттеудің нәтижелері браконьерліктің әділеттілік пен денсаулық сақтаудың маңызды мәселесі екенін де көрсетеді.

Қазіргі уақытта киберқылмыс туралы зерттеулер жүргізілмесе де, интернетті біреуді ізіне түсу мақсатынсыз байланыс құралы ретінде пайдаланған сот істері бар[142].

Біріншіден, сталкинг психологиясын өте жақсы тану үшін қылмыстық құқық, халықаралық қылмыстық құқық, криминология, психология, психиатрия ғылым салаларының мамандарының пәнаралық және кешенді зерделеу жұмыстары қажет. Екіншіден, зерделеудің халықаралық дағдылары мен тәжірибесінің сапасы артады.

Калифорния Қылмыстық кодекстің 646-бабы бойынша сотталушыға сталкинг үшін айып тағылады. Сотталушының бұл қылмысқа кінәлі екенін дәлелдеу үшін мынаны дәлелдеуі керек:

1. Сотталушы қасақана және әдейі зиян келтіру ниетімен бірнеше рет өзге адамның соңынан ерді;

2. Айыпталушы басқа адамға (оның) қауіпсіздігі үшін немесе жақын туыстарының қауіпсіздігі үшін негізделген қорқыныш тудыру ниетімен ақылға қонымды қауіп төндірді.

Бұл нормалар АҚШ сол Калифорния штатының Қылмыстық кодексінің 646-бабының 9 тармағында бекітілген. Осы норма мазмұнынан байқап тұрғанымыздай, сталкер ізге түсу бойынша қылмыс жасаушы тұлға, яғни қылмыс субъектісінің қылмыстық ниеті қасақана болуы, заңсыз ізге түсудің әдейі түрде жасалуы және оның қылмыс объектісінің қылмыс құрбанының соңына бірнеше мәрте түскен кезде, онда сол іс-әрекеттер сталкерлік қылмыс ретінде анықталады. Осы тұста, айтар жайт, аталған нормалар адамзат тарихында, нақты айтар болсақ, қылмыстық құқықтың тарихында алғашқы ресми түрде белгіленген. Демек, аталған қылмыс өкінішке қарай тек 1990 жылдардан бастап ғана криминализацияланды. Оған дейінгі сталкинг қылмысы болмады дегенді білдірмейді. Десекте аталмыш заңды факт Калифорния штатының сол кездегі құқық қорғау және сот органдары үшін өзіндік құқықтық тәжірибе болды[143].

Зерттеуші Сюзан ван дер Аа зерттеуінде «Соңғы бес жылда ЕО мүше мемлекеттердің сталкингке (сталкерлікке) қарсы қылмыстық заңнаманың саны айтарлықтай өсті. Қазіргі кезде бірнеше мүше – мемлекеттер-де арнайы түрде қылмыстық ережелер қолданылады» деген тұжырымды қорытынды жасаған. Яғни 2010 жылмен салыстырғанда осындай қылмыстық мінез-құлық үшін тек

қана он мүше - мемлекет аумағында қылмыстық жауапкершілікке тартатын заңдар қабылдаған[144].

Бір жағынан Еуропа Одағы халықаралық аймақтық ұйымына мүше-мемлекеттер болып табылатын елдердің бірқатарында тиісті ұлттық заңнама қабылданған болатын. Әрине, бұл ретте айта кетер жайт, ол заңдардағы тиісті нормаларының ұқсастығы, ерекшеліктері мен айырмашылықтары, сондай-ақ олардың арасындағы құқықтық сипаттағы коллизиясын анықтап айқындап та алу қажет деп есептейміз. Өйткені «сталкерлік іс-әрекет» делінген ұғымдық тіркеске нақты құқықтық сипаттағы анықтаманың берілуі тиіс.

Польша зерттеушілері Сексистік жеккөрушілік сөздер және адам құқықтары халықаралық құқығы: Біріккен Ұлттар Ұйымының және Еуропа Кеңесінің бұл құбылысты заңды түрде тану жолы атты ғылыми мақала мазмұнында тақырыпқа қатысты мына ой пікірлермен тұжырым жасаған[145].

Сексуалдық жеккөрушілік сөздер адамдар арасында жиі кездесетініне күмән жоқ мәселе дұрыс және нәсілдік гендерлік теңдік шеңбері негіздегі жеккөрушілік оқиғаларына сәйкес келеді. Әсіресе онлайн арналар арқылы таралатын бұл құбылыстың өсіп келе жатқан динамикасын ескере отырып, адам құқықтарын қорғаудың халықаралық жүйелеріне барабар ден қоюды қамтамасыз ету көзделген[146].

Қолданыстағы тиісті зерттеулерге сүйене отырып, әйелдерге деген өшпенділікті тұтандыруды зерттеу кезінде нәзік тәсілді қажет етеді. Осылайша, бұл ретте заңды түрде сексуалдық, сексуалдық жеккөрушілік сөздер арасындағы дискурс ажыратуымыз керек. Бұл әйелдерге өте зиянды болса да, оларды маргинализация лау немесе патронат арқылы, сексуалдық мәлімдемелер әдетте сол бір жеккөрушіліктің шегіне жетеді. Керісінше, «сексуалдық жеккөрушілік сөздер» мисогинияның салдары зорлық-зомбылық, дұшпандық және мәжбүрлі болуы мүмкін. Бұл ретте аталмыш сексуалдық сипаттағы мәлімдемелер де, жынысына байланысты жеккөрушілікті тікелей тудыратын жеке мәлімдемелер де адам құқықтары мәселелері болып табылады. Яғни Стамбул Конвенциясының стереотиптеріне қарсы күрес аясында шешіледі.

Конвенцияға қатысушы мемлекеттер, мысалы, білім беру немесе жалпы бұқаралық ақпарат құралдарының мониторингісі арқылы гендерлік стереотиптерге қарсы іс-қимыл бойынша тікелей міндеттемелер жүктейтін халықаралық-құқықтық акт. Алайда, бұл ретте әйелдерге деген гендерлік жеккөрушілік зорлық-зомбылықтың бір түрі ретінде анықталуы мүмкін. Осы ретте жеке мақсатты реакция ретінде қылмыстық немесе өзге қылмыстық емес санкциялар қажет.

Қазір интернет жүйесінде онлайн түрде сексуалдық сталкинг (ізге түсу) мәселелері туындап жатыр. Біріншіден, интернет жүйесінде, оның ішінде әлеуметтік желілер, осы ретте сол белгілі «фейсбук» атты әлеуметтік желідегі сексуалдық сталкинг (ізге түсудің) мәселелері зерделенген. Екіншіден, фейсбук әлеуметтік желісі арқылы сексуалдық сталкинг(ізге түсудің) жолдары артып келеді. Үшіншіден, аталмыш зерттеу жұмысының халықаралық-тәжірибелік

қыры ретінде сексуалдық сталкинг (ізге түсу) тәсілдерін анықтап алып зерделеуді жалғастыруға мүмкіндік береді.

Бангладештегі әйелдер әлеуметтік желілерде кездесетін гендерлік зорлық-зомбылық туралы тереңірек қарастырамыз. Біріншіден, әйелдердің онлайн сталкингты қалай бастан кешіретіні туралы ауқымды зерттеулер жүргіздік. Екіншіден, біз алған практикалық нәтижелерге сүйене отырып, Facebook желісінде гендерлік әділеттілікті қолдау мақсатымызды түсіндірдік. Үшіншіден, Facebook Messenger-де зорлық-зомбылыққа ұшыраған әйелдерге арналған Unmochon қолданбасы жасалған. Төртіншіден, әйел Facebook қолданушылары және басқа да мүдделі тараптар жүргізген пайдаланушылардың бағалаулары жақсартудың жолдарын көрсетеді. Яғни, бұл дизайн, мақсат және пайдаланушы. Бесіншіден, талқылау заңның басқа салаларына да кеңейтуді жалғастырамыз. Бұл тәсіл әрі ұтымды, әрі прагматикалық. Алтыншыдан, ал әйел азаматтар компьютерден компьютерге өзара әрекеттесу бұл гендерлік технологияларды патриархалдық Бангладеш пен басқа да ұқсас елдердің өмірінде ресурстардың төмендігі жағдайында ақпараттық-коммуникациялық технологиялар мен дамудың ауқымын кеңейтеді[147].

Қылмыстық жауаптылық аясында И.Я. Козаченконың пайымдауынша, мемлекет қылмыстық жауаптылыққа – қылмыс жасаған кезден бастап туындайтын, оның шегінде қылмыс жасаған адамның құқықтық жағдайын түзеу және қайта тәрбиелеу, жалпы және арнайы ескерту мақсатында шектеуге құқығы бар, ал кінәлі тұлға мүмкіндігінше оның жеке басына, мүліктік немесе өзге де жазаға тартуға міндетті құқықтық қатынас. мемлекет атынан және оған арыздану, қажет болған жағдайда, тек қылмыстық заңда жасалған қылмысы үшін көзделген жаза қолданылады деген тұжырым жасайды[148].

Тұжырымның жалпы негіздері:

Біріншіден, әлеуметтік желілерде, оның ішінде фейсбуктегі сталкинг(ізге түсу) кең таралған түрі ретінде сексуалдық сталкинг (ізге түсудің) алдын алу тетіктері дайындауға мүмкіндік береді.

Екіншіден, аталмыш әлеуметтік желіні пайдаланушы әйелдер мен қыз балаларды сталкинг(ізге түсудің) алдын алуға және сталкерлердің құрбаны болудан сақтану жолдарын көрсетеді.

«Интернеттегі ақпаратты іздеу және қарау: егер өзіңізді бақылап отырғандай сезінсеңіз, ол солай болуы мүмкін. Зорлық-зомбылыққа бейім адамдар көбінесе толық бақылауға бейім және әрбір қадамыңыз туралы білуге тырысады. Біреудің компьютерін және интернеттегі мінез-құлқын бақылау үшін бағдарлау немесе арнайы дағдылар қажет емес. Мұны кез келген адам жасай алады. Шпиондық бағдарламалар, пернелер тіркеушілері және бұзу құралдары сияқты бағдарламаларды бақылаудың көптеген әдістері бар. Компьютердегі және интернеттегі барлық «іздерді» жою мүмкін емес. Егер сізді бақылап отырса, компьютерді пайдаланудың әдеттегі моделін өзгерту қауіпті болуы мүмкін (мысалы, егер сіз бұрын үнемі жасамаған болсаңыз, интернетке кірудің бүкіл тарихын дереу жойыңыз).

Ақпараттық-коммуникациялық технологияны түсіну, білу және оның белгілі бір деңгейін пайдалана алу қазіргі заман талабы. Біріншіден, адамзат бұрынғы аграрлық қоғамнан ғасырлар ішінде кейін индустриялды қоғамға айналды. Екіншіден, адамзат индустриялды қоғамнан бүгінде біртіндеп постиндустриялды қоғамға айналып келеді. Үшіншіден, постиндустриялды қоғамда адами капитал (яғни денсаулық, білім, мәдениет және т.б.), кәсібилік, тұлғалардың сауаттылыққа, оқуға бейімді және шығармашылықты болуы қажеттілік саналады. Демек, интернет жүйесінде сталкерлерден (ізге түсуінен) сақтану үшін ақпараттық-коммуникациялық технология бойынша әрбір адам сауатты болуы тиіс.

БҰҰ-ның сараланып жатқан материалдың жалғасында келесі кезектегі нұсқаулық ережелерде хабарламаларды электрондық пошта арқылы жіберіп жөнелту және жедел/мәтіндік хабар алмасу сіздің өміріңіздегі қауіптің немесе зорлық-зомбылықтың болуына қатысты ешкіммен байланысудың қауіпсіз немесе құпия пайдалану көзделген.

Компьютер көптеген жеке ақпаратты сақтай алады: интернетте не қарағаныңыз, электрондық пошталарыңыз бен лездік хабарларыңыз, телефон қоңыраулары мен мәтіндік хабарламалар, онлайн сауда және банк операциялары және т.б. Қоғамдық кітапханадағы, жақын досыңыздың үйіндегі немесе интернет-кафедегі компьютер қауіпсіз болуы мүмкін. Құпия сөзіңізді жиі өзгертіңіз және барлық электрондық пошта және әлеуметтік медиа үшін бірнеше жарамды тіркегендерін орнату қарастырылған[149].

Жоғарыда ұсынылған нұсқаулық ережелері интернет жүйесін дұрыс пайдаланудың негіздерін көрсетеді. Біріншіден, интернет жүйесін пайдаланушы мүмкін болса, екі немесе үш аккаунты болғаны жөн. Өйткені, интернет хакерлері және өзге бұзушы іс жасаушылардың шабуылынан және өзге жағымсыз әрекеттерінен сақтануға мүмкіндік береді. Екіншіден, жеке ноутбукпен интернет кафеде отыру дұрыс. Себебі, интернет кафеде күнделікті отыру қаражат мәселесін тудырады. Сондықтан күнделікті болмаса да, аптасына бір-екі мәрте ғана барған абзал болады. Үшіншіден, электронды поштаңыздың құпия сөздерін жиі ауыстыру да жөн. Аталмыш тәсіл мүмкін болса шабуылшылар тоқтағанға дейін нақтырақ қолданылуы тиіс. Демек, жоғарыда баяндалған нұқсаулық ережелер өз кезегінде көпшілік халық үшін тиімді нормалар болып табылады. Олардың тиімділігі сақтық іс-шаралардың бастауы болып табылады. Басқаша айтар болсақ, осы ережелер әбден іс жүзінде дәлелденген, сондай-ақ қолданылған әрекеттерден кейін пайдалануға берілген.

БҰҰ ресми сайтында жарияланған келесі бір материалда сталкинг гендерлік бейтарап мәселе болып қалмайтындығы жайлы баяндалған. 2016 жылы Парламентаралық Одақтың (ППО) баяндамасында да атап өтілді, ол сонымен бірге саясаттағы әйелдердің гендерлік зорлық-зомбылыққа ұшырайтынын ашты. Мұндай зорлық-зомбылық жеке қорлауды және тіпті жыныстық қорқытуды қамтуы мүмкін. Оның негізгі мақсаты – әйелдерді саяси қызметке қатысудан бас тарту[150].

Әрине, жалпы бір қарағанда сталкинг қудалауға ұқсамайтын сияқты көрінеді. Дегенмен, мұндай қудалау саяси мақсатта жасалса да, олардың қорқыту тәсілі ұқсастау болып келеді. Яғни бұл ретте сол сталкинг қудалау мен саяси сипаттағы гендерлік қудалау кезінде қатер төндіреді. Осы тұста, екіжақты тұрғыдан өзара жеке салыстыра айтар болсақ, сталкинг қудалау мен саяси сипаттағы жеке гендерлік қудалаудан мынадай ерекшелік пен айырмашылық байқалады. Біріншіден, сталкинг қудалау жеке даралау, көбінде жасырын сипатта жасалатын болса, ал саяси сипаттағы гендерлік қудалау екіжақты сипатта жасалуы мүмкін. Яғни көбінде жария түрде, кейде жасырын негізде болуы да мүмкін. Екіншіден, сталкинг қудалау негізінен мысалы, көбінде ер адам бір әйелді немесе керісінше сирек жағдайда әйел адам ер адамды қудалауы, ал саяси сипаттағы гендерлік сталкинг кезінде бір топ ер кісілер тек бір әйелді немесе бірнеше әйелдерді сталкинг көздеуі мүмкін. Үшіншіден, сталкинг ізге түскен адам көбінде жәбірленушінің бұрыңғы танысы, бірнеше мәрте бір-бірін көрген болса, гендерлік сталкинг әртүрлі мақсаттар болуы мүмкін. Демек, сталкинг пен гендерлік сталкингтың жалпы ұқсастау тұстары болғанымен, өзіндік ерекшеліктері, сондай-ақ өзгеше жеке айырмашылығы бар деп санаймыз.

Интернеттің адам құқықтары үшін салдарын жеңуге бағытталған рөлі туралы жан-жақты әңгіме бастауға мүмкіндік беретін негізгі принциптерді, яғни интернеттегі тікелей түрде гендерлік зорлық-зомбылыққа жауап беретін платформаларды көрсетеді. Адам құқықтары туралы баяндамалар мен құжаттар жеке адамдар арасында ортақ құқықтар мен міндеттер туралы тиісті корпорациялар мен мемлекеттермен қажетті әңгімелер жүргізуге жәрдемдесу келесі құралдардың бірі болып табылады[151].

Яғни, интернет жүйесін реттейтін өзіндік ережелері болғанымен, онда адам құқықтарын құрметтеу түгіл кибersталкингтың алдын алу негіздері мен тетіктерін қамтамасыз ете алмауда.

Әлеуметтік нормалар дегеніміз адамзаттың сонау ғасырлардан бері қолданып, ұстанып келе жатқан дәстүрлі құндылықтарының жиынтығы. Олардың түрлеріне саяси, діни, құқықтық нормалары, сондай-ақ мораль мен этика нормалар жатады. Олардың ішінде тек құқықтық нормалардың ғана құқықтық салдары, яғни құқықтық жауапкершілік нақты қарастырылған. Аталған құқықтық нормалардан басқа нормаларды (саяси, діни, мораль, этика) ұстану бойынша салдар жоқ. Оларды тек сезініп ұстанған адамдар ғана уәжге (сөзге) тұра алады. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы (ДДСҰ) 2013 жылы жариялаған гендерлік зорлық-зомбылыққа қатысты жаһандық және аймақтық зерттеу қарым-қатынаста болған әйелдердің 35%-ы өмір бойы жақын серіктесі тарапынан сексуалдық немесе гендерлік зорлық-зомбылықты бастан кешіргенін, ал әйелдердің 7,2%-ы серіктес емес адам тарапынан жыныстық зорлық-зомбылықты бастан өткергенін анықтады[152].

Сонымен, бірге сталкинг (ізге түсу) адамның жеке кеңістігіне қол сұғудан қорғаудың халықаралық-құқықтық жүйесінің тәжірибелік құқықтық негіздері мен механизмін қарастыра келе, мынадай қорытынды әрі түйінді тұжырым

жасаймыз. Жоғарыда жасалған жеке саралаудан анықталғандай, сталкинг (ізге түсу) адамның кеңістігіне қол сұғудан қорғанудың халықаралық-құқықтық тәжірибелік негіздері мен механизмдері болғанымен, орындау және әсіресе сақтану жолдары көбінде жасала бермейді. Оның негізгі мынадай себептері бар. Біріншіден, сталкинг объектісі, яғни жәбірленуші болған тұлға психологиялық қысымшылық көреді. Бұл жағдайда БҰҰ материалдары және сарапшылардың еңбектерінде дәлелденгендей сталкинг қудалауының басым көпшілігі латенттік сипатта өтеді. Оның негізгі себебі сталкинг қудалауына ұшыраған тұлға, әсіресе қыз балалары көбінде жақын туыстарына айта бермейді. Жеке басындағы жағдайды өзгелердің естігенін қаламайды. Екіншіден, Біріккен Ұлттар Ұйымы жүйесінде әртүрлі сталкинг, оның ішінде сталкингтен ұшырағандарды қорғайтын институттар мен органдар болғанымен, тікелей сонымен айналысатын ұйым жоқ дегіміз келеді. Яғни жалпылама қорғаумен айналысатын ұйымдар болғанымен, олардың әдіснамалық негіздері мен тетіктері толық жетілдірілмеген. Үшіншіден, Біріккен Ұлттар Ұйымының Әйелдерге байланысты кемсітуді жою туралы Декларациясы қарарымен қабылданған. Дегенмен, қазіргі таңда заңды түрде халықаралық құқық жоқ.

Осы тұрғыда әйелдерге байланысты кемсіту, тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу және қарсы тұру туралы Еуропа Кеңесінің конвенциясы халықаралық аймақтық ұйым аясында 11.05.2011 жылы қабылданған. Аталмыш құжат 01.08.2014 жылы заңды күшіне енді. Жалпы 46 мемлекеттің өкілдері қол қойған. Осы құжатты жалпы 39 мемлекет ратификациялады. Бұл конвенцияны ратификациялауға қарсы бірнеше шығыс еуропа елдері бар. Оның негізгі себебі сол ЛГБТ-ны заңдастыруға қарсы ұстаным елдердің ішінде бар.

Демек, БҰҰ «Гендерлік зорлық-зомбылық пен тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы іс-қимыл туралы» атты халықаралық конвенция қабылдануы қажет. Бұл халықаралық-құқықтық актінің мәтінінде сталкинг (ізге түсуге) қатысты нақты нормалардың болуы тиіс деп ұсыныс жасаймын.

3.2 Сталкинг(ізге түсу) адамның жеке кеңістігіне қол сұғудың алдын алу бойынша ұлттық заңнаманы жетілдіру мәселелері

Қазақстан Республикасының Конституциясы 17-бабында адамның қадір-қасиетіне қол сұғылмайтындығы және адамдық қадір-қасиетін ешкімде азаптауға, зорлық-зомбылыққа, басқа да қатыгездік немесе қорлайтындай жәбір көрсетуге болмайтындығы айтылған.

Біздің тұжырымдауымыз ата заңымыздың адамның жеке кеңістігіне қол сұғудан қорғауымен толықтырылуы маңызды. Мысалы, келесі 2-тармақтағы «оған зорлық-зомбылық жасауға» деген сөздерден кейін «сталкинг(ізге түсу) мен қудалауға» делінген құқықтық сипатта тіркес болуы тиіс деп ұсыныс етеміз.

Құқықтық қорғауға ұсыныс негіздері келесідей белгілермен:

Біріншіден, әйелдер түзеу мекемелерінде жазасын өтеп жүрген кезінде жазасын өтеген бостандықтағы әйелдердің заңсыз ізіне түсу және қудалау арқылы жыныстық зорлық-зомбылық жасаған адамдар, сондай-ақ түзеу мекеме қызметкерлерінің сотталуы;

Екіншіден, құқықтық норма терминдермен жеке толықтырылса, көптеген құқық бұзушылықтардың алдын алуға және субъектілерін қылмыстық, әкімшілік, тәртіптік, азаматтық-құқықтық жауапкершілікке тарту;

Үшіншіден, интернет жүйесінде конституциялық норма арқылы құқықтық реттеуді нақтылау сталкинг түрлері кибersталкинг, кибербуллинг және өзге де заңсыз ізге түсу мен қудалауға қарсы конституциялық-құқықтық негізі болады.

Заң ғылымдарының докторы А.Н.Ағыбаевтың ғылыми жұмыстары қылмыстық құқық, криминал мәселелерін зерттеуге арналған. ҚР қылмыстық кодексіне түсіндермеде қылмысты дұрыс саралауға ғылыми анықтама берген. Қылмысты бұрыс саралаудың өзі жеке адамдардың Қазақстан Республикасы Конституциясында, басқа да заңдарда көрсетілген құқықтарын, бостандықтарын қорғаудың қылмыстық құқықтың алға қойған басты мақсаттарының бірі жаза тағайындау принципіне қайшы келетіндігі іс-әрекеттеріне дұрыс, әділ түсіндіріп, қылмыстық құқық бұзушылықты дұрыс саралау кепілі болып табылады. Қылмыстық құқық бүзушылықты бұрыс саралаудан сотталған адамға тигізетін зардабы да үлкен. Бұл мәселеге ҚР Жоғары Сот Пленумының нормативтік қаулыларының көптегендігіне арналған. Қаулыларда соттардың заң талабын тұп-тура сөзсіз орындай отырып, жасалған іс-әрекеттерге заң нормалары талабына сай баға беріп, кінәлі іс-әрекетінде қылмыс құрамының белгілері бар ма, жоқ па, осы жағына ерекше зер салып, заңдылық принципінен ешуақытта да ауытқушылыққа жол бермеуі ескертіледі[153].

Қылмыстық жауапкершілік туралы Қылмыстық құқықта ғалымдардың әртүрлі пікірлері бар. Қылмыстық жауапкершішікке әртүрлі түсінік берілген. Бұған себеп: қылмысты ашу, құрамның негізгі белгілері арқылы айыру (ұрлық, тонау, шабуыл жасап тонау, бұзақылық, т.б.) істеген әрекеттен (әрекетсіздіктен) Қылмыстық кодекстің нормаларына сәйкес құрамның белгілерін табу; қылмыстық жауапқа тарту немесе жауапкершіліктен босату; қылмыстық жауапкершілікті басқа жауапкершіліктен ауыстыру (әкімшілік, қоғамдық кепілдікке бері, т.б.). Ғылыми еңбектерде қылмыстық жауапкершіліктің түсінігі жазаның түсінігімен бірдей. Оларды айырып берудің қажеті жоқ деген пікірлер айтылады. Қылмыстық жауапкершілік адамның қоғамға қауіпті жасаған іс-әрекеті туралы сол алдындағы міндеті деп айтылады. Қылмыстық жауапкершілік дегеніміз – айыпталған адамның өтейтін міндеті немесе қылмыс жасаған адамдардың қылмыстық жауапкершілігіне байланысты белгіленген жазаны өтеу. Қылмыстық жауапкершілік тек қана қылмыстық құқықта қаралады. Қылмыстық іс-әрекеттің қаншалықты дәрежеде қоғамға қауіпті екенін, адамның әрекетіндегі (әрекетсіздігіндегі) қылмыстық құрамның негізгі белгілерін, қылмыскердің жеке басындағы мән-жайларды анықтап кінәлі болса

жауапты деп саналып, құқықтық нормада көрсетілген жаза тағайындалады[154].

Отандық заңгер Борчашвили И.Ш., ҚР Қылмыстық кодексінің 110-бабына былай түсініктеме береді. Қылмыстың объектісі –адамның денсаулығы. Қылмыстың объективтік жағы денсаулыққа ауыр зиян келтіретін іс-әрекеттердің жасалуымен және қылмыс жасаған адамды ұстау үшін қажетті қорғанудан асыра жасалған әрекеттер мен одан туындайтын залалдардың арасындағы себепті байланыспен сипатталады. Денсаулыққа ауыр зиян келтіру белгілері ҚР Қылмыстық кодекстің 103 бабын талдауында қарастырылады. ҚР Қылмыстық кодекстің 100 бабы, адамды ұстау үшін қажетті шаралардан асып кету тұжырымдамасын қарау кезінде ашылады. Қылмыс денсаулыққа ауыр зиян келтірілген кезден бастап аяқталғандығы танылды. Субъективтік жағы кінәмен тікелей немесе жанама ниет түріндегі сипатталады. Қылмыс жасағанды ұстау үшін қажетті жағдайдан тыс абайсызда ауыр зиян келтіру қылмыстық жауаптылықтан босатады. Бұл қылмыстық әрекеттің себептері мен мақсаттары қылмыстық сипатталуымен ерекшеленеді. Ниеті – қылмыс жасаған адамды ұстау. Мақсаты – кәсіби міндеттерін орындау немесе құқық қорғау органдарына қылмыскерді ұстауға көмектесу. Қылмыстың субъектісі – 16 жасқа толған есі дұрыс адам[155].

Қылмыстық кодекс 110-бабының нормасын қолдануда сотқа дейінгі тергеу органдары мен соттар оның жай-күйін дұрыс түсінбеуі және қылмыстық қудалау саласына қатысты жазықсыз адамдар қылмыстық жауапкершілікке тартылуы құқықтық белгісіздік нәтижесінде адамдардың конституциялық құқықтарының шексіз санының бұзылуы іс-әрекеттің басталу себебі анықталмастан мемлекетке келтірілген залал өндіріп алынуда.

Конституцияның 39 - бабы 1-тармағының талаптарына сәйкес адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтары тек қана заңмен ғана шектелуі мүмкін және конституциялық нормаларды қорғау мақсатында халықтың денсаулығы мен имандылығын қорғау, адамның құқықтары мен бостандықтарын, қоғамдық тәртіп шектеу шаралары санкция негіздері мен шектеулері қажетті дәрежеде қорғалуы керек. Адам құқықтары мен бостандықтарына қатысты әділеттілік, пропорционалдылық және теңдік талаптарына сай заңды шектеулер заңды мақсаттарға сәйкес келуі қажет. Қылмыстық және өзге де ықпал ету шаралары ауырлығы жасалған қылмыстың ауырлығы салдарының сипатына сәйкес келуі керек.

Қарастырылып отырған мәселенің өзектілігі бүгінгі күнге дейін Қазақстан Республикасының Конституциялық Сот, Жоғарғы Соттың да нормативтік сипаттағы нақты түсініктемелердің болмауымен байланысты.

Қылмыстық құқық бұзушылықтарды бейтарап, жедел тергеуден, кінәлі адамды әшкерелеуден және қылмыстық жауапкершілікке тартудан, сондай-ақ азаматтардың қылмысы жеткілікті түрде бұзылған құқықтарын жедел қалпына келтіруден тұратын қылмыстық сот ісін жүргізудің қағидаттары мен міндеттерін бұзатын осы санаттағы істер бойынша тәжірибе болмағандықтан

қинау жағдайларының көпшілігі сотқа дейінгі тергеп-тексерудің бірыңғай тізілімінде тіркелмеген.

Мысал ретінде орын алған Алматы облысы Еңбекшіқазақ аудандық сотының судьясы, 30 қазан 2024 жылы Іс№1940-24-00-1/68 үкімімен У.Н.И. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі 106-бабы 1-бөлігіменде кінәлі деп тауып, 3 (үш) жыл мерзімге бас бостандығынан айыру жазасы жазасы тағайындалған және де талапкерге мемлекеттік алым және азаматтық талап бөлігін өз еркімен орындауға бір ай мерзім уақыт берілген. Алматы облысы Еңбекшіқазақ аудандық сотының тергеу судьясына Қайта арыздану нәтижесінде У.Н.И. 2024 жылғы 4 желтоқсан №1940-24-00-2-3м/724 қаулысымен анықтағаны: Өтінішхатқа және қылмыстық іс құжаттарына сай, Н.Ж.Б., 2023 жылғы 19 желтоқсанда сағат 23:50 шамасында, масаң күйде Алматы облысы, Еңбекшіқазақ ауданы, Есік қаласы, Космонавтов көшесі, №11-үй, 1-пәтерде тұратын, жақын-қарым қатынаста болып, кездесіп жүрген жәбірленуші Д.К.А., үйіне барып, тұрғын үйдің кіреберіс есігін ашуын талап еткен. Д.К.А., тұрғын үйдің есігін ашқанда, Н.Ж.Б.-мен Д.К.А-ның көрсеткен қырсылығына қарамастан, оның мойынынан қылқындырып, тұрғын үй-жайға заңсыз кіріп, оң қолымен тұрғын үй-жайдың кіріберіс бөлмесіндегі үстелдің үстінде тұрған асхана пышағын алып, жәбірленушінің мойына тақағанда, Д.К.А., Н.Ж.Б-ға арақатынасын түпкілікті үзуді айтып, өзін алдағы уақытта мүлдем мазаламауды сұрап, үйден кетуін талап еткен. Сол уақытта, Н.Ж.Б жәбірленуші Д.К.А-ға бұрын қарызға алған ақшаларын есіне түсіріп, Д.А-ға «егер менімен кездеспейтін болсаң, осы күнге дейін менен алған ақшалардың барлығын түгел қайтар»- деп 200 000 теңге беруін талап еткен. Аталған оқиғаға куә болған жәбірленуші Д.К.А-ның қызы Г.И.У., өзінің анасына араша түсіп, Н.Ж.Б-ты тыныштандыруға тырысқан. Алайда, Н.Ж.Б., өзінің физикалық күшін пайдаланып, Г.И.У-ны итеріп жерге құлатқан.

Г.И.У., өзінің анасы-жәбірленуші Д.К.А.-ның өмірі мен денсаулығына төнген қауіпті сезіп және ұғынып, Н.Ж.Б-тың «Kaspi Gold» есеп-шотына 80 000 теңге ақша аударым жасаған. 2024 жылғы 26 қыркүйекте аталған факт бойынша ҚР ҚК-нің 389-бабы 3-бөлігімен №241940031002076 сотқа дейінгі тергеп-тексеру басталған. 2024 жылғы 2 желтоқсанда 16 сағат 50 минутта Н.Ж.Б., Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексінің (әрі қарай - ҚПК) 131- бабының талабына сәйкес күдікті ретінде ұсталынып УҰИ-на қамауға алынған. Сталкинг(ізге түсу) әрекеттерін ашу үшін сот үкімі 1-қсымша және апелияциялық сот қаулысы 2- қосымша қоса тіркелді.

Яғни, бұл келтірілген мысалда сталкинг(ізге түсу) әрекеттері қинау, бопсалау әрекеттері арқылы көрініс табуда. Бірақ та жәбірленушінің кешірімімен сталкинг әрекеттері басбостандығын шектеумен жазалануда.

Негізінен, сот-тергеу тәжірибесі тек жеңіл дене жарақатын келтіру, ұрып-соғу (Қылмыстық кодекстің 108-1, 209-баптары бойынша) үшін қылмыстық қудалау мен жазалаумен ғана шектеледі, ал сталкинг(ізге түсу) фактілері көбірек таралған, өйткені бұл тұрмыстық зорлық-зомбылықтың негізгі құрамдас бөлігі болып табылады.

Статистика көрсеткендей, соңғы екі жылда қылмыстың бұл түрі бойынша құқық қолдану практикасы іс жүзінде болмаған, сондықтан практикалық проблемаларды анықтау мүмкін емес. Құқықтық норманы зерттеу осы бапты қолдану кезінде туындауы мүмкін мәселелерді тек теориялық тұрғыдан анықтауға мүмкіндік береді.

Қылмыстық кодекстің 110-бабының нормаларын іс жүзінде қолдану Бишімбаев Қ-қа қатысты атышулы іс қозғалғаннан кейін іс жүзінде орын алды.

Сонымен бірге, құқық қорғау органдарының қызметкерлері қылмыс құрбанынан қинау фактісі бойынша құқық қорғау органдарына өтініштер болмаған жағдайда осы баптың ережелерін қалай қолдану мүмкін болды деген мәселені белсенді түрде талқылануда. Бұл мәселе біркелкі тәжірибе мен тәсілдің жоқтығын Қылмыстық кодекстің 110-бабы нормалары қолдануын тағы да растайды Қылмыстық кодекстің 110-бабында көзделген қылмыстық құқық бұзушылықты тіркеу үшін көптеген жағдайларда қылмыстық қудалау органдары сотқа дейінгі тергеп-тексерудің біркелкі тізілімін (СДТБТ) пайдаланады, өйткені бұл баптың диспозициясы жүйелілік сияқты міндетті белгілер болған кезде оны қылмыстық құрам ретінде анықтайды. Қинау қылмыстық құқық бұзушылықтарды талдау нәтижесі негізіне сәйкес, ҚР ҚК-нің 110 бабының 2 бөлігінің 5 тармағында көрсетілген "қинаудың" дәрежеленген белгісіне толықтыру енгізуді ұсынамыз. Ол келесідей мазмұнда жазылуы тиіс: Жалдау бойынша немесе ұзақ уақыт бойы ізіне түсу арқылы.

Дәл түсініктер мен жүйелілік сипаттамасын бекітуде дұрыс түсіндіру мәселесі зерттеуді талап етуде .Кейбір заңгер ғалымдар (Есқараев А., Рахметов С., Сарпеков Р.) жүйелілік деп жәбірленушінің денсаулығына үш рет жеңіл зиян келтіру, басқа адамға тән немесе психикалық азап келтіру арқылы қинау түсініледі деген пікір айтады. Сондай-ақ азаптау жүйелі түрде ауыру сезімін туғызу ретінде танылады: шымшу, кесу, ұрып-соғу, термиялық факторлардың әсер етуі және басқа да осыған ұқсас әрекеттер.

Алайда, басқа заңгер ғалымдар (ресей Федерациясы Жоғарғы Сотының Төрағасы В.Лебедев) қинау жүйелі түрде қиянат жасауды, яғни қайталануы (бір адамға қатарынан екі реттен артық) деп санайды. Соққылар әр түрлі уақытта жасалса және олардың арасында ішкі бірлік болса, қылмыскердің сол жәбірленушіге қатысты белгілі бір мінез-құлық желісін қалыптастырса, оған тән азабы ғана емес, психикалық азаптың болуынан, ол қорланады, мазақ етіледі, қайталанады[156].

Басқа да зорлық-зомбылық әрекеттерді көп реттік шымшу, кесу, соның ішінде ұсақ, доғал немесе үшкір заттармен жарақаттау, термиялық факторлардың әсер етуі және т.б. Қинау белгісі ретінде зорлық-зомбылық әрекеттері ұрып-соғуға байланысты ұқсас әрекеттерден (ҚК 131-бабы) ерекшеленеді, олар бір мезгілде әрекет ретінде емес, белгілі бір уақыт ішінде жасалады (Ресей Федерациясының Қылмыстық кодексіне түсініктемені 6-шы басылым, l.m. -318 бабын қараңыз).

Сондай-ақ, басқа адамның ар-намысы мен қадір-қасиетін қылмыстық жазаланатын қорлау фактілері Қылмыстық кодекстің 131-бабында қылмыстық

жауаптылық көзделген тіркеудің жоғары көрсеткіштерімен, яғни қорлаумен сипатталмайды. Осы баптың ережелері басқа адамның ар-намысы мен қадір-қасиетін әдепсіз түрде қорлауды құрайды. Міндетті белгі - қорлаудың қоғамдық сипаты, яғни мұндай әрекеттер үшінші тұлғалардың қатысуымен жасалған кезде. Субъективті жағы тікелей ниетпен сипатталады. Субъектісі-16 жасқа толған есі дұрыс адам. Бұқаралық ақпарат құралдарын – баспасөзді, радионы, теледидарды пайдалана отырып жасалған дәл сол әрекет бұл қылмыстың квалификацияланған түрі болып табылады. Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 131-бабының 2-бөлігінде көзделген бұқаралық ақпарат құралдарын пайдалану мүмкіндігін берген және кінәлінің басқа тұлғаны көпшілік алдында қорлау ниетін білетін адамдар осы қылмысты жасауға қатысқаны үшін қылмыстық жазаға тартылады.

Қазақстан Республикасының Үкіметі бастамасымен «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне Қылмыстық, Қылмыстық-процестік және Қылмыстық-атқару кодекстерін оңтайландыру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Заң жобасы Мәжілісте де, қоғамда да қызу талқылануда.

Заң жобасы қылмыстық кодекске 115-1 "Сталкинг(ізге түсу)" жаңа бап қосылды. Бұл бапта елеулі залал келтірген зорлық-зомбылықпен емес, қалаусыз байланыс орнату және адамды оның еркінен тыс қадағалау әрекеттерінде көрсетілген заңсыз аңду үшін жауапкершілікті белгілейді, деп түсіндіреді Әділет министрлігі.

Сталкинг(ізге түсу) санатына жататын әрекеттерге сондай-ақ мыналар жатады: техникалық құралдарды пайдалана отырып қадағалау, қорқыту, жеке өмірге араласу, бірнеше рет байланыс орнату (соның ішінде әлеуметтік желілер мен байланыс құралдары арқылы), жәбірленуші туралы олардың келісімінсіз ақпаратты тарату, сондай-ақ басқа да әрекеттер.

Сталкинг(ізге түсу) үшін бірнеше балама жазалар қарастырылған: 200 АЕК-ке дейін айыппұл, түзеу жұмыстары және 200 сағатқа дейін қоғамдық жұмыстар. Сонымен қатар, санкцияға жауапкершіліктің тағы бір түрін – 50 тәулікке дейін қамауға алуды қосуға қатысты мәселелер талқылануда. Әділет министрлігі жобада арнайы жұмыс жағдайында жасалған сталкинг(ізге түсу) үшін жеке жауапкершілік қарастырылмағанын атап өтті. Алайда, сталкинг(ізге түсу) жәбірленуші үшін елеулі зардаптарға әкеп соқтырса, ол 115-1-бапта белгіленген жалпы ережеге жатады.

Бүгінде Қазақстанда сталкинг(ізге түсу) жәбірленушілерін қорғауға бағытталған арнайы сталкинг(ізге түсу) әрекеттері олардың сипатына қарай (ҚК-нің 115-бабы)қорқытуға, (ҚК-нің 123-бабы)жыныстық қатынасқа мәжбүрлеу , (ҚК-тің 131-бабы) қорлау, (ҚК-нің 147-бабы) жеке өмірге қол сұғылмаушылықты бұзу, сондай-ақ, (ҚК-нің 205-бабы) ақпаратқа рұқсатсыз қол жеткізу секілді жеке баптары жанама қарастырылуы мүмкін.

Кейбір жағдайларда сталкинг(ізге түсу) ұсақ бұзақылық немесе қоғамдық тәртіпті бұзу сияқты әрекеттеріне әкімшілік шаралар қолданылуы мүмкін. Алайда, қолданыстағы заңнама ізге түсудің барлық аспектілерін қамтымайды,

бұл құрбандарды аңдудан тиімдірек қорғауды қамтамасыз ету үшін ұсынылған заң жобасының маңыздылығын көрсетеді, деп атап өтті Әділет министрлігі.

Бұған дейін тұрақты аңдыу үшін әкімшілік жауапкершілікті енгізуді жұртшылық, қоғамдық мүдделерді қорғау органдары ұсынып, Әкімшілік кодексе өзгертулер енгізу қажеттігі туралы ұсыныспен Орталық коммуникациялар қызметінде өткен дөңгелек үстелде бірнеше рет тақырып қаралған болатын.

Қазақстан Республикасы Қылмыстық Кодексінің 146- баптың 1-бөлігі қатыгез, адамгершілікке жатпайтын немесе ар-намысты қорлайтын қарым-қатынас, яғни шенеуніктің немесе ресми түрде әрекет ететін адамның азаптау белгілері болмаған кезде, олардың бақылауымен немесе олардың хабардар болуына дейін және олардың үнсіз келісімімен қасақана жасауы басқа адамға физикалық немесе психологиялық зардаптар қарастырылған. Әрине, аталмыш баптың осы бөлігі сталкинг(ізге түсу) адамның жеке кеңістігіне қол сұғудың алдын алуды тікелей реттей алмасы анық тіпті жанама құқықтық реттеугеде келмейді.

Біріншіден, қатыгез сталкинг(ізге түсу) барысында негізінен көріне бермейді. Керісінше сталкинг(ізге түсу) мақсаты – өзінің нәпсі қалауына жетуі үшін жұмсақтық, мүләйімдік мінез-құлықты ұстанады.

Екіншіден, сталкинг(ізге түсу) лауазымды адамның айдап салуымен ондай іс-әрекетті жасайтындар негізінен көбінде жеке дара тұлғаның тарапынан жасалады.

Үшіншіден, сталкинг(ізге түсу) көбінде ер адамның әйел адамға ғашықтық қырындауы, көз салуы деген үстірт түсінік болуының негізгі бір белгісі жүйелі түрде ізіне түсу дегенді білдіреді. Демек, сталктнг(ізге түсу) құқықтық табиғатын нақты айқындап алу қажет деп есептейміз.

ҚР ҚК 146-бап 2-бөлімінде стандартты мәтін азаптауды былай анықтайды: шенеунік немесе қызметтік міндетін атқаратын адам азаптаушыдан немесе басқа адамнан ақпарат алу немесе мойындау мақсатында азаптаушыдан немесе басқа адамнан ұрланған кезде.адам немесе олардың білімі немесе келісімі бойынша. үнсіз келісімімен, немесе оны жасаған немесе жасаған әрекеті үшін жазалау үшін. өзі немесе басқа адам жасаған, сондай-ақ оны немесе басқа адамды қорқыту немесе мәжбүрлеу мақсатында жасаған әрекеті үшін жазаланады. Талданып жатқан баптың мазмұнынан анықталғандай сталкинг(ізге түсу) тікелей қатысы жоқ.

Біріншіден, сталкинг(ізге түсу) іс-әрекеті қоғамға қауіптілігінен бөлек, қылмыстық субъективтік жағының міндетті белгісі ретінде қылмыстық ниет пен мақсаты бар. Десекте тікелей қасақана азаптау іс-әрекеттерін жасау негізінен көзделмейді.

Екіншіден, сталкинг(ізге түсу) негізінен әлеуметтік-психологиялық тұрғыдан қылмыс объектісіне жеке симпатиясын білдіргісі келеді.

Үшіншіден, сталкинг(ізге түсу) белсенді әрекетпен, әрекетсіздік ешбір жағдайларда өзара ұштаспайды. Сонымен, сталкинг(ізге түсу) құқықтық табиғаты мен болмысы осындай негіздермен сипатталады.

ҚР ҚК 146-баптың 3-бөлігі алдын ала келісім бойынша адамдар тобы немесе адамдар тобы жүкті әйелдің немесе кәмелетке толмаған баланың денсаулығына ауыр зиян келтіргені үшін бірнеше рет жасалған қылмыс төрт жылдан он жылға дейін бас бостандығынан айырумен және белгілі бір лауазымда болу немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығымен жауаптылыққа тартылады. ҚР ҚК 146-бабы сталкинг(ізге түсу) тікелей қатысы жоқ, тек қана оның 2-ші және 4-ші тармақтарының жанама қатысу болуы мүмкін.

Біріншіден, сталкинг(ізге түсу) іс-әрекеттері негізі адам тобы ретінде жасауды мақсат тұтпайды.

Екіншіден, сталкинг(ізге түсу) денсаулыққа ауырлығы орташа зиян келтіруден гөрі, психологиялық зардап келтіру мақсаты қойылады.

ҚР ҚК 146-бап 4- бөлігінде жәбірленуші денсаулығына ауыр зиян келтірген немесе абайсызда өліміне әкеп соқтырған әрекеттер жазалануы және жазаланады. Мекемедегі лауазымды тұлғаның немесе өкілеттік өкілінің анықтамаларына қатысы жоқ, ұсталатын, емделіп жатқан, оқитын немесе білім алып жатқан адамға қатысты әкімшілік өкілеттіктері бар тұлға мазмұнында қамтылған ережелер зерттеуімізге тікелей қатысы жоқтығы айқындалып тұр. Ескертпенің 2-бөлігіндегі анықтамалық норманың жанама қатыстылығы бар деп айтуға болады.

Біріншіден, сталкинг(ізге түсу) ретінде жоғарыда аталған лауазымы бар адам яки билік өкілі болмаса да, өкім етуші өкілеттіліктері бар адамды жатқызуға болады.

Екіншіден, лауазымды тұлға немесе билік өкілі аталмыш өкім етуші өкілеттіліктері бар адамды белгілі бір адамның ізіне түсуіде мүмкін. Яғни бұл ретте тікелей психологиялық зорлық зомбылығы болуы мүмкін.

Үшіншіден, емдеу және тәрбиелеу мекемелері тұрмыстық зорлық зомбылық іс-әрекеттері болып тұрады. Себебі, аталмыш сол мекемелердің пациенттері тұрақты тұрғын ретінде тұруы мүмкін.

Қазақстан Республикасы Қылмыстық Кодексінің 147-бабында жеке өмірге қол сұғылмаушылықтың бұзылуы және Қазақстан Республикасының жеке деректерді қорғауға қатысты заңнамасының бұзылуы заң бұзушылық ретінде анықталған. Жеке деректерді қорғау шараларын қабылдауға міндетті адамның мұндай шараларды қолданбауы, егер мұндай әрекеттер белгілі бір мәртебеден немесе қызметтен айырылған немесе онсыз адамдардың құқықтары мен заңды мүдделеріне елеулі зиян келтірсе жазаланады делінген.

Бұл норманың мәтінінен анықталып тұрғандай, сталкинг(ізге түсу) мақсаты тікелей көзделмеген:

біріншіден, дербес деректерді қорғау жөніндегі шараларды қабылдауға жауапты тұлғаның сталкинг ізге түсу мақсаты болмайды.

екіншіден, дербес деректер сталкинг(ізге түсу) тұлғаға қажеттілігі болғанымен, сол үшін үшінші тұлғамен байланысуға тәуекел ете бермейді.

ҚР ҚК 147-баптың 2-бөлігінде мынадай норма белгіленген. Жеке немесе отбасы құпиясын құрайтын адамның жеке өміріне қатысты ақпаратты

келісімінсіз заңсыз жинау немесе оның құқықтары мен заңды мүдделеріне елеулі зиян келтіретін басқа да жеке деректерді заңсыз жинау және өңдеу. Талданатын нормада сипатталған әрекеттер қудалауға ұқсас. Алайда бұл жағдайда қарастырылып отырған әрекеттің қылмыстық ниеті мен қудалау мақсаты бар екенін көрсету керек.

Талданған баптың келесі бөлігінде мазмұны кеңірек тағы бір норма бар. Электрондық деректер ресурстары, ақпараттық жүйелерге заңсыз қол жеткізу немесе өзіне немесе басқа адамға зиян келтіру мақсатында телекоммуникация желісі арқылы берілетін деректерін заңсыз сақтау адамдарға немесе ұйымдарға жеңілдіктер мен жеңілдіктер алу немесе адамның қызметтік қызметін немесе осы баптың екінші бөлігінде көрсетілген ақпаратты құпия түрде алу үшін нақты техникалық құралдарды пайдалану арқылы мақсатында қызметтік, кәсіптік немесе қоғамдық міндеттерді орындауға байланысты адамға немесе оның туыстарына қарсы іс-әрекеттер және осындай міндеттерді орындауға кедергі жасау немесе кек алу мақсатында сол адамға немесе оның туыстарына қарсы іс-қимыл бас бостандығынан айыру арқылы жазаланады.

Бұл норма тікелей болмаса да, жанама қатысы бар.

Біріншіден, сталкинг(ізге түсу) адамдардың лауазымдық қызметін пайдаланатын болады. Бұл ретте лауазымды адам ақпаратты жасырын алу үшін арнайы техникалық құралдарды пайдалану немесе электрондық ақпараттық ресурстарға, ақпараттық жүйелерге заңсыз қол жеткізу сондай-ақ, байланыс сымтетіктерімен жүргізілетін ақпаратты заңсыз ұстап қалу іс-әрекеттерін және өзге заңсыз іс-әрекеттерді жасауын пайдалану.

Екіншіден, қылмыс субъектісі арнайы лауазымы болуы тиіс. Яғни ол анығын айтқанда, өзінің қызметтік лауазымын теріс не асыра пайдалану іс-әрекеттерін жасайды.

Үшіншіден, лауазымды сталкинг кек алу мақсатымен жеке қалауының құрбаны болған тұлға еш жауап бермейді не ол мән бермейді немесе жеке қалауына көнбеуі салдарынан барады.

ҚР ҚК 147-баптың жеке өмірі туралы ақпаратты келісімінсіз тарату немесе жеке, отбасылық құпияны құрайтын басқа да мәліметтерді заңсыз тарату нәтижесінде адамның құқықтары мен заңды мүдделеріне ауыр зиян келтіруімен жазаланады.

Сталкер болған тұлға өз лауазымдық жағдайын пайдаланып өзінің жеке жәбірленуші ретінде таңдалған адам өзінің жеке өмірі туралы ақпаратты оның келісімінсіз тарату немесе отбасылық құпия жеке тұлғаны құрайтын басқа да жеке деректерді заңсыз тарату арқылы адамның құқықтары мен заңды мүдделеріне елеулі залал келтіруі мүмкін.

Біріншіден, сталкердің лауазымы болсын немесе болмасын тұлғаның жеке өміріне құқыққа сыйымсыз қол сұғады.

Екіншіден, лауазымы жоқ тұлғаға қарағанда, белгілі бір мемлекеттік органдарда қызмет ететін сталкердің жеке немесе отбасына қатысты құпияны іздестіру мен табуға қызметтік мүмкіндігі бар.

Үшіншіден, белгілі бір мемлекеттік органдарда қызмет ететін аңдыушы өзінің қызметтік бабын асыра пайдаланады.

Арнайы талданған баптың бесінші бөлігінде мынадай кең норма белгіленген. 147- баптың төртінші бөлігінде көзделген іс-әрекеттер көпшілік алдында сөз сөйлеуде, қоғамдық жұмыстарда, бұқаралық ақпарат құралдарында немесе телекоммуникация желілерін пайдалану оның ішінде интернет арқылы, сондай-ақ осы адамға немесе туыстарына қатысты осындай әрекеттердің алдын алу немесе кек алу мақсатында жасау. Адамның қызметтік міндеттерін орындауына немесе оның кәсіптік немесе қоғамдық борышын орындауына байланысты жазаланады.

Бұл норманың мазмұнынан белгілі болғандай, лауазымды сталкер көпшілік алдында, бұқаралық ақпарат құралдары, әлеуметтік желілер және өзге интернет желілерінде сталкердің нысанына алынған сол бір адамға қатысты жоғарыда аталған қылмыстық іс-әрекеттерді жасайды.

Біріншіден, осындай жолдармен лауазымды сталкер өзінің ықпалын өз нысанына айналған адамға өзіндік агрессиялық ықпалын жүргізеді.

Екіншіден, сталкер осы аталған жолдармен өзінің нысанына айналған адамға түбегейлі ықпал ете алмаса да, өзінің кекшілдікті іске асыруға бар күшін салуды көздейді.

Үшіншіден, бұл ретте лауазымды сталкер өзінің ырқына көнбей жүрген адамды нақты іс жүзінде жеңе алмаса да, оны ең құрығанда психологиялық тұрғыда жеңуді қалайды[157].

ҚР Қылмыстық кодекстің 148-бабы хат-хабарлардың, телефон қоңырауларының, пошта, телеграф хабарламаларының немесе басқа хабарламалардың құпиялылығын заңсыз бұзу деп аталған. Оның 1-ші бөлігінде жеке тұлғалардың хат-хабарларының, телефон арқылы сөйлесулерінің, пошталарының, телеграфтық хабарламаларының немесе басқа да хабарламаларының құпиялылығын заңсыз бұзушылық жазаланады. Осы бапта белгіленген қылмыстық әрекеттерді жасаған адам тұлға, яғни қылмыс субъектісі ретінде кез келген тұлға саналады.

Біріншіден, сталкер болған жеке тұлғалар осы қылмыстық-құқықтық нормадағы қылмыстық құқық бұзушылықтарды жасайды.

Екіншіден, сталкер болмаған жеке тұлғалар тарапынан да қылмыстық құқық бұзушылық іс-әрекеттерді жасалады. Ол іс-әрекеттерді шетел азаматы мен азаматтығы жоқ тұлғалар да жасауы мүмкін.

Жеке талданып жатқан баптың келесі кезекте түйіндейтін бөлігінде мына норма белгіленген.

Адамның деректерін құпия алу үшін қызметтік бабын немесе арнайы байланыс құралдарын пайдаланып немесе электрондық ақпараттық базаларын, ақпараттық системаны заңсыз пайдалануы және телекоммуникация байланыстарынан ақпаратты заңсыз ұстап алуы арқылы жасалған дәл сол іс-әрекет үшін жазаланады.

Бұл норманың мәтінінен белгілі болып тұрғандай, қылмыс субъектісі арнаулы субъект ретінде саналады. Өйткені, ол лауазымын немесе арнайы

техникалық құралдарды тікелей түрде пайдалануға лауазымдық құзыреті мен өкілеттіліктері бар жеке тұлға болып табылады. Осы тұста, айта кетер жайт, аталмыш субъектінің сталкерлік ниеті мен мақсаты болуы да не болмауы да мүмкін. Яғни өзге қылмыстық ниет пен мақсаттар болуы мүмкін.

Ендігі ретте Қазақстан Республикасының 2009 жылғы 4 желтоқсандағы № 214-IV Заңы тұрмыстық зорлық-зомбылық ұғымын белгілеудің алдын алу туралы құқықтық сипаттағы жетілдіру бойынша мынадай ұсыныстар жасаймыз.

Аталған заңның 1-бабы 1-тармағында бекітілген мындай ұғымдар мен ұғымдық тіркестерге мына толықтыру мен өзгерістер енгізуді жөн көреміз.

Қолданыстағы анықтамалық норманың мазмұнында жәбірленуші-оған Тұрмыстық қорлау салдарынан моральдық, физикалық немесе мүліктік зиян келтірілді деп сенуге негіз бар адам тұлға делінген.

Енді біздің пайымызша құқықтық норма былай болуы қажет. Жәбірленуші – өзіне тікелей қатысты жалпы қылмыстық, оның ішінде тұрмыстық және психологиялық зорлық-зомбылықпен моралдық, рухани (психикалық) зардап, келтірілген дене залалы және мүліктік залалы анық адам.

Толықтыру мен өзгерістер ұжатқан анықтамалық норманың мынадай құқықтық сипаттағы негіздемесі бар.

Халық денсаулығы және денсаулық сақтау туралы Қазақстан Республикасының Заңының 1-бабы 73 тармағында мынадай анықтамалық норма бекітілген. Денсаулық – бұл толық физикалық, психикалық және әлеуметтік салауаттылық жағдайы.

Бұл норма дәл көрсетіп тұрғандай, адамның рухани (психикалық) жай-күйі бар. Нағыз рухани (психикалық) зиянның негізгі себебі психологиялық зорлық екені анық. Осылайша, аңдыушылар негізінен өздері аңдыған адамдарға психологиялық зорлық-зомбылықты жасайды.

Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу туралы Қазақстан Республикасы заңындағы 4-бабының 3-тармағында мынадай мазмұнда жеке құқықтық сипаттағы анықтамалық норма белгіленген. Адамның дамуына қасақана әсер етуі қадір-қасиетіне зорлық-зомбылық – қорқыту, үрей арқылы, қорқытуы, қорлауы, бопсалауы немесе оның өмірі мен денсаулығына қауіп төндіретін, сондай-ақ психикалық, дене және жеке басының бұзылуына әкелетін құқық бұзушылықтар немесе әрекеттер жасауға мәжбүрлеуі танылады. Бұл нормадағы «өмірге» деген сөздің алдына «жеке не әлеуметтік топтық немесе қоғамдық» делінген сөздер толықтырылуы тиіс.

Біріншіден, психологиялық зорлық-зомбылық негізінен жеке тұлғаға қатысты жасалады.

Екіншіден, тікелей немесе жанама психологиялық зорлық-зомбылық көбінде белгілі бір әлеуметтік топтардың (отбасы, туыстар, достар, курстас, сыныптас, сондай-ақ саяси, қоғамдық, діни және өзге қоғам институттарына) өміріне немесе денсаулығына, оның ішінде нақты түрде рухани (психикалық) денсаулығына бағытталады.

Үшіншіден, психологиялық зорлық-зомбылықты жаппай түрде кейбір діни радикалды секталар мен топтар іске асырады. Яғни жаппай суицидтік іс-

әрекеттерді жасауға мәжбүрлейді. Осы ретте айтар жайт, сталкерлік қудалау нәтижесінде кейбір жеке тұлғалардың, оның ішінде, әсіресе кейбір әйелдер өз өзіне қол салу жасаған болатын.

Осы тұста енді кибербуллинг мәселесін талдаймыз.

Бірінші кезекте қысқаша мазмұнда кибербуллинг дегеніміз не? деген сауалға жауап іздеп көрейік. Кибербуллинг – сандық технологияны қолдану және қиянат жасау үшін пайдалану. Ол әлеуметтік медиада, хабар алмасу қолданбаларында, ойын платформаларында және ұялы телефондарда орын алуы мүмкін. Сондай-ақ ол нысананы қорқытуға, ашулануға немесе қорлауға арналған қайталанатын эпизодтарды қамтуы мүмкін[158]

Жоғарыда берілген анықтаманың және тиісті мәліметтерден анықталып тұрғандай, кибербуллинг іс-әрекеттер сталкерлік іс-әрекеттерге ұқсайды. Ол ұқсастық кибербуллинг пен сталкерлікте тұрақты түрде аңду іс-әрекеттерінің болуында жатыр. Дегенмен де олардың өзіндік ерекшеліктері мен айырмашылықтары да бар. Сталкерлікке қарағанда кибербуллингтің түрлері көбірек (флейминг, киберлік ізге түсу, хэппислепинг және т.б.) кездеседі. Ол фактор өз кезегінде кибербуллингтің сталкерліктен ерекшелендіреді. Кибербуллингтің сталкерліктен айырмашылығы жариялы негізде және сондай-ақ көбінде жасөспірімдердің топтық түрде қорқыту және қинау болып табылады. Сталкер болған тұлғалар көбісі кәмелетке толғандар болып келеді.

Енді Қазақстан Республикасының құқыққа сыйымсыз сталкерлік ізге түсуге қарсы іс-қимыл бойынша ұлттық заңнаманы қалыптастыру үшін мына төмендегі редакциядағы заңнамалық нормалар жобасын ұсынамыз.

Қазақстан Республикасының Конституциясындағы 39-бабына қосымша 4 тармағы ретінде мынадай мазмұндағы норманы толықтыру қажет.

Әркімді құқыққа сыйымсыз аңдуға, ізге түсуге және заңсыз қудалауға жол берілмейді, оның ішінде сталкерлік, кибербуллинг және осыған ұқсаған құқыққа қарама қайшы іс-әрекеттерді жасауға тыйым салынады. Бұл норма жобасының құқықтық негіздемесі мынадай құқықтық негізді аргументтермен нақтыланады.Біріншіден, жоғарыда ұсынылған жобалық норма сияқты конституция мазмұнында нақты конституциялық норма болмай тұр. Екіншіден, сталкерлік, кибербуллинг және осыған ұқсаған құқыққа қарама қайшы іс-әрекеттерді жасауға тыйым салатын тікелей ұлттық заңнама жиынтығы қабылданбаған. Үшіншіден, қазіргі қолданыстағы жалпы заңнама жүйесінде сталкерлік, кибербуллинг және осыған ұқсаған құқыққа қарама қайшы іс-әрекеттерді жасауға тыйым салатын тікелей нормалардың жоқтығы көрініп тұр. Демек, сталкерлік, кибербуллинг және осыған ұқсаған құқыққа қарама қайшы іс-әрекеттерді жасауға тыйым салуға конституциялық негіз болатын жобалық норма ескерілуі тиіс деп есептейміз.

ҚР Конституциясының 18-бабына мынадай толықтыру мен өзгерісті ендіру керек.Яғни 1-ші тармағы мынадай мазмұнда норманы қамтуы тиіс.Әркімнің құқыққа сыйымсыз жеке өміріне қол сұғылмаушылыққа, өзінің және отбасының құпиясын заңсыз алуға, сондай-ақ оның ар-намысын қорлауға мен абыройын төгуге тыйым салынады. Ал енді қазіргі қолданыстағы 1-ші

норманы 2-ші тармақ, содан кейінгі қалған нормаларды да келесі 3-ші және төртінші тармақ етіп ауыстыру қажет деп ұсыныс жасаймыз.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 147- баптың нормаларын жоғарыда талдаудан белгілі болғандай, «жеке өмірге қолсұғылмаушылық» деген ұғымдық тіркестің мазмұны ашылмаған. Біріншіден, «жеке өмірге қолсұғылмаушылық» деген терминге арнайы құқықтық сипаттағы анықтама бекітілмеген. Екіншіден, осы термин қылмыстық, азаматтық, қылмыстық процестік және азаматтық процестік кодекстерде белгіленбеген, оның нақты құқықтық сипаттағы анықтамалық нормасы кездеспейді.Үшіншіден, қазіргі қолданыстағы көптеген заңдардағы нормалардың арасында құқықтық коллизиялық қарама қайшылықтар бар. Сонымен қатар олардың арасында өзара құқықтық үйлесімділіктің жоқ екені байқалады. Сол себепті оларды құқықтық тұрғыдан реттелуі тиіс деп санаймыз. Ендеше ҚР ҚК 3-бабына қосымша 43-ші тармақ ретінде мына жобалық нормаларды ұсынамыз.Әуелі кең мағынадағы анықтама жобасы және тар мағынада анықтама беріледі. Жеке өмірге қолсұғылмаушылық – құқықпен қамтасыз етілген құқықтық құндылықтар жинақтауға, сақтауға, пайдалануға және таратуға тыйым салу; адамның дербес деректерін тексеру құқығы; адамның ар-намысы мен жақсы есімін қорғау құқығы; адамның дербес деректерін қорғау құқығы; адамның байланыс құпиясына құқығы; адамның тұрғын үйге қол сұғылмаушылық құқығы; жеке тұлғаның дәрігерлік құпия, бала асырап алу құпиясы, мойындау құпиясы және жеке кәсіби құпияның басқа түрлері және басқаларын қорғау құқығы.

Тар мағынадағы анықтама норма жобасы ұсынылады. Жеке өмірге қол сұғылмаушылық – жеке тұлғаның құқықтық генезисі табиғи құқықтан туындайтын құқықтары мен бостандықтарын (субъективтік құқықтары мен бостандықтарын), жеке материалдық және материалдық емес құндылықтарын қорғау құқығын, объективтік құқықтың негізінде заңсыз қолсұғушылық іс-әрекеттерге тыйым салынуын және олардан қорғалуы мен қамтамасыз етілуін сипаттайтын салааралық құқықтық қағидат.Бұл саралық құқықтық қағидаттың ерекшелігі, оның бірқатар құқық салаларында, атап айтқанда, азаматтық құқық, азаматтық процестік құқығы, қылмыстық құқық, қылмыстық процестік құқық, халықаралық құқық және өзге тиісті құқық салаларында жеке орын алған салааралық ерекше құқықтық институт болып табылады. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 144-бабының 1-бөлігінде Азаматтың жеке өмір құпиялылық, соның ішінде хаттар, телефон сөйлесулері, күнделіктер, естеліктер, құжаттар, интимдік өмір, бала асырап алу, туу туралы құпия, адвокаттың құпиялығы, медицина қызметкерінің, банк салымдарының құпиясын және Қазақстан Республикасының заңдарымен қорғалатын өзге де құпияны қорғауға құқығы бар.Қазақстан Республикасының заңдарында тікелей белгіленген жағдайларда ғана жеке өмір құпиясын ашуға болады» мынадай норма бекітілген. Бұл норманың мәтінінен көрініп тұрғандай, жеке тұлға сталкер болсын не болмасын жеке бастың құпиясын сақтау құқығына қарсы іс-әрекеттерді жасауы мүмкін. Осы ретте ол сталкерлік мақсатта аталмыш

құпияларды алуға және ашуға, оларды өзінің жеке бас пайдасына пайдалануы мүмкін. Жоғарыда талқыланып жатқан бөлікке мынадай толықтыру мен өзгеріс енгізуді ұсынамыз. Аталған нормадағы «азаматтың» деген сөзді «жеке тұлға» деген сөзге ауыстыру қажет.Біріншіден, жеке тұлға дегенде құқықтық тұрғыдан ҚР Азаматы, шетел азаматы және азаматтығы жоқ адам түсініледі.Екіншіден, жеке тұлға құқық субъектісі болып табылады. Үшіншіден, жеке тұлғаның құқықтары мен белгілі бір міндеттері бар дегіміз келеді. Зерттеліп жатқан баптың соңғы бөлігінде. Күнделікті жазбаны, естелікті, құжаттарды және басқа да мәліметтерді жариялауға олардың авторы ғана, ал хаттарды жариялауға автор мен алушының рұқсатымен ғана рұқсат беріледі. Олардың біреуі қайтыс болған жағдайда, бұл жазбалар жұбайының және тірі қалған балаларының келісімімен жариялануы мүмкін. мынадай норма бекітілген. Бұл норманың мазмұнынан белгілі болып тұрғандай, қандай да бір жеке құпиялығы бар құжаттардың авторының рұқсатынсыз жариялауға болмайды. Біріншіден, жеке өмір құпиясына қатысты ақпараттар мен құжаттар да заңмен қорғалады. Екіншіден, жеке өмір құпиясына қатысты рұқсатсыз берілген ақпарат пен деректер түрлі келеңсіз жағдайлардың құқықтық салдары болуы мүмкін. Үшіншіден, ал қайтыс болған адамның дербес деректеріне байланысты айтар болсақ, оның жұбайы, ұл-қыздары, заңмен белгіленген жақын туысы ғана жариялауға рұқсат бере алады[159].

Сонымен, сталкинг (ізге түсу) адамның жеке кеңістігін бұзудың алдын алу бойынша ұлттық заңнаманы жетілдіру мәселелері бойынша жеке қарастырылған ұсыныстардың жиынтығын ескере отырып, мынадай қорытынды тұжырымды жасаймыз. Сталкинг(ізге түсу) адамның жеке кеңістігін бұзудың алдын алу бойынша ұлттық заңнама толыққанды қалыптастырылмаған. Бірінші кезекте конституцияға, азаматтық, қылмыстық, азаматтық процестік, қылмыстық процестік кодекстерге, сондай-ақ өзге де нормативтік құқықтық актілерге өзгерістер мен толықтырулар жасалуы тиіс. Мысалы, адамның жеке кеңістігі және адамның жеке өміріне қолсұғылмаушылық, заңсыз ізге түсу немесе заңсыз қудалау деген ұғымдық тіркестерге құқықтық сипаттағы анықтамалар беру қажет.Екінші кезекте, сталкинг және кибербуллингке қарсы іс-қимыл туралы заңын қабылдау қажет.

ҚОРЫТЫНДЫ

Зерттеудің нәтижесінде мынадай қорытындылар мен тұжырымдар анықталды.

1. Сталкинг (ізге түсу) құбылысының жеке тарихи-құқықтық қырларын зерттеу нәтижесі көрсеткендей, аталған құбылыс құқық бұзушылық ретінде көп ғасырлардан бері нақты жалғасып келе жатқандығы айқындап береді.

2. Сталкинг (ізге түсу) құбылысы сонау алғашқы рулық қауымдастық, құл иеленушілік мемлекеттер, отаршылдық, сондай-ақ өзге тарихи дәуірлер кезінде орын алғаны жайлы фактор болжамдалып топшыланды.

3. Сталкинг (ізге түсу) құбылысы жеке сталкерлердің іс-әрекеттерінің жиынтығынан көрініс табатындықтан нақты тарихи-құқықтық кезеңдерден тұрмайтындығы айқындалды.

4. Сталкинг (ізге түсу) құбылысы жеке тарихи-құқықтық жағымсыз оқиғалардың жиынтығынан құралатындығы нақтыланды.

5. Адамның жеке өмірлік кеңістігін бұзуды көздейтін сталкинг (ізге түсу) әрекеттерінің қалыптасу мен дамуына түрткі беретін себептік-факторлар кешенін құрайтын жалпы себеп-факторы ретінде жалпы әлемде мойындалған халықаралық конвенция мен көптеген мемлекеттерде ұлттық заңнамада жеке баптардың болмағандығы анықталды.

6. Адамның жеке өмірлік кеңістігін бұзуды көздейтін сталкинг(ізге түсу) іс-әрекеттерінің қалыптасу мен дамуына түрткі беретін себептік-факторлар кешенінің негізгі тұтқалық құрамдасы бөлігін психопатологиялық сталкинг іс-әрекеттері құрайтындығы дәлелденді.

7. Сталкердің ниеті өзіне жағымды, өзгелерге жағымсыз пиғыл мен жеке сезімдерге негізделген мақсаттық ұстанымы болғандықтан арнайы себеп-факторы ретінде расталды.

8. Заңтану, гуманитарлық және жаратылыстану ғылымдары жүйесінде сталкингтың (ізге түсудің) адамның жеке кеңістігін бұзу мәселелерінің ғылыми доктриналды зерделенуінің нәтижесі ретінде «сталкерлік ізге түсу» деген ұғымдық тіркеске жеке авторлық анықтама ұсынылды.

9. Заңтану, гуманитарлық және жаратылыстану ғылымдары жүйесінде сталкингтың (ізге түсудің) адамның жеке кеңістігін бұзу мәселелерінің ғылыми доктриналды зерделену барысы пәнаралық және кешенді сипаттағы зерттеулермен жүргізілуі тиіс деген ұсыныс берілді.

10. «Гендерлік зорлық-зомбылық пен тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы іс-қимыл туралы» атты халықаралық конвенциясын қабылдау туралы ұсыныс жасалды.

11. Сталкинг (ізге түсу) адамның жеке кеңістігіндегі мүліктік емес қатынастарына қол сұғу салдарынан қорғаудың халықаралық-құқық жүйесі бойынша құқықтық негіздері мен тәжірибелік механизмдерін анықтау мақсатында құқық қорғау органдары мен соттың іс-әрекеттер жүйесін саралау нәтижесінде БҰҰ және өзге халықаралық аймақтық ұйымдардың басым

көпшілігінде арнайы органдары жоқ екендігі анықталды. Сондықтан сондай органды құру қажет.

12. Қазақстан Республикасында құқық қорғау органдары мен соттың іс-әрекеттер жүйесіне сараптау жүргізілуі нәтижесінде кейбір елеулі кемшіліктердің бар екені анықталды.

13. Сталкингтың (ізге түсудің), адамның жеке кеңістігін бұзудың алдын алу бойынша ұлттық заңнаманы шетел заңнамасымен салыстырмалы-құқықтық талдау жүргізілуі нәтижесінде бірқатар жекелеген ұсыныстар мен қорытынды тұжырымдар жасалды.

Қылмыстық құқықтағы психикалық зорлық-зомбылық құбылысын зерттеу мынадай негізгі тұжырымдар мен ұсыныстар жасауға мүмкіндік берді.

Қолданыстағы қылмыстық заңнама ережелерін талдауға байланысты мыналар анықталды:

1) қылмыстық жазаланатын психикалық зорлық-зомбылықтың жалпы белгілерінің қатарына мыналарды жатқызған жөн:

- психикалық зорлық-зомбылық сыртқы ортада көрінуі;
- адам мінез-құлқының нақты саналы актілерінде көрінуі, қасақана жүзеге асырылауы;
- белгілі бір нысандарда (қорлау, қорқыту, бопсалау), жәбірленушіге ақпараттық әсер етеді, тікелей (жәбірленушіге бағытталған) және жанама (оның жақындарына қарсы, болашаққа бағытталған мүлік) және т. б. сипатқа ие болуы;
- нақты адресаты бар;
- белгілі бір мақсаттарды көздеуі (физикалық, материалдық зиян немесе моральдық зиян келтіру, ерік бостандығын шектеу);
- қылмыс жасау тәсілі ретінде әрекет етеуі немесе қылмыс жағдайын сипаттауы;
- невротикалық немесе психотикалық түріндегі салдарының болуы.

2) қылмыстық-құқықтық шеңберде зерделенетін сталкинг феномені жан-жақты қабылдауы қиын және қылмыс құрамының қандай да бір белгісіне оңай жатқызыла алмайды. Сондықтан қылмыстық құқықтағы психикалық зорлық-зомбылық оның сыртқы белгілеріне байланысты, оның көрінуі нақты жағдайларына байланысты қылмыс жасау тәсілі бола алады. Сонымен қатар жасалған әрекеттің жағдайын сипаттауы жиынтығында екеуі де әрекетті орындау тәсілін құрайды.

3) сталкинг қылмыс жасау жағдайының сипаттамасы ретінде түсіндіру іс-әрекет түрінде де, әрекетсіздік түрінде де білдіруге мүмкіндік береді. (мысалы, адам кәмелетке толмаған баланы тәрбиелеу жөніндегі міндеттерді орындамаған кезде). Егер психикалық зорлық-зомбылық қылмыс жасаудың тәсілі болса, негізінен кінәлінің белсенді әрекеттері туралы айту әділетті. Бұл жағдайда қылмыстық психикалық әсер белгілі бір психоэмоционалды мазмұнмен сипатталатын заңсыз және әлеуметтік қауіпті мінез-құлықтан тыс көрінуі керек.

4) сталкинг – бұл тікелей ниетпен жасалатын және психикалық, физикалық немесе материалдық зиян (нұқсан) келтіретін, өз еркінен тыс немесе

оған қарсы басқа адамның (немесе адамдар тобының) психикасына құқыққа қарсы қоғамға қауіпті іс-әрекетті орындау тәсілімен әсер етуінде.

5) қазіргі жағдайда зорлық-зомбылық неғұрлым күрделі формаларға ие болуы дәстүрлі физикалық зорлық-зомбылық психикалық компонентпен айтарлықтай толықтырылған. Сонымен, соңғы онжылдықта жалғасып келе жатқан физикалық зорлық-зомбылықтың тіркелген көрсеткіштерінің төмендеуі психикалық зорлық-зомбылықты қолдану арқылы орындалауынан қылмыстық-құқықтық шеңберде қамтылмаған жаңа әлеуметтік қауіпті көріністердің пайда болуы аясында қылмыстық әрекеттер санының салыстырмалы түрде өсуінен салыстырмалы түрде таралуы: обсессивті сталкинг, мүліктік және жеке қауіптер, корпоративті бопсалау, ұзаққа созылған психикалық зорлық-зомбылық және т. б.

6) психикалық зиян әртүрлі қылмыстарда психикалық ықпал ету нәтижесі ретінде іс-әрекеттің сипаттамасы (әрекет ету тәсілі) бола алады. Психикалық зорлық-зомбылықтың салдары түрінде көрінуі мүмкін. Сонымен қатар, қылмыстық-құқықтық норманың диспозициясында тікелей көрсетілген кезде ғана тәуелсіз қылмыстық-құқықтық маңызға ие болады. Бұл психикалық зиян келтіру заңда (мысалы, ҚР ҚК 194-бабында) қылмыс жасау тәсілі ретінде және (мысалы, ҚР ҚК 110-бабында) салдары ретінде сипатталғанын білдіреді. Сонымен қатар, психикалық зиян жазаны ауырлататын жағдайдың рөлін атқаруы мүмкін. Мәселен, ҚР ҚК-нің 54-бабында жазаны ауырлататын мән-жайлардың бірі ретінде аса қатыгездікпен қорлаумен, сондай-ақ жәбірленуші үшін азаптаумен қылмыс жасау көрсетіледі. Психикалық әсер ету нәтижесінде қылмыс жасау, өз кезегінде, жазаны жеңілдетеді (ҚР ҚК 53-бабы 1-бөлігінің "е" тармағы).

1) қазіргі әлемдегі сталкингтің криминализациясының факторларының бірі жоғары әлеуметтік қауіптілікпен сипатталатын сталкинг жағдайлары ең алдымен салыстырмалы түрде таралуы адамға психикалық зиян келтіру түріндегі жағымсыз салдарларда көрінеді.

Зорлық-зомбылыққа қарсы күрестің шетелдік тәжірибесін және қылмыстық-құқықтық саладағы құқық шығармашылықтың отандық ерекшелігін ескере отырып, жеке адамды психикалық зорлық-зомбылықтан қорғаудың құқықтық кепілдіктерін арттыру мақсатында ҚР ҚК-не сталкинг(ізге түсу) үшін жауапкершілік туралы қылмыстық-құқықтық норманы енгізу ұсынылады.

2) сталкинг үшін қылмыстық қудалауды жеке айыптау істерінің санатына жатқызған жөн, бұл жәбірленушінің психикалық зорлық-зомбылықты психикалық қабылдау ерекшеліктерін ескеруге және мұндай ықпал ету адамгершіліктен азап шеккен жағдайларда адамның психикалық денсаулығына құқыққа сыйымсыз ықпал ету нысандарынан қылмыстық-құқықтық қорғалуына кепілдік беруге мүмкіндік береді. Мұндай қылмыстық іс жүргізу тетігі артық қылмыстық қудалауды болдырмауға, сондай-ақ жәбірленушінің өзіне басқа адамдар тарапынан оған жағымсыз психикалық әсер ету фактілерін ескеруге мүмкіндік береді деп санаймыз.

3) қазіргі жағдайларда мүліктік және жеке қауіп-қатерлер жәбірленушіге теріс психикалық әсер етудің салыстырмалы түрде кең таралған тәсілі болып табылатыны (мүлікті жою немесе бүлдіру қаупі неғұрлым кең таралған) анықталды. Жеке тұлғаның психикалық қол сұқпаушылығын қамтамасыз ету мақсатында тарихи шетелдік тәжірибені ескере отырып, жалпы қылмыстық-құқықтық норма түрінде қауіп үшін жауапкершілікті белгілеу қажеттілігі теориялық тұрғыдан негізделген.

Қорыта келгенде, Сталкинг (ізге түсу): адам жеке кеңістігіндегі мүліктік емес қатынастарға қол сұғу салдарынан құқықтық қорғау мәселелері диссертация тақырыбын зерттеу нәтижесі нақтырақ көрсеткендей, адамның жеке кеңістігін бұзу салдарынан туындайтын жеке мүліктік емес құқықтарды қорғау тек азаматтық-құқықтық қорғау ғана тұрғысынан емес, қылмыстық, әкімшілік, тәртіптік, моралдық-психологиялық және өзге қырлары тұрғысынан қорғауды қажет етеді. Сол себепті аталмыш ғылыми әрі тәжірибелік тұрғыдан өте өзекті тақырыпты пәндік, пәнаралық және кешенді сипатта зерттелуі тиіс.

Мысалы, заң жобасын әзірлеу барысында бірінші зерттеу эстафетасын филологтар мен герменевтер бастауы қажет.

Екінші зерттеу эстафетасын тарихшылар мен заң ғылымы саласындағы мемлекет пен құқықтың тарихын зерттеуші жеке заңгер-ғалымдармен бірге жалғастыруы тиіс.

Үшінші зерттеу эстафетасын құқық философиясы мамандары өзіндік логикалық сүзгісімен, ал енді құқықтық психологиясын мамандары құқықтық психологиялық талдаумен қолға алуы керек.

Төртінші зерттеу эстафетасын жоғарыда аталған барлық мамандар мен өзге қажетті мамандар жүйелі саралау арқылы кешенді зерделеу жүргізеді.

Бесінші зерттеу эстафетасын қорытынды түйінді, құқықтық диагнозды қоятын, қорытынды құқықтық шешімдерді қабылдауға ұсыныс беретін құқық салаларының мамандары аяқтайды.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Қазақстан Республикасының Конституциясы — Қазақстан Республикасы Президентінің ресми сайты // Akorda.kz [Электронный ресурс]. URL: https://www.akorda.kz/kz/official_documents/constitution

2 Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы —Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі. «Әділет» АҚЖ // Президент [Электронный ресурс]. URL:https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K20 00002020

3 Қазақстан Республикасы Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы — Қазақстан Республикасы Президентінің ресми сайты [Электронный ресурс]. URL: https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyn-kazakstan-halkyna-zholdauy-1622340

4 Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı [Электронный ресурс]. URL: https://morcati.org.tr/tr/diger-etkinlikler/8-mor-catikadinsiginagi-vakfi/8-flort-siddeti

5 Сторублёнкова Е.Г., Самуткин В.Л. Сталкинг: синдром навязчивого преследования // Пробелы в российском законодательстве. Юридический журнал. 2017. № 6. С. 278–281//https://cyberleninka.ru/article/n/stalking-sindrom-navyazchivogo-presledovaniya

6 Legislature C. California Penal Code section 646.9 (2025) // California.Public.Law [Электронный ресурс]. URL: https://california.public.law/codes/penal_code_section_646.9

7 Антонян Ю.М., Гульдан В.В. Криминальная патопсихология / Ю.М. Антонян, В.В. Гульдан. — Москва : Издательство АСТ, 2024. — 400 с. — (Криминология на пальцах) [Электронный ресурс]. URL://https://content. img-gorod.ru/pim/products/images/63/89/0192f5b0-37d7-78a2-bdcaa73195e 76389.pdf

8 Рудой Л.А., Гаухман Л.Д. Отграничение прикосновенности к преступлению от соучастия в преступлении в российском уголовном праве // Вестник Московского университета МВД России. 2011. № 4. С. 180–184.// file:///C:/Users/001/Downloads/otgranichenie-prikosnovennosti-k-prestupleniyu-ot-souchastiya-v-prestuplenii-v-rossiyskom-ugolovnom-prave.pdffile:///C:/Users/001/Downloads/otgranichenie-prikosnovennosti-k-prestupleniyu-ot-souchastiya-v-prestuplenii-v-rossiyskom-ugolovnom-prave.pdf

9 Сабанин С.Н. Уголовное право России. Общая часть. Курс лекций. – Екатеринбург., 2001. – 410 с. [Электронный ресурс]. URL:https://oprave.ru/?p=30800

10 Побегайло Э.Ф. Психологические детерминанты криминальной агрессии // Уголовное право. 2002. № 1. С. 101–107.

11 Гребенкин Ф.Б. Объективные элементы состава ст. 119 УК РФ//Уголовное право. 2004. № 4. С. 18.

12 Е.Ф. Штефан. Психологическая коррекция агрессивного поведения осужденных мужского пола при длительных сроках лишения свободы. Вестник института [Электронный ресурс].URL:file:///C:/Users/001/Downloads/psihologicheskaya-korrektsiyaagressivnogo-povedeniya-osuzhdennyh-muzhskogo-pola-pri-dlitelnyh-srokah-lisheniya-svobody.pdf

13 Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 28 қарашадағы N 91 Заңы. Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактіні ратификациялау туралы- «Әділет» АҚЖ [Электронный ресурс]. URL:https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z050000091_
14 Конвенция о преступности в сфере компьютерной информации ETS N 185 (Будапешт, 23 ноября 2001 г.) | ГАРАНТ [Электронный ресурс]. URL:https://base.garant.ru/4089723/
15 Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 30 маусымдағы № 407 қаулысы. Киберқауіпсіздік тұжырымдамасын (Қазақстанның киберқалқаны) бекіту туралы- «Әділет» АҚЖ [Электронный ресурс]. URL:https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1700000407
16 Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ.Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі- «Әділет» АҚЖ [Электронный ресурс]. URL:https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226
17 Уголовный кодекс Республики Молдова от 18 апреля 2002 года № 985-XV (с изменениями и дополнениями по состоянию на 10.07.2025 г.). [Электронный ресурс]. URL: https://continent-online.com/Document/?doc_id=30394923#pos=6;-142
18 Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 28 қазандағы № 676 қаулысы. Киберқауіпсіздік тұжырымдамасын (Қазақстанның киберқалқаны) іске асыру жөніндегі 2022 жылға дейінгі іс-шаралар жоспарын бекіту туралы- «Әділет» АҚЖ [Электронный ресурс]. URL://https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1700000676.
19 Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023жылғы 28 наурыздағы №269 қаулысы. 2023-2029 жылдарға арналған цифрлық трансформация, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саласын және киберқауіпсіздікті дамыту тұжырымдамасын бекіту туралы- «Әділет» АҚЖ [Электронный ресурс]. URL:https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2300000269
20 Қазақстан Республикасының 2012 жылғы 6 қаңтардағы № 527-IV Заңы. Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігі туралы - «Әділет» АҚЖ [Электронный ресурс]. URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1200000527
21 Қазақстан Республикасының 1998 жылғы 29 маусымдағы N 247 Заңы. Қазақстан Республикасының Азаптауларға және басқа да қатыгез, адамгершілікке жатпайтын және ар-намысты қорлайтын іс-әрекеттер мен жазалау түрлеріне қарсы конвенцияға қосылуы туралы- «Әділет» АҚЖ [Электронный ресурс]. URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z980000247_
22 Қазақстан Республикасының 2008 жылғы 26 маусымдағы N 48-IV Заңы. Азаптауларға және басқа да қатыгез, адамгершілікке жатпайтын немесе ар-намысты қорлайтын іс-әрекеттер мен жазалау түрлеріне қарсы конвенцияға факультативтік хаттаманы ратификациялау туралы- «Әділет» АҚЖ [Электронный ресурс]. URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z080000048_
23 Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2018 жылғы 27 қарашадағы № 789 қаулысы. БҰҰ-ның Азаптауларға және басқа да қатыгез, адамгершілікке жатпайтын немесе ар-намысты қорлайтын іс-әрекеттер мен жазалау түрлеріне

қарсы конвенциясын жүзеге асыру мақсатында Қазақстан Республикасы қабылдаған шаралар туралы төртінші мерзімді баяндаманы бекіту туралы- «Әділет» АҚЖ [Электронный ресурс]. URL:https://adilet.zan.kz/kaz/docs /P1800000789
24 Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2009 жылғы 12 маусымдағы N 892 Қаулысы. Қазақстан Республикасының Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактіні орындауы туралы баяндаманы бекіту туралы- «Әділет» АҚЖ [Электронный ресурс]. URL:https://adilet.zan.kz/kaz/docs /P090000892_
25 Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2014 жылғы 3 желтоқсандағы № 1271 қаулысы. Қазақстан Республикасының Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактіні орындауы туралы екінші кезеңдік баяндаманы бекіту туралы- «Әділет» АҚЖ [Электронный ресурс]. URL:https://adilet.zan.kz /rus/docs/P1400001271/compare
26 Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2020 жылғы 30 маусымдағы № 416 қаулысы. Қазақстан Республикасының Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактіні орындауы туралы үшінші мерзімді баяндаманы бекіту туралы- «Әділет» АҚЖ [Электронный ресурс]. URL:https://adilet.zan.kz /kaz/docs/P2000000416
27 Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2018 жылғы 28 ақпандағы № 89 қаулысы. Әйелдерге қатысты кемсітушіліктің барлық нысандарын жою туралы конвенцияның орындалуы туралы баяндаманы бекіту туралы- «Әділет» АҚЖ [Электронный ресурс]. URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P23 00000851
28 Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 28 желтоқсандағы № 942 қаулысы. Қазақстан Республикасының Бала құқықтары туралы конвенцияны іске асыруы туралы бесінші және алтыншы жиынтық мерзімді баяндаманы бекіту туралы- «Әділет» АҚЖ [Электронный ресурс]. URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2100000942
29 Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 27 тамыздағы № 630 қаулысы. Нәсілдік кемсітушіліктің барлық нысандарын жою туралы халықаралық конвенцияны Қазақстан Республикасының орындауы туралы сегізінші-оныншы жиынтық мерзімді баяндаманы бекіту туралы- «Әділет» АҚЖ [Электронный ресурс]. URL: https://bestprofi.com/document/2318065318
30 Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2022 жылғы 10 тамыздағы № 548 қаулысы. Күштеп жоқ қылып жіберуден барлық адамдарды қорғауға арналған халықаралық конвенцияны жүзеге асыру мақсатында Қазақстан Республикасы қабылдаған шаралар туралы мерзімді екінші баяндаманы бекіту туралы- «Әділет» АҚЖ [Электронный ресурс]. URL: https://adilet.zan. kz/kaz/docs/P2200000548
31 Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 6 қарашадағы № 831 қаулысы. Адам құқықтары жөніндегі әмбебап кезеңдік шолу шеңберіндегі Қазақстан Республикасының үшінші кезеңдік Ұлттық баяндамасын бекіту туралы- «Әділет» АҚЖ [Электронный ресурс]. URL: https://adilet.zan.kz/ kaz/docs/P1900000831

32 Криминогендік ахуалдың жай-күйі туралы// gov.egov.kz [Электронный ресурс]. URL: https://www.gov.kz/memleket/entities/qriim/documents/details/358642?directionId=14765&lang=kk.
33 Конвенция Совета Европы. О предотвращении и борьбе с насилием в отношении женщин и домашним насилием. Стамбул, 11.V.2011[Электронный ресурс]. URL: https://rm.coe.int/168046253f
34 Қазақстан Республикасы Президентінің 2019жылғы 2 қыркүйектегі Қазақстан халқына жолдауы. Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі- «Әділет» АҚЖ [Электронный ресурс]. URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1900002019
35 Katrina Baum, Shannan Catalano, Michael Rand, Kristina Rose Stalking Victimization in the United States. Bureau of Justice Statistics Special Report. January 2009, NCJ 224527, p.1- 16. [Электронный ресурс].URL: https://www.markwynn.com/stalking/bjs-stalking-victimization-in-the-us-2009.pdf
36 Sheridan L., Blaauw E., Graham M. D. Stalking: Knowns and unknowns Trauma, Violence, & Abuse. 2003. Vol. 4.
37 Protection from Harassment Act 1997 [Электронный ресурс].URL: http://www.opsi.gov.uk/acts/acts 1997/97040
38 US Model Stalking Code 1993 // http://aabss.org/ journal1998/wallace.htm. Žiūrėta: 2006-02-01.
39 Criminal Law Consolidation Act (South Australan),1935 // http://www.austlii.edu.au/au/legis/sa/consol_act/clca1935262
40 Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. – Vilnius:Mūsų saulužė, 2003.
41 Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. – Vilnius: LKI,2005.
42 Fedosiuk O. Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas. –Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras,2002.
43 Kujalis P. Prievarta – būtinojo reikalingumo pavojaus šaltinis // Jurisprudencija. 2004. T. 60 (52).
44 Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.
45 Cyberstalking: A new challenge for law enforcement and industry. A report from the attorney general to the vice president. 1999 [Электронный ресурс]. URL:http://www.usdoj.gov/criminal/cybercrime/cyberstalking.htm.
46 Royakkers L. The Dutch approach to stalking laws //California Criminal Law Review. 2000. Vol. 3. October [Электронный ресурс]. URL:http://www.boalt.org/CCLR/v3/v3royakkers.PDF.
47 Malicious Communications Act, 1988 [Электронный ресурс]. URL: http://www.opsi.gov.uk/acts/ acts1988
48 Telecommunications Act 1984[Электронный ресурс]. URL:http://www.agocgac.uk/reports/mmedia/legal/tele.htm.
49 Lietuvos Respublikos elektroninių ryšių įstatymas //Valstybės žinios. 2004. Nr. 69-2382.

50 Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 212„Dėl ryšio linijos, iš kurios skambinama, nustatymo draudimo netaikymo tvarkos patvirtinimo“ // Valstybės žinios.2003. Nr. 16-667.
51 Sheridan L., Blaauw E. Stalker typologies and intervention strategies // Polizei & Wissenschaft. 2002. Vol. 4.
52 Boon J. C. W., Sheridan L. Stalker typologies: A law enforcement perspective // Journal of Threat Assessment. 2001. Vol.1.
53 Psichologijos žodynas. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.
54 Sheridan L., Blaauw E. Stalker typologies and intervention strategies // Polizei & Wissenschaft. 2002. Vol. 4.
55 Mullen P. E., Pathe M., Purcell R., Stuart G. W. Study of stalkers // American Journal of Psychiatry. 1999. Vol.156(8).
56 Harmon R., Rosner R., Owens H. Obsessional harassment and erotomania in a criminal court population //Journal of Forensic Sciences. 1995. Vol. 40.
57 Meloy J. Stalking (obsessional following): A review of some preliminary studies // Aggression and Violent Behavior.1996. Vol. 1(2).
58 Битемиров Қ.Т., Ордаева А.Ж., Нартай А.Н. Құқық философиясының негізгі мәселелері. «Қазақстанның ғылымы мен өмірі» Халықаралық ғылыми-көпшілік журналы, Алматы, № 6.(66) 2018, Б.58-61[Электрондық ресурс]. URL: file:///C:/Users/001/Downloads/%E2%84%966-66.pdf
59 Ордаева А., Бекмуратов Е., Садибекова М. Место и роль неимущественных прав личности в системе гражданского права РК. РИНЦ научный журнал. Современный проблемы науки и образования. №6-2021г. С.91-96
60 Баймахан А. Моральдық зиянды өтеу мөлшерін анықтауға қатысты кейбір мәселелер // Жайық үні – Жизнь города 01.08.2018ж. [Электрондық ресурс]. URL:https://stud.kz/referat/show/79917
61 Горинов В.В. Преступления «ненависти» и преступления «сталкеров» (психолого-психиатрический аспект). Российский психиатрический журнал № 4, 2010. – С. 12-15. [Электронный ресурс]. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/prestupleniya-nenavisti-i-prestupleniya-stalkerov-psihologo-psihiatricheskiy-aspekt/viewer
62 Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы. Қазақстан Республикасының 2020 жылғы 7 шілдедегі № 360-VI ҚРЗ Кодексі. [Электрондық ресурс]. URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K2000000360
63 Иманбекова М.М. Сталкинг: вопросы социально правового исследования преследования женщин// Журнал «Вестник Международного Казахско-Турецкого Университета имени Х.А.Ясави» выпуск №3., 2017., Стр 107-111
64 Кожамбеков Д.Р. Сталкинг: правовое рассмотрение онлайн преследования// Журнал «Вестник Международного Казахско-Турецкого Университета имени Х.А.Ясави» выпуск №3., 2017., Стр. 103-106.
65 Иманбекова М.М. Сталкинг: вопросы социально правового исследования преследования женщин// Журнал «Вестник Международного Казахско-Турецкого Университета имени Х.А.Ясави» выпуск №3., 2017., Стр 107-111

66 Hossein Nazoktabar, Ghadir Tohidi. Study of spatial separation and social inequality and crime subculture// UCT Journal of Social Sciences and Humanities Research. UCT. J. Soc. Scien. Human. Resear.(UJSSHR). Volume 2.Issue2. P.29-31(2014). [Электронный ресурс]. URL:http://uctjournals.com/archive/ujsshr/2014/June/june-104-final-formated.pdf
67 Ordaeva A.Z., Zhumagulova Sh.R., Shalkharov Y.S., Bitemirov K.T., Bekbosynov Y.T., Kuzdeuova L. Legal types of stalkers on the basis of analysis of comparison of legal variables with data of psychology, sociology and victimology //Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues Volume 22, Issue 4, 2019. – P.1-12.
68 Paridinova, A.E. (2018). Stalking: Level of legal responsibility of the persecutor// International Scientific Journal Colloquium, 15(4), 2520-6990.
69 Paridinova, A. 2018b. Original research article, stalking: recombination of the crime composition in the persecution// International Scientific Journal Colloquium. Vol. 4, No 15: 2520-6990. Kazakhstan.
70 Imanbekova, M. 2017a. Stalking: issues of social and legal research on the persecution of women// Herald Khabarshy of the IKTU named after Yasavi. No 3. pp. 105. ISSN 2306-7365. Kazakhstan.
71 Imanbekova, M. 2017b. Stalking: Legal Consideration of the Persecution of Female Victims// Social and Scientific Journal Science and Life of Kazakhstan. No 6, p. 50. ISSN 2073-333X. Kazakhstan.
72 Imanbekova M. 2017c. Original research article. Stalking: place of women pursuit in a modern society// International Scientific Journal Novation. Vol. 9. Kazakhstan.
73 А.Ж. Ордаева, М.С. Шекербекова, С.Б. Абутаева. Сталкинг (ізге түсу) адамның жеке кеңістігін бұзудың алдын алу бойынша ұлттық заңнама негіздері мен тетіктері. Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы. Құқық сериясы. №1(150)/ 2025ж. 191-206 б. [Электрондық ресурс]. URL:file:///C:/Users/001/Downloads/1+%20D0%92%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%82%D0%BA%D0%B0+%20D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE+2025-191-206%20(3).pdf
74 Ордаева А.Ж., Нурпейс О.Е. Теоретические основы соотношения международного и национального права. Қазақстанның ғылымы мен өмірі» Халықаралық ғылыми-көпшілік журналы, Алматы № 2/3(57) 2018, Б.42-46
75 Bitemirov, K. 2017c. Stalking: an alternative to causing nonmaterial harm// Social and scientific journal Science and Life of Kazakhstan. No 6. p. 50. SN 2073-333X. Kazakhstan.
76 Bitemirov, K. 2017d. Stalking: bringing to suicide by means of influence on the digital space of Kazakhstan//The social and scientific journal Science and Life of Kazakhstan. No 6. p. 50. ISSN 2073 -333X. Kazakhstan.
77 Bitemirov, K. 2017g. Original research article. Stalking: civillegal consideration of the pursuit as in inact// International Scientific Journal Novation. Vol. 9. Kazakhstan.
78 Matt R. Nobles, Kathleen A. Fox, Nicole Piquero and Alex R. Piquero. Career Dimensions of Stalking Victimization and Perpetration. Justice quarterly volume 26

number 3 (september 2009) [Электронный ресурс]. URL: file:///C:/Users/1/Downloads/NoblesFoxPiquero PiqueroJQstalkinglifecourse2009.
79 H. Colleen Sinclair. Stalking Myth-Attributions: Examining the Role of Individual and Contextual Variables on Attributions in Unwanted Pursuit Scenarios. [Электронный ресурс]. URL:file:///C:/Users/1/Downloads/ Sinclair2011stalkingmythsattributions.pdf
80 Bradford W. R., Billy Henson, Bonnie S.F. Stalking in the Twilight Zone: Extent of Cyberstalking Victimization and Offending Among College Students. Deviant Behavior. January 2012[Электронный ресурс]. URL: file:///C:/Users/ 001/Downloads/ReynsHenson Fisher2012TWILIGHTZONE%20(1).pdf
81 TJU Томпсон, Д. Эриксон, Кристин Макдоннелл, Малин Хольст, Анвен Каффелл, Джон Пирс, Ребекка Л. Гоуленд. Уникальные остеологические свидетельства гладиаторских боев людей и животных в Римской Британии. 23 апреля 2025 г. [Электронный ресурс]. URL: https://journals.plos.org/plosone /article?id=10.1371/journal.pone. 0319847
82 Нестерова Е.В.Правовые основы защиты личных неимущественных прав в условиях развития информационно-коммуникационных технологий (Нестерова Е.В., ассоциированный профессор Высшей школы права «Әділет» Каспийского университета, главный научный сотрудник Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан, руководитель научно-экспертной службы ОФ «Ар-Бедел», кандидат юридических наук) // Информационная система ПАРАГРАФ [Электронный ресурс]. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39781841&pos=181; 183#pos=181;183
83 Spitzberg B. H., Cupach W. R. What mad pursuit?: Obsessive relational intrusion and stalking related phenomena // Aggression and Violent Behavior. 2003. № 4 (8). С. 345–375. [Электронный ресурс]. URL: https://doi.org/10.1016/ S1359-1789(02)00068-X
84 Шалхаров Е.С. Классификация преследователей // Международный научно-популярный журнал «Наука и жизнь Казахстана» выпуск №6(50)., 2017 год., стр 232-235.
85 Битемиров К.Т. Доведение до самоубийство посредством влияния на электронно-цифровое пространство// Международный научно-популярный журнал «наука и жизнь Казахстана» выпуск №6(50)., 2017 год., стр 246-249.
86 Kaltrina Kelmendi. Violence against Women: Methodological and Ethical Issues**.** Psychology. Vol.4 No.7, July 8, 2013[Электронный ресурс]. URL:https:// www.scirp.org/reference/ referencespapers?referenceid=863088
87 Angela Amar**.** Susan Gennaro**.** Dating Violence in College Women: Associated Physical Injury, Healthcare Usage, and Mental Health Symptoms. July 2005. Nursing Research 54(4):235-242 [Электронный ресурс]. URL:file:///C:/ Users/001/Downloads/Nursing Research%20(1).pdf
88 Битемиров К.Т. Альтернатива причинения неимущественного вреда// Международный научно-популярный журнал «Наука и жизнь Казахстана» выпуск №6(50)., 2017 год., стр 222-224.

89 Shalkharov Ye.S. Stalking: legislative status of online pursuit// Ежемесячный международный научный журнал «Novation» №9., 2017.Стр.39.
90 Битемиров Қ.Т. Сталкинг: казахстанская модель противоборству сталкерам. Ежемесячный международный научный журнал «Colloquium-journal» №4-5., 2018. Стр. 10-11[Электронный ресурс]. URL:https://www.elibrary.ru/item.asp?id=34861313
91 Ордаева А.Ж., Нақыпов Б.И., Нартай А.Н. Мемлекеттік – жеке меншік әріптестіктің мәні, мазмұны. «Қазақстанның ғылымы мен өмірі» Халықаралық ғылыми-көпшілік журналы, Алматы № 6.(66) 2018, Б.104-108
92 Ақшатаева Ж.Б., Жорабеков С.Ж., Ордаева А.Ж. Криминальная виктимность, ее характеристика и состояние. «Қазақстанның ғылымы мен өмірі» Халықаралық ғылыми-көпшілік журналы, Алматы № 2/3(57) 2018, Б.33-39[Электрондық ресурс].URL:file:///C:/Users/001/Downloads/2-%D0%9E%D0%9A%D0%9F%D0%A 3.pdf
93 Ордаева А.Ж. Азаматтық құқықтық жүйеде жеке мүліктік емес құқықтардың маңыздылығы және орны. Қазақстанның ғылымы мен өмірі. Халықаралық ғылыми-көпшілік журналы, Алматы, № 6.(68) 2018, Б.195-199[Электрондық ресурс]. URL:https://www.naukaizhizn.kz/index.php/journal /issue/view/31
94 Ордаева А.Ж., Ақшатаева Ж.Б. «Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» Қазақстан Республикасының заңы- бала құқықтары мен бостандықтарының заңды кепілі ретінде. Қазақстанның ғылымы мен өмірі» Халықаралық ғылыми-көпшілік журналы, Алматы, № 2/3(57) 2018, Б.23-26.
95 Ордаева А.Ж., Битемиров Қ.Т, Болатбекова Л.А., Исахов Б.С., Абутаева С.Б. Сталкинг зорлық-зомбылықтың жаңа түрі ретінде: оның амбиваленттісексизммен байланысы, гендерлік зорлық-зомбылыққа көзқарас. ҚазҰУ Хабаршысы. Заң сериясыжурналы, Алматы № 2 (110) Б.140-149[Электронный ресурс].URL:https://bulletin-law.kaznu.kz/index.php/journal/article/view/ 3105/2445
96 California Penal Code 646.9 (West, 1990; suppl. 1994). [Электрондық ресурс]. URL: https://leginfo.legislature.ca.gov/faces/codes_displaySection.xhtml?lawCode=PEN&sectionNum=646.9.
97 TJU Томпсон, Д. Эриксон, Кристин Макдоннелл, Малин Хольст, Анвен Каффелл, Джон Пирс, Ребекка Л. Гоуленд. Уникальные остеологические свидетельства гладиаторских боев людей и животных в Римской Британии. 23 апреля 2025 г. [Электронный ресурс]. URL: https://journals.plos.org/plosone /article?id=10.1371/journal.pone. 0319847
98 Bradford W. R., Billy Henson, Bonnie S.F. Stalking in the Twilight Zone: Extent of Cyberstalking Victimization and Offending Among College Students. Deviant Behavior. January 2012[Электронный ресурс]. URL: file:///C:/Users/001/Downloads/ReynsHenson Fisher2012TWILIGHTZONE%20(1).pdf
99 Paladin, ‘Response to Consultation’ n 67 above; Paladin, ‘Paladin Briefing for the Home Office Consultation on Orders for Stalkers’ (2016) at http://paladinservice.co.uk/paladin-response-tothe-home-office-consultation-on-new-orders-for-stalkers

100 Home Office, Impact Assessment n 13 above, 4 referring to Home Office, Evaluation of the Pilot of Domestic Violence Protection Orders (Research Report 76, Home Office, November 2013)
101 For the related suggestion that ministers can fix questions in the context of Imprisonment for Public Protection, see H. Annison, Dangerous Politics: Risk, Political Vulnerability, and Penal Policy (Oxford: OUP, 2015) 63-68
102 On Private Members' Bills, see A. Al-Astewani, 'Reflections on the Rise and Fall of the Arbitration and Mediation Services (Equality) Bill' [2017] PL 544, 544-546
103 Stalking is, of course, not the only sphere in which complexities related to consent may arise. Useful comparison may be drawn here to consent and sexual offences, on which see D. Ormerod and K. Laird, Smith, Hogan and Ormerod's Criminal Law (Oxford: OUP, 15th ed, 2018) 757-782
104 Rory Kelly. The Problematic Development of the Stalking Protection Order. Modern Law Review. (2020) 83(2)MLR406–427
105 Though, of course, the meanings of the terms in the elements of these offences are not beyond debate. On current issues concerning the meaning of dishonesty, see K. Laird and D. Ormerod, 'Ivey v Genting Casinos - Much Ado About Nothing?' in D. Clarry, The UK Supreme Court Yearbook 2017-2018 legal year (London: Appellate Press, 2019)
106 As Adrian Barton and Nick Johns argue, much in criminal justice policy turns on how exactly a problem is conceptualised by policymakers. A. Barton and N. Johns, The Policy-Making Process in the Criminal Justice System (Oxford: Routledge, 2013) 39-42
107 K. Bourne, 'Home Office – Consultation on the Introduction of a Stalking Protection Order' at https://www.sussex-pcc.gov.uk/media/2696/home-office-consultation-on-the-introductionof-a-stalking-protection.pdf
108 Paladin, 'National Stalking Advocacy Service Response to the Home Office Consultation on New Protective Orders' (January 2016) at http://paladinservice.co.uk/paladin-response-to-thehome-office-consultation-on-new-orders-for-stalkers
109 M. James and G. Pearson, '30 Years of Hurt: The Evolution of Civil Preventive Orders, Hybrid Law, and the Emergence of the Super-Football Banning Order' [2018] PL 44
110 A. Rudd, 'The Government will Stop Stalkers in their Tracks' The Telegraph 7 December 2016 at http://www.telegraph.co.uk/news/2016/12/07/ government-will-stop-stalkers-tracks
111 Ilona Čėsnienė, Rytis Čėsna. Asmens persekiojimas: teisinės ir psichologinės problemos. Jurisprudencija.Mokslo darbai 2006 11(89); 27–33
112 Arushi Sharma, SLS Noida & Shivanshi Gupta. Criminology of cyber stalking : laws in india and uk. Indian Journal of Law and Legal Research. 14.03.2024.Volume IV Issue I ISSN: 2582-8878
113 S. Barkan, Criminology: a sociological understanding. Upper Saddle River 2006

114 Arnold. Online and offline stalking incidents and prosecutions. http://www.caslon.com.au/stalkingnote4.html . (last visited Sep. 28, 2021)
115 Backes, Bethany L., Lisa Fedina, and Jennifer Lynne Holmes. “The Criminal Justice System Response to Intimate Partner Stalking: A Systematic Review of Quantitative and Qualitative Research.” *Journal of Family Violence* 35, 7 (2020): 665–678
116 Baldry, Anna Costanza, Vincenza Cinquegrana, Camillo Regalia, and Eleonora Crapolicchio. “The Complex Link Between Forgiveness, PTSD Symptoms and Well-Being in Female Victims of Intimate Partner Stalking.” *Journal of Aggression, Conflict and Peace Research* 9, 3 (2017): 230–242 //DOI: 10.1108/JACPR-08-2016-0247.
117 Bliss, Laura. “The Protection from Harassment Act 1997: Failures by the Criminal Justice System in a Social Media Age.” *The Journal of Criminal Law* 83, 3 (2019): 217–228.
118 Boehnlein, Tim, Jeff Kretschmar, Wendy Regoeczi, and Jill Smialek. “Responding to Stalking Victims: Perceptions, Barriers, and Directions for Future Research.” *Journal of Family Violence* 35, 7 (2020): 755–768
119 Brady, Patrick Q., Bradford W. Reyns, and Rebecca Dreke. “A Sign of the Crimes:Examining Officers’ Identification of, and Arrest for, Stalking in Domestic Violence Complaints.” *Police Quarterly* 23, 4 (2020): 500–526 //DOI: 10.1177/109861 1120923155.
120 Branscum, Caralin, Seth Wyatt Fallik, Krystal Garcia, Breanna Eason, and Kayla Gursahaney. “Stalking State Statutes: A Critical Content Analysis and Reflection on Social Science Research.” *Women & Criminal Justice* 31, 4 (2021): 261–282//DOI: 10.1080/08974454.2019.1686450.
121 Cheng, Tyrone C., and Celia C. Lo. “Health of Women Surviving Intimate Partner Violence: Impact of Injury and Fear.” *Health & Social Work* 44 (2019): 87–94//DOI:10.1093/hsw/hlz003.
122 Dreke, Rebecca J., Laura Johnson, and Jennifer Landhuis. “Challenges with and Recommendations for Intimate Partner Stalking Policy and Practice: Practitioner Perspective.” *Journal of Family Violence* 35, 7 (2020): 769–780.
123 Dreßing, Harald, Peter Gass, Katharina Schultz, and Christine Kuehner. “The Prevalence and Effects of Stalking: A Replication Study.” *Deutsches Ärzteblatt International* 117.20 (2020): 347–353 //DOI: 10.3238/arztebl.2020.0347.
124 European Commission’s Directorate-General for Justice. *Feasibility study to assess the possibilities, opportunities and needs to standardise national legislation on violence against women, violence against children and sexual orientation violence.* Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2010.
125 European Union Agency for Fundamental Rights. *Sanctions That Do Justice. Justice for Victims of Violent Crime.* Part III. 2019 // DOI: 10.2811/644429.
126 European Union Agency for Fundamental Rights. *Violence against Women: An EU-wide Survey: Main Results*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2015.

127 De Fazio, Laura, Chiara Sgarbi, Julia Moore, and Brian H. Spitzberg. “Criminalization of Stalking in Italy: One of the Last Among the Current European Member States' Anti-Stalking Laws.” *Behavioral sciences & the law* 29.2 (2011): 317–323//DOI: 10.1080/10926771.2015.1079280.
128 Fernández Cruz, Victoria, and Fawn T. Ngo. “Stalking Victimization and Emotional Consequences: A Cross-Cultural Comparison Between American and Spanish University Students.” *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology* 66.6-7 (2022): 694–717 //DOI: 10.1177/0306624X21990816.
129 Fleming, Kimberly N., Tamara L. Newton, Rafael Fernandez-Botran, James J. Miller, and Vicki Ellison Burns. “Intimate Partner Stalking Victimization and Posttraumatic Stress Symptoms in Post-Abuse Women.” *Violence Against Women* 18,12 (2013): 1368–1389 //DOI: 10.1177/1077801212474447.
130 Flowers, Caroline. *A Qualitative Exploration of Intimate Partner Stalking: Current Issues for Risk and Intervention*. Nottingham Trent University, United Kingdom, 2019.
131 Katz, Emma, Anna Nikupeteri, and Merja Laitinen. “When Coercive Control Continues to Harm Children: Post-Separation Fathering, Stalking and Domestic Violence.” *Child Abuse Review* 29 (2020): 310–324 //DOI: 10.1002/car.2611.
132 Kaur, Puneet, Amandeep Dhir, Anushree Tandon, Ebtesam A.Alzeiby, and Abeer Ahmed Abohassan. “A Systematic Literature Review on Cyberstalking. An Analysis of Past Achievements and Future Promises.” *Technological Forecasting and Social Change* 163 (2021): 1–15 //DOI: doi.org/10.1016/j.techfore.2020.120426.
133 Laurinaitytė, Ilona, Ilona Michailovič, and Liubovė Jarutienė. “Dealing with Stalking Cases in Lithuania: The Role of Public Perceptions and Legal Response.” *Behavioral Sciences & the Law* 40, 5 (2022): 1–17 //DOI: 10.1002/bsl.2597.
134 Logan, T. K. “Examining Stalking Experiences and Outcomes for Men and Women Stalked by (Ex)partners and Non-partners.” *Journal of Family Violence* 35 (2020): 729–739 //DOI: 10.1007/s10896-019-00111-w.
135 White, Eleanor, Nicholas Longpré, and Ewa B. Stefanska. “Stalking Behaviors Presented by Ex-Intimate Stalkers: A Victim’s Perspective.” *Journal of Interpersonal Violence* 37, 7–8 (2022): NP5074–NP5093 /DOI: 10.1177/0886260520934429.
136 Ордаева А.Ж., Нурпейс О.Е. Теоретические основы соотношения международного и национального права. Қазақстанның ғылымы мен өмірі» Халықаралық ғылыми-көпшілік журналы, Алматы № 2/3(57) 2018, Б.42-46
137 Bitemirov K. 2017a. Stalking: civil law consideration of prosecution as a unlawful contactless act// Khabarshy Bulletin, Yasavi ICTU. No 3, pp. 105. ISSN 2306-7365. Kazakhstan.
138 Bitemirov K. 2017b. Stalking: encroachment on the personal space of citizens// Bulletin Khabarshy MKTU them. Yasavi. No 3. p. 106. ISSN 2306-7365. Kazakhstan.
139 Abdul S. R. Example Construction as a Devise to Reveal Awareness of Calculus Integration// International Electronic Journal of Mathematics Education. Vol. 14, No 1:233-241.UK[Электронный ресурс]. URL:https://www.

researchgate.net/publica
tion/329883210ExampleConstructionasaDevisetoRevealwareness_of_Calculus_Integ
ration
140 N.M. Berdibaev, K. T. Bitemirov, Y.M. Berdibaev, S.V. Tlepina, A.S.Smagulova, B.I. Nakipov, N.M. Zayed. Protection of Honor, Dignity and Business Reputation in the System of Modern Civil Law. Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues (Print ISSN: 1544-0036; Online ISSN: 1544-0044) Research Article: 2021 Vol: 24 Issue: 4.[Электронный ресурс].URL: https://www.Abacademies.org/articles/protection-of-honor-dignity-and-businesseputation-in-the-system-of-modern-civil-law-10605.html
141 Joanne P.S., Dennis E.R., Poco D.K. (2016). Adolescent stalking and risk of violence// Journal of Adolescence, 52(1), 191-200.
142 Meloy, J. R. (1998). The psychology of stalking. In The psychology of stalking (pp. 1-23)// Academic Press.
143 Marisa N.,Ferreira, D. (2018). The neo-criminalzation of stalking in the Portuguese legal system// Journal of Forensic and Legal Medicine, 58(1), 199-204.
144 Van der Aa, S. (2018). New trends in the criminalization of stalking in the EU member states// European Journal on Criminal Policy and Research, 24(3), 315-333.
145 Что такое бытовая агрессия? Материал из официального сайта ООН [Электронный ресурс]. URL: https://www.un.org/ru/coronavirus/what-is-omestic-abuse
146 Гендерное равенство [Электронный ресурс]. URL:https://www.un.org/ru/global-issues/gender-equality
147 Commission on the Status of Women[Электронный ресурс]. URL:https://www.unwomen.org/en/how-we-work/commission-on-the-status-of-women
148 Козаченко И.Я. Санкция за преступления против жизни и здоровья. - Томск, 1987. /Цит.по Коноваловой Т.Ю. Понятие и правовая природа уголовной ответственности по законодательству Республики Казахстан. //Вестник КАСУ, №4.- 2010 [Электронный ресурс]. URL: https://www.vestnik-kafu.info/journal/25/1078/
149 Commission on the Status of Women Sixty-sixth session. 14–25 March 2022. Report of the Secretary-General on Achieving gender equality and the empowerment of all women and girls in the context of climate change, environmental and disaster risk reduction policies and programmes. Commission on the Status of Women (E/CN.6/2022/3) [Электронный ресурс]. URL:https://digitallibrary.un.org/record/3956348?v=pdf
150 Resolution adopted by the Economic and Social Council on 17 July 2020 2020/15. Multi-year programme of work of the Commission on the Status of Women[Электронный ресурс]. URL:https://digitallibrary.un.org/record/3869106?v=pdf
151 Nikitina Y. International Legal Cooperation in Combating Women Cyber Stalking //Journal of Legal and Economic Studies. – 2016. – Т. 1. – С. 52-58.

152 Woodlock, D. (2017). The abuse of technology in domestic violence and stalking. Violence against women, 23(5), 584-602. [Электронный ресурс]. URL:https://journals.sagepub.com/doi/abs/ 10.1177/1077801216646277
153 Ағыбаев А.Н. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне түсіндірме. Жалпы және Ерекше бөліктер. - Алматы : Жеті жарғы, 2015. – 768б. [Электрондық ресурс]. URL:http://elib.wku.edu.kz/en/elib/document/5032 748
154 Ажиметова З.А., Жарылқапова Г.П., Ордаева А.Ж. Әскери қылмыстық құқық бұзушылықтармен күрес жүргізу ерекшеліктері және криминологиялық сипаттамасы. «Қазақстанның ғылымы мен өмірі» Халықаралық ғылыми-көпшілік журналы, Алматы № 2.(57) 2018, Б.30-33. [Электрондық ресурс]. URL: file:///C:/Users/001/Downloads/2-%D0%9E%D0%9A%D0%9F%D0%A3%20(1).pdf
155 Борчашвили И.Ш. Комментарий к Уголовному Кодексу Республики Казахстан (Особенная часть) [Электронный ресурс]. URL:https://zakon.uchet.kz/rus/docs/T97001671_
156 Лебедев В. М. Комментарий к Уголовному кодексу РФ в 4 т. Том 3. Особенная часть. Раздел IX .— Москва : Издательство Юрайт, 2025. — 296 с. [Электронный ресурс]. URL: https://urait.ru/book/kommentariy-k-ugolovnomu-kodeksu-rf-v-4-t-tom-3-osobennaya-chast-razdel-ix-563101
157 Баймаханов М.Т. Сравнительный метод познания в юриспруденции и сравнительное правоведение: формы соотношения и взаимопроникновения //Проблемы развития сравнительного правоведения в системе юридического образования в Республике Казахстан: материалы I Международной научно-теоретической конференции. Алматы, 1999, с. 5-10. [Электрондық ресурс]. URL: http://repository.kazguu.kz/bitstream/handle/123456789/1626/%D0%9C.%D0%A2.%20%
158 А.Е.Есенбаев, Ә.С.Кайдарова, А.С.Рақышева, А.К.Николаева, Д.М.Айкенова, С.П.Тұрсынбекова А.С.Жолдыбалина, Х.Қ.Әжіғұлова, М.Х.Хасенов, А.Н.Родионов, Л.Т.Күлтемірова, Ғ.М.Молдақұлова, А.М.Әшімова, А.И.Досмұхамбетова, Б.Қ.Ермекбаева. Қазақстан Республикасындағы отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы іс-қимыл туралы ұлттық баяндама. Нұр-Сұлтан: 2021. – 300 б. [Электрондық ресурс].URL:https://api.kipd.kz/storage/uploads/images/2024/08/01/nd-sbn-20211
159 Кибербуллинг дегеніміз не? Аталмыш материал үкімет порталынан алынды[Электрондық ресурс]. URL:https://www.gov.kz/situations/316/810